

Türkiye I

(Bir Devletin Yeniden Doğuşu)

Arnold J. Toynbee

Cumhuriyet

Cumhuriyet'in okurlarına armağanıdır.
Parayla satılmaz.

Türk Devrimi için Batıda ve Do u da pek çok eser yazılmış tır. Ama bunlardan çok azı gerçe i anlatabilmi tir. Bu pek azın arasında çevirisini sundu umuz Türkiye Bir Devletin Yeniden Do u u I adlı eser de bulunmaktadır. Kitabın yazarı, ünlü İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee'dir.

Eserin üstünlü ü, bir tarihçinin bilimsel yöntemiyle yazılmış olmasıdır. O zaman genç bir bilim adamı ve iki üç yıl öncesine kadar Osmanlı devletine en büyük dü manlı ı gösteren bir ulusun insanı olmasına kar ın; A.J.Tonybee, genç Türkiye Cumhuriyeti konusundaki bu bilimsel ara tırmasını yazarken (1926), pek çok ki inin tersine, duygulardan ve önyargılardan' uzak kalmayı, küçük bazı yanlı lar bir yana bırakılacak olursa, gerçekleri bir bilim adamının nesnel gözleriyle görmeyi bilmi tir.

A.J. Tonybee, her zaman, her ülkede ve her konuda geçerli olan bilimsel bir ilkeye ba lı kalmı tır. Bu, 'Tarihi bilmeyen bugünü anlayamaz' ilkesidir.

Kitap, bu bakımdan, Türkiye'yi ö renmek isteyen yabancılar kadar, Türk Devrimini bilimsel açıdan bilmek isteyen bizler için de çok yararlı bir çalı madır.

Türk Devrimi için Batıda ve Do u da pek çok eser yazılmıştır. Ama bunlardan çok azı gerçe i anlatabilmiştir. Bu pek azın arasında çevirisini sunduğumuz Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu adlı eser de bulunmaktadır. Kitabın yazarı, ünlü İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee'dir.

bilimsel yöntemiyle yazılmış olmasıdır. O zaman genç bir bilim adamı ve iki üç yıl öncesine kadar Osmanlı devletine en büyük düşmanlığı gösteren bir ulusun insanı olmasına karşın; genç Türkiye Cumhuriyeti konusundaki bu bilimsel ara tırmasını yazarken (1926), pek çok kişinin tersine, duygulardan ve önyargılardan uzak kalmayı, küçük bazı yanlışları bir yana bırakılacak olursa, gerçekleri bir bilim adamının nesnel gözleriyle görmeyi bilmiştir.

A.J. Toynbee, her zaman, her ülkede ve her konuda geçerli olan bilimsel bir ilkeye bağlı kalmıştır. Bu, 'Tarihi bilmeyen bugünü anlayamaz' ilkesidir.

Kitap, bu bakımdan, Türkiye'yi öğrenmek isteyen yabancılar kadar, Türk Devrimini bilimsel açıdan bilmek isteyen bizler için de çok yararlı bir çalışmadır.

A. J. Toynbee,

Türkiye I (Bir Devletin Yeniden Doğuşu)

Arnold J. Toynbee

Cumhuriyet

Cumhuriyet'in okullarına armağanıdır.
Paraya satılmaz.

T Ü R K Y E

Bir Devletin Yeniden Do u u

. I

Nurer U URLU ba kanlı nda bir kurul tarafından
hazırlanmı tır.

Dizgi Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A. .
Baskı: Ç a da Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. tL
Aralık 1999

ARNOLD J. TOYNBEE

T Ü R K Y E

Bir Devletin Yeniden Do u u

I

Çeviren: Kasım Yargıcı

Cumhuriyet GAZETESİNİN
OKURLARINA ARMA ANIDIR.

Ç İNDEK İLER

ÖNSÖZ	7
Prof. ARNOLD J. TOYNBEE ÜZER İNE	11
YAZARIN ÖNSÖZÜ	13
BİR İNCİ BÖLÜM	
Türkiye ve Batı	15
İK İNCİ BÖLÜM	
Eski Osmanlı İmparatorluğu (1299-1774).	27
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Batının Etkisi (1774-1919).	43
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
1908-1918 Bilançosu ve Müttefiklerin Barış İartları.	73
BE İNCİ BÖLÜM	
Mustafa Kemal	91

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı Avrupa'da dört büyük imparatorluğun sonunu getirmiştir: Osmanlı imparatorluğu, Avusturya Macaristan imparatorluğu, Alman imparatorluğu ve Rus imparatorluğu bu 'büyük kıymet'in kurbanlarıdır. Yıkılan bu imparatorlukların 'enkaz'ından modern Batılı siyasal düüneye uygun yeni devletler doğmuştur. Türkiye, Almanya, Avusturya ulusal yeknesaklıklar kapsamına girmeyen topraklarımızı kaybederek birer cumhuriyet olmuşlardır. Rusya ise imparatorluğunu koruyup topraklarımızı elden kaçırmamak barasını göstererek bir sosyalist cumhuriyet biçimine girmiştir. Rusya'nın yeni rejiminin çok özel bir durumu olduğu için buna hiç dokunmadan öbür üç imparatorluğun aldığı yeni kimliğin dünyada yarattığı tepkiler incelendiğinde en çok sözü edilmeye değer ülkenin Türkiye olduğu görülmüştür.

Dünya için Almanya ve Avusturya, 'Batılı'dır. Batılılar için de kendilerinden olan ülkelerdir. Yüzyıllar boyunca aynı inançları taşıyanlar, aynı kültürle yerleşmişler, aynı hareketlere ve benzeri olaylara sahne olmuşlardır. Aralarında çatışmalar meydana gelmişse, bu, inanç ve kültür zıtlamasından değil çıkarlar yüzünden olmuştur. Birinde oluşan yenilik ister teknik, ister ekonomik, ister ideolojik olsun hemen öbür

rünce ö renilmi , benimsenmi , derhal uygulanmasa bile, zihinlerde yer etmi ve tabii görülmeye ba lanmı tır. Modern çağın ilk ve en büyük siyasal hareketi olan Fransız Devrimi, Batı'da heyecan yaratmı tır; fakat yadırganmamı tır. Fransız Devrimi'ni olu turan dü ünceler öbür Batı ülkelerinde de aynı zamanda geli mi tır. Birinci Dünya Sava ı sonunda Almanya ve Avusturya imparatorlukları cumhuriyet rejimine geçtikleri zaman kimseyi a ırtmamı lardır. Yalnız eskinin tantanasını yamı olanlar bir "Vah vah!" demekle yetinmi lerdir.

Türk ulusu ise Osmanlı mparatorlu u'nun yıkıntısından bir cumhuriyetle çıkınca dünyadaki tepkiler çok de i ik olmu tur. Modern dünyanın uyulması gereken ölçülerini tayin etme durumuna gelmi Batılılar için Türkler, kendilerinden olmayan insanlardı. Dilleri onlannkine hiç benzemiyordu, dinleri ayırdı; aynı kültür içinden yeti memi lerdı. De i ik gelenekleri vardı. Batı ölçülerinin dı ında kalmı oldukları için 'barbar' da sayılabilirlerdi. Do ulu Osmanlı mparatorlu u'nun içinden Batılı bir cumhuriyetin çıkması, i te bu yüzden dünyada a kınlık uyandırmı ve çe itli tepkilere yol açmı tır. Tepkiler; takdirden üpheye ve küçümsemeye, kıskançlıktan gıptaya kadar derece derece de i mi tir. Batılıların kimi hayret, kimi takdir, kimi üphe etmi ; Do ulular ise, kimi kendilerinden olanın öbür tarafa geçmesine kızmı , kimi de aynı eyi yapamamanın üzüntüsünü duymu tur.

Türk Devrimi için gerek Batı'da, gerek Do u'da çok mürekkep tüketilmi tir. Fakat bu konuda yayınlananların pek azı gerekeni anlatabilmi tir. Bu pek azm arasında burada çevirisini sundu umuz eser de buluılmaktadı. Kitabın yazarı ünlü İngiliz tarihçisi Arnold J.Toynbee'dir. Eserin üstünlü ü, bir ta

rihçinin bilimsel metodu ile yazılmı olmasından geliyor. O zaman henüz genç bir adam ve iki üç yıl öncesine kadar Osmanlı Türklü üne en büyük dü manlı ı gösteren bir ulusa mensup olmasına ra men, Genç Türkiye Cumhuriyeti hakkındaki bu ara tırmasını yazarken pek çok ki inin aksine hislerden ve önyargılardan uzak kalmayı, ufak tefek bazı yanlı lar bir yana bırakılacak olursa, gerçekleri bir bilim adamının tarafsız gözleri ile görmeyi bilmi tir.

Kitabı okurken siz de u kaniya varacaksınız; Toynbee, her zaman, her ülkede ve belki her konu için geçerli olan ilkeye sadık kalmı tır: Bu, "Tarihi bilmeyen bugünü anlayamaz" ilkesidir. Nitekim, bu ara tırmasının bir bölümünde öyle demektedir:

"Siyasal de i menin sürmekte oldu u ülkelerde, artlar, bir tamçının bunları resmedemeyece i kadar oynaktırlar. Bu durumda tarihçinin yapabilece i en iyi ey bütünü ile aydınlanmı bir gözlemci olarak ve kendini mümkün oldu u kadar her türlü ba lardan sıyrıp tarihin benzer geçmi olaylarının verdi i bilgi ve tecrübelerin projektörünü günün geli en olayları üzerine tutmaktır."

Kitap, bu bakandan, egzotizmden sıyrılıp gerçek Türkiye'yi ö renmek isteyen yabancılar kadar, hislerden arınıp Türk Devrimi'ni bilimsel açıdan görmek isteyen bizler için de yararlıdır, sanıyoruz.

PROF. ARNOLD J.TOYNBEE ÜZER NE

DÜNYA iki kampa ayrılmı , dört yıl süren bir büyük sa ya tansönra bir taraf yere serilmi ti. Fakat çok geçmeden, öldü sanılan ve mirası payla ılanlardan biri, ba kaldırımı ve kendisini düpedüz soymaya gelenlere kafa tutmu tu. Türkölüsü, kurtulu u için galip tarafla sava a tutu mu tu. Bu, bütün dünya için a kınlık uyandıran bir olaydı.

' Nerede bu tür bir olay olursa oraya gazetecilerin akın etmesi âdettendir. Artık Ankara, zmir, stanbul sokaklarında, Sakarya kıyılarında dünyanın dört buca ndan gelmi gazeteciler dola ıyordu. Bunlar arasında, yıllar sonra adları dünyanın ünlü ki ileri sırasına girecek iki genç gazeteci de vardı: Ernest Hemingway ve Arnold J.Toynbee. Birincisi, Amerikalıydı; herAmerikalı gazeteci gibiAvrupa 'yı hele Avrupa 'nın öbür ucunu hiç tanıımıyordu. Olayları yalnız yüzeyden görüyor, kendini bunların heyecanına kaptırıyor; derinine inemiyor, romancılı a 'heveskârlı ıdan 'ate , kan ve gözya ı edebiyatı yapıyordu.

1889 yılında Londra 'da dünyaya gelen Arnold Toynbee de bu tip ngiliz gençlerindendi. Babası da tarihçi oldu u için herkesten çok tarihle doluydu ve konuya daha küçükye ıdan itibaren ilgi duymaya ba lamı ı. Nitekim tarih ö renimiyap

tı ve bunda o kadar ba arılı oldu ki, onu 1919 da Londra Üni- versitesine tarih profesörü yaptılar. Bu görevde 1924 yılına ka- dar kaldı ve bu arada Türk Yunan Sava ı da dahil Avru- pa 'daki ve Yakındo u 'daki birçok önemli olayı yerinde izledi. Bunları yaparken tarih ve ba ka uluslar hakkındaki bilgile- rinden İngiliz Dış İleri Bakanlı ı 'nı yararlandırmaktan da geri kalmadı.

Bizans uygarlı ı uzmanı olarak yeti en Toynbee, daha sonra kendini tarih felsefesine verdi. Özellikle uygarlıkların evrimini incelemeye koyuldu. Eski Yunan uygarlı ından ha- reket ederek yaptığı ara tırmalar onu bazı sentezlere ula tır- dı ve sonunda ortaya Uygarlıkların Devri teorisi çıktı. Bu te- oriye göre; uygarlıklar da do arlar, geli irler ve yıkılırlar. Bunların yerini alanlar da aynı devri yaparak yerlerini ba - kalarına bırakırlar ve bu böyle sürüp gider.

Toynbee 'nin ba lıca eserleri arasında unlar bulunmak- tadır: "Tarihsel Yunan Dü üncesi, Uygarlı ı ve Niteli i" (1924), "Türkiye" (1926), "Sınav Geçiren Uygarlık" (1948), "Dünya ve Batı" (1953). En büyük eseri ise 1934 1961 yılları arasında tamamlamı oldu u 12 ciltlik "Tarihin ncelenme- si "dir. Bunlardan ba ka gazetelerde, dergilerde yayınlanmı yüzlerce makale, röportaj ve seri röportajı vardır.

Bunlar arasında Turancılık Akımı üzerine yayınlanmı çok önemli yazıları da bulunmaktadır.

Toynbee, Türkiye hakkındaki kitabını yazdıktan sonra bir- kaç kere daha Türkiye 'yi ziyaret etmi , anlattı de i melerin son durumlarını gözden geçirmi tir.

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Türkiye üzerine böyle bir kitap yazmamı yayınevi 1923 yılında teklif etmişti. O tarihte Ankara'dan henüz dönmüştüm. Daha önce 1921 yılının büyük bir kısmını, Türk Yunan Savaşı'nı, bir bu yandan, bir öbür yandan inceleyerek geçirmiştim. İngiltere'de bulunduğumda da çoğu zaman Yakındoğru tarihini incelemek ve bu konuda dersler vermekle uğraşıyordum.

Elime kâğıdı kalemli alıp bu konuyu işlemeye, hatta aklımda plânını yapmaya bile vakit bulamadan, beklenmedik bir anda bana bir görev aldım. Bu durumda yayınevi büyük bir anlayış göstererek kitabı teslim tarihini daha geriye attı. Kitaba yeniden döndüğümde aradan epeyi bir süre geçmişti ve bu sürede Türkiye'de yeniden büyük değişiklikler meydana gelmişti. Türkiye'de iken bu değişikliklerin ne kadar büyük bir hızla yer almakta olduğunu gördüğüm için, işe koyulurken, bu süre içinde uğradığım bilgi kaybını, Türkiye'de olayları kendi gözleri ile izleyen birinin yardımı ile gidermek zorunlu olduğunu duydum.

Böyle birini ararken şans karıştıma dostum Kenneth P. Kirkwood'u çıkardı. Yıllarca İzmir Koleji'nde tarih dersleri okutmuştu bu dostun bu kitaptaki payı benimkinden az değildir. Bu arada Prof. Earle ve Hulusi Hüseyin Bey'e de yardımlarından dolayı teşekkürlerimi bildirmek isterim.

Haziran 1926
Arnold J. TOYNBEE

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Türkiye üzerine böyle bir kitap yazmamı yayınevi 1923 yılında teklif etmişti. O tarihte Ankara'dan henüz dönmüştüm. Daha önce 1921 yılının büyük bir kısmını, Türk Yunan Savaşı'nda, bir bu yandan, bir öbür yandan inceleyerek geçirmiştim. İngiltere'de bulunduğumda da çou zaman Yakındoğu tarihini incelemek ve bu konuda dersler vermekle uğraşıyordum,

Elime kâğıdı kalem alıp bu konuyu işlemeye, hatta aklımda plânını yapmaya bile vakit bulamadan, beklenmedik bir anda başka bir görev aldım. Bu durumda yayınevi büyük bir anlayış göstererek kitabı teslim tarihini daha geriye attı. Kitaba yeniden döndüğümde aradan epeyi bir süre geçmişti ve bu sürede Türkiye'de yeniden büyük değişiklikler meydana gelmişti. Türkiye'de iken bu değişikliklerin ne kadar büyük bir hızla yer almakta olduğunu gördüğüm için, işe koyulurken, bu süre içinde uğradığım bilgi kaybım, Türkiye'de olayları kendi gözleri ile izleyen birinin yardımı ile gidermek zorunlu olduğunu duydum.

Böyle birini ararken tanıştığım dostum Kenneth P. Kirkwood'u çıkardı. Yıllarca İzmir Koleji'nde tarih dersleri okutmuştu bu dostun bu kitaptaki payı benimkinden az değildir. Bu arada Prof. Earle ve Hulusi Hüseyin Bey'e de yardımlarından dolayı teşekkürlerimi bildirmek isterim.

Haziran 1926
Arnold J. TOYNBEE

B R NC BÖLÜM

TÜRK YE VE BATI

29 Ekim 1923 'te, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin bir karar ile 'do an' Türkiye Cumhuriyeti, bugünün dünyasında Batı uygarlı mın üstünlü ü için dikilmi bir anıttır. Batı uygarlı mız, bazı çizgiler üzerinde geli meseydi ve ilk dar sınırları na ta arak batılı olmayan zihniyetlerdeki daha de i ik geli me biçimlerini etkilemeseydi 20 Nisan 1924 Anayasası ile donatılmı ve 1925 yılında Türk devlet adamlarının izledikleri politikayla yönetilen bir Türk Cumhuriyeti'nin Anadolu'nun içinden çıkabilece i dü ünülemezdi.

Nitekim, bugünün Türkiye'sinde bir yabancı gözlemcinin ilgisini çeken her eyin temelini bazı Batılı etkilere kadar izlenebilece ini söylemek bir a nılık olmayacaktır. Bunlar Batılı etkilerden do mamı olsalar bile, Batılı etkilere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmı lardır. Cumhuriyetin kurucularına, tespit ettikleri sınırlar içinde, Türk ba ımsızlı mı kur tarmalan imkânını veren Türk Ordusu, Batı (ya da Batılılar mı) devletlerin istilâ tehdidi kar ısında yine Batılı örneklere göre donatılmı ve örgütlendirilmi im

Ülkenin ana endüstrisi olan Türk tanımı, ba lıca kânını,

ürünlerini Batı pazarlarına ihraç ederek salamakta ve faaliyetini Batıdan ithal ettiği tarım araçları ile devam ettirmektedir. Türk devletinin üzerine in a edildi i siyasal fikir birbirine kenetlenmiş bir millet, merkezî bir yönetim, bütünüyle egemen bir devlet ve hangi eilde olursa olsun özerkliklere tahammülsüzlük görüşü modern Fransa'da biçimlenmiş olan devlet fikrinden alınmıştır.

Son birkaç yıl içinde de imekte olan Türkiye'deki bütün bakımdan iklilerden çok daha hızlı olmuştur. İtim ve kadının haklarına kavuşması, genel olarak Batının angilizce konuşan toplumlarındaki kadın hareketlerinden esinlenmiştir ve hatta bunun izlerini, bir dereceye kadar İstanbul'daki tek Amerikan İtim kurulu unun dorudan doruya yaptırdığı etkide bulmak mümkündür. Her daldaki Türk İtimi, Türk edebiyatının ekli ve muhtevası, hatta dildeki evrim (kadın ile erkek arasındaki ilişkilerden sonra bir toplum içinde önde gelen en önemli unsur) bugün, Batı dünyasından gelen akımın inkâr edilmez etkilerini göstermektedir.

Batılılaşma yolundaki bugünkü Türkiye, bu kitabın bahıca konusudur. Kitapta, Türk yamının de i ik yönleri enine boyuna gözlemlenmekte ve ele tirilmektedir. Fakat, Türkiye'nin Batı dünyasının yörüngesine çekilmesinin anlamı bunun çok derin bir devrim hareketi olduğu görülmedikçe anlaşılamaz. Öyle ki, bir buçuk yüzyıl önce ister Türk, ister yabancı olsun en keskin gözlemci bile böyle bir devrimin oluşacağını düşünemezdi.

Osmanlı İmparatorluğu, 1774 yılında Rusya ile yaptığı savaşların en büyüğü ve en felâketlisinden çıktığında Osmanlı toplumunda Batı etkisinin en küçük izi bile yoktu. Siyasal ve toplumsal kurulları geleneklerden doru ve Batıdaki

lerden bütünüyle baımsız olarak geli mi ler, hatta bazı önem-
li noktalarda Batıdakilere düman kesilmilerdi. Bu kurulu-
ların o zaman ilk bakı ta da ılmaya yüz tutmu görünmeleri,
en keskin gözlemciler tarafından bile, Osmanlı mparatorlu-
u'nun ve belki de Türk milletinin ölmekte oldu u kanısına
yol açmı tı.

1774 yılında, imparatorlu un bir yüzelli yıl daha ya aya-
ca ını, paramparça olduktan sonra da bu yıkıntının içinden,
Batı milletlerine tek basma kar ı duran, onların ya ayı düze-
nini uygulayarak Batı toplulu una kendini e itlik temelini da-
yanarak kabul ettiren bir Türk milletinin çıkaca ını söylemek,
çok a ın bir 'kehanet' olarak görünürdü.

Okuyucuya bu devrimsel de i iklik üzerinde bazı izle-
nimler verebilmek için bu izlenimler olmazsa bugünkü Tür-
kiye, ilginçli inin büyük bir kısmını yitirir ve hemen hemen
anla ılmaz bir duruma gelir kitabın ilk bölümünde Osmanlı
mparatorlu u'nun geriye do ru 1774'e kadar tarihi, 1774 ile
1919 arasında Batı etkisinin meydana getirdi i çalkantılar an-
latılmaktadır.

Kitabın ana bölümünde ise 1919 1922 sava ı ve devrimi,
soma da 1923 Lozan Antla ması'nın ardından biçimlenmek-
te olan Türkiye ele alınmaktadır. Türkiye'yi, geçmi teki ve bu-
günkü biçimi ile ortaya koymadan önce, bir buçuk yüzyıl ön-
cesinde Batılıların gözlerine nasıl göründü ünü hatırlatmakta
yarar vardır. Arada pek çok olayın geçmi olmasına ra men,
bugün bile ülkesi ve halkı ile do rudan do ruya temas etme-
mi Batılıların ço unun kafasındaki 'Türkiye görünü ü' budur.

"Türkiye" deyince, biz Batılıların aklına ne gelmektedir?
Ço umuz için Türkiye, 'halı, tütün, incir ve lületa ından pipo'
demektir. E er bir i adamıysak, Türkiye'yi ngiliz malları için

bir pazar olarak görürüz. Her iki durumda da Türkiye ile ilgili dü üncemiz ticarîdir. Fakat hiçbir zaman, ilk dü ünce olarak, Türkiye, her yıl İngiltere'nin bir mal gönderdi i ve buna karşılık da bazı egzotik mallar satın aldı ı bir yerdir.

"Türkiye" deyince aklımıza gelen ikinci dü ünce de co - rafidir. Bize göre, harita üzerinde Türkiye önemli ticaret yollarının geçti i ve bazı stratejik noktaların bulunduğu bir bölgedir.

Batı Avrupalı bakımından, Avrupa ile Asya'yı birle tiren iki kara köprüsü vardır. Güneydeki Türkiye, Kuzeydeki ise Rusya'dır. Oysa, Rus köprüsü devamlıdır. Türk köprüsü ise Bo - azlar ve Marmara Denizi ile kesilmiştir. Aynı zamanda, bu deniz ve bo - azlar, Batı için, Güney Rusya'ya, Kafkasya'ya ve a a ı Tuna havzasına ulaşan önemli ticarî ve stratejik yollar : : Her iki yol kuzeybatıdan güneydo uya uzanan karayolu gımevabdan kuzeydo uya uzanan deniz yolu Çanakkale ve İstanbul'da birbirlerini kesmektedirler ve bunun anlamı da, bizim için birkaç tarihî cümle içinde bulunmaktadır: "Bo - azlar Sorunu", "Çanakkale Sava ları", "Hindistan Yolu" ve "Batı - deniz Demiryolu".

Bu de i ik fikir çar nımları üzerinde dü ünürsek Türkiye'nin bizim için, Avrupa Sistemi'nin büyük devletlerinin ticarî, ekonomik, siyasal ve askerî faaliyetlerinin bir alanı, bir "no man's land" Oldu unu görürüz. Bu, Batı dünyasının sınırları dı nda öyle bir alandır ki, üzerinde Batılılar zaman zaman birbirleriyle tehlikeli bir rekilde çatışmaya dü mekte ya da bir bo luk meydana getirdi inde, kom u oldu u için, Avrupa'da kurulmuş olan 'nazik kuvvet dengesi'ni bozmaktadır. Başka bir deyimle, Türkiye'ye kendi dünyamız, alı veri ve co rafya açısından bakmakta, onu kendi açısından ve insanlık yönünden görmemekteyiz. Üstelik ülkeye kendi adlarını vermiş olan Türkleri bile zihnimizden tamamen çıkarmaktayız.

Bununla beraber, Türkleri taradı ımızda da onlarla ilgili çok a ırı yargılara varıyoruz. Genellikle ngilizin kafasında Türke takılan sıfat "Konu maya lâ-yık olmayan adam"dır. Bu yaygınla mı önyargıya kaçınılmaz bir tepki do makta ve bazı ngilizler için de Türk, normal ngilizde bulunmayan bütün erdemleri kendinde toplamı "mükemmel bir centilmen" olmaktadır. Tabii, her iki iddia da a ındır ve bunlar Türkleri kendileri gibi insanlar olarak görmeyi ba aramayanlardan çıkmak tedm Bu çabalar Türkleri olduklan gibi görmek için de il, duyguların de arji için harcanmaktadır. Yaygın "konu maya lâ-yık olmayan Türk" fikri kendilerini erdemli görmek isteyenlerin duygularım tatmin ermekte, bunun tersi olan "Centilmen Türk" fikri de yaygın bir önyargıya kar ı çıkmak isteyenlerin kini ok amaktadır. (Her toplumda, genel yargılara kar ı çıkmak arzusunu tatmin etmeyi aramayan bir azınlık vardn.) Fakat her iki taraf da "kötü adam" ya da "kahramanı" gerçekten kendilerinden ayn yaratıklar gibi ele almaktadır. Çünkü onlar Türkü, kendileri gibi etten ve kandan yapılmı , kötülü ü de, iyili i de bilen, mutlu olabilen ya da acı çekeabilen yaratıklar olarak görememekte, ciddiye alamamaktadırlar.

Bu artlar içinde, modern Türk tarihinin e iliminin Batıda yanlı anla ılmasında a ılacak bir yan yoktur. Bu yüzden de Batılı gözlemcilerin Türkiye'nin yakın gelece i üzerine yaptıkları 'kehanet'ler hep yanlı çıkmı tır. Son bir buçuk yüzyıl içinde Türk tarihine egemen olan batılıla ma hareketi o kadar yeni ve devrimci olmu tur ki, en keskin ve en yakınlık duyan gözlemci tarafından bile kolayca yanlı anla ılabilirdi.

Batılı gözlemcilerin Türkiye'ye bakmak için seçtikleri bu durum, insanlık dı ı olmasa bile, yanlı anlamayı çok daha kaçınılmaz hale getirmi tir. Bu, belki pek azımızın farkında ol

www.cizgiliform.com
engine1

du umuz bir durumu açıklar. Fakat urası da bir gerçektir: Geriye do ru daha geni bir açıdan bakacak gelece in ku akla rı bunu ola anüstü bir 'paradoks' olarak göreceklerdir.

Türkiye'deki, 1914 1918 Büyük Sava r'ndan beri en yük sek noktasına ula an batılıla ma hareketi, modern dünya mil letleri arasında Batı uygarlı mın gücüne tanıklık etmektedir. Buna ra men, bu milletlere ilk hareketi veren Batı, görüldü ü gibi, kendi sa elinin ne yaptı mın farkında bile olmamı tır.

Türkiye'nin modern tarihinin ana olayı udur: Bizimkin den tamamen de i ik bir tarihsel geçmi ve sosyal sistemden hareket eden Türkler, son zamanda insan gücünün izin verdi i bir hızla bizim alanımıza gelmeye ba lamı lardır. Fakat Ba tılı gözlemcilerin ço u, Türklerin ilerledikleri yönde yanılı m lar ve onlara bu yöne do ru yol gösteren yıldızı görememi lerdir. Bu körlü ün nedeni, Türklerin bu maceralı yola çıktıkları ilk noktaya objektif bir bakı atmakta gösterdikleri ba rırsızlıktır.

Türklerin tarihsel geçmi leri ile bizimki arasındaki derin farkları gören Batılı gözlemciler, pek ender olarak durup her iki geçmi in de, aynı ekilde, belirli bir insan toplumunun belirli bir çevreye tabii uyumu ile do du una bakabilmi lerdir. Batılı gözlemciler, kendilerine sübjektif olarak ters göründü ü için Türk geçmi inin genellikle 'gayri tabii' oldu una hük metmi lerdir. Hemen hemen dinsel olan bu varsayımın etkisi altında, Batılı gözlemciler, gözleri önünde geçen olaylardan yanlı sonuçlar çıkarmı lardır.

Türklerin bizimkinden de i ik bir geçmi i olması ve son zamanlarda da bir de i me ve dert devresinden geçmekte oldu u ' vakıa'larma dayanan Batılı gözlemciler, Türkiye'nin bir evrim geçiri ini görememi ler ve hemen günahlarının Allahın

emretti i cezayı ödemekte oldu u sonucuna varmı lardır. "Gü-
nahın bedeli ölümdür" ve "Avrupa'nın Hasta Adamı" sıfatı ta-
kılmı olan Türk, sonu ölüm olan bir hastalı a yakalanmı tır.

Türk'etakılan "Hasta Adam" sıfatının garip bir tarihi var-
dır. Bu sıfat, Batılı zihnindeki Türk görüntüsünün de i mesine
yol açmı tır. 1683 'teki kinci Viyana Ku atması ile 1774'de im-
zalanan barı antla ması sonucu Rusların Karadeniz kıyılarına
yerle meleri arasmıda geçen süre içinde Batılıya göre asıl gü-
nahkâr kendileriydi; Türkler onları cezalandırmak için Allah'ın
bir gazabı olarak üzerlerine salınmı tı. Türkler hakkındaki ye-
ni sıfat, 1853'te St. Petersburg'da Çar I. Nikola tarafından, n-
giliz büyükelçisi ile yaptı ı bir konu mada kullanılmı tır.

Çar, "Elimizde hasta bir adam var, çok hasta bir adam...
Her an ellerinizde ölebilir..." demi ti. O günden itibaren hasta
adamın her an ölmesi, kom uları bazıları sevinç, bazıları da
endi e içinde ve herkes tarafından hiçbir kurtulu ümidi kal-
madı ı dü ünülerek beklenmi tır. Ölüm 1876'da, 1912'de ve
tam bir güven içinde de 1914 yılında beklenmi tır. Ve Türkler
sa lık ve güçlerinin yerinde oldu unu 'muzaffer' Müttefikle-
re Lozan Barı antla masını imzalatarak ispatlamı ta Buna
kar ılık yine de Türkün sinsi bir hastalıktan ölece ine kesin-
likle inanılmı tır. Kimi Türkiye'nin üç ku ak içinde frengiden
kırılıp yok olaca ım, kimi Türkün sökü ünü dikmekten, loko-
motiflerini i letmekten 'âciz' oldu unu ve yabancı azınlıklar
da ülkeden atıldı na göre ekonomik ehliyetsizlik içinde bo-
lup gidece ini ileri sürmü tür. Bu "Hasta Adam" teorisin-
de inat edilmesi, Batının Türkiye kar ısındaki tutumunun ne
kadar çok önyargılara dayandı nı, objektif vakıalara ne kadar
az önem verildi ini olayların da ispatladı ı gibi en güçlü bir
ekilde göstermektedir. Bu kitabı yazarken Çar Nikola'nın

Türkler için "Hasta Adam" sıfatını kullanması üzerinden a-
ı yukarı 73 yıl geçmi tir (1). Bugün Çarlık yalnız St. Peters
burg'dan de il, Rusya'dan da kalkmı tir. Ama "Hasta Türk",
yata ım yorgamm stanbul'dan toplayıp Ankara'ya gitmi tir ve
görüldü ü gibi bu hava de i imi ona pek yaramaktadır.

Böylece, Türk, Türkün ne olaca ı konusunda Batımn
kendi zihninde yarattı ı görüntüye bir türlü uymayarak Batı-
lıyı hep a ırtmı tir. ki toplumun ki ileri teker teker kar ı kar-
ıya geldikleri ender zamanlarda da bu a kınlık çok daha bü-
yük olmu tur. Batılıya, Türkün Hint Avrupa dillerinden biri-
ni konu acak yerde garip bir Turan dili konu tu u, Lâtin harf-
leri ile soldan sa a do ru yazacak yerde, Arap harfleri ile sa -
dan sola do ru yazdı ı ve Hristiyan olmak yerine Müslüman
oldu u ö retilmi tir. Akli bunlarla doldurulmu bulunan Ba-
tılı, yassı burunlu, kayı gibi derili, çekik gözlü, nallarının bas-
tı ı yerde ot bitmeyen ata binmi bir yaban adamı ya da ba-
ında kubbe kadar büyük bir sarıkla sırtında çadır kadar bü-
yük bir kaftan bulunan; pe ine taktı ı bir sürü peçeli kadın ile
sakalını uçura uçura dola an bir insan azmam ile kar ıla ma-
yı beklemektedir. Batılı hiçbir zaman, kendi dinlerinden olan
Macarlar ve Finliler gibi ulusların da Turan dilleri konu tuk-
larını, Arap yazısının çok eski ve güçlü bir yazı oldu unu, din
bakımından Müslümanlı ın tek Tanrı tanıdı ını, Calvinistler
gibi kadere inandı ını, Protestanlar gibi Kur'an'm aynen uy-
gulanmasını istedi ini dü ünmemektedir. Bunun sonucunda
Batılı, Türk diye beyaz tenli, kendi gibi giyinen, Fransızca'yı
ngilizler ve Amerikalılardan çok daha iyi konu an, yakı ıklı
görünü lü bir Avrupa tipi ile kar ıla nca ok geçirmektedir.

(1) Toynbee'nin bu kitabının ilk yayınlamı tarihi 1924'dür.

Elbette bu kitabı okuyanların ço u Mustafa Kemal'in foto raflarını görmü ler ve her halde Türkiye Cumhurba kanının görünü bakımından ulusunu temsil edip etmedi ini dü ün mü lerdir. Bu sorunun cevabı olumludur. Sarı n, gri göz lü, açık tenli, dü z burunlu "Alpli" ya da "Kuzeyli" tipi belki de Türkler arasmda esmer "Akdenizli" tipinden daha yaygın dır ve bugün Türkiye'de pek az olan "Mo ol" tipinden de uzaktır. "Mo ol" tipine Anadolu'nun çok ierlerinde rastlan maktadır. Türkiye'de kıyılardan ierlere do ru yolculuk eden ve sö z geli i, izmir'den Afyonkarahisar' a giden bir yabancı, ırk farkları bakımından Avrupa'da Riviera'dan Normandiya'ya ya da Bavyera'ya,giden bir yolcudan daha de i ik izlenimler edinmektedir.

Türkiye'de bir yolcu batı kıyısından Anadolu'nun ierlerine do ru ilerledikçe fizik görünü daha açık renklere do ru de i mektedir. Yani, yolcu sanki Orta Asya'ya do ru de il de Kuzey Avrupa'ya gidiyormu gibi bir izlenim edinecektir.

Eski Osmanlı mparatorlu u'nda egemen yönetici sınıfındaki Türklerde, belki Orta Avrupa'dan, Rusya'dan ve Kafkaslardan Slavların ithal edilmi olmalarının etkisi görülebilir. Fakat bugünkü Türk halkının ço unlu u do rudan do ru ya ve daha somadan Türkle mi olan, eski Anadolu halklarından, Etiler, Frikyahılar ve Bizanslılardan gelmektedir. Bugüne kadar elde etti imiz bilgilere göre, ırk de i imi çok derin olmamı tır. Bugünkü Türk ulusunda görülen fizik nitelikler Milâttan önce onbirinci ve hatta onaltmı c yüzyıllarda da egemen tipleri meydana getirmekteydi. Daha somaki Osmanlı toplumunun çekirde ini te kil eden ve Orta Asya steplerinden kalkıp Kuzeybatı Anadolu'ya yerle en Türkler de görünü ler i bakımından safMo ol tipinde de illerdi.

Orta Asya steplerinin göçebeleri yalnız Mo ollardan değil, bunların etrafında bulunan her türlü tiplerden meydana gelmişlerdir ve tarihin başlangıcında, dünyanın bu bölgesinde "Nordik" (Kuzeyli) tipinin Çin sınırlarına kadar daha hâkim bir tip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Türklerin de iki tiplerdeki atalarının bugünkü karımları Türklerde görülen tiplerden daha de i ik olduklarını ortaya koyacak bir delil yoktur ve üphesiz Türkler, kütle olarak "Beyaz Irk"a mensup bulunmaktadırlar.

urasım da belirtmek gerekir; fizik görünüş sorunu, sanıldığından daha az önemlidir. Yaygın bir inanca göre "Beyaz Irk" ve Batı toplumu birbirinin aynıdır. Yani, bütün Batılılar beyazdır ve bütün beyaz insanlar da Batı uygarlığının çocuklarıdır. Gerçekte bu, tam bir yanılmadır. Yeni dünyada, sözcüğü, Amerika Birleşik Devletleri'nde İngilizce konu an, Protestan Kilisesinin Metodist kolundan zenciler; Meksika ve Brezilya'da, dinleri Katolik, dilleri Lâtincede dayanan renkli insanlar vardır ve bunlar kültür bakımından Batılılardır. Buna karşılık, eski dünyada, batı kültürü dışında olan de i ik beyaz uluslar vardır ve her zaman da olmuştur. Bugünün eski dünyasında, Rifler, Kürtler ve daha iyi bir örnek olarak, Hindistan'ın kuzeybatı sınırındaki halklar ya da Japonya'nın kuzeyindeki Ainular gibi toplumsal artları atalarımsız onsekiz yüzyıl öncesinin artlarına benzer beyaz barbarlar bulundu u gibi, Ruslar ve ramlılar gibi Batı uygarlığından olmayan fakat uygar beyazlar da vardır.

Bunların yanı sıra, bir uygarlığı bir kenara bırakıp başka bir uygarlığa geçmeye çalışın Türkler gibi beyazlar da bulunmaktadır. Kitabımız bunları ele almaktadır.

Ne kadar gariptir; Türkler beyaz insanlar olmakla beraber,

ba ka renkteki insanları e it görmeyi reddeden Batı dünyasının Protestan beyazlarından, özellikle bunların ngilizce konu anlarından aksi bir tutum içindedirler. Bu bakımdan, Türkler Batı toplumunun Lâtin asıllı üyelerine benzemektedirler. Fransız ordusunda oldu u gibi, Türk ordusunda da renkli bir subayın beyazlara komuta em ini görmek, bir anormallik de ildir. Türkler arasındaki bu ırk ho görüsü eski bir slâm gelene idir ve Batılıla ma dalgasının bu gelene i ortadan kaldırması da pekmuh temeldir. Fakat Türkler, Batı uygarlı m Amerikan biçimi ile de il de, Fransız biçimi ile kabul ettiklerinden, bnakmakta oldukları uygarlı m en üstün taraflarından biri olan bu ho görüyü tam kaybetmeyecekleri konusunda yine de ümit vardır.

Türkiye ve Türkler hakkındaki bugünkü Batı inam larımn de i tirilmesi gerekti i üzerinde bir hayli söz söyledik. imdi bunun neden böyle oldu unu anlatalım: Nedeni udu, Batılı gözlemcilerin ço u Türkiye'ye dı ardan, Batı dünyasına yaslanmı bir anormal i kinlik gibi bakmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye çözümlenmesi imkânsız bir sınır olarak görünmektedir. Bu kitabın geri kalan kısmında, kendimizi bu Batı açısının dı na çıkarmaya çalı aca ız ve ayaklarımıza Türk ayakkabılarım (daha do rusu giyip çıkarması bizim çizmelerimizden çok daha kolay olan Türk pabuçlarım) giyip, dünyaya Türklerin gözü ile bakaca ız. Bunu ba arabildi imiz takdirde, yalnız Türkleri daha iyi anlamakla kalmı olmayaca ız; kendi uygarlı mızı da yeni bir ık altında görece iz. O zaman Batı, gözlerimizde, Rusların, Çinlilerin, Türklerin, Hindulann gördükleri gibi canlanacaktır. O zaman kar ımıza, bir dev enerjisine sahip, etkileyici bir yabancı güç ve inkâr edilemeyecek hatıta hayret verici bir varlık olarak çıkacaktır.

Bu arada, "Hasta Adam " olmakla beraber, Türklerin has

talı mın hiçbir zaman öldürücü olmadı nı da ortaya çıkaraca ız.

Çar Nikola, te hisinin bu ikinci ve daha heyecan verici kısmında çok ileri gitmi tir. Çünkü hastalı nın belirtilerinin anlamını kavrayamamı tır. Tabiat bilgisi olmayan bir ki i, derisini de i tiren bir yılan gördü ünde, hayvanın derisini kaybetti i için bir zamansama tekrar eski durumuna geçece ine inanmaz. Bu inancına bir gerekçe olarak da, bir insanın ya da ba ka bir memeli hayvanın, derisi yüzülmek talihsizli ine u -radı nda da ya adı nın hiç görülmedi ini söyler. Evet, bir panterin postundaki benekleri ve bir Habe 'in derisinin rengini de i tiremeyece i kanısı do rudur. Fakat tabiat meraklı sı ki i daha derin bir inceleme yapmı olsaydı, yılanın her ikisini de yapmasının çok tabii bir olay oldu unu ö renirdi. Elbette deri de i tirmek yılan için de güç ve rahatsız edici bir i tir. Bir süre için dı etkilere açık kalmakta, hayatı, sadece dü -manlarının merhametine ba lı kalmak tehlikesine dü mektedir. Bu arada, ahinlerin ve kargaların elinden kurtulabilmi se; yalnız sa lı na yeniden kavu makla kalmamakta ve ze hiri daha da güçlenerek yeni bir gençlik elde etmektedir.

Bunun en yeni örne i Türklerdir ve onlar için "Hasta Adam" yerine "Deri de i tiren yaratık" demek, durumları için çok daha uygun dü mektedir.

Bu kitabın amacı, yeni derileri altında Türkleri daha iyi anlatabilmektir. Türkleri daha iyi anlayabilmek için de onun geçmi te ve imdi ne oldu unu; ayrıca eski derisini nasıl atıp yenisini yine nasıl sırtına geçirdi ini incelememiz gerekmektedir. Kitabın bundan somaki bölümlerinde, yeni Türkiye'nin derinli ine bir incelemesine geçmeden önce eski Osmanlı m paratorlu u'nu ve son bir buçuk yüzyıldır süregelen bu deri de i tirme olayım ele alaca ız.

K NC BÖLÜM

ESK OSMANLI MPARATORLU U (1299 1774)

Eski Osmanlı mparatorlu u'nun kurumlan özellikle iki kaynaktan gelmektedir: Birincisi, Orta Asya steplerinin hayvancılıkla geçinen göçebe toplumlan uygarlı ı, ikincisi de slâm uygarlı ıdır. Mo ollar önünden kaçan birkaç yüz göçebe, Anadolu yaylasının kuzeybatı ucunda ve onüçüncü yüzyılda Osmanlı Devleti'nin temellerini atmı lardır. Yurtlarından sürülmü olan bu göçebeler, Seyhun ve Ceyhun havzasından çıkıp Anadolu'nun kuzeydo u kanadından girerek slâm dünyasının öbür ucundaki yeni yurtlarına gidinceye kadar süren uzun geçi döneminde, o zamanların Marmara denizi kıyılarında Bizans uygarlı ı ile yanyana ya ayan slâm uygarlı ının etkisi altında kalmı lardır. Osmanlıların kurduklan ve bütün Ortado uya yaydıklan yeni toplumun dayandı ı iki unsurdan biri, Batı için bütünüyle yabancıydı. kinci unsur ile de sadece geçici bir süre, o da daha çok dü manca bir biçimde ili ki kurmu tu.

Orta Asya'nın özel artlannın kurulmasına yol açan kurumlar (bunlar Osmanlılar tarafından yeni a ama artlarına uydurulmu lar ve soma sistemlerinin en ba ta gelen özellikle

rinden olmu lardır) Batı dünyasında hiçbir zaman yerle eme mi lerdir. Daha önce Batıya gelmi olan Hunlar, Mo ollar gibi göçebeler, Macarlarda oldu u gibi, kendi etkilerinin izlerini bırakmadan yeni çevrelerinin artlan içinde erimi lerdir. Osmanlı toplumunun ikinci unsuru olan îslâm da isteyerek Batı Hristiyanlı ma yabancı kalmı ta.

slâm'ın, son a aması oldu u eski Ortado u uygarlı ı ile eski Yunan Roma uygarlı ından do an modern Batı uygarlı ı arasında, zaman zaman kar ılıklı etkilenmeler oldu u do rudur. Ortado unun Büyük skender tarafmdan fethi, sonunda Yunan Roma dünyasının Do u Hristiyanlı mca kültür yönünden fethedilmesine yol açmı tır. fadesini artık slâm'da bulan Do u da, eski topraklarını silâh gücü ile yemden ele geçirdi inde Yunan bilim ve felsefesinin manevî etkisi altına girmi tir.

Bundan soma bu fethin meyveleri slâm kanallarından Batı'nın genç toplumuna geçmi tir. Bukar ılıklı alı veri in büyük önemi vardır. ki toplum arasındaki dü manlık, bir tarafın slâmlı ı, öbür tarafın Hristiyanlı ı kabul etmesinden sonra süregelen uzun mücadelelerin tabii bir sonucu olmakla beraber, bu dü manlıkla alı veri ler, birbirinin içine girmelerden ötürü daha da artmı tır. Her iki toplumda bulunan ortak unsur, tarafların birbirlerini do ru yoldan aynlmakla suçlamalarına yol açmı tır.

Eski Osmanlı mparatorlu u'nun bu iki kültürel kökü, Batı topra ından do mu yeni toplumlara yabancı kalınması, hatta dü man olunması sonucunu vermi tir. Osmanlı kurumlarının bu Batılı olmayan, hatta Batı dü manı karakteri, bunlar incelendikçe daha iyi bir biçimde görülecektir.

www.cizgiliform.com
engine1

Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu kurumlarda göçebelik çok daha belirlidir ve bu unsurun anlaşılması bazı önyargılar yüzünden güç olmaktadır. Yerleşik uluslarda yaygın ve çok defa yanlış olan bir inançla göre, göçebe hayat ilkel bir hayattır. Bu inancın gerçeğe hiçbir ilgisi yoktur. Stepelerin hayvancılıkla geçim toplulukları, avcılıkla geçimlilerin ya da tarım yapanların tutunamayacakları bir fiziksel çevre içinde yaşamalarını sürdürmektedirler ve bunu başarmak için de çok çaba ve sıkı bir uygulamayı gerçekleştirmektedirler. Nitekim, insanların ilerlemek için geçebilecekleri yollardan biri olan göçebe yaşamının zayıf noktası, ilkel bir seviyenin üstüne çıkamamak değil; aksine, çok çaba ve sıkı bir sosyal örgütlenme ile, belli bir çevrede tam bir denge sağlamakla ilgilidir. Böyle bir denge, dengesizlik unsurunu ortadan kaldırmakta ve daha iyiye ya da kötüye doğru değil, sadece melere kapıyı kapamaktadır. Gerçekte, göçebeler insan ailesinin karmacalarıdır. Anlatımda ya da karmacanın yuvasında olduğu gibi göçebe topluluklarda da topluluğu meydana getiren de ikili tipteki bireyler, bütün faaliyetlerinde sıkı bir askerî disiplinle "koordine" edilmişlerdir ve bütün hareketlerinde stratejik bir plana uymaktadırlar. Stepelerde hayat ancak çobanlar, hayvanlar ve köpek, deve, at gibi etiltilmiş hayvanlar arasında kurulan ilişkilerin tam etilmesi ile sürdürülebilir. Çobanların hayvanlarını kontrol edebilmeleri için etiltilmiş hayvanların bunlara hizmet etmeleri gerekmektedir. Toplum, sayı üstünlüğü önünde tutabilmek için de ikili mevsimlerde, de ikili yerlerde otlakların gelişmelerinin azamısına ulaşmaları için izlemek zorundadır. Otlak aramak için yapılan yerlerde etilmeler çok önceden planlanmıştır ve bunları bulmak için önderlerin çok ehliyetli ve tecrübeli olmaları gerekmektedir.

dir. Tıpkı bir ordu komutanının kuwetlerinin hareketini plânlaması gibi. Hareket, genellikle bazan binlerce kilometre uzunluğunda yıllık bir yörüngeyi izlemektedir. Bu, babil bir dolaşma, ritmik bir harekettir. Aynı hareketlere ileri yerleşim toplumlarda da rastlanmaktadır. Sözcüleri, talyan çilelerinin gemilere binip Arjantin ve kuzey ülkelerine ürün kaldırmaya gitmeleri ya da Batı'nın büyük şehirlerindeki banliyölerde oturma ve memurların her gün şehrin merkezine akın etmeleri gibi. Göçebelik çok gelişmiş ve çok sıkı örgütlenmiş bir hayat biçimidir. Daha ileri amaçlar yapabilmek bakımından sonu karanlık bir yol gibi görünmesine karşılık, tabii çevresi içinde en ekonomik yaşam biçimidir.

Klimadır, yoksa başka bir şey mi, sebebi hâlâ karanlık olan bu esrarlı ve ritmik hareketler, birdenbire alımlı yıllık yörüngesinden çıkıp göçebe bir toplumu steplerden yerleşim bir toplumun topraklarına atınca ortalık karışmaktadır. Göçebe, bundan sonra fetihlere başlamaktadır. Stepelerde yaşamını sürdürmek için geliştirdiği disiplin ve örgütçülük onu, önünde durulmaz bir kuvvet haline getirmiştir. İlk başta, kendilerini artlarına yabancı bir çevre içinde tarımcı ve tüccar toplumlara savaşmakta ve bunları egemenliği altına almaktadır. Bu yabancı çevre içinde, göçebenin enerjisi, daha sonraları sürüleri yönetmekten bir imparatorluğunu yönetmeye dönmektedir. Ayrıca bütün insanların yaptıkları gibi, karıştıran bu yeni problemi geçmişte edindiği tecrübeleri uygulayarak çözmeye çalışmaktadır. Kendisini hâlâ bir çoban olarak görmektedir, ama bu defa hayvanların değil, insanların çobanı olarak. Koyunlarla sırtlarından daha yumuşak bala olan bu insan sürülerini kontrol altında tutabilmek için de önceleri köpekleri son

ra develerle atlan e itmesi gibi, insanlar arasından seçti i "çoban köpekleri"ni yeti tirmektedir. Kendisine yardım edecek bu tür insanları yeti tirmek için de vaktiyle atalarının yardımcı hayvanları yeti tirmede harcadıklarından daha çok unu tüketmekte ve dolayısıyla daha büyük fedakârlıklarda bulunmaktadırlar (1).

Bilinen bütün göçebe imparatorluklarında uygulanan sistem bu olmuştur ve Osmanlılar bunu kendilerinden öncekiler ve çağdaşlarından çok daha etkili bir biçimde uygulamışlardır. Bunun nedeni, belki de, kendilerinin küçük bir azınlık teşkil etmeleri, egemenlikleri altına aldıkları ulusların çok zeki ve çok daha uygar olmaları ve böyle bir ortam içinde korunmak amacıyla daha büyük çabalar harcamalarıdır.

Bunun yanı sıra, göçebe imparatorluk sistemi, en gelişmiş biçiminde bile, bünyesinde kendi çürümesinin tohumlarını taşımaktadır. Çünkü bu sistem iki yönden tabiata aylandırılmıştır. Birincisi, stepelere özgü bir yaşam biçimidir, bu yaşam çevre içinde en ekonomik olanı ve tek yaşam imkânı verenidir. İkincisi, çobanlar ve ehiller dünyasına yerleştirmeye çalışılmaktadır. Oysa bu yaşam biçimi, yeni çevre içinde ekonomik değildir ve gelişmez, hem de kendi kendine yeter hale gelmiş toplumu çok önceleri geçirmiştir. Bu bir döneme geri çevirmek demektir.

İkincisi, insanlarla ilişkilerde, hayvanlarla olan ilişkileri örnek alıp bunları insanlara kütle halinde uygulama teşebbüsüdür. İnsan tabiatı böyle bir tutuma eriyemeyeceği için geç bağı kaldıracaktır. Nitekim dört yüzyıl sonra (1373-1774) Osmanlı İmparatorluğu kurulmuştur.

(1) Bunlara Arapça reaya denmektedir. Bu sözcük Arabistan'da imparatorluklar kurmuş Orta Asyalı ve Moğol göçebelere alınmıştır. "Giderek de Hindistan Moğollarından İngilizceye geçmiş türkiye bugün İngilizcede kullanılan 'tyrot' sözcüğü de buradan gelmektedir."

paratorlu u'nun çökmesi ba lamı tır. Buna ra men benzerlerinden çok daha bilimsel bir biçimde kurulmu olmasından ötürü kadere daha uzun bir süre kar ı koyabilmi , Hun, Avar, Mo ol ve Hint Mo ol imparatorluklarına göre da ılmaya kar ı daha çok azimle sava mı tır.

Kısacası, göçebe imparatorluklanmn metodu, yerle mi uyruklarımn ço unlu una "insan sürüleri" muamelesi yapmaktır. Bunlar zaman zaman "sa ılır", "kırkılır" ve en küçük bir itaatsizlik belirtisi gösterdiklerinde de amansız bir baskı altına alınırlar. Bunun dı mda kendi hayatlarını ya amaya bırakılırlar. Bunların kontrolü da, gerek sava esirleri arasından seçilmi , gerek esir tüccarlanncsa sa lanmı ve gerekse sürü yeti tirmek için bir kuzunun koyundan, bir buza ının inekten ayrılması gibi zaman zaman çekilip alınmı çocuklardan meydana gelme bir seçme "çoban köpekleri" aracılı ı ile yürütülür.

Osmanlı sisteminde "çoban köpekleri", "insan sürü sü"nden bilerek ve her bakımdan bütünüyle ayrı tutulmu lardır. Bunlar toplumun pasif üyeleri de il, devletin gerçek gücü olmu lardır. Aynı zamanda da, üzerlerine dü eni yaptıkları sürece kendi hayatlarını ya amalarına izin verilmesine ra - men, sıkı ve a maz bir disiplin altında tutulmu ; sorumluluk lan arttıkça da benliklerine daha az sahip olmaları sa lanmı - tır. Mesleklerinin ba ından sonuna kadar, pa a, vezir olduktan soma onlara, kendilerinin, kanlarının ve çocuklarının ve sahip olduklan her eyin devlete ait oldu u sürekli ve çıraklık devirlerindekienden de daha çok hatırlatılmı tır.

Göçebe imparatorluklanmn ço unda devlet demek otokratik bir hükümdar anlamına gelmektedir. Bu yüzden ölümlerinden sonra bütün mallar efendiye geçer. Efendi isterse, ben

desini mevkiinden uzakla tırarak istedi i zaman malına, mülküne ve hatta hayatma el koyabilir. Bununla beraber, hayvan benzerinin aksine, "Çoban köpe i" efendisi ile aynı cinsten oldu u için göçebe imparatorluklarının ço unda, hükümdar ailesi ile bunun gücünün dayanmakta oldu u bendelerin bir-birlerine karı ması e ilimi ortaya çıkmaktadır. Sözügel i, Mısır'da Memlûk (Arapçada bu sözcük mülk parçalan anlamına gelmektedir) adı verilen esir bendeler, Selâhattin Eyyubi'nin mirasçılannm elinden iktidan almı lardır. Böylece 1250'den 1811'e kadar Mısır, önce esirden efendilerinin yerini alan, soma bunlann esirlerinin efendilerine hâkim olarak yeni efendiler haline gelmelerine dayanan bir sistemle yönetilmi tir.

Yine Ortaça Hindistam'nda, Orta Do uda oldu u gibi slâmlı ın eski göçebeler arasında yayılması üzerine Delhi'de 82 yıl" süre ile (1206 1287) bir dizi "esir kırallar" görüyoruz. Taht, babadan o ula de il, efendiden esire geçmi tir.

Sava larda esir dü en ya da esir tüccarlanndan satın alınan çocuklar sıkı bir e itimden geçirilip tahta oturmaya lâyıık olduklanm ispat edebildikleri takdirde kral olabilmekteydiler.

Osmanlı împaratorlu u'nda ise, devlete ve toplumun hâkim unsuruna adını vermi olan kurucunun torunlan, 1922 yılına kadar tahtı ba kalanna vermemi lerdir. Fakat XV yüzyılın ba larından beri Osmanlı sultanlan me ru evlilikler yapmayı bırakmı lar ve yalnız erkek esirler gibi elde edilmi , seçilmi ve yeti tirilmi " cariye "lerden çocuk sahibi olmu lardır. Böylece esirlik müessesesinin Sultan Mahmut II. (1808 1839) tarafından kâldınlmasına kadar Osmanlı mparatorlu-u hükümdarlanmn kendileri de birer esir, daha do rusu, ana tarafından, babalarının esirlerinin çocukları olmu lardır.

Bu sistem, Sultan Mehmet II.'nin neden mirasçılarında tahta çıktıkları zaman erkek karde lerim öldürmelerini salık vermi oldu unu çok iyi anlatmaktadır. Hükümdar ailesi de, esir bendeleri ve onların altındaki "insan sürüsü" gibi ehliyle tirilmi hayvanlar örne ine göre muamele görmü tür. e ya-ramayanlar nesli devam ettirecek en sıhhatli ve güzel kedi yavrusunun seçildikten sonra di erlerinin suya batılıp bo ulmaları gibi ortadan kaldırılmıydı.

Osmanlı mparatorlu u'nun sa lamı , düzenli çalı ma- sı; saray bahçıvanından sultanın kendisine kadar, Hristiyan bendelerin e itimine dayanmı tır. Sava larda esir dü mü ya da bu sistemden geçmi , sonra Batı'ya kaçmı Hristiyan çocuklarından bu e itim sistemiyle ilgili ilk elden bilgilere sahip bulunuyoruz. Bu bilgileri bizlere sa layanlardan biri Schiltberger adındaki bir Alman gencidir. Schiltberger, 1397 yılında Ni bolu sava ında esir dü mü , Enderun'a alınmı ve 1402'de Ankara Sava ı'nda Osmanlı ordusu saflarında Timur'a kar ı sava ırken bir kere daha esir dü mü tü. Orta Asya'ya götürülen Schiltberger fidyesini ödeyerek bir süre sonra esaretten kurtulmu ve Almanya'ya dönüp ba ından geçenleri yazmı tı.

Sistemin yüz yıl somaki durumu da Cenovalı Menavino tarafından anlatılmı tır. Eski esirlerin kalemlerinden ö renilmi bilgiler, Osmanlı mparatorlu u'nun, ça ında, yönetim ve sava sanatlarında neden dünyanın en güçlü devleti oldu unu göstermektedir. Bu sistem ve Osmanlı kurumları yüzyıllar boyunca Batı için bütünüyle yabancı kalmı tır.

Yukarda sözünü etti imiz de i ik yollardan sa lanan devirme çocuklar ya da gençler önce üç dört yıl için iç Anado

lu'ya gönderilmekte, orada Türkçe'yi öğrenmekte ve arırlar gö rerek beden sağlamla ı kazanmaktaydılar. Soma bu gençlerba kentteki "depolara" sevkedilmekteydiler. Buralarda içlerinden bir ayıklama yapılmakta, kimi saray bostancılına, kirni donanmaya, kimi de özel kilerin yanma verilmekteydi. Bu iki kademenin ardından en uygun olanlar da Yeniçeri ocaklarına atanmaktaydı. mparatorlu un çökmeye yüz tutmasına kadar bu ünlü piyadelerin sayısı 12.000 olarak sınırlan dırılmı tı.

Yeniçeriler, Batı'da gerçekten lâıyk oldukları ünlerine ra men, tam anlamıyla sistemin "elitleri" de illerdi.

Dev irmeler (Eflâtun'un dü sel Cumhuriyetindeki "çoban köpekleri" gibi) sava çı ve yönetici olarak ikiye ayrılmaktaydılar. Yönetici olacak adaylar i in en ba nda seçilmekte, Anadolu'ya gönderilecek yerde Edirne, stanbul ve çevredeki bazı ehirlerde bulunan yatılı okullarda on iki yıl süreli bir e itimden geçirilmekteydiler. Adaylar, bu okullarda edebiyat (Türkçe, Arapça ve Farsça), slâm dini ve felsefesi, sava sanatı ve ayrıca bir meslek öğrenmekteydiler. Okulu bitirdikten sonra da, pratik e itim olarak sarayda küçük görevlere atanıyorlardı. Görevleri büyüdükçe sultan'ın ahsına daha çok yaklaşıyorlar, sultana yakla tıkça da görevleri büyüyordu. 25 yaş ma gelince her biri sultan ile görü türülüyordu. Sultan bunlara birer at ve donatımını veriyor, bunun ardından da yeni bir seçme yapıyordu. Yeteneklerine göre; kimi sultanın maiyetinde sipahi olarak kalıyor, sayılan daha az olan kimine de sorumlulu u bulunan görevler veriliyordu. Artık bu sonuncular için beylerbeyi, vezir ve hatta sadrazam olma yolları açılıyordu.

Bu hayret verici e itim sisteminin yürütüldü ü ilkeler

hiç a mayan bir uygulamaya dayamıyordu: Bilimsel bir seçme, görevlerin taksimi, amansız bir disiplin ve rekabet. Bu sonucu unsur, e itimin her safhasında yalnız daha yüksek bir mevkie gelmek imkânı de il (son hedef sadrazam olma) aynı zamanda maddî çıkardan da meydana gelmi ti. Görev mevki yükseldikçe maddî gelir de artıyordu. Dev irmeler, çıraklık devresinde bile ücret alıyorlardı. Adaylar zorla Müslüman yapılmıyorlardı. E itim devresi süresinde çevrenin bilinçaltına yaptı ı etkiyle ve belki de ya lan ilerledikçe çıkarlarının nerede oldu unu görmelerinin etkisi ile kendiliklerinden Müslümanlı ı kabul ediyorlardı. Bununla beraber, Osmanlı împaratorlu u'nun eski Hristiyan yöneticileri, çocukluklarında ayrılmı oldukları aileleri ile bazan sultanın hizmetinde bulundukları bütün süre boyunca ili kilerini sürdürüyorlardı. Sözge i, Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında üçüncü vezir olan Arnavutluklu Ayaz Pa a, Avlona'da bir manastıra girmi olan köylü annesine her yıl para göndermekteydi. Hayata Sırbistan'daki bir kilisede hizmetle atılmı olan Sokollu, Sultan Süleyman'ın saltanatının son"devrinde vezir olduktan soma Makarios adındaki bir yalçınının yararına Peç'te bir Sırp Patrikli i kurdu mu tu.

Bütün bu sistemin kilit noktasını, sultanın özgür Müslüman tebaasının bu görevlere alınmaması kuralı te kil ediyordu. Saray hizmeti, yalnız Müslüman olmayan kimselere açıktı. Bunların çocukları ise özgür Müslümanlar sınıfında yerlerini alıyorlardı ama bu kez de, sınıflarına uygulanan kural gere ince babalarının mesle ini kendi ki iliklerinde sürdürüyorlardı. Bu kural, imparatorlu un kaderinin ellerine bırakıldı ı ki ilerinin yeteneklerine göre seçilmelerim; sıkı bir e itim

den geçmelerini, bu yetenek ve e itimin açtı ı iktidarın, kendilerini yaratan ve "bende" olarak kalmalarını isteyen hane-dana rakip aileler haline gelmemelerini sa lıyordu.

Tabii bu, yine insan tabiatına aykırı bir tutumdur. Öte yan-da da özgür Müslüman derebeyleri imparatorluk ordusuna, bendeler sınıfı kadar çok asker vermekle, hâkim dinin mensupları olmakla ve kendilerini imtiyazlı bir sınıf olarak gör-mekle beraber siyasal ve askerî yüksek mevkilere gelemiyor-lardı. Bu mevkilere gelen dev irmeler de, bu mevkilerini ken-di ailelerinden birine bırakamıyorlardı.

1566'dan sonra, imparatorluk varolu nunun ikinci yüzyı-lını tamamlarken sistemin bu kilit noktası gev etilmiştir. Ben-deler sınıfı, kendi çocuklarının da hizmete alınmasına sultanı ikna etmiştir. Bunları özgür Müslümanların da devlet hizmetinde e it hakları elde etmeleri izlemiştir. O andan itibaren de Osmanlı devlet sistemi çürümeye yüz tutmuş ve imparatorluk tedricen, yalnız Batılı Hristiyan devletlere karşı de il, aynı za-manda Do ulu Hristiyan "sürüleri" ne de güç karşı koyar du-ruma gelmiştir.

İmdi, Osmanlı örgütlem inin di er bölümlerine de kısa bir göz atmamız gerekiyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu örgüt modern Batı devletlerinden, tepeden tırna a kadar de-iri iktidar. Batı devletlerinin e ilimi, yatay de il, dikeydir. Yani, bu e ilim, ülkenin bütün vatandaşları için millî bir tekdüzeli-e dayanan e it vatandaşlı a; vatandaşların kastlara göre de-il, yerle me yerlerine göre gruplandırılmasına do rudur. Gö-çebe toplumlarda ise bu e ilim yataydır. Toplumda çobanlar, çoban köpekleri ve sürüler hiyerar isidir. Kastlarda oldu-u gibi (birbirine muhtaç bulunmakla beraber) bunlar arasında

www.cizgiliforum.com
engine1

da da e itlik, tekdüzelik anlamsız eylerdir. Çünkü bunların üyeleri birbirinden tür olarak de i iktirler. Ayrıca mahallî grupla ma görü ünü de uygulamak imkânsızdır. Çünkü, bir Batı ordusunun topçusunun, süvarisinin, piyadesinin birbirle me m e m i r a ç o \ma\arL g&i göçebe topıvmuann unsurlarının da birbirlerine muhtaç bulunmalarına kar ılık, ana görevde sürekli yer de i tirme halindedir. Bu bakımdan, Osmanlı imparatorlu u göçebelik tohumlarından meydana gelmi tir. Sultanın, yukarda tarifini yaptı ımız ve devletin çekirde i olan dev irme takımının belli bir yerle me yeri olmamı , bunlar imparatorluk topraklarında enine ve boyuna görev gere ince yayılmı tır. (Sultanın karargâhı bi e hareket halindeki bir kamp manzarası göstermi tir.) Bu "çoban köpekleri" altındaki "in-san sürüleri" de bazı gruplar halinde devletin topraklarına yayılmı lardır. Egemenlik altına alman bu yatay örgütlere teknik tabiri ile "kavim" adı verilmi tir.

Batının siyasal terminolojisinde bu Arapça sözcü ün karılı ı yoktur. Çünkü bir sürü siyasal fikri anlatmaktadır. Kavmi "millet" Olarak çevirirsek, belirli ve bölünmez bir toprak parçası üzerinde tek dili konu an bir toplum anlamı çıkar. Oysa, Osmanlı kavimleri her yerde bir azınlık olarak bulunmu lar ve de i ik yerlerde de i ik mahallî diller konu mu lardır. Her kavmin ba nda bir din adamının bulunmasına bakarak kavmi "din" olarak çevirirsek, ortaya devlet yüzünden de i ik bir yüzeyde bulunan bir örgüt anlamı çıkar. Gerçekte kavimler, Osmanlı siyasal örgütünün altında olmakla beraber, devletin ana parçalarını meydana gerilmi lerdir. Kavimlerin ba nda bulunan din adamları yalnız üyelerinin din i lerini yürütmekle kalmamı lar; aym zamanda bunların ölümleim, do

umlarını, evlenmelerini, miraslarını izlemeleri; gereken kayıtları yapmaları ve aralarındaki anlaşmazlıkları kurdukları mahkemelerde çözüme balamaya çalışmaları, üyelerinden devlete verilmek üzere vergi toplamalarıdır. Batıda bu gibi çabalar hükümlerlik belirtileri olarak görülür ve devlet, bu görevleri büyük bir kıskançlıkla kendi üzerine alırdı. Osmanlı Devleti ise bu gibi işleri, bilerek ve isteyerek adı geçen kişilere vermiştir.

imparatorlukta en yüksek yetkiyi taşıyan kavim, (bu terim onlara teknik anlamdan hiçbir zaman uygulanmamıştır) Müslüman topluluğu olmuştur. Fakat bu topluluğun düzenlenmesi de, diğer kavimlerde olduğu gibi yapılmıştır. Bütün imparatorluk toprakları üzerinde yaygın Müslümanların baskında eyhüslâm bulunmaktaydı. Müslümanlar "eriat" görevi yapmaktaydılar ve bunun yorumunu müftüler, uygulamasını da kadılar yapmaktaydı. Bu eyhüslâm kavmine özgür derebeyleri ile bunların topraklarındaki köylüler dahildi. (Buralarda süren Hristiyan devlet, Müslümandır.) Sultanın somadan müslüman olmuştukları de bu topluluktur.(Bunlar, pratikte eriatın da üstüne çıkmışlardır.) Daha sonra gelen en önemli kavim, Rumlar olmuştur. Milleti Rum denen bu gruba, konutları dil ya da lehçe ne olursa olsun Ortodoks Hristiyan kilisesine mensup bütün Osmanlı tebaası girmektedir. Bu kavmin baskı ve üyeleri ile Osmanlı hükümeti arasındaki baskı sağlayan kişilerin İstanbul Rum Ortodoks Patriki'dir. Osmanlı iktidarı zirveye ulaştığı devirlerde, Bulgarlar baskısız bir kilise istedikleri zaman Patrik, Bizans imparatoru'nun bir memuru olduğu devirden daha çok, dünya üzerinde otorite iddiasını gerçekleştirmeye yönelmiştir. İstanbul Patrikliği Rumların elinde

de oldu u için, Osmanlı Rumları, Bulgarlar, Sırp lar, Romen ler, Arnavutlar gibi öbür Ortodoks Hristiyanlardan üstün bir durumda bulunuyorlardı. Bir bakımdan bu durumları dolayısıyla Rumlar sanki Osmanlı împaratorlu u'nun ortakları gibiydiler. Rumların bu üstünlü ü 1557 yılında Peç'te Sırp Patrikliği'nin kurulması ile kırıldı. Fakat 1766 yılında, İstanbul'daki Rum ileri gelenlerinin etkisi ile bu patriklik kaldırıldı. O zamanlarda Rumların Osmanlı hükümetindeki nüfuzları artmakta idi ve hükümet, Batılılarla ilişkilerinde gittikçe Rum memurlarının aracılığına başvurmaya başlamıştı. Ancak Babıâli'nin 1870 yılında Bulgar Eksharklığına hak tanımasıyla Rum nüfuzları kısımlandı.

Daha az önemde olan da Ermeni milleti idi ve bu grup da İstanbul'daki Gregoryen Patrikliği'ne bağlı bulunuyordu. Museviler, Hahambaşılıklarını yönetimindeydiler. Katolik "sürü"ye gelince, bu da Papa'nın bir temsilcisine bağlıydı.

Osmanlı topraklarında, sultanın değil fakat Venedik, Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi Batılı hükümdarların tebaası olan diğer Katolikler ve Protestanlar da yaşlıyordu. XVIII. yüzyılın sonlarına kadar doğu limanında toplanmış olan bu yabancı tüccarlar kolonilerine kavim ilkesine dayanan toplum özerkliği tanınmıştı, Bunların ileri elçiler ve konsoloslukları yürütülmekteydi. Yabancılara verilen bu imtiyazlar kapitülasyonlara ya da sultanın her an geri alabileceği ve tek taraflı olarak tanıdığı hakların bir kısmıydı. Yalnız Fransa ile 1535 yılında ikili bir anlaşma yapılmış ve bu, her iki yanı da başlamıştı. Osmanlılar, bu Batılı tüccar kolonilerine atalarının stepelerde vahalanan halklarına baktıkları gözle bakmaktaydılar. Bu adamlar, ihtiyaçları olan fakat kendilerinin yapama

dıkları bazı lüks e yaları "temin eden" yabancıları. Sultanın Do ulu Hristiyan sürüleri gibi bu Batılı yabancılar da devletin topraklarında bulduklarında, sultanın bu hizmetkârlarının istedikleri düzenli ya da düzensiz vergileri ödemek artı ile, kendi meselelerini kendi aralarında halletmeliydiler.

1774 yılında Osmanlı mparatorlu u'nun yapısı hâlâ bu manzarayı göstermekteydi. Fakat devrimsel de i melerin konusu da yavaş yavaş alınmaya başlanmı tı. mparatorluk, yüz yıldan beri Batı'ya karşı hep kaybetti i bir savaş veriyordu ve şimdi de, yüz yıl önce Do ulu Hristiyan ulusların en geri kalmı ı olan Ruslar tarafından feci bir yenilgiye uğratılmı tı. Ruslar, Osmanlıların Batılılar karşısında askerî ba arısızlıklarına uğramaya başladıkları bir sırada, gözlerini Batıya çevirmişlerdi. Bu, Osmanlılara karşı kazandıkları ba arının sırrı olarak görülmü ve buna inanılmı tı. Böylece 1768-1774 Türk Rus sava ı, bunu izleyen Küçük Kaynarca barış antlaşması hem Osmanlıların kendileri, hem de Osmanlıların Do ulu Hristiyan uyrukları üzerinde derin bir etki yapmı tı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATININ ETKİSİ

(1774-1919)

Osmanlıların "insan sürüleri", efendilerinden yüz yıl kadar önce gözlerini Batı'ya çevirmişlerdir. Bunların yeni bir yöne dönmüş oldukları, XVII. yüzyılın sonlarına doğru birdenbire farkedilmiştir. (Aynı sıralarda Doğu Hristiyan Rusya da Batı'ya doğru deyimlenmiştir). Bu yönelme, modern çağların en önemli dönüş hareketlerinden biri olmakla kalmamış, aynı zamanda devrimsel bir hareket olarak da ortaya çıkmıştır. Çünkü Hristiyan adımı talimatlarına rağmen, Doğu ve Batı Hristiyanları o güne kadar birbirlerine yabancı olarak yaşamışlardır.

Karanlık çağlardan sonra Doğu ve Batı Hristiyanları arasındaki ilk ilişki, Batı'nın yayılma hareketi olan ve Haçlı Seferleri diye tanınan gelişmeler sırasında gerçekleşmiştir. Bu yayılma hareketi İslam'dan çok Doğu Hristiyanlarının zararına olmuştur. Doğu Hristiyanları o zaman Batı'dan yaman fatihler, Hristiyanlık kendilerine göre biçimini ve âyinlerini yaymaya çalışmış, hiçbir hoş görüye sahip olmayan propagandacılar, siyasal yöneticiler ve hepsinden daha ezici olan, ticarî amaçlar için politikayı sömürenler olarak tanımışlardır.

Bu arada tarihin en garip olaylarından biri de Do ulu Hristiyanlar ile Batılı Hristiyanlar arasındaki ili kilerin en kötü biçimine girdi i bir devrede, XIII. ve XIV yüzyıllarda, Osmanlıların yakın akrabaları olan Mo olların ve di er göçebe ulusların, Orta Asya steplerinde devir devir görülen patlamalardan birinin sonucu olarak fetihlere çıktıkları sırada, Lâtin Hristiyanlı ım kabul etmeyi dü ünmeleri ve Batılı Haçlılarla aralarında bulunan slama kar ı zaman zaman i birli i yapmı olmalarıdır. Göçebe ulusların Hristiyanlaşması gerçekleşmemi tir. Buna kar ılıklı Mo ollar, üzerlerine oturdukları " slâm sürüsü"nü dinini kabul etmi lerdir. Mo ollar önünden kaçıp kuzey batı Anadolu'ya yerleşen Osmanlılar da aynı şekilde Müslümanlı ı kabul etmi ler, bir yandan da göçebelik geçmi lerine özgü kurumlarını bırakmıyarak Orta Do unun en iyi parçalarını ellerine geçirmi Fransız baronlarından, İspanyol maceracılarından, Venedikli ve Cenovalı tüccarların elinden slâm adına Do u Hristiyanlı ım almaya koyulmuşlardır. Orta Do unun Osmanlılar tarafından fethi, (Bunun büyük ve en hayati kısmı 1355 ve 1373 yılları arasında gerçekleşmiştir) bir yandan sultanın devrimci yöneticiler sisteminin mükemmelleşmesi, bir yandan da Do ulu Hristiyanların Batılı Hristiyanlara karşı duydukları nefret sayesinde mümkün olmuştur. 1453 yılında, İstanbulun son kuşatması sırasında bir Bizanslı ileri gelen kişinin "Papanın tacına, Peygamberin sarı ım tercih ederiz" demesi bunun en canlı delilidir. Do u Hristiyanlar bu tutumlarıyla, Ortaçağ'dan kalma Batılı bir efendiden kurtulup Osmanlı bir efendinin emrine girmekle kendilerine fayda sağlamışlardır. Bu olay, Osmanlı fetihlerinin gelişmesi için önemli bir unsur olmakla beraber,

sonrası için olumsuz bir etki de olmuştur. Do ulu Hristiyanların, Ortaça Batı Hristiyanlığı ma dütmanlı ı olmasaydı, Türklerin amaçları için çok yeterli olan Osmanlı kurumlarının, bu kadar büyük bir imparatorlu un kurulmasına yararlı olmaları beklenemezdi. Bunun aksine, Do ulu Hristiyanların Batılı Hristiyanlara karşı tanımları XVII. yüzyıl içinde de imeseydi, o sıralarda çürümeye yönelmiş Osmanlı kurumlarının imparatorluk için do urdu u sonuçlar gördü ümüz kadar ciddi olmayacaktı.

Do ulu Hristiyan tebaasının tarihi bu kitabın konusu değildir. Fakat bunların "Batılılar" sırasında Osmanlıların tarihi üzerindeki etkilerinden dolayı kısaca ele alınacaktır.

Osmanlıların, uyrukları olan "sürüler"e ve aynı zamanda topraklarında ya ayan Batılı yabancılara karşı tutumları, bir önceki bölümde sözü edilen imtiyazların verilmesine yol açmıştır. Osmanlı kurumları yeterli kaldı ı ve Osmanlı imparatorluğu, içerde ve dışarıda güçlü oldu u sürece bu imtiyazlar, sultan, Osmanlı devletinin dışarıda olan unsurların yönetim külfetinden saray için bir tehlike yaratmadan kurtarılmıştır. Fakat 1682-1699 savaşlarından sonra, verilmiş olan imtiyazların iyice yerle ip artık geri alınamaz bir hale geldikleri sıralarda, tehlike kendini göstermeye başlamıştır.

Başlangıçta bu imtiyazların tehlike bakımından büyük bir önemi yoktu. Çünkü imparatorlu un Do ulu Hristiyan tebaası ile topraklarında ya ayan Batılı tüccarlar, hem zayıflar ve hem de tabiiyetinde ya adıktan ve de imlik grupları arasında banyı koruyan Osmanlı devletinden çok birbirlerine dütmandılar. Osmanlıların ticareti bunların ellerine bırakılmış olmaları nedeniyle bu gruplar ekonomik bakımdan da zayıflar. Özel

likle Batılı tüccarlar, yüzyılın sonunda Ortaça 'daki Batılı tüccar devletlerinin birbirleriyle kapı maları, Avrupa ile Asya'nın birle ti i yerde Mo ol İmparatorlu u'nun da ılması ve bu yüzden Venedik ve Cenova'nın ticaret hinterlandı olan Karadeniz ve Akdeniz limanlarının kapanması sonucu eski ekonomik güçlerini kaybetmişlerdi. Bunlardan baş ka ilerleyen Osmanlılar kar ısmada u ranılan kayıplar ve Atlantik kıyılarındaki Batılı devletlerin, do u ticaretim kaybettikten sonra Atlantik ötesi ticaret için birbirleriyle yan a girmiş olmaları da Osmanlı topraklarında ya ayan Batılı Hıristiyan tüccarlarını etkisiz hale getirmişti. Üstelik Batılı devletlerde, daha önce tal yanlarca kurulmuş eski ticaret merkezlerini yeniden ele geçirmişler duruma sokmak için yeteri kadar enerji de kalmamıştı. Bu artlar altında batı ile do u arasındaki ticaret "asgari"ye inmiş ve mevcut alı verilerde sultanın Müslüman olmayan tebaasının özellikle denizci Rumların eline geçmişti. Böylece Do ulu Hristiyanlar batı ile ilişki kuruyor, batı limanlarını ziyaret ediyor ve hatta batı'nın vaktiyle do u'da kurmuş olduğu ticaret merkezlerinin benzerlerini batı'da açıyorlardı.

Bu ilişkililerin baş lanında, Ortaça 'dan kalmı ş dü manlık hisleri nedeniyle Do ulu Hristiyanlar, batı'da ticaret dışındaki etkiler altında kalmıyorlardı. Batıya karşı Do u Hristiyanlarının direnmesine bir örnek olarak u olayı ele alabiliriz: Kiril Lukaris adındaki bir Ortodoks Rum din adamı XVII. yüzyılın ortalarına do ru Cenova'ya kadar gitmiş, teolojinin Kalvinist sistemini öğrenmiş ve bunu kabul etmiş; İstanbul'a döndükten sonra patrikliğe kadar yükselerek Ortodoks ve Katolik kiliselerini birleştirmek için teşebbüse geçmişti. Buna Ortodoks Rumların tepkisi o kadar şiddetli olmuştu ki, İstanbul

likle Batılı tüccarlar, yüzyılın sonunda Ortaça 'daki Batılı tüccar devletlerinin birbirleriyle kapı maları, Avrupa ile Asya'nın birle ti i yerde Mo ol İmparatorlu u'nun da ılması ve bu yüzden Venedik ve Cenova'nın ticaret hinterlandı olan Karadeniz ve Akdeniz limanlarının kapanması sonucu eski ekonomik güçlerini kaybetmi lerd i. Bunlardan ba ka ilerleyen Osmanlılar kar ısında u ranılan kayıplar ve Atlantik kıyılarındaki Batılı devletlerin, do u ticaretini kaybettikten soma Atlantik ötesi ticaret için birbirleriyle yan a girmi olmaları da Osmanlı topraklarında ya ayan Batılı Hristiyan tüccarların etkisiz hale getirmi ti. Üstelik Batılı devletlerde, daha önce tal yanlarca kurulmuş eski ticaret merkezlerim yeniden ele geçirip i ler duruma sokmak için yeteri kadar enerji de kalmamı -tı. Bu artlar altında batı ile do u arasındaki ticaret "asgari"ye inmi ve mevcut alı veri ler de sultanın Müslüman olmayan tebaasının özellikle denizci Rumların eline geçmi ti. Böylece Do ulu Hristiyanlar batı ile ili ki kuruyor, batı limanlarını ziyaret ediyor ve hatta batı'nın vaktiyle do u'da kurmuş oldu u ticaret merkezlerinin benzerlerim batı'da açıyorlardı.

Bu ili kilerin ba lannda, Ortaça 'dan kalmı dü manlık hisleri nedeniyle Do ulu Hristiyanlar, batı'da ticaret dı ndaki etkiler altında kalmıyorlardı. Batıya kar ı Do u Hristiyan lanın direnmesine bir örnek olarak u olayı ele alabiliriz: Kiril Lukaris adındaki bir Ortodoks Rum din adamı XVII. yüzyılın ortalarına do ru Cenova'ya kadar gitmi , teolojinin Kalvinist sistemini ö renmi ve bunu kabul etmi ; stanbul'a döndükten sonra patrikli e kadar yükselerek Ortodoks ve Katolik kiliselerini ban tırmak için te ebbüse geçmi ti. Buna Ortodoks Rumların tepkisi o kadar iddetli olmu tu ki, stan

www.cizgiliforum.com
engine1

buFdaki Jezuitlerle i birli i yapmaktan bile kaçınmamı lar ve Patriklerini sultana tehlikeli bir "ihtilâlcı" olarak ihbar etmi - ler ve idamım istemi lerdı.

Fakat XVII. yüzyılın sonlarına do ru Do ulu Hristiyan ların batılılara kar ı tutumlan büyük bir de i ikli e u ramı - tı. Bunun nedeni de, Ortaça 'dan kalan dü manlıkların unutulmaya yüz tutmu olması ve bir yandan da Batı'mn din sa va larına son verip mezhepler arasında ho görülü bir davra nı a geçmesidir. Artık bir Katolik, bir Protestan ülkede; bir protestan da bir Katolik ülkede o ülkenin dinine girmeye zorlanmadan yeni teknikleri ö renebiliyor, diltürü ile ili ki ku rabiliyordu. Yüzyıl sona ermeden önce Batılıla ma yoluna atılmı Do ulu Hristiyanların en ünlüsü olan Rus Çarı Deli Perro, Hollanda ve ngiltere'de okula gitmi ; oralarda ö rendiklerini ülkesine döndükten soma otokratik gücünden de faydalanarak Ruslara zorla kabul ettirmi ti. Aynı ku ak içinde, ticaret yoluyla Batı ile ili ki kurmu olan bazı Rumlar da Ba tı dillerim ö renmi ler, zihinlerini Batı bilimine, sanatına, si yasal ve kültürel fikirlerine açmı lar ve böylece sultanın Do uluHristiyan "sürüsü" içinde bir Batılıla ma hareketini ba - latmı lardı. Bu hareket, Rusya'da Deli Petro'nun ba lattı ı gi - bi 'sathî ve anî' de il, daha yava ve daha az hissedilir bir bi - çimde olmu tur.

Yüzyıldan kısa bir süre içinde hareket, a kınlık uyandı - rıcı sonuçlar do urmu tur. 1682 1699 sava mından soma, Ba tılı dü manlarına artık iradesini bir 'galip' olarak kabul etti - remeyen fakat görü me yolu ile en uygun artlan elde etmek zorunda kalanOsmânli Devleti; BâtDilleri ve Batılı âdetleri bilen Do ulu Hristiyan tebaasının yardımına ihtiyaç duyma

ya ba lamı tır. Böylece devlet yapısında, Do ulu Hristiyan lann i gal etmeleri için yüksek yönetim ve diplomatik mev kiler 'ihdas' edilmi tir. Sahip oldukları bilgiler dolayısıyla efendilerince kıymeti anla ılan Do ulu Hristiyanlar, önceki yüzyıllarda oldu u gibi "çoban köpekleri" olarak yeti tirilmek üzere çocukluklarından itibaren "esir sürüleri "ne katılacak yerde, dinlerini, batıyı ve do ulu kültürlerini korumalarına da izin verilerek görevlere atanmı lardır.

Yüz yıldan az bir süre içinde, Rusya'nın askerî, idarî, malî örgütlenmesi Batı modeline göre hemen hemen tamamlanmı ve bir zamanlar Do ulu Hristiyanların en geri kalmı ları diye bilinen Ruslar, Osmanlılara ve onların "fakir akrabaları" olan Altın Ordu'nun mirasçılarını Tatarlara, Habsburglar ya da Polonyalıları örne i Batı devletlerinin yapmı oldukları gibi acı bir yenilgi tattırmı lardır.

1768 1774 Türk Rus Sava ı'ndan sonra imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması gere ince, Babıâli, Kırım Tatarları ve Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki bazı limanlar üzerindeki egemenli ini Ruslara devretmi ; Rus ticaret gemilerine Bo azlardan serbest geçi hakkı vermi ve Osmanlı topraklarında ya ayan Rus tebaasına kapitülasyon hakları tanıdı - tır. En güçlü devrinde bile Osmanlı mparatorlu u'na kar ı koymayı elden bırakmayan Batı'ya yenilmek, Osmanlılar için acı olmakla beraber, do ulu, Hristiyan bir ulusa yenilmek, o na bazı haklar tanıyarak Batılı devletler seviyesine çıkarmak ve temsilcilerine, Osmanlıların Do ulu Hristiyan tebaası ile tehlikeli ili kiler imkânı sa lamak küçük dü ürücüydü. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın yarattı ı " ok" o kadar büyük olmu tur ki, Osmanlı devlet adamları bunun üzerine Batılı ör

neklere göre reformlar yapmaya giri mi lerdir. Fakat bu ilk Osmanlı reformcuları Deli Petro gibi askerî uçtan harekete geçmi ler ve yüz yıl kadar önce, Petro'nun zamanında, ekonomik uçtan hareket etmi Do ulu Hristiyan tebaanın yolunu izlememi lerdir.

Batı yönünde bir reformun askerî açıdan ele alınmı olmasın, Osmanlı Türkleri arasında "Batılılaşma hareketi"ni ve bu hareketin, 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca'dan, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'ne kadar yarattığı durumu anlamaya yarayan önemli bir anahtardır. Türklerde, bu hareket, ki isel ilerilerin bir sonucu olarak de il, bir politika gereği olarak başlamıştır. Yani Batı'nın üstünlüğü tehlikeli bir noktaya ulaştığında Batı'ya karşı koyma niteliğini kazandı ve sonucunu göstermektedir. Bu Türk reformcularının yaptıkları gibi, Batı'ya ancak Batı'nın silâhlarıyla karşı konabilecek sonuçuna varmak, sağlam bir düşünce biçimiydi. Fakat öte yandan, Batı'nın askerî yeterliliği, üstünlüğünün nedeni de il, bir belirtisiydi.

Batılı olmayan bir toplumun bu askerî yeterlilik seviyesine ulaşabilmesi için, Batı'nın yalnız askerî tekniğini de il, aynı zamanda modern bir Batı ordusunun dayandığı idare, mali, sosyal tekniğiyle ekonomik verimliliğini de öğrenmesi gerekmektedir. Bu yüzden Batı'yı ancak bir bütün olarak benimsemeden Batı'nın askerî tekniğini etkili bir biçimde elde etmek mümkün değildir. Çünkü Batı'yı ancak da öbür uygarlıklar gibi bölünmez bir bütündür. Bu böyle olduğuna göre, Türklerin "Batılılaşma" sorununu yalnız askerî açıdan almaları 'yazık' olur. Fakat yapabilecekleri en tabii ve kaçınılmaz şey de buydu; çünkü yalnız 'âcil' askerî gerekleri yü

zünden, bazı geleneksel kurumlarını bırakıp bunların yerlerine Batı kurumlarını koymak zorundaydılar.

Yine "Batılılaşma" için askerî yönün alınması da "yazık" olmuştur. Çünkü, Batıya aminin askerî yönü, en az ilericisi ve öretici olanıdır. Bu, Türklerin 1774 barınak antlaşmasını izleyen bir çubuk yüzyıl süresince Batı kültürüyle ilgili kısımlardan başlıca kanallarıdır. XIX. yüzyılın ilk yarısında, Türkiye'de Sultan Selim III. ve Sultan Mahmud II.'nin; Mısır'da, o zaman İstanbul'daki efendilerinden çok daha büyük bir devlet adamı olduğunu ispatlayan Türk asıllı Mehmet Ali'nin girişimleri reform çabaları her şeyden önce Osmanlı ordusunun Batılılaşmasına yönelmiştir. Bu reformlar sonucunda kurulan yeni model askerî kurumlardan sonra Türk subayları daha ileri atılımları için önde gelen bir rol oynamışlardır. Türk subayları başlıca ülkelerin aksine, toplumun her sınıfından daha liberal görüşlü olduklarından dolayı, fakat gelecek yüzyıl içinde tek örgütlü ve kalabalık grup olduklarından bu tür etkin bir rol oynayabilmelidir.

Bu tek örgütün sistemli bir Batı edimi görmesi ve bu yüzden Batı kültürünün etkilerine açık olması da Batılı olmayan zihinler için bir "devrim" olarak görülmüştür. Hatta, Sultan Abdülhamit II.'nin (1876-1908) zalim otokratik rejimi sırasında Türkiye'ye Batı'da basılmış kitapların gınesinin yasaklandığı zamanlarda bile askerî örencilerin Batı sistemine göre editemmelerine dokunulmamıştır. Abdülhamit, sıkı idare durumunda bulunan imparatorlukta pusuda bekleyen komutanların insafına bırakmadan subaylarının Batı örnekleri savaş sanatını öğrenmelerinden vazgeçemedi.

Bunun yanı sıra, genç subaylar da Batı dillerini bilmeden,

Batı'nın taktik ve stratejisini öğrenemezlerdi. Yabancı diller bilgisi de Türk subayları için Batı düncesine açılan kapının bir çeşiti anahtarı oldu.

1908 yılında Abdülhamit'e karşı devrim bayrağını açan bu subaylardan biri, Enver oldu. Bir başka subay, Mustafa Kemal de ulusunun basma geçerek Müttefik devletlere karşı çıkmış, Anadolu'daki Yunan istilâsına karşı koymuş ve 1920 yılında "Millî Misak"ı hazırlamıştır. İttihat ve Terakki'nin, 1908-1918 yılları arasındaki çabalarının başlıca amaçlarının nedenlerinden biri; kendilerinden önceki Batılılarla mücadelelerini yürütenler gibi askerî yönün ağırlaşmasıdır. Bu kaçınılmaz bir eylemdir. Hareketteki askerî unsur, Batılı emelin öngördüğü liberal ve yapıcı reformları gerçekleştirmeye mesleğin tabiatı dolayısıyla uygun değildir. Fakat bunu da kaydetmek gerekir; 1908'deki "Genç Türkler" devriminde asker Enver'in oynadığı rolün arkasında, emellerini Batı'nın askerî olmayan alanlarında almış olan iki sivil Selânikli bir telgraf memuru olan Talât Bey ve Yahudî asıllı maliyecisi Cavit Bey bulunmaktaydı. Hareketi, perde arkasından bunları yönetmişlerdir.

1919'da başlayan devrime gelince; bu, yalnız subaylar tarafından yönetilen bir devrim olarak başlamamış, Türk anavatanını yabancı bir istilâcıdan kurtarmak için başlatılan bir ölüm kalım savaşı oldu. İstilâcıya karşı zafer kazanılmı olmakla beraber 1925 yılında, bu devrimin başlıca amacı askerî yönün ikinci plâna çekilip çekilmemesine bağlı kaldığı hâlâ görülmekteydi. Fakat bu kez askerî yönün önemini kaybedeceği ihtimali her zamankinden daha çoktu. 1908 devrimi, hiçbir basamakla başlamış sayılsa bile, Sultan Hamit rejimi sıra

sında genç Türk erkeklerine vekadmlanna kapatılmı yüksek ö renimin kapıları açılmı ve sürekli bir sava halinde bulunmasına kar ılık aradan geçen yıllar içinde Batı kültürü almı bir ku ak yeti mi ti. Böylece Batı e itimi görmü olan sivil-lerin sayısı artarken asker sınıfının oynadı ı rolde de bir gerileme ba lamı tı. Bu geli me, bundan sonraki bölümlerin konusu oldu undan burada 1774 ile 1918 yıllan arasındaki Türk "Batılıla ma" hareketlerini kısaca gözden geçirece iz.

Batılıla maya koyulan Türklerin yollanndaki güçlükler, kendilerinden önce bu yola çıkmı olan Do ulu Hristiyan te baalanm kar ıla tıklarından sayıca daha çok ve daha büyük olmu tur. Her eyden önce, "Türk Batılıla ması" hükümet tarafından ba latılan suni bir hareket olmu ve bazı özel ki i-lerin içinden do mamı tır.

kincisi, geç ba lamı tır. Bu konuda Rum ve *Rus hareketlerinden* yüz yıl geç davramlrm tur. Böyle bir harekete giri ilmesini de askerî tehlikelerle askerî ba ansızlıklar sonucu yok olma tehlikesi zorlamı tır. Ü çüncüsü, 1774 tarihli Küçük Kaynarca Türk Rus Ban Antla ması'ndan 1856 Paris Antla ma sı'na kadar süren uzun yıllar içinde ve Osmanlı mparatorlu u'nun varolu unun ayaklanmı Hristiyan tebaa ve dı dü manlarca sürekli tehdit edildi i bir devre içinde sürdürülmü tür.

Dördüncüsü, yukanda belirtti imiz nedenler harekete bir askerî görünü vermi tir ve ne yazık problem bu kisve altmda ele alınmı tır. Be incisi, Türk reformculan, Batılı ve Batılıla mı kom ulanyla Do ulu Hristiyan tebaalarının ya rattıkları belâlar azmı gibi sultanın bendelerinden ve slâm toplumundan gelen kuvvetli dirençle de ba etmek zorunda kalmı lardır.

Rum ve Rus Batılılarla taraftarlarına Doğu Hristiyanlığının gösterdiği direnç, hayret verecek biçimde zayıf olmuştur. Nedeni, bu direncin kaynağını meydana getirmesi gereken Bizans toplumu gelenekleri, önce Haçlıların sonra da Osmanlıların kontrolü altına girmişti. Batılılarla hareketi baltada direnç gösterecek bu geleneklerden pek bir şey kalmamıştı. Yine bu durumda bile, Calvinist Lukaris, XVIII. yüzyılda İstanbul Patrikhanesini terkedip daha liberal olan Rus Çariçesinin topraklarına sığınmak zorunda kalmıştı. Modern Yunan dilinin babası sayılan Korais ise, özgür düşünce devrimci Paris'te oturduğu için Rum Ortodoks kilisesine rahat rahat dil uzatabilmi, fakat daha ileri gidememiştir. Türk "Batılılarla" hareketinin öncüleri ise, sultanın esir bendelerinden ve sâlm toplumundan çok daha iddetli bir direnç görmüşlerdir. Her iki kurum da yıkılmaya yüz tutmuş olmakla beraber, henüz canlılığını kaybetmemişlerdi.

Sultanın devirmelerinin gösterdiği direnç, hepsinden daha çabuk ve daha iddetli olmuştur. Çünkü Batıcı askerî reform doğrudan doğruya bunların çıkarlarını tehdit etmekteydi. Bendeler, artık yabancı devletlere karşı savaşmak ve iç ayaklanmaları bastırmak yeteneğini kaybetmişlerdi ama, hâlâ da efendilerini öldürme imkânına sahiptiler. Sultan Selim, 1807 yılında, Napolyon'un İstanbul'daki askerî ateşi Sebastiani'nin tavsiyesi ile yeniçerileri yeniden örgütlendirmeye girişti fakat bunu yeniçerilerin elinde hayatı ile ödemiştir. Mahmut II. felâketlerle geçen onsekiz yıl bekledikten sonra 1826'da İstanbul'da yeniçerileri ortadan kaldırıp Sultan Selim'in intikamını almış; Mısır'da da Mehmet Ali, 1811'de yeniçerilerin bir benzeri olan Memlûkların direnişine son ver

misti. Her iki devlet adamı da yollarına çıkan bu engelleri kaldırmadan ordularını Batı örneğine göre yemden örgütlendirme ve diğer Batılılaşma hareketlerine girişemediler. Daha önce davranmış olan Mehmet Ali, Mısır'ı, 1875 ve 1883 yıllarında her iki ülkenin başına gelen felâketlere kadar Türkiye'den onbeş yıl ileri götürmüştü.

İslâm toplumundaki direnç derhal kendini göstermemekle beraber daha kök salmış olarak ortaya çıkmıştır. Zayıf ve yetersiz bir toplum, birdenbire kendinden daha güçlü ve yeterli bir toplum ile temas geldiğinde toplumun üyelerinin bu yeni durum karşısında gösterecekleri tepki için iki alternatif, birbirine karşı iki hareket çizgisi ortaya çıkar. Bunlar, ya kendi geçmişlerinin kalesi içinde güçlenmeye ve böylece dışarıdan gelen rahatsız edici güçle ilgili kayıpların kesip kendilerini tecrit etmeye çalışırlar; ya da yabancı uygarlığın kendilerininkinden daha güçlü olduğunu ve kalmak üzere geldiğini olgusunu kabul ederek kaçınamayacakları bir duruma uymak için kararlarını verirler ve kendi öz gelenekleriyle bir fırtına gibi toprakları üzerinde esen yeni düzen arasında bir denge meydana getirip yeni bir yaşama biçimine ulaşırlar.

İkincisi, izlenecek rasyonel yoldur ve Osmanlı reformcuları, askerî sistemlerini Batılılaştırmaya karar verdiklerinden itibaren bu yolu seçmişlerdir.

Bu, bütün bir yaşama biçiminin Batılılaşmasına doğru atılmış bir adım olmuştur. Bununla beraber rasyonel tutum, kütle içinde insanlığın ve hatta ilerici toplumların tarihinde kısa süreler dışında pek çok önderin özelliğindedir. Beklenmedik bunalımlarda insanlar heyecanın renklendirdiği içgüdüyle hareket etmek eylemindedir. Başlıklarını kuma sokup ve

bir mucize bekleyerek bilinmeyenlerden kaçmaya çalışırlar. Bilinmeyen, daha güçlü bir uygarlık ise atalarının dinine sınırlar ve yine atalarının Tanrısından düzenini savunan hizmetkârlarını kurtarmasını isterler. Hazretisi'nin zamanında, ilerleyen Hellenizm'in gölgesi altında yaayan toplulukta rasyonel ve mistik bilimler, "Herodcular" ve "mutaassıplar" tarafından temsil edilmekteydi. İslâm dünyasında da XVIII. yüzyılın son yıllarından itibaren daima bir "Herodcular" ve "mutaassıplar" görülmüştür.

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde, Osmanlı hükümeti askerlerini Batı örneğine göre giydirmek, silâhlandırmak ve eğitim için ilk atılımlarına girişirken, Arabistan'ın Necd bölgesindeki vahabîlerin ve müritleri de Vahabîliği kabul ediyorlardı. Bu, dinin ilk ilkelerine ve uygulamasına dönüş isteyen İslâm içinde bir 'protestan hareketi' idi. Vahabîlerin taassubu, Osmanlı İmparatorluğu'nun daha uygar bölgelerindeki Müslüman halkın özellikle Osmanlı hükümetinin davranışlarına ve Frank kâfirlerinin küfür sayılan metodlarının benimsenmesine karşı yönelmişti.

Vahabîler, 1803'te Mekke'yi ve 1804'te Medine'yi ele geçirdiler ve bu şehirleri "temizlediler". Bu hareket, Sultan tarafından aldıkları emir üzerine, 1810 ve 1817 yılları arasında, Batılılarla madanî yarı olan Mısırlı Mehmet Ali tarafından uzun ve yorucu seferler sonunda ezilmiştir. Bu mücadelenin ikinci raundu Afrika'da geçmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sünnîler, Libya'dan Batı Sudan'a kadar uzanan ve dine dayanan bir imparatorluk kurmuşlardı. 1883'te Mehdî taraftarları Doğu Sudan'ı Frank taklidi Mısır hükümetinin elinden almışlardı. Bu kez de 'mutaassıplar' yalnız ilerici ve Batılılarla karşılaş

www.cizgiliforum.com
engine1

raftan dinda lanıyla de il, sömürgeciliklerini yaymakla me - gul Batılı devletlerle de kar ı kar ıya gelmi lerdı.

Do u Sudan'da Mehdî hareketi 1898 yılında bir ngiliz ordusu tarafından ezilmi ve ülke ortak bir Mısır ngiliz yönetimi altına alınmı tı. Sünusîlerin askeri gücü de 1910 yılında Vadai'yi ele geçiren Fransız ordusunca kınlmı tı. Bunların 1916 'da Mısır' a yaptıkları saldırıyı da İngilizler durdurmu tu. Bu mücadelenin üçüncü raundu 1914 1918 Dünya Sava ı'ndan önce, Vahabîlerin, Suud ailesinin önderli i altında Necd'de yeniden güç kazanmalarıyla açılmı tı. Suud ailesi, Vahabîleri etrafında toplamayı ba armı , bunları bir "ihvan" karde lik örgütü altında birle tirmiş ti. Dünya Sava ı'nda Hindistan'daki ngiliz yönetiminden para ve silâh yardımı gören Vahabîler, 1924'te Mekke'yi, Londra'da ngiliz Dış İleri Bakanlı ı'nın himayesinde bulunan Ha imî Kral Hüseyin'in elinden ikinci defa almış lar, Irak'a ve Ürdün'e seferler yapmaya başlamış lardı.

Üçüncü raundun yeni geli meleri daha soma olacaktı. Yüz elli yıl öncesinden bu kitabın yazıldığı (1926) yılı kadar ortaya çıkan taassup hareketlerinin tarihsel ortak bir yönünü ortaya koymaktadır. Bu da, bu hareketlerin artık slâm dünyasının kaderinde önemli bir rol oynayamayacağı nın görülmesidir. Her üç harekette de bunların ancak ister askerî, ister ekonomik, ister kültürel olsun Batı ya amının sızmadığı , gerek arazi, gerek iklim bakımından emin olan bölgelerde köprüba lan kurabilmeler; Yukarı Nil vadisi ya da Vadai gibi ulaşılması kolay yerlerde uzun süre tutunamadıkları görülmüştür. Bu hareketler, Süvey Kanalı ve Bo azlar gibi uluslararası denizyollarının geçti i halkları yerleşmiş ve uygar olan Mı

sır ve Anadolu'da hiç etki yapamamı lardır. slâm ulusları, Batı'ya karşı koymak istiyorlarsa; bunu ancak Batı'nın savunma, diplomasi, yönetim, maliye ve ekonomi metodlarını uygulamak gibi rasyonel bir politika ile başarabilirler. Böyle durumlarda, mutaassıpların mistisizmi 'vakıa'larm mantığına o kadar karşıttır ki, adı geçen slâm uluslarının zihinlerinde yer etmesi anı çok azdır. Üstelik bu uluslar, çöllerin ve vahaların halkalarından sayıca ve nüfusça üstün bulunmaktadır.

Modern slâm Dünyasında "Herodcular" ile "mutaassıplar" arasındaki bu çatı mada hiç olmazsa bu çatı manın ilk safhalarında göze çarpan ilgi çekici bir durum da, ulemanın Batılılarla taraftan devlet adamlarına dostane bir tarafsızlık göstermeleri ve hatta zaman zaman onları etkin bir biçimde desteklemeleridir. Bu kısmen şu şekilde açıklanabilir: Batılılarla taraftarların ilk çabaları sultanın esir bendelerine karşı yönelmiştir. Bu sınıfın üyeleri yerli ve Müslüman olmayan kaynaklardan gelmişler, din kurumlarının üstüne çıkmışlar ve Müslüman halk içinde yetmişim din adamlarına yüksekten bakmışlardır. Nitekim Fransızlar da 1789-1801 yıllarında Mısır'ı işgal ettiklerinde ulemayı, slâm'ın ve Mısır halkının gerçek temsilcileri olarak gösterip bunları Osmanlıların esir bendelerinin bir üyesi olan Memlûklara karşı kullanmışlardır.

1805'te Kahire'deki El Ezher medresesinin öğrencileri, Türklere karşı girişilen ayaklanmada kendilerini Mısır halk hareketinin önderleri olarak göstermişlerdir. Mehmet Ali bunları akıllıca kullanmış ve sultan tarafından gönderilmiş olan vali pa'ayı atıp yerine kendim geçirtmiştir. Ulema bunu yaparken Osmanlı valisinin toplum sözleşmesini bozduğunu ileri sürmüşler; ulema sınıfının, de il bir valiyi, gerektiği

zaman sultan halifeyi de tahtından indirme hakkına sahip oldu unu söylemi lerdı.

1826'da, Sultan Mahmut II. yeniçerileri ortadan kaldırırken ulemanın deste ini görmü tü. 1876'da, liberal reformcu Mıthat Pa a, Sultan Aziz'e kar ı bir parlamento ve anayasa fikrini savunurken istanbul medreselerinin ö rencileri bu fikri desteklemek için ayaklanm ı lardı. 1906'daki ran ihtilâlinde îf ulema da aynı ekilde hareket etmi ti. Batılıla ma hareketi, esir bendeler sınıfım ortadan kaldırıp Batı kültürü ile yeti mi yeni bir yönetici sımfı yaratıncaya ve bu yeni sınıfın din müesseselerine el atmaya ba lamasına kadar olan geli mesinde ulema smfı açıkça Batılıla ma taraftarlarının yanında olmu tur. Bu durum, 1908'de Abdülhamit yönetiminin devrilmesine kadar bir politika sorunu olmam ı , 1922'de milliyetçilerin zaferi kazanmalarına kadar da had bir biçim almam ı tır.

Osmanlı mparatorlu u'nun en ba ta gelen iki Müslüman ülkesi olan Türkiye ve Mısır'da; Batılıla ma hareketi, çok güçlü artlar içinde ola anüstü yetenekleri bulunan iki Türk devlet adamı Sultan Mahmut II. ve Mehmet Ali Pa a tarafından ba latılm ı tır. Daha önce de belirtildi i gibi ordunun Batılıla tı nılması her ikisinin de hareket noktası olmu tur. 1798-1801 yıllarındaki Fransız i galinin derin bir iz bırakm ı oldu u Mısır'da, Mehmet Ali, 1815'ten soma Albay Seve ve di erleri gibi eski Napolyon subaylarım ö retmen olarak ordusuna alm ı tı. Türkiye'de, 1830'larda bir Prusya askerî heyeti, Mehmet Ali'den öğ almak için orduyu hazırlamakla görevlendirilm ı ti. Batılıla ma yolunda efendilerinden daha önce davranm ı olan Mehmet Ali, Suriye'yi onlardan koparmaya heveslenmi

ti. Bu Prusya askerî heyetinde ünlü von Moltke de bulunuyor ve askerlik mesleğinde çıraklığını yapıyordu.

Dr. John Browning'in yazdığı mektuplardan ve 1839 yılında Mısır'la ilgili Lord Palmerston'a verdiği bir rapordan askerî Batılıların her iki ülke üzerinde yaptığı etkilerin derecesini anlayabiliriz. Bu mektuplar ve rapordan, bir Batılı bulduğu olan askere alma sisteminin nasıl bir ekonomik yük meydana getirdiğini ve nasıl insanları açılara sürüklediğini öğreniyoruz. Batıda bu sistem, etkili bir sağlık sistemi, kısa hizmet süresi gibi yardımcı faktörlerle birlikte geliştirilmiştir. Buna karşılık iki ülkede uygulanmasına bakan yeni askerî sistem kamu güvenliğini artırmış, vergi toplamayı hızlandırmış, Batılı etkilerin başka alanlara da sızmasına imkân vermiştir. Sözgelimi Browning'in bildirdiğine göre; İskenderiye'deki tersanenin yanında buna bağlı bir doğumevi açılmıştır. Birbiri ile hiçbir ilişkisi olmayan bu iki kurumun yanyana gelmesinin nedeni, Mehmet Ali'nin tersaneyi örgütlendirmek için davet ettiği Batılı uzmanların, memurlar ve öğrenciler için sağlık kurumları açılmasında ısrar etmiş olmalarıdır. Böylece Batılı doktorlar bir hastahane açmışlar ve sivil halkın da buraya hücum etmesi ve doğum hizmetlerinin diğer bütün tıbbî hizmetlerden çok istenir olması üzerine kurulu, bir doğumevi haline getirilmiştir. Daha 1839'da Müslüman kadınların 'kafir' Frenk doktorlarının nezaretinde doğum yapmaya hazır olmaları, Batıyla ilgili önyargıların ne kadar hızla yıkıldığını göstermektedir.

Batıda ma için Müslümanların girişimleri bu ilk teebbüste en önemli devre, Osmanlı İmparatorluğu'nu korumak için Fransa ve İngiltere'nin Rusya'ya açtıkları savaşın somut imzalanmasıyla 1856 antlaşmasını izleyen yirmi yıl olmuştur. Osman

lı hükümeti bu süre içinde yabancı baskılarından kurtulmuş ve Batının en ileri iki ülkesi ile yapılan antlaşmalarla Türk devlet adamlarına Batılılarla beraber hareketini en iyi şartlar altında yürütmek imkânını vermiştir. Bu yıllar içinde Türkiye, Mithat Paşa gibi yüksek yetenekleri olan ve akıllı bir politika izleyen bir yönetici yaratmıştır. Mithat Paşa, ününü önce Anadolu Tuna havzasının güney bölgelerinde ve sonra da Mezopotamya'daki valilikleri sırasında yapmıştır. Halkları karışık olan ve Türklerin azınlıkta buldukları bu bölgelerde, Mithat Paşa, cemaatlerin önderleriyle işbirliği yaparak bunların imparatorluğa sadakatini kazanmaya çalışmıştır; kamu güvenliğini kurmuş, ekonomik gelişmeyi sağlamış ve her şeyin üstünde, karma ortaokullar kurarak her cemaatten gençlerin yabancı ülkelere gitmek ihtiyacını duymadan ve Osmanlı aleyhtan etkilerle zehirlenmeden 'atminkâr' bir öğrenim yapmalarına imkân vermiştir.

Mithat Paşa'nın politik kariyerinin en büyük hedefi, imparatorluk içinde yaygın bütün ulusların nisbî temsiline dayanan bir parlamento rejimi kurmaktır. Mithat Paşa, "insan sürüleri"ne gerçek insanlar gibi muamele ederek bu yolda geçmişle beraberini koparan ilk Türk devlet adamı olmuştur. Ama yazık ki dünyaya geç gelmiştir. Osmanlıların "insan sürüleri" kurtulları için efendilerinden yüz yıl önce Batıya dönmüşlerdi. Bunlar, Batıda buldukları milliyet görüşünün geçmihteki göçebe kurumlarına uymadığı gibi, Mithat Paşa'nın karma parlamentosuna da uymadığını keşfetmişlerdi. Nitekim 1876'da, çabalarını toplamış olduğu vilâyet ayaklanma halindeydi ve bu, başımsız milli Bulgaristan devletinin çekirdeği olacaktır.

Görev aldığı ikinci vilâyet de yarım yüzyıl sonra İngiliz

tere'nin himayesinde Irak adındaki Arap devleti olacaktır. Böylece Mithat Pa a'mn çalı maları, hem vatanda ları Türio ler için, hem de dünya için bo a gitmi sayılabilir. Mithat Pa a'mn öngördü ü parlamento ve anayasa Sultan Abdülhamit tarafından bir kenara itilmi , yerine zalim, gerici ve kanlı bir ki i yönetimi gelmi ve bu yönetimin ilk kurbanlarından biri de bu üstün Türk devlet adamı olmu tur.

mparatorluk, yeniden Rusya üe bir sava a sürüklenmi ve bunun felaketli sonuçlarından yine eski Batılı müttfikle ri tarafından üstelik kendi yararına olmayan bir biçimde kurtarılmı tı. Malî sonucu iflâs olan bu sava ın sonunda Osmanlı devleti, 1882 yılında altı esas gelir kayna mı yabancıların eline bırakıyordu.

Böylece 1774 yılından soma Türkiye'de giri ilmi olan ilk Batılıla ma te ebbüsleri, yüz yıl kadar soma felâketli bir sona ula mı tır.

Aynı durum, Mısır'da da görölmektedir. Rumeli ayaklanması, Türk Rus sava ı ve Sudan'daki Mehdi isyanı, önce ngiltere'nin askerî ve soma Fransa ve ngiltere'nin ortak malî müdahalesi her iki ülkedeki sonu hazırlamı tır. kisi arasındaki paralellik her iki ülkede de aynı olarak görülen nedenlere ı ık tutmaktadır.

Her eyden önce reform hareketi birkaç ki inin ki isel karakterine ba lı olmu tur. Hareket, Sultan Mahmut'un ve Mehmet Ali Pa a'mn uzakgörörlükleri ve ki isel yetenekleriyle ba latılmı tır. Fakat hareket bir kere ba latıldıktan soma felâketli bir sonuca gitmeden bnakılamaz ya da kötü yönetilemezdi.

Fakat hareketi ba latanlar XIV, XV ve XVI. yüzyılda atalarının sahip oldukları yetenekli dev irmelerin benzerleri

ne ve haleflere sahip de illerdi. Böylece bu yetenekli otokratik reformcuların ba arılan güçsüz haleflerin eline geçmi ve • bunlar da bu fırsatı iyi kullanamamı lardır. Bir ku ak soma, Türkiye'de Mithat Pa a; Mısır'da Urabî gibi gerçekten güçlü devlet adamları ortaya çıkmı , bunlar on ikiye bir kala felâketi önlemeye kalkı mı lardır. Ama onlar da vatandaşlarından pek az destek ve yardım gördükleri için tek ba lanna kalmı lar ve ba ansızlı a u ramı lardır. Bu ekilde; ki ilere bu ka , dar ba lı olan bir hareketin böyle bir sonuç vermesinden ne yapılsa kaçınılmazdı.

Felâketin ikinci nedeni, geçmi ten miras kalan imparatorluk yüküydü. Do ulu Hristiyanların ço unlukta oldukları Avrupa vilâyetleri, Arapların ço unlukta oldukları Asya vilâyetleriyle yük çok a ırdı. Sonra Asya'da bunu Arabistan, Mısır, Sudan ve Suriye'yi ele geçiren Mehmet Ali yüklenmişti.

Yalnız Türk ulusunu, yalnız Mısır ulusunu, Batılılarla manın gerektirdi i sosyal ve dü ünsel de i iklikler içinden geçirmek her iki ülkedeki devlet adamlarının çabalarını semereli yapabiliyordu. Fakat bu devlet adamları, Sultan Mahmut ve Mehmet Ali'den, Mithat Pa a ve Mithat ve Terakki'ye kadar bütün enerjilerini kendi uluslarına yol göstermek için de il, yabancı kitleleri yönetim altında tutmaya çalı mak gibi ümitsiz bir i e harcamı lardır. Batılı milliyetçilik görüşünden yola koyulmuş olan ve siyasal ba ımsızlıklarının ilk ku akları sırasında millî topraklarından daha ço u yerine daha azını elde etmiş olan Sırp ve Yunanlılar gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun Do ulu Hristiyan ulusları toprak ihtiraslarının farkına geç varmaları sayesinde kendilerini kurtarabilmelidir. Bu konuda gözleri ancak Türkiye ile Mısır'ın kaldıramıyacak

lan kadar a ır bir yük altında ezilmeleriyle açılmı tır. Türklelerle Mısırlılar ba ka uluslann geli mesini önlemek için harcadıkları çabalar yüzünden kendi uluslan adına yapıcı bir çalı maya ba layamamı lardır.

Üçüncü bir neden de ekonomiktir. Batılıla ma, pahalı bir i tir. Batılı olmayan bir ülke, toplumun ekonomik alt yapısını da aynı anda Batıda tırmadan kendini güven içinde Batı ya amına uyduramaz. Zararlı tekeller sistemi, Batı örne i imalât kurmu olan Mehmet Ali, ekonomik alanda enerjili olmu - tur; ama kendisine yanlı yol gösterilmi tir. Oysa Sultan Mahmut, bu alanda iyi ya da kötü pek az ey yapmı tır. Her iki ülkede de ekonomik ba ansızlık, uzun süren ciddi sonuçlar vermi tir. Mısır'da 1789 ile 1821 yılları arasındaki korkunç fiyat artı lan, 1914'ten soma Avrupa uluslannm ba mdan geçen tecrübe ile kıyaslanabilir. XIX. yüzyıl ilerledikçe verimlilik seviyesinin yükseldi i ve dı ticaretin arttı ı do rudur. Fakat bu artı , Türklerin ve Mısırlıların çabalan ile de il, Do ulu Hristiyan tebaanın ve Batılı i adamlanmn çabalan ile olmu - tur. Müslüman uluslann Batılıla maya ba lamalarından önce Do ulu Hristiyanlann ve Batılıların elinde bulunan do u ticaretinin tekeli, yine bunların elinde kalmı tır. Ekonomik geli menin artmasıyla da bu durum bir tehlike haline gelmi tir. Malî sorumluluk ve malî ili kiler gittikçe daha çok eller arasında taksim edilmi tir. Batılı özel kapitalistlerin Türkiye ve Mısır'da ele geçirdikleri çıkarlar o kadar geni ti ve Batıda o kadar çok yatırımcıya yayılmı tı ki; bu çıkarlar yetersiz Türk ve Mısırlı devlet adamlarının yine yetersiz yönetimleri yüzünden tehlikeye girdi inde yalmz diplomatik de il, askerî müdahalelerde de bulunmak için yatırımcılar kendi hükümetle

rine baskı yapmaya başlamı lardır. Sultan Mahmut ve Mehmet Ali'nin halefleri atalarının itibarlarını, Batı para borsalarında çok defa tefeci artlan ile paraya çevirebihne sırrını ö renmi lerdir. Bütünöyle hırsızlık diyebilece imiz faizlerle aldıkları ödünç paralar, bir i yaptıklarını gösterecek herhangi bir i e harcanmamı , Avrupa'daki Do ulu Hristiyan tebaanın ve Sudan'daki Müslüman fanatiklerin kontrol altında tutulması çabalannca vurulmu tur. Bir buhran patlak verdi i zaman da Batılı alacaklılar hükümetlerim müdahaleye zorlamı lar, bu müdahale sonunda yalnız Mısır'da ve Türkiye'deki yatırımlanm kurtarmakla kalmamı lar; yeni ve daha güçlü imtiyazlar elde etmi ler ve iflâs halindeki borçlu hükümetler üzerinde malî kontrol kurmaya giden yollan açmı lardır.

Daha somaki çeyrek yüzyıl içinde Do u'nun ekonomik ve malî geli mesi başlamı ve bu geli me giderek Batılı ellerde daha çok toplanmı tır. Bu yüzden Türk ve Mısır uluslarının ekonomik ve malî ba ımsızlıklarının gerçekte tirilmesi gecikmekle kalmamı , her zamankinden daha da güçle mi tir.

XIX. yüzyılın sonlanna do ru Osmanlı mparatorlu u'nun üzerine çöken felâket, 1908 ihtilâli ile Sultan Hamit rejimine son vermi olan ttihat ve Terakki Cemiyeti'nin örgütlendirdi i "Genç Türkler" (Jön Türkler) hareketinin ba arısızlı ına da yol açmı tır. Aradan bir ku ak geçmi olmasına ra men, bu somaki Türk reformculan da kendilerinden önceki reformculardan de i ik bir politika izlememi lerdir.

1908 ihtilâline yol açan korkulardan biri de, Sultan Hamit rejiminin devam etmesi halinde Türklerin azınlıkta oldukları ve bu yüzden Türkiye 'nin sürekli olarak elinde bulundurmayı ümit edemeyece i Makedonya'mn Osmanlı mparator

www.cizgiliforum.com
engine1

lu u'ndan kopup ayrılması korkusuydu. Bu arada, Makedonya, devletin malî, idarî, diplomatik gücünü alıp götürmekteydi. Çünkü etrafı Osmanlıların eski Do ulu Hristiyan tebaalanca kurulmuş yeni ba ımsız millî devletlerle çevriliydi ve bu devletlerin her biri Makedonya üzerinde hak iddia etmekte ve bu hakkı elde etmek için de sınırların ötesinden silâhlî çeteler gönderip bölgeyi hiç durmayan bir karı ıklık içinde tutmaktaydılar.

Genç Türkler, 1908 ihtilâlini Türkiye'ye gittikçe daha az fayda sa layan bu toprakları elde tutabilmek için de yapmışlardı. Uygulamak istedikleri sistem, Sultan Hamit rejiminden kurtulmayı bir ortak amaç haline getirip Do ulu Hristiyan tebaalarla bir karde lik kurup yönetimi de onlarla bir parlamento içinde payla maktı. Karde le meye kar ıklık, bu uluslardan istenen, sadık Osmanlı vatandaşları olmalarıydı.

İhtilâlciler, Mithat Pa a'nın 1876 anayasasını geri getirerek samimi olduklarını göstermişlerdi ve gerçekten de bu karde le me ba lar gibi olmuştu. Fakat ömrü altı haftayı geçmemişti. Çünkü Mithat ve Terakki'nin programı Batılı milliyetçilik görüşünü hesaba katmamıştı. Bu görüşe göre; milliyetçilik, her ulusun ba ımsız bir devlete sahip olması, ulusal bir tekdüzelik göstermesi ve sınırları içindeki bütün insanlar ve topraklar üzerinde tam bir egemenliğe sahip olması idi. Orta Do u'da gittikçe güç kazanmakta olan bu görüş, Mithat ve Terakki'nin fikirleri ile ba da amazdı. Osmanlıların eski Do ulu Hristiyan "sürüleri" çoktandır kendilerini bu Batılı görüşüne kaptırmışlardı. Bir Yunan, bir Sırp, bir Bulgar ve bir Rumen millî devletinin temelleri atılmıştı bile. Bu durumda, bu genç millî devletlerin halkları ve hükümetleri bir tek bayrak altında

millî birliklerini gerçeğe tirmek gayelerinden vazgeçecekler miydi? Hâlâ Osmanlı tebaası olarak kalmı bulunan Türk olmayan uluslar, ba ımsızlı a kavu mu milletda lan de siyasal bir birlik gerçeğe tirmek ümitlerim bırakacaklar mıydı?

Bunun böyle olmayaca ı, Genç Türkler'in de kendilerini bu milliyetçilik ruhuna kaptırımı olmalarından belliydi. Özellikle Paris'te sürgün hayatı ya amı ve Batı Avrupa'nın siyasal havasını solumu Genç Türkler'de milliyetçilik ruhu çok güçlenmi ti. Teorik olarak Genç Türkler'in "Osmanlılık" programı, bütün Osmanlı tebaalarının e it kültür özgür lü ü, parlamento ve devlet hizmetlerinde e it temsil anlamına gelirken; pratikte bu anlam, Türk olmayanların Türklere ayak uydurdukları sürece ho görü ve karde muamelesi göreceklere demektir. Ba ka bir deyimle bu, daha önce, hiçbir sultanın dev irmeler kurumu yolu ile ilk Osmanlı sisteminin bütün gücüyle süregeldi i devirlerde bile giri emedi i bir "Türkle tirme" idi. Yirminci yüzyılda böyle bir politika, elbette başarılı olamazdı, ama mümkündü. Hiç de ilse bütün taraflar için yararlı idi; çünkü insanların korkunç çilelerine ve artık bunların hepsinden daha önemli bir durum gösteren ekonomik kayıplara son verecekti.

Genç Türkler'in u radı ı dü kırıklı ı hızlı ve derin olurdu. Osmanlı mparatorlu u'nun Türk olmayan unsurları, "Osmanlılı ı" ttihat ve Terakki'nin dü ündü ü ekilde anlayacak yerde, ihtilâlin yarattı ı karı ıklı ı fırsat bilip kendi millî amaçlarına hizmet etmeye koyulmuşlardı. Yabancı komular da aynı fırsattan faydalanmakta gecikmemişlerdi. Avusturya Macaristan, 1878 yılından beri uluslararası bir manda altında bulunan Bosna ve Hersek'i topraklarına katıyor; Bul

garistan, Osmanlı egemenli ini reddediyordu, italya, Kuzey Afrika'daki Trablus ve Bingazi vilâyetlerini ele geçiriyordu. Geçici bir süre için güçlerini birle tirmi olan Balkan devletleri, Meriç nehrinin batısında kalan bütün Osmanlı topraklarını i gal etmekteydi. Böylece, 1913 yılında Türklerin yeni reform te ebbüsleri, bu te ebbüslerin kurtarmayı hedeftuttu u Makedonya'nın ve üstelik Batı Trakya, Arnavutluk, Bosna Hersek, Trablus ve Bingazi'nin kaybıyla sonuçlanıyordu.

Daha büyük bir dü kırıkl ı, Türkiye'nin 1914 1918 Dünya Sava ı'na katılmasıyla meydana gelmi tir. ttihat ve Terakki'nin bu anî karan almasının nedenleri kan ıktır. Bu katılmanın ilk ve en önemli nedeni; bir ans deneme kaybedilenlerin bulanık sular da yeniden avlanabilece ini deneme arzudur. Fakat bu katılmada Rusya'ya kar ı daha rasyonel bir hesap da bulunmaktadır: italya ve Romanya'nın Avusturya Macaristan İmparatorlu u'na kar ı yaptıkları hesaplar gibi. Genç Türkler, Rusya'nın en büyük dü manları oldu unu dü ünüyorlardı. Bir genel sava ta Rusya 'muzaffer' oldu u takdirde, Türkiye aleyhindeki geleneksel ihtiraslarını gerçekle tirmek fırsatını Türkiye'nin eski Batılı müttefiklerinin taraf sızlı ın bedeli olarak Osmanlı topraklarının bütünlü ünü garanti etmi olmalarına ra men kaçırmayacaktı. Genç Türkler, Türkiye'nin tarafsız kalamayaca ına ve a ırl ını terazinin Rusya'nın kar ısındaki kefeye koyması gerekti ine de inanm ılardı. Terazinin bu kefesi, ingiltere'ye kar ı beslenen ho nutsuzluk yüzünden daha a ır basmaya ba lamı tı. 1907 yılında sona eren yüzyıl içinde Rus saldırısına kar ı slâm dünyasının ampiyonlu unu yapm ı olan ingiltere, Avrupa politikasının yeni icapları yüzünden Asya politikasını bırak

mı , Rusya ile bir antlaşma yaparak Müslüman ulusları her zamankinden daha çok Rusların insafına terketmişti.

1908 ihtilâli karışında İngiliz hükümeti solum davranması ; İngiliz kamuoyu Balkan Savaşları sırasında Türk davasına dü manlık göstermişti.

Bardakta İran son damla da, Dünya Savaşı'nın başlanğıcında, Türkiye'nin özel İngiliz tersanelerine ısımarladı . İki sava gemisine İngiliz hücumetince el konması olmuştur. Gerçi yapılan anlaşma İngiltere'ye böyle bir hak tanınmı tı ve yabancı devletlerle özel İngiliz tersaneleri arasındaki anlaşmalarda böyle bir madde her zaman bulunmaktaydı, ama bu defa gemilerin paraları halktan toplanmı ve hepsi de ödenmişti. Bunlara el konması, Türk kamuoyunda büyük bir karış tepkiye yol açtı. Sonunda son darbe de iki Alman savaş gemisinin Göben ve Breslau İstanbul'a gelmeleri ve bunların, İngilizlerin el koydu u gemilerin yerini almak için derhal Türkiye'ye satılmaları ve bundan sonra Karadeniz'e çıkarak Rus limanlarını bombalamaları olmuştur. Türkiye bu durumda artık savaşa katılmı tı.

Genç Türkler, bir kere savaşa katılınca, bunu dev ölçüler içinde yürütmeye hazırlanmışlardır. Sultan Abdülhamit'in kitabından bir yaprak kopararak bütün İslâm dünyasını seferber etmek te ebbüsüne girişmiş ve hatta bu yolda, 'kâfir' Almanya ve Avusturya Macaristan ile ittifak halinde bulunmakla beraber; İngiliz, Fransız ve Rus 'kafir'lerine karşı savaşmanın bir 'cihat' olacağını yolunda İyühülisâmdan da fetva almışlardır.

Böyle bir yola gitmek boynuna deşildi: Çünkü 1914 yılını da, Müslüman olmayanların boyunduruğundaki Müslümanların sayısı, Müslümanların yönetimindeki Müslümanların sa

yısmdan çok daha fazlaydı ve bunlar da İngiltere, Fransa ve Rusya'nın elindeydi. Bir miktar Müslüman da Bosna'da ve Doğu Afrika'da merkezî devletlerin yönetimindeydi.

1914-1918 savaşını kazanmak bakımından 'cihat ilânı' tam bir başarıyla sonuçlandı. Çünkü Hintliler; Rusya Müslümanları, Mısırlılar, Afganlılar, İranlılar, Türkiye'nin 30 Ekim 1918'de Mondros mütarekesini imzalamasından somut olarak 'cihat' çağrısına hiçbir karşılık vermemişlerdir. Bu tarihten sonra Müslümanların Müslüman olmayan efendilerine karşı ayaklanmalarının nedeni, müttefiklere teslim olmaları bulunan Türkiye'nin 1914'deki 'cihat' çağrısına değil, galip Batılı müttefiklerin ortaya attıkları "küçük ulusların hakları" ve "kendi kaderini kendi tayin etme" prensipleridir. Müttefikler, savaş yılları boyunca, Avrupalı düşmanlarına karşı bir silâh olarak bu prensiplerin durmadan propagandasını yapmışlardır.

Genç Türkler'in başarıya giretikleri diğer bir iddialı hareket de 'Pan-Turanizm' olmuştur. Bununla Pan-Slavizm örneği ele alınarak, Türkçe konuşan bütün uluslar arasında bir yakınlaşma sağlanması amacı güdülmüştür. Bu düşünce bir Fransız arkeolog olan Leon Cahun'un 'Introduction à l'Histoire d'Asie' adındaki eserinden alınmıştır.

Söylendiğine göre, Selanik'teki bir yabancı konsolos bu kitabın bir kopyasını İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden birine vermiştir. Cahun, kitabında orijinal göçebe kurumlarının bir övgüsünü yapmakta, göçebe fatihlerin, devletlerin kanunlarını bırakıp bunların yerine İslâm kanunlarını alıncaya kadar yozlaşmış ve tıkanmış anlatmaktadır. Genç Türkler'in bu kitaptan çıkardıkları ders şu olmuştur: İslâm öncesi kurumlara dönmekle millî bir gençleşme olacak ve Osmanlı sınırları içindeki

di er Türkçe konu an uluslarla i birli i için bir temel atılmı bulunacaktır.

Bu propagandanın pratik yönü u idi: Türkçe konu an ulusların üçte ikisi Türkiye sınırları içinde de il, Rusya sınırları içindeydi ve böylece Rus imparatorlu u'nu parçalamakta bir araç olacaktır.

Bu hareket de bir sonuç vermemi tir. Rus imparatorlu u yıkılmı , fakat kontrolündeki Asyalı halklar da ılmamı tır. Bu arada, ngiliz hükümeti de Pan Turanizmi, Türk olmayan Müslümanlar arasında Türkiye'ye karşı bir propaganda aracı olarak kullanmı tır. Bu propagandayı özellikle "Türkle me" tehlikesine en çok maruz bulunan Osmanlı imparatorlu u'nun Arapça konu an tebaası arasında yürütmü tür. ngiliz propagandasının en büyük darbesi 1916'da Türkiye 'ye karşı kırttı ı ve Mekke Emiri'nin yönetiminde, Hicaz'da ba layan Arap ayaklanması oldu tur. Peygamberin bir üyesi oldu u dünyanın ilk Müslüman uluslarından birinin, Peygamber sülâlesine mensup ve kutsal ehirlere bekçisi bir ahsın liderli inde ayaklanması ve âsilerin üstelik Müttefiklerle güçlerini birle - tirmeleri Osmanlı 'cihad'ını etkisiz bırakmı tır.

Türkiye, 1914-1918 Dünya Sava ı'na katılmanın sonucunda Arap vilâyetlerini ve Mısır üzerindeki egemenli ini kaybetmi tir. Tıpkı, 1908 ihtilâlinde soma Avrupa'daki vilâyetlerini ve Trablus Bingazi'yi kaybetmesi gibi, 30 Ekim 1918'de Mondros mütarekesinin imzalanmasından soma Türkiye'nin Toros da larının güneyindeki vilâyetleri Müttefiklerin askerî i galine u ramı ; Bo azlar bunların gemilerine açılmı , ttihat ve Terakki gözden dü mü ve Türk milleti de hem alabildi ine yorgun, hem de ümitsiz kalmı tı. O anda, yalnız

imparatorluğunu kaybetmeye de il, 1882 yılından beri Mısır'ın yaptığı gibi yabancı bir devletin himayesine de girmeye hazır duruma gelmişti. O günlerde Mısır'ın durumu Türklerle 'ehveni er' gibi görünmüştü, Batı kültürü almı pek çok aydın Türk, bir İngiliz himayesi ya da bir Amerikan mandasını tavsiye etmişti. Bu Türklere göre, böyle bir yönetim, "henüz kendi kendilerine modern hayatın şartlarına uymak yeteneğine ulaşmamış Türkler için sıradan bir cennet" olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1908 1918 YILLARININ B LANÇOSU VE MÜTTEFKLER NBARI ARTLARI

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1919'da imzalanmasıyla Yunanlıların, Paris'teki Müttefik Devletler Konseyi'nin çağırısı ve Müttefik savaş gemilerinin yardımıyla 16 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmaları arasında geçen yarım yıl içinde Türklerin morali en düşük seviyeye inmişti. Bununla beraber, ihtilaller ve savaşlarla geçmi son on yılın bilançosunun ilk görüldüğü gibi tam olarak Türklerin aleyhine olmadı da ortaya çıkmıştır. Anadolu'daki "anavatanlarının Yunan istilasına uğramasının yorgun Türkleri yeni savaş çabalarına zorlamasıyla, lehte olan artlar, birbiri peşine sıra ortaya çıkmaya başlamıştır.

Her şeyden önce, Afrika'daki Trablus ve Bingazi; Avrupa'daki Arnavutluk ve Makedonya ve Asya'daki Arap ülkeleri gibi yabancı vilâyetler artık kaybedilmiştir. Mısır ve Bosna Hersek üzerindeki yalnız lâfta kalan egemenlik de gitmiştir. Bunların elden çıkması o kadar kesindi ki, en katı emperyalist Türk bile bunların geri alınabileceğini düşünemezdi. Türklerin son on yıl içindeki çabalarını bu toprakları elden kaçırmamak

için harcamı olduklarından bu durum ezici bir yenilgi duygusu veriyordu. Gerçekte ise, bu yabancı vilâyetler, ilk Osmanlı kurumlarının çözülmeye başlamasından sonra Türkiye için bir bakıma iyi olmuştu. Bunları elde tutmak için yeni kan ve para fedakârlıklarına girişmek Türk insanının kaldırılamayacağı büyük olacaktı. Bu bakımdan zararın neresinden dönülse kârdı ve gerçekten bu toprakların kaybedilmesi Türkler ve Türk devleti için zarar değil, umulandan büyük bir kâr olmuştu.

Geç kalınmasıyla beraber, bu durum, Türklerde milliyetçilik ruhunu uyandırmak gibi yapıcı bir kazanç sağlamıyordu. Bu yeni ruh, azim doluydu ve belirli hedeflere sahipti. 1908-1918 felâketleri Türk anavatanına dokunmamıştı. Fakat Yunan kuvvetlerinin İzmir'e çıkması, Türklerin yüreklerine saplanan bir hançer olmuştu, ya amaya devam edebilmeleri için gerekli topraklar tehlikeye girmişti. Bu yeni durumun sonucu da Türklerde milliyetçilik bilincinin canlanması olmuştu. Bu bilincin bilinçaltı unsurları, aslında bir süreden beri, Batının siyasal felsefesinin Doğulu Hıristiyanlarca benimsenmesinden beri, Türklerin zihinlerine de sızmaya başlamıştı. Bu şekilde Türkler, güçlerini kendi kurtuluşlarında toplayacaklardı.

Pan Turanizm ve Pan İslâmizmin büyük hayalleri artık yok olmuştu. Türkler, artık yeni bir önderin yönetiminde 'kendilerinin efendisi' olmaya çalışacaklardı. Önce Yunanlıları topraklarından atarak askerî yönden, sonra da Müttefik devletlere Türklerin çoğunlukta oldukları topraklarda Türk ulusal egemenliğini kabul ettirerek siyasal yönden, bunu gerçekleştireceklerdi. Fakat Türkler bu hedeflerin ötesindeki amaçlara da gözlerini dikmekte gecikmemişlerdir. "Savaştan sonraki savaş"ı kazansalar da, istedikleri barış şartlarını kabul et

www.cizgiliform.com
engine1

tir eler de; asıl ekonomik alanda 'evlerinin efendisi' olmadıkları takdirde barı ı yine kaybedeceklerini farketmi lerdı. Aynı zamanda, millî kalkınma için harekete geçirilen güçler, Türk kadınının durumunda yapılan devrimle çok daha güçlenecekti. Bu geli me Türkiye bakımından o kadar önemlidir ki, bu konudan, ba ka bir bölümde geni olarak söz edilecektir.

İç hayatındaki bu de i ikliklerin yanı sıra, uluslararası alanda Türkiye'nin lehine bazı önemli de i iklikler de olmu tur.

Bir tarafta, yalnız yenilgiye u rayan devletler yorgun dü - mekle kalmamı lar, galip devletler de sava tan bitkin bir halde çıkmı lardı. Mütarekelerin imzalanmasından birkaç ay sonra, sava m sonunda her eye muktedir görünen galipler, yenilmi lerden farklı de illerdi. Herhangi bir ülkenin gerçek yorgunluk derecesi, katılınmı olunan ola anüstü dayanıklılık mücadelesi sonunda bir rastlantıyla yenik ya da yenen tarafta kalınmı olmakla de il, ekonomik hayatın geli mesinin ula - tı ı seviye ile ölçülür. Ekonomik bakımdan en geli mi devletler olan Fransa, Almanya ve ngiltere, sava yılları içinde en büyük zaferleri kazanmak için büyük çabalar harcayabilmi lerdir; fakat bunu ba armalanna imkân veren kan ık düzen aynı zamanda onları bu basanların bedeli olarak en büyük buhranlara ve yorgunlu a yöneltmi tir. Buna kar ılıklı, Türkiye ve Rusya gibi ekonomik bakımdan az geli mi devletler de askerî bakımdan çökmü lerdir. Bunun yanı sıra zaten yetersiz olulan, bu çökü ün acısını kbm ulan kadar hissetmelerini ve sistemlerinin o kadar çok yaralanmasını engellemi tir. Nitekim, mütarekelerin imzalanmasından sonra Almanya gibi ngiltere ve Fransa da, Türkiye ve Rusya gibi yeneden askerî çabalara giri ebilmek gücünde olamamı lardı.

Batılı devletler, ölüm kalım savaından 'muzaffer' olarak çıktktan ve artık var olurları için ortada bir tehlike kalmadıktan sonra, ellerinde arta kalmı sava gücünü yeniden kullanmaktan demokratik kurumları ve halklarının akıllılı ı ile engellenmi lerdir. Muzaffer devletlerin hükümetleri, henüz sona ermi olan sava ın hızı ile millî enerjileri sava yılları çapında harcamaya devam etme e ilimindeyken, ulusal, içgüdüleriyle yükün a ırlı ının farkına varmı lar ve tehlike de ortadan kalktı na göre bir an önce bir gev emeye gidilmesi gerekti ine inanmı lardı. Böyle bir muhakeme yürütecek zekâya ve hükümetlerini kamuoyunun isteklerine uymaya zorlayacak güce sahip olan bu uluslar, yöneticilerine sürekli bir baskı yapmı lardır. Hükümetler, az ya da çok, er ya da geç bu baskılara boyun e mek zorunda kalmı lardm Nitekim mütarekelerin imzalanmasından somaki yıllarda hükümetler dı ardaki taahhütlerini, gerekli güvenlik marjını tehlikeye sokmadan asgari hadde indirmi lerdir. Galiplerin ilk ve en çok geri çekildikleri alan, ne Fransızların ne de ngilizlerin fazla çıkartan bulunmayan Orta ve Yakında u olmu tur. Fransız ve ngiliz uluslanmı sa duygusu, devlet adamlarının ve resmî kilerin kaybedilen itibar için a lalarının bakmayarak hükümetlerini geri çekilmeye zorlamı tur. Maddî yorgunluktan çok, kamuoyunun bu baskısı, ngiliz ve Fransız hükümetlerini 1919-1922 Türk Yunan sava ma ciddî bir müdahaleden alakoymu tur. Böyle bir müdahale olmadı ı için de daha a a ıda anlataca ımız co rafî ve teknik nedenler yüzünden askerî denge gittikçe Türkiye'nin lehine dönmü tür.

Uluslararası alanda, artların Türkiye'nin lehine geli mesinin ba ka bir önemli ve beklenmeyen olayı da 1917 Bol e

vik htilâinden sonra Rusya'nın politikasının tersine dönmesidir. Çarlık Rusyası, slâm uluslarının ba dü manı rolünü sonuna kadar oynamı tı. Bu rol de 1907 1917 yılları arasında ngiltere hiçbir ekilde kar ısına çıkmadı ı için, en had biçimini almı tı. 1917'de, Çarlı ın yerini Sovyet Cumhuriyeti almı ve derhal kendini, Çarların Batılı müttefikleri ile kar ı kar ıya bulmu tur. Bu arada ngiltere'nin Çarlık Rusyası ile on yıl süren ittifakı, slâm dünyasının ngilizler için besledikleri iyi niyeti yitirmi tir. Çarlık devrilir devrilmez, ngiltere, Türkiye'ye kar ı sava ın ba lıca sorumlusu ve hâlâ Müslüman ül ' keleri sömüren ba lıca Batılı devlet olarak ortada kalıvermi tir. ngiltere ve Fransa'nın silâhlendirip örgütlendirdi i, General Denikin komutasındaki "Beyaz Rus" ordusu kar ısında sıkı ık durumda bulunan Bol evikler, bu yeni durumdan yararlanma fırsatının hemen farkına varmı lardır. Üstelik Mondros Mütarekesinden soma Batılı devletlerin Beyaz Ruslara Bo azları açmaları da Bol evikler için durumu daha tehlikeli bir hale sokmu tur. Bunun üzerine, Bol evikler, on yıl önce ngilizler tarafından bırakılmı olan slâmm ampiyonlu u rolünü hemen üzerlerine almı lar ve aynı zamanda, ngiltere'yi Orta ve Yakındo u'da 'Çarların cellâdı' olarak tanıtmaya koyulmu lar ve bu yolda da bir miktar ba arı kazanmı lardır. Bol eviklerin bu yöndeki bir pratik adımı Yunan istilâsına kar ı koyan ve galip Müttefik devletleri hiçe sayarak örgütlenmeye ba lamı olan Türk milliyetçilerini desteklemek olmu tur. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının megalomanca Pan Turanizm ve Pan slâmizm hareketlerinden vazgeçen sa duyuları, böylece bir Türk Rus i birli i yolundaki engeli ortadan kaldırmı tır.

Bol eviklerin Türkleri desteklemelerinin ilk amacı Müttefik devletleri Kafkaslardan ve mümkünse Karadeniz'den almaktı. Çünkü bu devletler, bu yollardan Sovyet Cumhuriyetinin iç dü manlarına yardım etmekteydiler. Daha geni bir amacı da, olumlu bir eylem ile Rusya'nın yeni rejim altında slâm dünyasının bir dostu oldu unu ispatlamaktı. Türk milliyetçilerine gelince, sonunda, ölüm kalım savaşlarını kazandıktan sonra Rusya'yı belki de eski açık dü man yerine bir dost olarak daha az tehlikeli görebileceklerdi.

Mücadelenin buhranı içinde Türk milliyetçileri kendilerine uzatılan eli tutmuşlardır ve Rusya'nın desteği de davaları için çok büyük bir yardım olmuştur. Rusya'dan aldıkları silah ve para yardımından başka büyük devletlere kafa tutarken yalnız olmadıklarını hissetmeleri de morallerini yükseltmiştir. Rusya, yenilmiş ve büyük bir deşikli e u ramı bulunmasına rağmen yine de büyük bir devlet olarak kalmı tı ve Bol-eviklerin devlet dini gibi kabul ettikleri yeni ideolojinin bozguncu etkileri Avrupa ve Amerika'daki egemen sınıfları dehşete dü üryordu.

Böylece, 1919 yılında Türkiye 'de başlatılan yeni hareket, daha önceki felâketle sonuçlanan hareketlerden birçok bakımdan çok deşikli artlar içinde geli yordu. Yeni artlar, Mustafa Kemal'e, Enver'den, Talât'tan, Cavit'ten, bunlardan daha önceki reformcular olan Mithat Pa a, Mahmut II. ve Selim I H'ten daha iyi kazanma ansı veriyordu. Yine de Mustafa Kemal'in Müttefik devletlere kafa tutması kahramanca bir inanç ve cesaret eylemidir. Ayrıca Türk önderi, 1919 yılında görünüşün herhangi bir Türk vatanseveri için son derece cesaret ve ümit kinci olmasına karşılık, ülkesinde uykuda bulunan

güçleri ke fedebilmi , olaylar da onun bu görü ünün ne kadar do ru oldu unu ispatlamı tır.

Durumun en hayret verici yanı ise, o sırada Osmanlı îm paratorlu u'nun bütünüyle parçalanmı olmasındır. Tam bir da ılma olan bu parçalanmadan bir sürü Arap devleti ortaya çıkmı tır. Mezopotamya ya da Irak, Hicaz kralı Hüseyin'in o lu Faysal'm hükümdarlı ma getirildi i bir me ruti krallık olmu tur. Hüseyin'in krallı ı altındaki Hicaz da ba ımsızlı nı ilân etmi tir. Filistin, ngiliz mandasma verilmi ti ve Yahudilerin vatanı olacaktı. Ürdün, özerk bir prenslik olarak, Hüseyin'in di er o lu Abdullah'ın yönetiminde Filistin'e ba lanmı tır. Suriye ise Fransız mandasına geçmi tir.

Mısır, Osmanlı egemenli inden çıkarılmı , ngiltere tarafından Kral Fuad'm yönetiminde ba ımsız bir krallık olarak tanınmı tır. Ermenistan ve Kürdistan devletleri yaratmak için adımlar atılmı tı.

Osmanlı mparatorlu u'ndan, Anadolu'nun orta kısımlarından ba ka bir ey kalmamı tı. Irk bakımından tekdüzelik gösteren bu bölge de yorgun ve fakirdi. Sultan Süleyman tarafından eski Asur, Pers, Roma ve Kartaca imparatorlukları ile boy ölçü ecek hale getirilmi olan o ola anüstü Osmanlı mparatorlu u'ndan ortada büyük sava ve yenilgiden sonra kala kala Türkiye'ye bir avuç toprak kalmı tı.

Türkiye'nin elinde Anadolu'dan ve Bo azlar'ın batısından Avrupa'dan kalan toprak parçalan ise fakir ve moral bakımından da çöküktü. Bo una yapılan bir sava ta kaybedilen insanlar ve kaynaklarla ülke, felce u ramı tı. Üstelik yenilginin acısı da beraberinde ümitsizlik getirmi ti. On iki yıl süren sava lar ülkenin iç geli mesini engelleme ti. Türkiye'nin vilâ

yetleri ba kalarına gitmi , müttefikleri ezilmi , Hint Müslümanları arasındakiler dı nda, slâm dünyasında bile dostu kalmamı tı. stanbul 'muzaffer' orduların elindeydi. Türkiye, dü manları tarafından çevrilmi ti. Büyük devletler bir kampın etrafında dola an kurtlar gibi aç gözlerini Türkiye'ye dikmi lerdı. Çünkü Türkiye, tabiat yönünden hayli zengindi ve emperyalizm de doymak bilmezdi.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen soma görülen ümit kırıcı durum, böyleydi: Sava sona ermi ti ve müttefiklerin yeni emirlerini tam bir kadercilikle beklemekten ba ka yapabilecek bir ey yoktu. Bo azlar ve Adana bölgeleri Müttefiklerce i gal edilmi ti. Alman bu tedbirler dı nda Türkiye ile bir barı antla ması yapmak için hiçbir te ebbüse giri ilmiyordu. Yakm do u sorunun ele alınması için iki uzun yıl endi e içinde beklemek gerekecekti.

Müttefikler, Avrupa'daki barı artlan, Wilson prensipleri ve emperyalist ihtiraslar ile o kadar me gullerdi ki; 18 Ocak 1919'da ban konferansı toplandı ı zaman yalnız Avrupa'nın kaderini ellerine almı lar, Yakm do u sorunlarını daha somaya bırakmı lardı. 1920'de San Remo'daki konferans toplanmıcaya kadar da Türkiye'nin durumu ile hiç ilgilenmemi lerdı. Geçen süre içinde bir sürü pazarlık yapılmı ve pazarlıklar, ihtiraslar, gizli ala malar, ard niyetlerle durumu büsbütün karı ık hale getirmi , 'nihaî hal' çarelerini bir çıkmaza sokmu tur.

Sava yılları arasında yapılmı bulunan ve ba lıca dört tane olan bu gizli anla malardan da kısaca söz etmek gerekir. Bu, hem anla malann nasıl bir tutum içinde yapılmı olduklarını, sava ve barı nın nasıl yürütülmü bulundu unu, hem de

Türkiye ile Sevr Antlaşması'na nasıl ulaşıldı? oldu unu göstermesi bakımından yararlı olacaktır.

18 Mart 1915'te, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında bir İstanbul Antlaşması yapıldı. Bu belge özellikle İstanbul'un ve Boğazların geleceğiyle ilgiliydi. Antlaşma, gerçekten, bölgenin statükosunun korunmasını isteyen İngiltere ve Fransa ile Rusya'nın ihtiraslarını tatmin edecek, her tarafça kabul edilebilecek ilk yakınlaşma hareketi oldu. Buna göre, Rusya; İstanbul, Karadeniz Boğazı'nın her iki kıyısı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nın Avrupa kıyısını alacak; buna karşılık İstanbul limanı müttefik ticaret gemileri için serbest bir liman olarak bırakılacaktı. Antlaşma daha sonra 1907 yılında yapıldığı İngiliz Rus Antlaşması'nda 'teyit' ediliyordu. Bu eski antlaşmaya göre de, Osman'ın petrol bakımından zengin bölgeleri İngiliz nüfuz bölgesi olarak kabul edilmişti. Ayrıca, Müslümanlar için kutsal sayılan yerlerin de Türkiye'den koparılıp alınması ve bağımsız bir Müslüman devletine verilmesi kararlaştırılmıştı. Bunlara karşılık da Rusya, Müttefikler, Boğazları zorladıkları ve bir istekte buldukları zaman kuzeyden yardım edecekti.

26 Nisan 1915'de İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya arasında imzalandığı gizli Londra Antlaşması'nda, İtalyanların savaşa girmek için ilerlettiği iddiaları 'ihtilas' etmek ve savaşın sonunda Asya Türkiye'sinin bölünmesine gidildiği takdirde İtalyanların istedikleri topraklarla ilgili maddeler bulunmaktaydı. Bunlardan biri de İtalyanların Antalya vilâyeti ve etrafındaki Akdeniz kıyılarında istedikleri pay ile ilgiliydi ve İtalyanlar daha önce yapıldığı İtalyan İngiliz Antlaşmasıyla bazı hakları elde etmişlerdi.

16 Mayıs 1916'da, İngiltere, Fransa ve Rusya adına imzalanmış olan Sykes Picot Anlaşması da Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle Arap vilâyetleri ile ilgiliydi. Bu anlaşmada, bağımsız bir Arap devletinin ya da bir devletler konfederasyonu ile Fransa ve İngiltere'nin kontrolünde bazı nüfuz bölgelerinin kurulması, Rusya'ya bazı toprakların bırakılması, denizyollarının ve limanların işletilmesi için Araplarla müzakeresinin yapılması ve bir anlaşmaya varılması öngörülmekteydi.

Diğerleri gibi bu özel ve gizli anlaşmada, savaşın başarıları ile sonuçlanmasını hesaplayarak Müttefik temsilcilerin bir İmparatorluk'u nasıl parçaladıklarını ve sanki milletler bir devlet adamlarının vakit geçirmesine yarayan damatları olan imparatorlukları, bu parçalardan nasıl yeni devletler yaratmayı planladıklarını çok iyi göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş topraklarının kaderi böyle kesin kararlarla dayanıyordu.

Giderek, Müttefikler safına katılmaya başlayan Sykes Picot Anlaşmasında öngörülen çıkarılardan payını istemeye başlamıştı. Bunun sonucu olarak da 1915 anlaşmasının yerini almak üzere bu defa yalnız İngiltere ve Fransa'nın denizaltıya'nın da imzaladığı 17 Nisan 1917 tarihli St. Jean de Maurienne Anlaşması yürürlüğe konmuştur. Bu anlaşma ile talya, savaşın sonunda İzmir de dahil olmak üzere Batı Anadolu'nun kontrolünü eline geçirmeyi ümit ediyordu.

Talya'nın bu tutumu, 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetlerinin İzmir'e çıkmalanna yol açan etkenlerden birini yaratmıştır. Oysa, St. Jean de Maurienne Anlaşması'nın Rusya'nın da onayından geçmesi gerekiyordu. İmparatorluk Rusyasının çökmesi üzerine bu anlaşma hiçbir zaman resmen onaylanmamış ve hukuken hükümsüz kalmıştır. Bunun üzerine talya, Os

manii mparatorlu u'nun bölü ülmesinde umduklarını elde edememi ve bu yüzden de bütün Yakm do u konusunda aldatıldı na inanmı tır.

Sava sona ermeden önce, Müttefik devletlerin Türkiye için yürürlü e koydukları de i ik teklifler bunlardı. te bu dört gizli anla manın iskeleti üzerine 1920 yılındaki Sevr Antla ması 'in a' edilmi tir. Mondros Mütarekesinde, Müttefiklerin kendisi için dü ündülerini açıklayan bu plânlar önüne serildi inde Türkiye nasıl ümitsizli e dü mesindi.

Müttefikler arasında yapılmı olan bu kar ılıklı gizli anla malar yüzünden Paris'teki Barı Konferansı gecikmelere u rar, kavgalarla geçerken Türkiye'de de ba ka olaylar geli mekteydi.

Londra Antla ması'na uyarak, talyanlar 29 Nisan 1919'da Antalya'ya çıkmı lar, zmir'in de kendileri tarafından i galini isteyerek St. Jean de Maurienne Anla ması'nı yürürlü e konması için baskıya da ba lamı lardı. Fakat Rusya'nın anla mayı onaylamamı olması, bunu hukuken hükümsüz bırakmı tı. Versailles konferansında ise talya'nın Fiume üzerindeki iddiası Müttefikler tarafından o kadar olumsuz kar ı lanmı tı ki, bunun üzerine talya Dı i leri Bakanı Sinyor Orlando konferansı bırakıp gitmi ti. Müttefikler, özellikle Yunanlılar, talya'nın Fiume darbesini güneybatı Anadolu'da da tekrarlayaca ndan endi eye dü erek, zmir'i bir an önce i gal edip ihtiraslarını tatmin etmeye karar vermi lerdı. Eski Helen imparatorlu unu Anadolu'ya kadar geni letmek hayalini ya atan muhteris Yunan Ba bakanı Venizelos, talyanların bu tutumunu fırsat bilerek Müttefikleri ve onların dostlarını, isteklerine boyun e meye zorlamaya ba lamı tı. Venizelos'un

www.cizgiliform.com
engine1

a zı o kadar iyi lâf yapıyordu ve İngiltere Ba bakanı Lloyd George üzerindeki nüfuzu o kadar kuvvetliydi ki, sonunda Müttefikler, Yunanlıların İzmir'i i gal etmelerine izin vermişlerdir. Böyle bir iznin verilmesinin ilk nedeni, Yunanlıları emperyalist ihtirasları bakımından tatmin etmek; ikinci nedeni de Talya'nın kendi başına bu toprakları i gal ederek yeni uluslararası anlaşmazlıklar yaratmasını önlemektir. Fakat gösterilen asıl sebep başka kaydı. Buna göre Türk çeteleri ve sivil halkı 'uslu' durmuyorlar, bölgedeki Rum ve diğer azınlıkları büyük bir tehlike içinde bırakıyorlardı. Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesi de 'sükûn ve nizamın korunması için böyle bir müdahale'ye imkân veriyordu. Bu iddianın gerçek olduğu oldu u daha sonra açıkça belirtilmiştir (1).

12 Ekim 1919'da İstanbul'daki Müttefiklerarası Komisyon'un İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali hakkında vermiş olduğu rapor u sözlerle başlıyordu:

"Yapılan soruşturma göstermiştir ki, Mütarekeden beri Aydın vilâyetindeki Hristiyanların genel durumları memnunluk vericidir ve güvenlikleri hiçbir zaman tehlikeye düşmemiştir.

İzmir'in işgali, yanlış bügünlere dayanılarak Batı Konferansı tarafından emredilmiştir, bunun, ilk sorumluluğunun, yukarıda belirtilmiş olan gerçekler hakkında yanlış bilgiler vermekte ısrar etmiş olan hükümetler ve işgale ait olması gerekir.

Onun için, bu işgalin hiçbir şekilde haklı olmadığını ve Türkiye ile Müttefikler arasında imzalanmış bulunan Mütarekenin artılarını ihlâl ettiğini muhakkaktır."

(1) Bu konu ile ilgili olarak o günlerde şu kitaplar yayımlanmıştır: Gailhard, "Les Turcs et l'Europe", (1. cilt, Chapelot yayınevi, Paris, 1920); Thomas Murb, "The Turks and Europe", (Londra, 1921); Arnold Toynbee, "The Western Question in Greece and Turkey", (Constable yayınevi, Londra, 1922).

Gösterilen nedenlerin sakat olmasına rağmen bunlar, bazı müttefiklerce bir Yunan i gali için yeterli görülmü lerdir. O zaman meydana gelen olaylar, bundan soma Türkiye'de birbirini izleyen uzun devrim hareketlerinin ilk nedeni olmu lar- dır. Sözde 'sükûn ve nizamı korumak', aslında ise italyan ihtiraslarına set çekip bütün Ege kıyılarıyla Ege adalarını içine alan, eski Iyonya'nın zengin hinterlandına kadar uzanan bir Helen imparatorlu u kurmak amacını güden Yunan çıkarması, Türkiye'de birbirini izleyen zincirleme tepkilere yol açmı ve Batı ile Do u arasında Yunan Hristiyanlı ı ile Osmanlı Müslümanlı ı arasında yeni bir sava ihtimali dünyayı de- hşete dü ürmü tü. Yakında u ileri kileri tarihinde, özellikle Tür- kiye'nin evriminde, dramatik olaylarla dolu yeni bir bölüm açı- lıyordu. Bu bölüm, istilâcı Yunanlıların patlayan tüfekleri, saplanan süngüleriyle ba lıyordu ve sonuçlan, bugüne kadar (1926) devam edecekti.

Yüksek Müttefik Konseyi'nin, Anadolu'da Yunan yöneti- mi altoda bir bölge kurulması karar, büyük devletlerin uygu- lamaya koydukları amaçlarının en ihtiraslısı ve aynı zamanda en felâketlisi olmu tur. Kitabın bundan sonraki bölümleri bu yanlı hesaplanmı hareketin buna katılımı Hristiyan ulusları nasıl küçük dü ürücü bir yenilgiye sürükledi ini, Batı uygarlı- ı ve İfluriirüyle az da olsa aydınlanmı Türk ulusunun güçlü bir milliyetçilikle nasıl yeniden dünyaya geldi ini anlatacaktır.

15 Mayıs 1919 'da, sözde Müttefik, aslında bütünüyle Yu- nan olan bir i gal ordusu, Amiral Calthorpe'un kumandasın- daki İngiliz, Fransız ve Amerikan sava gemilerinin himaye- sinde İzmir'e çıkmı ve şehir içinde ve çevresindeki stratejik noktaları i gale koyulmu tu. Daha soma yapılan soru turma

larla ispatlandı ı gibi Yunan i gal ordusu, i galin yanı sıra kıyım ve iddet hareketlerine giri mi , bunların kar ısında bütün dünya deh ete dü mü tür.

15 Mayıs çıkarmasında meydana gelen olaylar Türkleri protestoya ve direnmeye sevkeden etkenlerden biri olmu tur. Millî hareket o zaman ba lamı tır. İzmir'in Yunanlılarca i gali bu millî hareketi do urmu ve basma Mustafa Kemal Pa a'yı geçirmi tir. Daha ilerde görece imiz gibi bu Yunan "ıkarması", üç yıl sürecek çetin bir sava ı körüklemi ve sonunda Yunanlıların Asya'dan oldu u gibi sürülmeleri ve bütün yabancı devletlere kafa tutan yeni bir Türk devletinin do u u ile sonuçlanmı tır.

Olaylar Anadolu'da geli meye ba larken, Yunanlılar Müttefiklerce tespit edilmi hatların dı ina ta arlarken ve Türkler Anadolu'nun içinde gizlice hazırlanırılarken; Müttefikler de 1920 yılının ilk yansında Türkiye ile Ban Antla masının par çalanı bir araya getirmek i ine koyulmu lardı. Ocak ve u bat aylarında Londra'da bir sürü toplantı yapılmı tır. Nisanda San Remo'da önemli bir toplantı daha yapılmı , antla ma son defa rötu lanmı ve buna ngilizlerle Fransızlar arasındaki petrol hakları ile ilgili özel antla malar eklenmi tir. 10 A ustos 1920'de, antla ma tasansı itirazları bertaraf edilip kabul ettirildikten soma Sevr'de, Babıâli temsilcüsünün önüne konmu , bunlar da ses çıkarmadan imzalarını basmı lardır. Aralarında filozof Rıza Tevfik Bey'in de bulundu u üç Türk delegesinin imzalandı ı bu antla mayı sultan, da kabul etmek zorundaydı.

Sevr Antla ması ile beraber yapılmı olan ve Anadolu'da nüfuz bölgeleri yaratan ngiliz Fransız talyan üçlü antla ma

sı, Batı emperyalizminin en a irtıcı örneklerinden biridir. Haksızlı a son vermek ve küçük ulusların haklarını korumak için giri ilmi bir sava tan, Ba kan Wilson'un küçük ulusların kendi kaderlerini kendileri tayin etmek, millî ba ımsızlık ve birlik içinde ya amak haklarından söz eden idealist açıklamalarından sonra bile, dünyanın ileri gelen devlet adamları, konferans masalarında eski emperyalizm ve toprak ihtirası yollarından Müttefikleri nasıl mükâfatlandıracaklarını, uluslarla nasıl oynayıp bir güç dengesi kuracaklarını hesaplamaya ba lamı lardı. Böylece Londra'da, San Remo'da ve Sevr'de Müttefik devlet adamları orta bir bölü me plâna hazırlamı lardı. Bu plâna göre, "Hasta Adam" m yere serilmi vücudunu yalnız parçalamakla kalmayacaklar; aynı zamanda önemli bölgelerini, limanlarını i gal ederek bu hayatî parçaları da alıp götüreceklerdi. Bu, emperyalizmin bir zaferiydi. Zafer saatinde mükâfatlarını isteyen Müttefiklerin tatmini için Batı Asya'nın en zengin bölgeleri koparılıp bunlara verilecekti.

Türkiye yenilmi ve yıkılmı tı. Onun için itiraz edecek halde de ildi. Bo aziçi kıyılarındaki sarayına Müttefikler tarafından kapatılmı ve yine onlar tarafından desteklenen sultan sesini yükseltecek durumda de ildi. Müttefikler için bütün yollar açıktı. Onlara lâzım olan tek ey, sultanin hükümetinin bir kâ ıt parçasını imzalamasıydı. Ondan sonra Türkiye'nin yansını aralannda bölü eceklerdi.

Sevr Antla ması gere ince, Türkiye, en zengin ve en verimli bölgelerinden yoksun bırakılacak ve küçük bir sultanlık olarak Anadolu'nun ortasında alçaltıcı bir yalnızlık içinde yaşamaya mahkûm edilecekti. Güneydeki Arap vilâyetleri yabancıların manda yönetimlerine verilmi ti. Osmanlı Devleti'nin

do u bölgeleri Ermenistan ve Kürdistan devletleri olacaktı. z-
mir ve üzüm ba lan, zeytinlikleri, bu day tarlalan ile Anado-
lu'nun verimli güneybatı kıyı ku a ı, Antalya ve çevresindeki
pamuk amban talya'ya verilecekti. Bo azların ve Marmara
Denizi'nin etrafında geni bir bölge karma bir Müttefiklerara
sı Komisyonun kontrolü ve yönetimi altında silâhtan arınacak
bu bölgenin ortasında, örümcek a nının tam içine dü mü bir
sinek gibi, stanbul Türk kalacak ve burada sultan erefsiz ve
yetkisiz bir hayat sürecekti. Sava içinde Müttefiklere yaptık
lan hizmetlerden ve belki de Lloyd George'un Venizelos'un
konu ması ve davram lanna duydu u hayranlıktan dolayı Yu-
nanlılar Batı ve Do u Trakya'yı alacaklardı. Sevr Antla ması-
nın mimarlanncı haznlanan plan, kaba çizgileri ile buydu.

Sevr Antla ması, Hicaz ve Yugoslavya dı nda bütün
Müttefikler ve Damat Ferit Pa a'nın önderli indeki stanbul
hükümetinin delegelerince imzalanmı tır Bu antla manın sava
haline, Türkiye'deki uzun mutsuz mütareke dönemine son
vermesi bekleniyordu. Fakat antla ma, ban de il sava geti-
recekti, imzalandı ı gün bütün Türkiye'de millî materi günü
ilân edilm i ti. stanbul'daki gazetelerin hepsi siyah çerçeve-
lerle çıkmı lardı. ehrin stanbul yakasındaki bütün e lence-
ler yasaklanmı , dükkânlar kapatılmı , bütün gün camilerde
memleketin kurtulu u için dualar edilm i ti. Bu tepki gösteri-
leri yalmz stanbul'a özgü de ildi. Haberler, ülkenin en uzak
kö elerinde, millî çıkarları kalplerinde ta ryanlar için matem
canlan gibi duyulmu tu. Anadolu'da, ülkenin bütünlü ü için
sava an devrimciler, Türk topraklanm ve halklanmın yaban-
cı ellere teslim edilmesi kar ısında derhal harekete geçmi ler,
antla mayı reddetmi ler ve buna konan imzaların Türk ulusu

nu temsil etmedi ini bildirmi lerd. Devrimciler, Müttefiklerin elinde bir 'tasdik' aracından ba ka bir ey olmayan stanbul hükümetinin, ulusun temsilcisi olma niteli ini kaybetmi oldu unu ve bu yüzden artık bir son bulması gerekti ini ilân etmi lerd.

Mustafa Kemal Pa a'mn önderli indeki devrimciler derhal daha büyük bir ciddiyetle i e koyulacak; antla manın artlarını reddetmek, Müttefikleri ülkeden atmak, her ne pahasına olursa olsun Türklerin Anadolu'daki 'me ru' anavatanlarını ba kalarına kaptırmamak için harekete geçeceklerdi. Milliyetçi hareket, bu vatanseverlik gösterisi ve ba ımsızlık savasını büyük bir azimle yürütmeye koyulmasıyla, yalnız taraftar değil, itibar da kazanacaktı. Bir yıl önce Yunanlıların zmir'e çıkmaları ile nasıl ilk vatanseverlik belirtileri belirlenmişse, zorla kabul ettirilen bu gerçekten küçük dü ürücü antlarla Türk ulusuna yapılan hakaret de tutmuş olan alevleri yeniden körüklüyordu.

stanbul hükümetinin dü mesi ve Ankara hükümetinin reddetmesi ile antlarla yürümez hale gelecek, her geçen gün azmi biraz daha artan, biraz daha kendini savunma yeteneğine kavuşmuş bir ulusa bu antlarla manın artlarını kabul ettirmeye çalışılmak üzere bir çaba olacaktı.

BE NC BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL

Daha önce de belirtti imiz gibi, 1918 Mütarekesi Türkiye'yi lam bir ümitsizlik havası içine sürüklemi ti. Osmanlı mparatorlu u, uzun tarihi içinde hiçbir zaman böylesine derin bir çukura dü memi ti. Avrupa'nın "Hasta Adam"ı ölmek üzereydi. Yalnız Anadolu yaylalarında bazı hayat belirtileri vardı. U lus, sultanların yönetimindeki yükseli ve çökü devirlerinde hiç bu kadar kötü bir kaderle kar ı kar ıya gelmemi ti.

te bu noktada, Türklerin ansı dönmeye ba lamı tır. Bir Türk askeri, Mustafa Kemal, O anda ülkesini ümitsizlikten ve ezilmekten kurtarmak için ileri atılmı tır. O andan itibaren Türkiye'nin tarihi, bu askerin güçlü ki ili i ile renklenmi tir.

Mustafa Kemal parlak bir asker, azimli ve ba ımsız karakterde bir insandı. 1881 yılında Selanik'te dünyaya gelmi , asker dolu, gözcü üniformaların her dakika geçit resmi yaptı ı bu garnizon ehrinde büyümü tü. İlk ö renim yıllarından itibaren askerli i kendine meslek seçmi ti. Bir subay e itiminin bütün a amalarından geçerek yirmi iki ya ında Harbiye'yi bitirmi ve am'daki bir süvari alayına atanmı ti.

Daha ilk e itim yıllarından ba layarak, Sultan Abdülha

mit'in yönetimine kar ı Balkan vilâyetlerinde geli meye ba - lamı milliyetçilik akımları ile ili ki kurmu tu. Bu akımlar özellikle Selanik'te derin kökler saldı tı. Bunun sonucunda , Mustafa Kemal ate li bir radikal olmu ve ülkenin her tarafında geli mekte olan büyük milliyetçi reform hareketinde etkin bir rol aldı tı. stanbul'daki Harp Okulu'nu bitirmeden önce ate li bir "Genç Türk" olmu , 1908 devrimine kadar geçen yıllar içinde çe itli siyasal faaliyetlere giri mi ve bu yüzden kovu turmalara u ramı tı. Sultan Hamit'e anayasa ve parlamento rejimini kabul ettirmek için Üçüncü Ordu, stanbul'a yürürken, Mustafa Kemal de ordunun kumandanı Mahmut evket Pa a'nı kurmay ba kanı oluyordu.

Bundan somaki yıllar içinde Mustafa Kemal'i de i ik etkili görevlerle, Balkan sava larında ve Büyük Sava 'ta görüyoruz. Her gitti i yerde yeni tecrübeler kazanıyor, orduya reformlar getiriyor ve gerek ki ili i ve gerek bilgisiyile subayların ve erlerin sevgi ve saygısını kazanıyordu. Çanakkale sava larında, Anafarta'da, ngiliz kuvvetlerini durdurdu u zaman hem Türkiye'de hem de Almanya'da bir kahraman olarak tanındı tı. Alman Yüksek Kumanda Heyeti ve kendi komutanı olan Enver Pa a tarafından fazla sevilmemesine ra - men, Mustafa Kemal artık bir asker olarak ününü sa lamı tı.

Bu askerî liderin Cromwell'e benzer bir tarafı bulunmaktadır (1). Mustafa Kemal de sultamn ordusuna kar ı harekete geçmi , ele geçirdi i askerî üstünlü ü ülkede siyasal de i ik

(1) Cromwell, XVII. yüzyılda ingiltere'de Kral Charles I'e ba kaldıran parlamento laiwetlerinin kumandanydı. Charles I, parlamentonun yetkilerini kismak isteyince, Cromwell yönetimindeki bir ordu ile tahtın otoritesine kar ı harekete geçmi , sonunda kral, ba ı kesilerek idam edilmi ve ülkede parlamento yönetimi kurulmu tu.

likler için kullanımı ve ülkeyi gittikçe çöküntüye götüren sultanın yetkilerini elinden alması ve giderek onu tahtından uzaklaştırmıştır. Bundan başka Ankara'da millî bir Millet Meclisi'ni kurmuş, Meclis de onu devlet başkanı ve millî kuvvetlerin başkomutanı yapmıştır. Bu imkânları kullanarak ülkesinin itibarını ve gücünü artırmış, düşmanlara karşı başarıyla savaşmış ve ulusunu yönetmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, devrimi gerçekleştirmiş, seçilmiş bir Millet Meclisi'nin desteğiyle ülkeyi üstün bir güçle yönetmiş, bir önceki daha görülmemiş biçimde idarî reformlar yapmış, tarihte kendisi için eşsiz bir yer hazırlamış ve Doğu'da bir ulustan yepyeni bir devlet çıkarmıştır.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile "Genç Türkler" in partisi olan İttihat ve Terakki başkentten kaçmış; gerici liberal İtilaf Partisi, Damat Ferit Paşa'yı sadrazamlığa getirmiş, Meclis feshedilmiş ve İstanbul tam bir karışıklığın içine düşmüştü. Reformcuların müdahalesiyle bu durumda iskambil kâğıtlarından yapılmış atolar gibi yıkılmaya başlanmıştır. Bu sırada Mustafa Kemal, Filistin'deki askerî görevini bırakarak derhal başkente dönmüş ve anavatan topraklarının her ne pahasına olursa olsun yabancılara karşı korunması, yönetimde reformlar yapılması, ulusun bir millî bağımsızlık ideali etrafında birleşmesi gerektiği yolunda ateşli bir propandaya girişmiştir.

Bu programı yürürlüğe koymak için yeni bir parti kurmak gerekiyordu. İstanbul ise düşman işgali altında olduğundan, böyle bir harekete girişmek imkânsızdı. Bunun üzerine, Damat Ferit'in Harbiye Nâzırı, Mustafa Kemal'i Doğu Anadolu'daki bir göreve atamaya ikna edilmiştir. İngiliz komutanı

www.cizgiliforum.com
engine1

General Milne'in jandarmalık yapmak için da ıtılmamasına izin verdi i bir kumandanlı a Mustafa Kemal genel müfetti olarak atamyordu.

Anadolu'da Mustafa Kemal'in amacı mahallî direnme örgütlerini millî bir parti haline getirmek, ordunun güvenim ve deste ini kazanarak stanbul hükümetine Mütteliklerle giri ece i pazarlıklarda baskı yapmaktı. Mustafa Kemal'in pe inden Anadolu'ya tanınmı deniz subayı ve Mondros Mütarekesi'ni imzalayanlardan biri olan Rauf Bey (Orbay) de gitmi ti.

Mustafa Kemal, Samsun'da mahallî örgütleri biraraya getirmeye çalıırken bu amaçla Rauf Bey'i de zmir'e yollamı tı. Yapılan çalımalar çok geçmeden sonuç vermeye ba lamı , gerek do uda, gerek zmir'de Mustafa Kemal'in emrinde yeni bir siyasal örgüt kurulmu ve küçük bir ordu da meydana çıkarılmı tı.

Milliyetçilerin gittikçe daha etkili bir hal alan askerî faaliyetleri geliırken, ülkede önemli siyasal gelişmeler de yer almaktaydı. Mustafa Kemal'in Samsun'da, Rauf Bey'in zmir'de yaptıkları ön çalımalardan sonra atılan ilk adım, 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da bütün milliyetçi önderleri bir araya getirecek bir kongrenin toplanması olmu tur. Bu çok önemli toplantıda ilerde izlenecek politikanın tartışılması yapılmı tır. Toplantı gizli olmakla beraber bunun sonunda hazırlanan bir rapor istanbul'daki Müttelik Yüksek Komiserlerine gönderilmi tir. Kongrede girilen ilk hareketlerden biri de bir "Anadolu ve Rumeli Müdafaa i Hukuk Cemiyeti" kurulması olmu tur. Bundan soma da devrimcilerin fikirlerini açıklayan ve bazı prensiplerle kararlan içeren bir program hazırlanmı tır.

ki ay sonra 4 Eylül 1919'da ikinci bir kongre, bu defa Sivas'ta toplanmıştır. Bu öncekinin e i olmakla beraber, bu toplantı, Erzurum'a katılmamı olan mahallî komitelere delegeler göndermek ve alınmı olan kararları onaylamak, mücadeleye katılmaya hazır olduklarını bildirmek fırsatını veriyordu.

Sivas Kongresi'nde milliyetçilerin genel prensiplerinin açıklanmasının yanı sıra bir "Heyeti Temsiliye" de seçilmiştir. Mustafa Kemal de haklı olarak bu heyetin başkanı yapılmıştır. Bundan sonra Mustafa Kemal'in sağ kolu olacak kişilerin seçimi de oybirliğiyle yapılmıştır. Bunlardan biri, bir zamanların bahriye Nazırı, Balkan Savaşları sırasında Hamidiye'nin komutanı olarak Yunan sularına başanlı akınlar yapmış olan Rauf Bey'dir. Tanınmış bir deniz subayı olduğu için pek çok denizci arkadaşım da milliyetçi harekete katılmaya davet edebilecekti.

İkinci, Anadolu'daki genel müfettişlerden Bekir Sami Bey; üçüncüsü de, daha önce Washington'da büyükelçilik yapmış Ahmet Rüstem Bey'dir. Bu ikisi milliyetçi harekete ilk katılan en önemli siyasî kişilerdir. Komitenin diğer üyeleri Hoca Raif Efendi, eski Bitlis Valisi Mazhar Bey ve eski Harput Valisi Hakkı Behiç Beylerdir.

Sivas Kongresi hareketin programını onayladıktan ve gerekli seçimleri yaptıktan sonra da İstanbul ve Heyeti Temsiliye Ankara'ya nakledilmiştir. Bu, Ankara'nın, Erzurum ve Sivas'tan daha iyi durumda bulunmasından ötürüydü. Ankara'nın İstanbul ile mükemmel bir telgraf bağlantısı vardı ve Anadolu demiryolunun bir kolu üzerinde bulunuyordu.

Ülkenin değişik yerlerinde bulunan jandarma kuvvetleri de toplanarak bir millî ordu haline getirildi ; Türkiye'nin en

büyük askerlerinin ikisinin komutasına verilmi ti. Karargâhı Erzurum'da bulunan Do u kuvvetlerinin ba ında Kâzım Karabekir, Milliyetçi Hareket'te çok büyük bir rol oynamı tır. Batıdaki kuvvetler ise, Balkan Sava ları sırasında Yanya'daki Pisanî kalesinin müdafii olarak ün yapan ve askerler arasında büyük bir itibara sahip bulunan Ali Fuat Pa a'mn emrine verilmi ti.

Sivas Kongresi'nden soma, 1919 yılının geri kalan kısmı ve bunu izleyen üç yıl içinde, milliyetçi önderlerin dikkatleri 'askerî harekât' üzerinde toplanmı tır. Bununla beraber Ankara'da zaman zaman siyasal anlamda toplantılar da yapılmaktaydı. Bu arada sava ın sıkıntılı günleri içinde bir hükümet örgütü de do up geli mi tir.

Ankara, milliyetçi hareketin merkezi olarak iki nedenden ötürü seçilmi ti. Önce, Kemalist hareket, hâlâ stanbul'daki me ru hükümete ba kaldırmı ve kanun dı ı bir devrimci gruptu. Bu yüzden, çalı masını güvenlik ve gizlilik içinde yapması gerekiyordu. Bunun içindir ki faaliyetler yabancıların ulaşması zor olan Erzurum, Sivas ve Ankara gibi yerlerde yürütülmü ve sonunda Ankara'da karar kılınmı tı. Çünkü burası hem güvenlik sa lıyordu, hem de dünyadan bütün bütüne kopuk de ildi. Milliyetçilere âsiler gözü ile bakıldı ı sürece ve sultanın bunları tasfiye etmek için bir kuvvet göndermesi halinde, Ankara iyi bir savunma mevzii olacaktı.

Ayrıca Ankara, askerî bakımdan da ola anüstü bir mevzi idi. Gerek tabiat, gerek insan eli burayı kolayca savunulur bir hale getirmi ti. ehir bir tepenin yamacına yaslanmı tı ve zirvedeki kale tarafından korunuyordu. Tepenin dik arka yamacından kaleye saldırmak imkânsızdı. Öbür yam ise açık bir ova

ya bakıyordu ve buradan dü manın yakla ması da pek güçtü. Anadolu yaylasının bo lu u içinde kaybolmu Ankara, dı dün- yaya bir tek demiryolu ile ba lıydı ve onun için de büyük bir güvenlik sa lıyordu. Gerek Batıdan gelecek bir Batılı istilâsı- na kar ı savunma, gerek Do uda ortaya çıkacak bir Kürt ayak- lanmasına kar ı saldırı için mükemmel bir çıkı noktasıydı.

ikinci neden de, Ankara'nın di er iki ehre göre stan- bul ve zmir ile daha iyi telgraf ve demiryolu ba lantıları ol- masıydı. Bu, Ankara'nın güven verici durumunu tehlikeye dü ürmüyordu. Herhangi bir tehlike anında bu ba lantılar ko- layca kesilip devrimci hükümetin merkezi, bir dü man yak- la masından 'tecrit' edilebilirdi. Bunun dı ndaki zamanlar- da ise dünyada, özellikle stanbul'da neler olup bitti i ko- laylıkla izlenebilirdi.

* Bütün bu nedenlerden ötürü, Ankara, Milliyetçi Hareke- tin (*) merkezi, soma da Anadolu'nun ba kenti olmu tu. Ger- çekte ehri iyi bir savunma mevzii olmaktan ba ka bir üstün- lü ü yoktu. Yıkık dökük ç Anadolu'nun herhangi bir kasa- basından biriydi. Sokaklar dar ve tozlu ydu. Sa lık tedbirleri yok gibiydi. Sıtma ve dizanteri gibi hastalıklar her an hazır dı ve iklim de burasını güç ya anır bir yer yapmı tı. Bunlara ra - men, askerî güvenlik ile dı ili kiyi daha iyi bir biçimde bir araya getiren ba ka bir yer bulunamadı ndan Ankara seçildi ve yeni hükümetin merkezi oldu.

5 Ekim 1919'da Damat Ferit hükümeti dü mü ve yeni hükümet Ali Rıza Bey tarafından kurulmu tu. Sultan da ge- nel seçimler yapılmasına izin vermi ti. Seçimler sonucunda

(*) Yazar, "Milliyetçi Hareket" terimini "Kuvayı Milliye"; "Milliyetçi- ler" terimini ise "Kuvayı Milliye'ciler" yerine kullanmaktadı".

kazananların ço unlu unun Kemalist harekete yakınlık duydukları meydana çıkmı tı. Sadrazam bile Milliyetçilere yakınlık duyuyordu.

Milletvekilleri hazırlık toplantılarını Ankara'da yaptılar, hükümetin ileride izleyeceği politikayı enine boyuna tartıştılar. Bu arada, Erzurum programının ı ı ı altında Mustafa Kemal tarafından hazırlanan önemli bir belge de Ankara'da toplanan Meclis'te onaylandı. "Millî Misak" adı ile anılan bu belge aslında Türk ulusunun "Ba ımsızlık Bildirisi"nden başka bir şey de ildi. Ezilen bir ulusun haklarının ve isteklerinin açıklanması olan bu bildiriye tam metni ile bilmek faydalı olacaktır. Bu bildiri üzerine Batı modelinde canlı ve güçlü bir yeni Türk devletinin üstyapısı kurulmuş ve bazı prensipleri daha sonra Lozan Barış Antlaşması'nın temelini de sağlamıştır.

Millî Misak

"Zirde vaziülümza Osmanlı Meclisi Mebusan azalan istiklâli devlet ve istikbali milletin haklı ve devamlı olarak bir sulha nailiyeti için ihtiyar edebilece i fedakârlı ın haddi azamisini mutazammın olan esasatı atiyeye tamamii riayetle mümkünüttemin oldu unu ve esasatı mezkûre haricinde payidar bir Osmanlı saltanat ve cemiyetinin devamı vücudu gay rimürkün bulundu unu kabul ve tasdik eylemi lerdir.

Madde 1 Devleti Osmaniyenin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 Te rinievvel (Ekim) 1918 tarihli mütarekenin hini akdinde muhasım orduların i gali altında kalan aksamının mukadderatı, ahalinin serbestçe beyan edecekleri araya tevfikân tayin edilmek lâzım gelece inden mezkûr hatı mütareke dahilinde dinen, ırkan ve aslen müttehit, yekdi erine kar ı hürmeti müteakabile ve fedakârlık hissiyatıyla me hun ve hukuku ırkiye ve içtimaiyeleriyle muhitiyelerine tamamıyle riayetkar Osmanlı îslâm ekseriyetiyle meskûn bulunan aksanım heyeti mecmuası hakikaten ve hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür.

Madde 2 Ahalisi ile serbest kaldıkları zamanda arayı am meleriyle anavatana iltihak etmi olan elviyei selâse için le delicap serbestçe tekrar arayı ammeye müracaat edilmesini kabul ederiz.

Madde 3 Türkiye sulhuna talik edilen Garbî Trakya vaziyeti hukukiyesinin tesbiti de sekenesinin kemali hürriyetle beyan edecekleri araya tebean vâki olmalıdır.

Madde 4 Makamı hilâfeti îslâmiye ve payitahtı saltanatı *setliye ve merkezi hükümeti Osmanîye olan istanbul ehri* ile Marmara Denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak artı ile Akdeniz ve Karadeniz Bo azlarının ticaret ve münakalâtı âleme kü adı hakkında bizimle sair bilumum alâkadar devletlerin, mütteliklerin ve recekleri karar muteberdir.

Madde 5 Düveli İtilafîye ile muhasımları ve bazı mü arikleri arasında tekarrür eden esasatı ahdiye dairesinde ekalîyetlerin hukuku, memaliki mütecaviredeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifadeleri ürnnesiyle tarafımızdan teyit ve temin edilecektir.

Madde 6 Millî ve ktisadî inki afımız daireyi imkâna girmek ve daha asri bir idarei muntazama ekinde tedviri umura muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de temini esbabı inki afatımızda istiklâl ve serbestii tamma mazhar olmamız üssülesası hayat ve bakamızdır. Bu sebeple siyasî, adlî, malî inki afımıza mani kuyuda muhalifiz. Tahakkuk edecek düyunatımızın eraiti tesviyesi de bu esasta mugayir olmayacaktır" (1).

(1) Millî Misak'ın bugünkü dile aktanlığı öyledir.

Yukarıda imzalan bulunan Osmanlı Millet Meclisi üyeleri, devletin ba msızlığı ve ulusun gelece inin haklı ve sürekli bir barın kavu abilmesi için en fazla a a idaki fedakârlıklara rıza gösterebileceklerini, adı geçen bu prensiplere bütünüyle uyacaklarını ve bu prensipler dında istikrarlı bir Osmanlı saltanat ve toplumunun var olmaya devam etmesine imkân bulunmadığı mı kabul ve beyan ederler.

Nihayet Ankara'da toplanan Heyeti Temsiliye'ye, Müttefiklerin, İstanbul'da toplandı ve sultan ba kanlık etti i takdirde, yeni meclisi tanımaya hazır oldukları bildirilince Ankara toplantısı son bulmu tu. Yeni meclis üyeleri kanun dı i kimseler olarak görülmediklerine, İstanbul da hâlâ ülkenin kanunî ba kenti bulundu una göre, Müttefiklerin bu iste ine uyulması uygun görülmü tü. Bunun üzerine, Mustafa Kemal'in sa kolu ve parlamento lideri olan Rauf Bey ba kanlı mda milletvekillerinin büyük bir kısmı 11 Ocak 1920'de Ankara'dan İstanbul'a hareket etmi leri.

28 Ocak 1920 günü "Misakı Milli" Meclis'e sunulmu ve "Kanunî ba ehirde kanunî bir ekilde toplanmı olan Meclis, Misakı kanunî olarak kabul etmi ti." Bu, aslında milliyetçiler için bir zaferdi. Kanunen temsil yetkileri olan Osmanlı ba kendinde toplanmı ve Müttefiklerce tanınmı bulunan milliyetçiler için basan garanti edilmi , Misakı Millî'nin prensipleri bütün ülke tarafından Büyük Devletlerin gölgesinde ve onların yüzlerine kar ı, halkın temsilcileri aracılı ı ile kabul edilmi ti.

Fakat bu, İstanbul'da toplanan son parlamento olmu tur.

Madde I Osmanlı devletinin yalnız Arap ço unlu un oturdu u, 30 Ekim 1918'de imzalanan mütarekeden sonra dü man ordularının i gali altoda kalan topraklarının gelece i, halkın serbestçe açıklayaca ı karara göre tayin edilmek gerekece inden, adı geçen mütareke hattı içinde din ve ırk bakımından tekdüze, birbirleri ile kar ılıklı saygı ve fedakârlık hisleriyle dolu ırk ve toplum haklarına tam olarak uyan Osmanlı Müslüman ço unlu unun oturdu u toprakların tamamı gerçekten ve hukuk açısından hiçbir bölünme kabul etmeyen bir bütündür.

Madde II Halkları ilk serbest kaldıkları zaman halk oylaması ile anavatanı katılmı olan üç sancak için gerekirse yeniden halk oyuına ba vurulmasını kabul ederiz.

Madde III Durumu Türkiye le yapılacak ban antlaşmasına ba lı olan Batı Trakya'nın hukukî gelece i de halkın özgür bir ekilde kullanacakları oylan ile kararla tırlacaktır.

Aradan iki ay geçmeden Milliyetçi Hareket büyük bir darbe yemi tir. 15 Mart'ta ço unlu u ngiliz askerlerinden meydana gelmi ve General Milne'in kumandasındaki Müttefik kuvvetler stanbul'a yürümü ler, resmî daireleri ele geçirmiler, yer yer yapılan çarpı malardan soma ehri i gal etmi lerd i. Bu, hem Misakı Millî'yi protesto etmek, hem de milliyetçileri ngilizlerle aynı gözle gören Damat Ferit Pa 'a'yı desteklemek için yapılmı tı. Ayrıca ehirde Müttefikler sıkı yönetim de ilân etmi lerd i. Gece stanbul'un dı dünya ile bütün ula ımını kesen General Milne ehirde bir sürü baskınlar yapmı ve ele geçirebildi i milliyetçileri yakalmı tı. Bunların arasında Rauf Bey de bulunuyordu. Ele geçirilen kırk kadar milliyetçi ertes i sabah Malta'ya bir kampa sevk edilmek üzere yola çıkarılıyorlardı,

O zaman Türkiye'de bulunmayan Fransız kumandam General Franchet d'Esperey'in de onayını almı olan General Milne'in bu sert hareketi, Müttefiklerin davasına en büyük kö

Madde IV slâm Halifesinin oturma yeri, saltanatın ba ehri ve Osmanlı hükümetinin merkezi olan istanbul ehri ile Marmara Denizinin güvenli i her türlü tehlikeden korunmu olmalıdır. .

Bu arta uyulması kaydı ile Akdeniz ve Karadeniz Bo azlarının dünya ticaret ve ula ımına açılması hakkında bizimle beraber di er bütün ilgili devletlerin verecekleri karar geçerli olacaktır.

Madde V Müttefik devletlerle dü manlık ve bazı ortaklık arasında ka rarla tınılmı olan antla ma esasları içinde, azınlıkların hukuku, kom u ülkelerdeki Müslüman halkların da aynı haklardan faydalanmaları artı ile tarafımızdan teyit edilecek ve sa lanacaktır.

Madde VI Ulusal ve ekonomik kalkınmamızın imkân içine girmesi ve daha modern ve düzgün bir yönetimle devleti yürütebilmek için her devlet gibi bizim de kalkınmamızın yollarında tam bir ba ımsızlık ve özgürlü e sahip olmamız varolu umuz ve hayatımızın süreklili i için arttır. Bundan ötürü adli, siyasi ve mali geli memize engel olacak kayıtlara kar ıyız. Tahakkuk edecek borçlarımızın ödenmesi artları da bu esaslara aykırı olmayacaktır.

www.cizgiliforum.com
engine1

tülü ü i ledi. leri gelen Türklerin tutuklanması ve soma hapsedilmesi Türklerin hiçbir zaman unutamayacakları bir küçük dü ürmeydi ve Yakındo u'daki ngiliz itibarını da yaralayacaktı. Malta'daki esaretle, Milliyetçiler bir süre için en iyi adamlarının bazılarında mahrum kalmı olmakla beraber, ngilizlerin bu te ebbüsleri ile bastırmayı hedefledikleri hareket büsbütün alevlenmi ti.

stanbul'un i gali ve yapılan tutuklamalar Anadolu'daki milliyetçiler arasında daha büyük bir nefret uyandırmaktan ba ka bir eye yaramamı tı. O zaman milliyetçiler nazarı olarak hâlâ saltanatı ve Osmanlı gücünün geleneksel merkezi olan sstanbul'u savunuyorlardı.

Ba kentin dü man i galine u raması ve sultanın da Müttefiklerin elinde bir kukla durumuna gelmesi, milliyetçileri daha çok kızdırmı tı. Yunanlıların zmir'e çıkması nasıl milliyetçi hareketi do urmu sa, ngilizlerin sultanı desteklemesi de hareketi güçlendirmi ti. Sultanın Müttefiklerin elinde çok zayıf bir karakter oldu unu göstermesi de onu ulusunun gözünde küçük dü ürmü tü.

Milliyetçi hareket yeniden kanun dı ı bir ihtilâlcı grup haline geldi, yemden Anadolu'nun içindeki eski üssüne çekilerek Müttefiklerin gözleri önünden kayboldu. sstanbul'da tutuklanmaktan kurtulan milletvekilleri de hemen Ankara'nın yolunu tuttular.

Bu arada Meclis'i tekrar toplamak te ebbüsleri de Ankara'da ba lamı tı. Artık Türkiye'de iki parlamento olacaktı. Biri, tekrar iktidara getirilmi olan Damat Ferit Pa a'nın yönetiminde ve Müttefiklerin kontrolündeki sstanbul Meclisi, öbürü de bütün Türk ulusu tarafından desteklenen Ankara Mec

ısı idi. Birincisi bir oyundan ba ka bir ey de ildi. kincisi, gücü gittikçe artan bir hükümet etme aracı oluyordu.

23 Nisan'da, Ankara'da artık Türkiye Büyük Millet Meclisi adı ile anılacak parlamento ilk toplantısını yapmı ve derhal Misakı Millî'ye ba lılı nı ilân etmi ti. Bundan sonra Meclis ülkede yapılması gereken idarî ve malî reformları ele almı tı. Nihayet, sultanın ve İstanbul hükümetinin vatanseverli inden bütünüyle ümidi kesen milliyetçiler, Osmanlı sultanının ve Osmanlı hükümetinin o me 'um 15 16 Mart gecesi, kendilerini Türk ulusunun Batılı dü manlarının âleti durumuna dü ürmü olduklarından, varolu larını yitirmiş bulduklarını ilân etmi lerdiler. Mustafa Kemal Pa a o sıralarda Mille rand'a unları yazmı tı (1).

"Genel seçimler yapılmı ve 23 Nisan 1920'de ilk oturumunu düzenleyen Türkiye Büyük Millet Meclisi bundan böyle, Sultan Halife ve Ebedî ehri, yabancıların i gali ve egemenli i altında kaldıkça, ülkenin kaderini elinde tutaca nı ilân etmi tir.

Bütün haklarının çi nendi ini ve egemenli inin elinden alındı nı gören millet, Ankara'da toplanmı olan temsilcilerinin emri ile Millî Meclis üyeleri arasından seçilen bir icra heyetinin eline ülkenin yönetimini vermi tir...

29 Nisan 1920 günü yapılan oturumda ifade ve kabul edilen milletin bu kararını ekselanslarına bildirmekten eref duyarım.

I. Hilâfet ve Saltanatın merkezi'olan İstanbul ve İstanbul hükümeti artık millet tarafından Müttefiklerin esirleri olarak

(1) Etienne Alexandre Millerand, 1914 1915'te Fransa Harp Bakanı, 1920'de Ba bakan ve 23 Eylül 1920'den 1924'e kadar Cumhurbaşkanı.

görülmektedir. Bu bakımdan, i gal altında bulundu u sürece, stanbul'dan yayınlanacak emirler ve fetvaların hiçbir hukukî ve dinî kıymeti olamayacak, sözde stanbul hükümeti tarafından giri ilecek taahhütler, millet tarafından hiç yapılmamı ve hükümsüz sayılacaktır.

II. Osmanlı halkı, sükûnetini korumakla beraber, özgür ve ba ımsız bir devlet olma gibi kutsal ve yüzyıllardan beri süregelen haklarını savunmak zorunda kalacaktır. erefli ve makul bir barı yapmak arzusunu ifade ederken, aynı zamanda böyle bir barı ı yapmaya ve ba ka taahhütlere giri meye yalnız kendi seçti i temsilcilerinin yetkili olduklarını da ilân eder.

III. Hristiyan Osmanlı unsurları ile beraber Türkiye'de yerle mi olan yabancıların güvenlikleri millet tarafından korunmaya devam edecektir. Fakat bunlar, ülkenin genel güvenli ine kar ı herhangi bir harekete giri mekten menedilmi lerdir."

Ankara Meclisi ülkenin hemen her tarafından gelmi temsilcilerle kurulmu tu ve ilk i lerinden biri de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni görevlendirmek olmu tu. Ankara'da kurulan hükümet u ekilde meydana gelmi ti: Mustafa Kemal Pa a, Ba kumandan ve Ba kan; Bekir Sami Bey, Dı i leri Bakanı; Cami Bey, içi leri Bakanı; Fevzi Pa a, Millî Savunma; ismail Fazıl Pa a, Bayındırlık; Yusuf Kemal Bey, ktisat; Hakkı Behiç Bey, Maliye; Dr. Adnan Bey, E itim; Albay ismet Bey daha sonra ismet Pa a olacaktır Genelkurmay Ba kam. Milliyetçilerin en güçlü ki ilerinden olan Fethi Bey ve Rauf Bey, Malta'da esarete olduklarından ilk Kemalist yönetime katılamamı lardı.

20 Ocak 1921'de kabul edilen Te kilâtı Esasiye Kanunu egemenli in bütünüyle ulusa ait oldu unu, artık bir tek hane

dan mensubu ki inin elinde bulunmadı m ilân ediyordu. Bu kanuna göre; ulusal egemenlik, iki yılda bir erkek vatandaşlar tarafından seçilecek tek meclisli Parlamentomun elinde olacaktı. Hükümet üyeleri, sultanın bir gözdesi olan sadrazam'ın gözdeleri olacak yerde, Büyük Millet Meclisi'nin üyeleri arasından, Meclis tarafından ve Meclisin emirlerini yerine getirmek için seçileceklerdi.

- Yeni kanun gere ince, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sava ilân etmek ya da barı yapmak; antla malar imzalamak ve yabancı devletlerin temsilcilerini kabul etmek yetkisi olacaktı. Bütün bunlardan ba ka Meclis'in eski rejimde de oldu u gibi kanun yapmak yetkisi vardı. Gerçekten yeni Meclis her bakımdan egemendi. Normal 'te rif' yetkilere bakanlar aracılı ı ile 'icra' yetkilerine ve tayin etti i Adalet Bakanını ve yargıçlar aracılı ı ile 'kaza' yetkilerine sahipti.

O günün artlan içinde, halkın hisleri bir noktada toplandı oldu u için çok partili bir sisteme gerek yoktu. Bütün gruplar amacı ulusal güvenlik olan tek ulusal amaç etrafında kayna mı lardı. Ahengi bozan gruplar sadece Müttefiklerin etkisi altında kalan saltanat taraftarları, dincilik ve ırkçılık yapan azınlıklar bunlar kısa zamanda Saflardan atılmı lardır ve Avrupa ile flört eden, Mustafa Kemal'in artan nüfuzunu kıskanan birtakım eski Genç Türkler'di.

www.cizgiliforum.com
engine1

Edited by Foxit Reader
Copyright(C) by Foxit Software Company,2005-2007
For Evaluation Only.

<http://genklikcephesi.blogspot.com>

Türkiye II (Bir Devletin Yeniden Doğuşu)

Arnold J. Toynbee

Cumhuriyet

Cumhuriyet'in okurlarına armağandır.
Parayla satılmaz.

Ünlü İngiliz tarihçi Arnold J. Tonybee, Türk Devriminin olu umu konusundaki dü üncelerini Türkiye Bir Devletin Yeniden Do u u 2 adlı bilimsel çalı masında öyle dile getirmi tir:

"Devrim, yalnız herhangi bir grup ya da ulusun tutucu ço unlu una aykırı dü mekle ve tehlikeli tepki güçleri yaratmakla kalmamaktadır. Hiçbir de i iklik, halkın ço unlu u tarafından iyi kar ılanmadıkça köklü bir de i iklik olamaz. Ve halk da böyle bir de iikli e yalnız evrimci bir e itim ve aydınlatma yolu ile hazırlanır.

Türkiye'nin yeniden canlanması, devamlı ilerlemesini sa layacak bir evrim midir? Askerî dille söylendi i gibi, ilerlemeye, siper kazanılmasına, mevzilere yerle ilmesine ve kazanılan bu mevzilerin savunulmasına zaman bırakacak bir tempoda mı olacaktır? Yoksa Osmanlı kaftanını çıkarıp Cumhuriyet paltosunu sırtma geçiren çok hızlı devrim midir? te Türkiye'yi inceleyen bir tarihçinin elinde ise cevaplandırmak zorunda oldu u sorular bunlardır."

Ünlü İngiliz tarihçinin bu de erlendirmesine (1926), bugün çok iyi ve nesnel bir açıdan bakmak zorundayız.

Ünlü İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee, Türk Devriminin olumu konusundaki düşüncelerini Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu 2 adlı bilimsel çalışmasında şöyle dile getirmiştir:

"Devrim, yalnız herhangi bir gruba ya da ulusun tutucu çoğunluğuna aykırı düşmekle ve tehlikeli tepki güçleri yaratmakla kalmamaktadır. Hiçbir devrimci, halkın çoğunluğu tarafından iyi karşılanmadıkça köklü bir devrim olamaz. Ve halk da böyle bir devrimci ve yalnız evrimci bir devrimin aydınlatma yolu ile hazırlanır.

Türkiye'nin yeniden canlanması, devamlı ilerlemesini sağlayacak bir devrim midir? Askerî dille söylendiği gibi, ilerlemeye, siper kazanılmasına, mevzilere yerleşilmesine ve kazanılan bu mevzilerin savunulmasına zaman bırakacak bir tempoda mı olacaktır? Yoksa Osmanlı kaftanını çıkarıp Cumhuriyet paltosunu sırtına geçiren çok hızlı devrim midir? Türkiye'yi inceleyen bir tarihçinin elinde ise cevaplandırmak zorunda olduğu sorular bunlardır."

Ünlü İngiliz tarihçinin bu devrimi tanımladığı (1926), bugün çok iyi ve nesnel bir açıdan bakmak zorundayız.

Türkiye II (Bir Devletin Yeniden Doğuşu)

Arnold J. Toynbee

Cumhuriyet

TÜRKİYE

BİR Devletin Yeniden Doğuşu

II

Nurer U URLU ba kanlı nda bir kurul tarafından
hazırlanmı tır.

Dizgi Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A. .
Baskı: Ça da Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. ti.
Ocak 2000

ARNOLD J. TOYNBEE

TÜRKİYE

Bir Devletin Yeniden Doğuşu

II

Çeviren: **Kasım Yargıcı**

Cumhuriyet GAZETESİNİN
OKURLARINA ARMA ANIDIR.

Ç NDEK LER

ALTINCI BÖLÜM

Türk Yunan Sava ı,(1919 1922). 7

YED NC BÖLÜM

Lozan Konferansı ve Barı Antla ması. 25

SEK Z NC BÖLÜM

1789 Fikirler. 39

DOKUZUNCU BÖLÜM

Kapitülasyonlar ve Kavim

Sisteminin Kaldırılması. 49

ONUNCU BÖLÜM

Saltanatın Kaldırılması ve Cumhuriyetin lâm63

ONB R NC BÖLÜM

Halifeli in Kaldırılması. 77

ON K NC BÖLÜM

Cumhuriyet ve Diktatörlük. 95

ALTINCI BÖLÜM

TÜRK YUNAN SAVA I (1919 1922)

Siyasal olaylar devam eder ve istanbul ile Ankara arasındaki mücadeleye gittikçe belirlenirken, Anadolu'da bir askerî olay da geliyordu. İmdi bunlara bir göz atalım;

İzmir'in 1919 Mayıs'ında Yunanlılar tarafından işgali, yalnız Türk Milliyetçi Hareketi'ni yaratmakla kalmamış, aynı zamanda 1919-1922 Türk Yunan savaşının da nedeni olmuştur. Yunanlılar, yabancı ve düman bir ulusun oturduğu toprakları yönetmenin ciddi sorunları karşısında âciz kalmışlardı. Yunanlılar, Türk topraklarına ayak basar basmaz Türk halkına karşı merhametsiz bir savaş girişimleri ve tabii bu arada Yakındoğu'ya özgü vahet hareketlerini de ihmal etmemişlerdi. Verimli Menderes vadisini işgal etmişler ve binlerce kişi evsiz kalmış Türkü el koydukları toprakların ötesine sürmüşlerdi. Bunun tabii sonucu olarak Anadolu'daki milliyetçiler nefret hisleri ile dolmuşlar ve haklı bir davanın bütün unsurlarını içeren bir direniş geçmişlerdi. Misillemeler başlamış, çarpışmalar her geçen gün biraz daha artmış ve böylece 1919'un sonunda Anadolu'daki Yunan kuvvetlerinin sayısını seksen bine çıkarmak zorunlu olmuştu. O zamanlar düzenli Türk kuvvetlerinin sayısı bunun yansı kadardı.

Müttefik Yüksek Konseyi'nin kendilerine verdi i zmir sanca ı ve Ayvalık kazası toprakları ile tatmin olmayan Yunanlılar, çok geçmeden i gal ettikleri toprakları stratejik nedenler ve Rum azınlı ı korumak bahanesiyle geni letmeye koyulmuşlardı. Yunan i galine, kesin bir ban yapıncaya kadar ve sadece askerî nedenlerle izin verilmi olmasın ra men, Yunanlılar sanki bu topraklardan hiç gitmeyeceklermi gibi davranmaya koyulmuşlar, ilk i olarak *Stergiadis'i zmir'e yüksek komiser atamışlardı. Zaten* bu kentin Müttefik kuvvetleri tarafından i gali Türklerin haysiyetine indirilmi bir darbe olmuştu. İmdi buna bir de Yunanlıların yaptıkları eklenmişti. Hiçbir ekilde haklı görülemeyecek olan Yunan davranışını lanna, Yunan askerlerinin girişimleri her kanunsuz harekete büyük devletler göz yumar gibi görünüyor, bu durum da Türkleri büsbütün kı kırtıyordu.

O güne kadar "Türkiye'nin kâ it üzerinde taksimine aydınların pek belirli olmayan bir itirazı" gibi görünen Milliyetçi Hareket, artık büyük bir güç olmuştu. Mütareke gere ince Müttefiklere verilmesi gereken silâhların teslimi durmuştu. Milliyetçi ordu güçlendirilmişti ve Mustafa Kemal de Asya Türkiyesi'nin insanları arasında itibarını yükseltiyor ve onlardan gittikçe artan bir destek görüyordu. Her gitti i yerde, önderi olduğu devrimci hareket destekleniyordu. Dü man i galinin hakareti ve güçlü bir kili in sözleri, hakarete u ramı ulusun içindeki ate i, bir kıvılcım gibi, yeniden tutuşmaya yetmişti.

stilâ altında ise, bir ulusun ate i çok daha parlak ve yıkıcı olur. Bu sayede, Milliyetçi Hareket, Anadolu'da umulmadık bir hızla, Yunan i gali haberinin ula tı ı her yerde yayılmıştı. Halide Edip, "Ate ten G ömlek" acundaki romanında bu millî hissi çok güçlü bir kalemle anlatmaktadır.

www.cizgiliforum.com
engine1

Bu kez Türkiye ile Yunanistan arasında patlak veren sava , Türk anavatanının kurtarılması için yapılan bir savunma sava ydı. Bu sava daha önce de belirtti imiz gibi askerî kaynaklarını ve gücünü iyi hesaplamadıkları yabancı bir ülkede, Müttefiklerin uygulamak istedikleri emperyalizm politikasının bir sonucuydu. Büyük sava uasında yaptıkları gizli anlaşmalardan doğan diplomatik ke mekin içinden çıkmak isteyen Müttefik Yüksek Konseyi'nin onayı ile gereksiz bir Yunan istilâsı bu sava a yol açmı tı. Fakat bu sava ın çok daha geniş anlamını da gözden uzak tutmamalıyız. Çünkü bu sava ta ayrıca, rahatsız edilmeden kendi yolunda gelmek, kalkınmak isteyen bir Do ulu ulusun mücadelesini, rencide edilen milliyetçilerin daha güçlü devletlere karşı protestosunu ve Do u'ya sokulan Batı prensiplerinin Batı'ya geri tepmesini görüyoruz.

Türkiye kendini uzun süren bir Do ulu yönetimin kâbusundan kurtarmak için mücadeleye giri mi ti. Batı'ya, Batı'dan öğrendi i dille hitap ediyor ve özgürlük kılıcım Batı milliyetçilerinden ald ı fikirlerle tavlıyordu. Türkiye artık başka ülkelerin en tabii hakkı olarak tanınmı olan ba ımsızlık ve özgürlük içinde kalkınma hakkı için harekete geçiyordu.

Türkiye'nin bu haklarını inkâr edenler, onun en çetin direnmesiyle karşıla mı lardı. Haksız bir bahane ile Anadolu'ya yürümü , barı yerine kılıç getirmi olanlar, sonlarını yine kılıç altında bulacaklardı. Patlak veren sava , bir ulusa yapılan hakaretin sonucuydu. Bu sava ta, bütün bir ulusun kalbi bir tek arzu ile atmı tır: Ulusal bütünlük ve dayanılmaz bir yabancı boyunduru u tehdidinden kurtulmak.

Böylece direnme hazırlıklarına hemen giri ildi. Yeni önder, Anadolu'da asker bulmakta güçlük çekmemi ti. On iki yıl

süren sürekli sava lardan sonra, Mütareke imzalandı ı zaman, hemen Türk ordusunun terhisine ba lanmı tı. Terhis olanlar, yorgundu. Buna ra men davanın kutsallı ı yine herkesi silâh altında topladı. Ba langıçta önderin elinde düzenli askerlerden meydana gelmi iki tümen vardı. Sivas ve U ak halkına çağ rıda bulundu u zaman eli silâh tutan herkes onun bayra ı altında toplanmaya ko mu tu. Bu arada, Bandırma zmir bölgesindeki kuvvetlerin kumandam olan Albay Bekir Sami, stanbul'a ba kaldırmı ve on bin askeri ile Mustafa Kemal'e katılmı tı. Mustafa Kemal, artık bütün milliyetçi kuvvetlerin ba komutanıydı.

Mustafa Kemal'in bayra ı altında toplanan askerlerin garip bir görünü ü vardı. Sava tan fakir çıkmı bir ülkenin insanlarıydılar. Üstleri ba lan dökülüyordu. Fakat en çetin askerin bile dayanması güç olan artlar içinde, yeni bir sava ın müthi hayatına severek ve isteyerek ko mu lardı.

Bu arada Kemalist ordu için çok ey uydurulmu tur. Askerlerin arasında, Ermenilerin ve Rumların üzerlerine saldırtmak için Talât Pa a tarafından hapisanelerden salınmı maceracılar bulundu u söylenmi tir. Kemalist ordunun, ya ma ve kazanç imkânlan bulundu u için güçlenmi oldu u söylenmi tir. Çetelerin, haydutların orduya bu nedenle katılmı oldukları da söylenmi tir. Oysa Mustafa Kemal Pa a'mn elinde çok daha iyi bir güç kayna ı vardı. Bu, mparatorluk ordusunun subaylarıydı. Mütarekeden sonra, ço u stanbul'da ve ba ka ehirlerde i siz güçsüz dola ıyorlardı. Osmanlı ordusunda 25.000 subay bulundu u ve ço unun da Arnavut, Arap, Kürt gibi Türk olmayan unsurlardan oldu u hesaplanmı tır. Muhtemelen bu eski subaylardan be bini hayatlarını kazanmak için Mustafa Kemal'e katılmı larda. Bu güçlerle meydana

na gelen milliyetçi ordunun başına geçen Mustafa Kemal de, Türk anavatanını savunmak için istilâcı Yunan kuvvetlerini azimle karşılamaya çıkmıştı.

Türk Yunan savaşını üç esas safhaya ayırabiliriz. 1920'de geçen birinci safha, Yunanlıların lehine olmuştur. 1921 ve 1922'deki ikinci ve üçüncü safhalarda başarıyla Yunan saldırılarına karşı, fakat her biri bir Türk zaferiyle sonuçlanmışlardır. 1922'de ise Türk zaferi tamamlanmıştır.

a) İlk saldırı 1920 Haziran'ını sonlandırmıştır. İngiltere, Fransa ve İtalya'dan izin alan Yunanlılar üç cephede başarıyla ilerlemişlerdir. Bir Yunan ordusu, karşılaştığı güçlü direnmeye rağmen Balıkesir'den ilerlemeye başlamış ve Marmara Denizi'ne ulaşmıştır. Bu ilerleme sırasında Bandırma, Bursa, Mudanya, Gemlik ve Zmit ele geçirilmiştir. Yunanlılar ayrıca Bandırma Akhisar Manisa demiryolunun kontrolünü de sağlamışlardır. İngiliz zırhlısının da dahil olduğu bir Yunan karma deniz kuvveti tarafından desteklenen bir başka Yunan ordusu da Tekirdağ ve diğer Marmara limanlarını işgal etmiş, iki hafta içinde Türk direncini kırarak 25 Temmuz'da Edirne'ye girmiştir. Edirne'de Yunan işgali altında yaşamak istemeyen on iki bin Türk'ün Bulgaristan'a geçmesi söylenmektedir. Hareket üssü İzmir olan üçüncü bir ordu da doğuya doğru ilerlemeye koyulmuş ve 29 Ağustos'ta Uşak'a ulaşarak burayı işgal etmiştir.

Bu çabuk başarılar, Yunanlıların savaşını döndürmüştür. Anadolu'daki emperyalist seferlerin başlıca Yunanlı sorumlusu olan Venizelos, Büyük Savaş sırasında Yunanistan'ın Müttefiklere yaptığı hizmetlerin mükâfatı olarak başka Türk topraklarını da istemek cesaretini bulmuştur.

Yunanlıların bu kısa seferler sırasında elde ettikleri başarı

anların nedeni, maddî imkânlarının bolluğuydu. Modern savaşlarda orduların can damadı olan ulaştırma bakımından Yunanlılar mükemmel bir durumda bulunuyorlardı. Ellerinde bol miktarda kamyon vardı ve İzmir'den çıkan üç demiryolunu kontroller altına almışlardı. Silâh bakımından da herhangi bir sıkıntıları yoktu. Büyük Savaş'ın son yıllarındaki Makedonya seferinden kalma, İngiliz ve Fransızların verdikleri hiç kullanılmamış silâhlarla donanmışlardı. 1918 Mütarekesi'nden sonra da Yunanlılara yeni silâhlar verilmişti. Yunanlıların deniz yolları da tamamen açıktı. Buna karşılık, Türkler, ülkenin coğrafya biçiminden ötürü, Anadolu'nun ortasında sıkıntıları ve bulabildikleri malzeme ile yetinmek zorunda kalmışlardı.

Ayrıca, yine Türkler henüz düzenli bir ordu şeklinde örgütlenmemişlerdi. Bursa bölgesindeki Anzavur çetelerinin Milliyetçilere karşı çıkması ve İstanbul hükümetinin dümanlı bir hep ayakbaşı olmuştu. Yalnız Orta Anadolu'dan geçen demiryolu ile bunun Ankara kolundan faydalanabiliyorlardı. Elleri modern taşıtları ve iyi yollar yoktu. Mütareke'den sonra ellerinde bol miktarda hafif silâh kalmıştı; fakat yeterli top yoktu. Bu yetersizlikler karşısında, Türklerin, savaşın bu safhasında Yunanlıları durduramamış olmalarına şaşırmamalıdır. Buna rağmen gösterdikleri direnç, Yunanlıları şaşırtmaya yetmişti.

b) 1921 yılının başlarında askerî durum, Yunanlıları ve Müttefikleri endişelendiriyordu. Türkiye'nin Asya vilâyetlerini İngilizler altında tutmak Yunanlılar için umduktan kadar kolay olmamıştı. Ve Türklerin gücü de gittikçe artıyordu. Bu durum karşısında,ubat ayında Londra'da bir konferans toplanması teklif edilmişti. Buna Yunan delegeleri, İstanbul hükümetinin temsilcileri ve Ankara hükümetinin temsilcileri ça

nlmı lardı. Müttefik devletler, bu konferansta taraflara bazı tekliflerde bulundular.

Bunlar, aslında Sevr Antlaşması'nın, artık itibar ve güçleri ile kendilerini saydırmaya başlamış olan Türkler için daha yumuşak ve daha kabul edebilecekleri bir şekilde de iştirilmesinden başka bir şey de ildi. Fakat Kemalist Türkler isteklerinde gerilememişler ve teklif edilen şartları tanımamışlardı. Arabuluculuk çabalarının bir sonuç vermediğini görünce, Müttefik devletler ellerini yıkayıp iştirin içinden sıyrılacaklarını ve Türk-Yunan savaşında tarafsız bir tutum izleyeceklerini ilân etmişlerdi. Nitekim bu kararların Mayıs ayında yapıtılan bir resmî tarafsızlık deklarasyonu ile bir kere daha tekararlanmışlardı.

Müttefiklerin artık kendilerini desteklemeyi reddetmesi karşısında infiale yapılan Yunanlılar, bu sefer dostlarının yardımını elde edemediklerini kendi başlarına kazanmak hevesine kapılmışlar ve daha geniş çapta askerî hazırlıklara girişmişlerdi. Türklerin Milliyetçi orduyu tam bir şekilde örgütlemelerine zaman bırakmadan, aynı mevsim içinde büyük bir saldırıya kalkmaya karar vermişlerdi.

Bu defa Yunanlıların kesin hedefi, Milliyetçi Türk Hükümetinin merkezi olan Ankara idi. Yunan ordusunun önderleri, bu hedefe yapılacak başarılı bir saldırının aynı zamanda büyük bir moral, diplomatik ve politik zafer olacağına da inanmışlardı. Ankara'nın ele geçirilmesi, bütün savaş üzerinde derin bir psikolojik iz bırakacak, hem de Kemalistler üstlerinden atılmı olacaktı. Ankara düştüğü takdirde, buraya kadar gelen demiryolu ikmal kolaylıkların sağlanacak, bundan faydalanılarak kaçan Milliyetçiler kovalanacak ve sonunda bütün Anadolu ele geçirilecekti. Ankara dirense bile, buraya kadar uzanan demir

yolu, bu arada Yunan kuvvetleri tarafından tahrip edilecek; bunun sonucunda da Milliyetçilerin merkezi artık i e yaramaz bir üs olacaktı. Yunanlıların kararını sezen Mustafa Kemal Pa a, Ankara'yı savunmak ve Yunanlıları geri çevirmek için her türlü tertibi almı tı. Bir Yunan yazarın dedi i gibi "Ankara, küçük bir Verdun olacak ekilde takviye edilmi ti".

Ankara'nın savunması için Türkler oldukça avantajlı bir durumda idiler. ehre, alçak tepelerin çevreledi i kuzey yönünde yakla mak güçtü. Güneyde de Tuz Gölü böyle bir yakla mayı imkânsız kılıyordu. Artık Türk ordusu da iyice örgütlenmi ve Yunanlılara her ne pahasına olursa ölsün direnme ye hazır hale gelmi ti.

Yunanlılar, ocak ayında Eski ehir'de bir yoklama yaptıktan sonra mart ayında Afyonkarahisar ve Eski ehir'e saldırıya geçmi lerdı. İlk hedef, Afyon ve Eski ehir demiryolu kavaklarını ele geçirmektı. Bu ba arıldı ı takdirde, stanbul'dan zmir'e uzanan yarım ay biçimindeki demiryolu kontrol altına alınmı ; Türkler, zmir cephesindeki kuvvetlerini beslemek için kullandıkları Ankara Konya demiryolundan yoksun kalmı olacaktı. Yunanlılar, Afyon'u i gal etmi ler, fakat çok geçmeden burayı bırakmak zorunda kalmı lardı. Çünkü Eski ehir'e do ru yaptıkları asıl saldırı nisan ayının ilk günlerinde nönü'de durdurulmu tu.

10 Temmuz 1921 'de Yunanlılar yeni bir saldırıya giri mi lerdı. Bu kez Kütahya'ya do ru harekete geçen Yunan kuvvetleri, ba langıçta bazı kolay basanlar elde etmi ler ve hızla ilerlemı lerdı. Kütahya dü mü , Türk kuvvetleri çekilinceye kadar Eski ehir ku atılmı tı. smet Pa a'nın kuvvetleri, Eski ehir'de yorgun Yunan askerlerine on gün göz açtırmamı , fakat istilâcılar Türklerin bu saldırılarına kar ı koyabilmi lerdı.

Bundan sonra Afyonkarahisar i gal edilmi ve Türkler cepheye paralel uzanan demiryolundan yoksun bırakılmı lardı. Buna ra men, Türk kuvvetlerinin büyük bir kısmı zarar görmeden Ankara'nın savunma hattı olan Sakarya nehrine kadar çekilebilmi ti. Türkler burada durmu lar ve dü mana kar ı koymak için bütün güçlerini toplamı lardı. Yunanlılar birkaç hafta dinlendikten sonra yine ilerlemeye koyulmu lar ve 24 A ustos'ta Sakarya nehrinde Türklerle yeniden temas kurmu lardı.

Bu defa Türk ordusuna Mustafa Kemal Pa a kumanda ediyordu ve yardımcısı da smet Pa a idi. Kar ıla ma, iddetli çarpı malarla aralıksız üç hafta sürmü tür. Türklerin önderi sık sık sava alanının ortasmdaydı. Bir seferinde de ciddi bir ekilde yaralanmı tı. Türkler ve Yunanlılar gö üs gö üse gelmi lerdı. Bu, hemen hemen e it güçler arasında geçen korkunç bir çatı maydı.

Bu, gerçekten Do u ile Batı'nım, Batılıla mı bir devlet ile yeni Türkiye'nin üstünlük için çarpı malarıydı. Üç hafta sonunda Türklerin direncini kıramayan Yunanlılar nihayet ilerlemekten vazgeçmek ve kar ı saldırıya geçen Türk Milliyetçileri önünde geri çekilmek zorunda kalmı lardır.

Yunanlıların moralleri çökmü tü. 16 Eylül'de genel 'ri-cat' emri verilmi ti. Ve yenik Yunanlılar çekilirken yollar üstündeki köyleri durmaksızın yakıp yıkıyorlardı. Aynı yirmi üçünde Eski ehir Afyon hattındaki eski mevzilerine kadar çekilmi lerdı.

Hedeflerine ula makta ba ansızlı a u ramı lar ve Türkler de ikinci büyük zaferlerini kazanmı lardı. Gerçi, bu zafer kesin bir sonuç vermemi , Yunan ordusu yok edilememi ti. Fakat Türklerle gerekli moral takviyesini vermi ti. Sakarya Sa

va ı ile, Türk Yunan sava ında durum tersine dönmü tü. Denebilir ki. bu sava , içinde ya adı ımız yüzyıl tarihinin en büyük sava larından biridir (1). Bu sava ı izleyen bir yıllık durgunluk, Türklere güçlerini toplamak ve orduyu daha iyi duruma getirmek için bol zaman kazandırmı tır.

Sakarya zaferinden hemen sonra Mustafa Kemal Pa a, Ankara'ya dönmü ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ona "G a-zi" unvanını vermi ve rütbesini de mare alli e yükseltmi ti. Mustafa Kemal Pa a bu münasebetle Mecliste yaptı ı konu - mada, Yunanlılarla sava konusunda Milliyetçilerin tutumunu açıkça belirtmi ve unları söylemi ti:

" unu açıkça söylüyeyim ki, biz sava istemiyoruz. Biz barı istiyoruz. Kanaatim odur ki, böyle bir gaye için engel yoktur. Yunan ordusu, bizim me ru haklarımızdan vazgeçece imizi sanıyorsa, yanılıyor. Ulusumuzu ortadan kaldırma tebbüslerine kar ı varolu umuzu silâhla savunmamız çok tabiidir. Bundan, daha makul ve haklı bir tutum olmaz. Efendiler, undan emin olunuz ki, ülkemizin topraklarında bir tek dü man askeri kalmaymcaya kadar Yunan ordusuna kar ı saldırılarımıza devam edece iz."

Fakat askerî saldırılarda aylarca bir duraklama oldu. Ha znlıklar, seferberlik, örgütlenme hızla devam etmi ; buna karılıklı bir yıla yakın bir süre içinde esaslı çatı ma olmamı tı. Yunanlılar hâlâ Anadolu'daydılar ve mevzilerini mümkün ol

(1) " Sakarya kıyılarındaki Türk zaferi Yakın ve Orta Do u'nun siyasal yizini de i tirmemi tir. ki yüz yıldan beri Batı, ihtiyar Osmanlı mparatorlu- u'nu parçalamaya çalı yordu. Fakat Sakarya'da Türkün kendisi ile kar ıla mı - tir ve ona dokundu u anda da tarihin yönü de i mi tir. Tarih bir gün, Sakarya kıyılarında cereyan eden ve çok kimsenin bilmedi i bu sava 'ı devrimizin en büyük olaylarından biri olarak kaydedecektir." Clair Price; "The Rebirth of Tur key Türkiye'nin Yemden Do u u"

du u kadar takviye etmeye, i gal ettikleri toprakların sınırlarında tutunmaya çalı ıyorlardı.

Bu arada siyasal de i iklikler hızla devam ediyor ve bunlar durumu Türk Milliyetçili inin davası lehinde geli tiriyorlardı.

Sakarya zaferi bir ok etkisi yapmı tı. Anadolu sava mında Türkler artık "üstün taraftı. Artık bütün dünya, Ankara hükümetinin, gittikçe artan askeri gücü ile, hukuken de ilse bile fiilen Türkiye'nin hükümeti oldu unu kabul etmek zorunlulu unu duyuyordu. 1922 Mart' mda Müttefikler, Paris 'te yine bir konferans toplanmasını teklif etmi lerdı. Fakat ileri sürülen artlar kabul edilmedi inden, bu da ba arısızlıkla sonuçlanmı tı. Artık Müttefikler de Do u'daki sava tan sıkılmaya, Yunanlıları Anadolu'ya yerle tirmek plânlarının suya dü tü ünü görmeye ba lamı lardı.

Yunanistan'ı desteklemesinin kendinden çok ngiltere'nin politikası oldu unu hisseden ve Kemalizm'de alı veri edilecek yeni bir güç farkedenden Fransa, kendisine faydalı olabilecek bir anla ma yolunu tutmu tu bile. 1921 ubat ve Mart aylarında Londra'da toplanan konferansta Ankara ile do rudan do ruya anla maya te ebbüs etmi olan Fransa, Sakarya zaferinden sonra, iki ülke arasında ayrı bir anla ma yapmak için Franklin Bouillon'u Ankara'ya göndermi ti. 20 Ekim 1921 'de imzalanan ve kendisine haber verilmedi i, özel ngiliz Fransız anla malarına aykırı oldu u için ngiltere'nin iddetli tepkisi ile kar ıla an, Franklin Bouillon Paktı, Ankara anla ması ya da Türk Fransız anla ması olarak tanınan bu belge Sevr Anla ması'na göre Türkiye için daha yararlıydı. Bir kere, Türkiye ile Suriye arasındaki sınır tesbit ediliyordu. Sonra Fransızlar Adana bölgesinden kuvvetlerim çekmeyi kabul

www.cizgiliforum.com
engine1

ediyorlardı. Gerçekte Fransızlar, Türklerin askerî baskılan kar ısında kuvvetlerinin bir kısmını daha önce çekmi buluyorlardı. Buna kar ılık Fransızlar da Türklerden bazı çıkarlar elde ediyorlardı. Karadeniz bölgesindeki krom, demir ve gümü madenlerinden 99 yıllık bir imtiyaz koparmı lardı. Ba dat Demiryolunun bir kısmım da i leteceklerdi.

Fransız kuvvetlerinin Adana bölgesinden çekilmesi, Mustafa Kemal'in kuvvetlerinin 80.000 ki i ile takviyesi demekti. Fransa Ba bakanı Aristide Briand'ın söyledi ine göre, bölgede bir miktar Fransız askeri ve bunların kar ısmda aynı miktarda Türk kuvveti bulunmaktaydı. Ayrıca Fransızların çekilirken Türklere 40.000 ki iyi donatacak silâh ve malzeme de bırakmı oldukları söylenmektedir. Bu, yalnız Yunanlılara indirilen büyük bir darbe olmakla kalmamı , Fransızların Türklerin davasını desteklemeye ba lamalan ile Yunanlıları Anadolu'ya yerle tirmek isteyen Müttefikler arasındaki i birli i de sona ermi ti. Bu, Fransa artık, Ankara hükümetini Türkiyenin fiili hükümeti olarak tanıyor, demekti. Ayrıca da, hâlâ stanbul'daki ölü Osmanlı hükümetini desteklemeye devam eden ngiltere'den bir kopmaydı. Türkiye sorununda Müttefikler arasında birlik yoklu u da böylece ortaya çıkıyordu. Fransa, Türkiye ile bir anla ma yaptıktan sonra, Türk Yunan sava ma fiili hiçbir katılmada bulunmayacaktı.

1921 Haziran'mda, Fransızların Adana bölgesinden çekilmelerinden önce; Türkiye'nin, 1915 Londra Antla ması ve sonra Sevr Antla ması'nda öngördü ü gibi Müttefikler arasında bir payla maya razı olmayaca ım anlayan talyanlar da kendi kuvvetlerini Antalya bölgesinden çekmi lardı. Bu yılın baham da talyanlar da Kemalistlerle bir anla maya varmı lardı. Bundan ba ka talya, 31 Mart 1922'de stanbul hükümeti ile

de bir barı anla ması yapmı tı. Böylece, italya da, Fransa gi-
bi Yakındo u'daki ke meke ten elini ete ini çekmi ti.

Daha önce de belirtti imiz gibi, Müttefik dı i leri bakan-
ları 1922 Mart'mda Paris'te toplanmı lar ve Sevr Antla ma
sı'nda Türkiye'nin lehine de i iklikler yapmı lardı. 22 Mart'ta
da, Müttefikler Ankara ve Atina'ya bir mütareke teklifi gön-
dermi lerdı. Dört gün sonra da ba ka bir teklif yapılmı tı. Bu-
na göre, bir mütarekenin imzalanmasından sonra Yunan kuv-
vetleri dört ay içinde Anadolu'yu bo altacaklar ve bu yerler
tekrar Türklerin egemenli ine verilecekti.

Bu teklifler Atina ve istanbul hükümetleri tarafından ka-
bul edilmi fakat Ankara Hükümetinin Dı i leri Bakanı Yu-
suf Kemal Bey tarafından itirazla kar ılanmı tı. Ankara, Yu-
nan tahliyesinin derhal ba lamasını, dört ay içinde tamamlan-
masını ve mütarekenin ondan soma imzalanmasını istiyordu.
Müttefikler, Yunanlıların Anadolu'yu bo altmaları süresinin
kısalaabilece i, fakat önce mütarekenin yapılmasının art ol "
du u yolunda bir cevap vermi lerdı. Temmuz'a kadar bir so-
nuç alınamayınca, Yunanlılar yine uzayıp giden bu sıkıcı du-
ruma kendi ba larına ve silâh zoru ile çare bulmaya heves et-
mi lerdı.

17 Temmuz'da, zmir'deki Yunan Yüksek Komiserli i,
Atina'daki yeni kralcı hükümetten, bölgeyi muhtar bir "Iyon
ya" devleti haline getirmek emrini almı tı. Ankara, yine, mev
« cut antla maların bu tek taraflı bozulmasını iddetle protesto
etmi ve bunu önlemek için bütün direncini gösterece ini bil-
dirmi ti. Yunanlılar ba ka yerlerde de aynı hevesleri besliyor-
lar, istanbul'u i gal ve ele geçirmek niyetinde olduklarını bil-
diriyorlardı. Bunun için de'durmadan Trakya'da yı mak ya-
pıyorlardı. Müttefik devletler adına konu an ingiltere Ba ba

kanı Lloyd George, Yunanlıların İstanbul'u işgal etmelerine izin verilmeyeceğini bildiriyordu.

c) Türk Yunan savaşının son çarpışmaları 18 Ağustos 1922'de başladı, bu hafta içinde Bursa bölgesinde ve Menderes vadisinde küçük çatışmalar oldu. Derken bir saldırı savunma hareketiyle Mehmet Paşa, 26 Ağustos'ta, Afyonkarahisar'daki Yunan cephesinin ortasına yüklenmişti. İddetli bir çarpışmadan sonra Yunan cephesi kırıldı ve Yunan ordusu acele ile geri çekilmeye başladı. Yunanlıları takip eden Türkler ayın 29'una kadar kırk kilometre ilerlediler. Ayın 29. ve 30. günleri Dumluömar'da ikinci bir çarpışma oldu ve Yunanlılar savaş alanını bırakıp kaçtılar. Bundan sonra Uşak'ta tutunmaya çalıştılar, fakat başarılamadılar. 2 Eylül'de Türk süvarileri Uşak'a ve Yunan karargâhına daldılar, General Trikopis ve bütün kurmayım esir ettiler. Bu olaydan sonra Yunan ordusu çöktü. Moral ve dayanma gücü tamamen yok oldu.

Yunanistan'daki siyasal entrikalar sonucu Venizelos'un düşmesi ve Kral Konstantin'in tekrar tahtına dönmesi üzerine, Anadolu savaşını yürütmekte olan tecrübeli Venizeloscu subaylar da cepheden alındılar, bunların yerine yetersiz kralcı subaylar getirildi. Bu olaylar, Anadolu'da Müttefiklerin Yunanlıları desteklemekten vazgeçmeleri; Türkler karşısında kullanılan yenilgilerle moralin düşmesi ve söylendiğine göre Yunan askerleri arasında Bolşevik propagandanın alıp yürümesi bir araya gelince Yunan ordusunda askerî yeterlilik diye bir şey kalmamıştı. Askerlerin iyi beslenmemesi, iyi giydirilmemesi, fiziksel artlanımın kötülüğü bu yetersizliği artıran etkenler oldu. Bunlara Afyon ve Dumluömar yenilgileri de binince Uşak'taki tam çöküntü kaçınılmaz oldu.

Dramın bundan sonrasını herkes biliyor. Savaş alanlarında yenilmi, müttefikleri tarafından aldatılmı, yetersiz siyasal komiserler tarafından kötü yönetilmı, propagandalar ve zmir'in bo altılacağı söylentileri ile zehirlenmi Yunan ordusunun nasıl parça parça olduğunu bilmeyen yok. Uzak bozgunundan sonra, Fevzi Paşa'nın kumandasındaki Türk askerlerinin peşlerine düştü ü Yunanlıların nasıl kaçmaya koyulduklarını, sekiz günde 250 kilometre yol aldıklarını duymayan kalmadı. Yunanlıların nasıl bozgun halinde kaçarken, yalnız içinden geçtikleri köyleri ateşe vermek için durduklarını, arkalarında yangın yerleri ve harabelerden başka bir şey bırakmadıklarını ve nihayet 9 Eylül günü zmir rıhtımlarına nasıl sürünerek vardıklarını ve muzaffer Türk ordusunun da aynı anda şehre girip nasıl çarpı madan kenti i gal ettiğini öğrenmeyen kalmadı.

Savaş bitmişti. Geriye Yunanlıların bo altılması, zmir'de Türk makamlarının düzeni kurmaları; burada saklanmamı düman kınntılanmış bulunup atılması i kalmıtı.

Başta, düzen oldukça iyi korunmuştu. Fakat binlerce Türk askerinin şehre dolması ile bu iş sonraları daha güçleşti. Yer yer yağma ve iddet olayları oldu, bazı tehlikeli kimselerin saklandığı sanılan Ermeni mahallesine baskınlar yapılmıtı.

Karıklıkların başlamasından birkaç gün sonra korkunç bir yangın şehrin yarısını alıp götürdü. Yangın bir hafta sürmüş ve zmir'in en zengin bölümünü yok etmişti. Bu yangın, "Gâvur zmir" in cehennem ateşi, Türkiye'nin temizlenmesinin sembolüydü. Milliyetçiler kazanmışlardı.

Savaş kazanmışlardı. zmir'in işgalisi gibi güç bir sınavı kazanmışlardı. İmdi önlerinde en büyük sınav, sınavların en gücü vardı: Ülkeyi yönetmek!

İzmir'de gelişen bu olağanüstü olaylar bütün dünyanın hayret dolu bakışlarını üzerine çeker, kaçan Yunanlılara kuvvetli bir sempati duyulurken ve bunları kurtarmak için özellikle Amerikan yardım örgütleri tarafından her çareye başvurulurken Türkler de boş durmuyorlardı Yunanlıların yalnız Anadolu'dan atılmaları ile yetinmeyen Mustafa Kemal Paşa, Yunanlıların Doğu Trakya'dan da çıkmalarını ve bu bölgenin Millî Misak'ta belirtilmiş olduğu gibi Türkiye'ye geri verilmesini istiyordu. Bu amaçla Türk kuvvetleri, Trakya'ya geçmek ve Anadolu'da yaptıkları gibi oradan da Yunanlıları atmak için, kuzey, Boğazlar'a doğru harekete geçmişti.

Boğazlar'a varınca, Mustafa Kemal Paşa, yolunun Çanakkale'de İngilizler tarafından kesildiğini görmüştü. Müttefikler, 15 Mayıs 1915'te Türk Yunan Savaşında tarafsızlıklarını ilân ederlerken Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının her iki yanınında tarafsız bölgeler de meydana getirmiş ve savaşın taraflarını buralara girmelerini yasaklamışlardı.

Temmuz ayında Yunanlıları bu bölgeye sokmamış olan İngiliz kuvvetleri komutanı General Harrington, Türklere karşı da aynı tutumu gösteriyordu. Mustafa Kemal Paşa ise, Yunanlıları Trakya'da da kovalamak için kendisine yol verilmesini istiyordu. Red cevabı alınca da kuvvetlerini zmit bölgesine ve Çanakkale şehrindeki müttefik garnizonunun karşısına yığılmıştı.

Durum son derece gergindi ve her an İngiliz Türk kuvvetleri arasında bir çatışma çıkması bekleniyordu. İkinci bir Çanakkale Savaşının başlaması tehlikesi belirginleşti, İngiltere ve Dominyonlarında heyecan ve endişe son haddini bulmuştu.

Buhran, Fransa'nın birden politika değiştirmesi ile daha da büyüdü. 12 ve 13 Eylül'de, Fransa'nın, tarafsız bölgenin

korunması konusunda İngiltere'nin yanında olduğu bildirildi.

Bununla beraber, savaş tehlikesinin arttığını gören ve belki de Türklere sempati duydukları için, Fransız Kabinesi, Çanakkale'de bulunan Fransız birliğinin geri çekilmesine karar verdi. 19 Eylül'de Fransız ve İtalyan birlikleri Gelibolu yarımadasına çekildiler.' Fakat Lloyd George ve Dış İşleri Bakanı Lord Curzon İngiliz birliğini Çanakkale'de ısrarla tutuyor ve bunu desteklemek için de savaş gemilerini gönderiyorlardı. Bu arada, Türklere, bir çatı mayası önlemek için tarafsız bölge sınırından geri çekilmelerini istiyorlardı.

Sonunda İstanbul'daki Müttefik Kuvvetleri başkumandanı olan General Harrington bir çatı mayası önleyecek ve diğer Müttefik kumandanlarla beraber Mudanya'ya giderek anlaşmayı Paşa ile bir mütareke pazarlığına girişecekti. 3 Ekim'de başlayan mütareke görüşmeleri bir ara çıkmaza girer gibi olmuştu, fakat 11 Ekim'de imzalanmıştır.

İmzalanmış mütareke, Kemalistlerin isteklerinin baskısı altında, Müttefiklerin teslim olmaları demektir.

Gerçekte, Türk süvarileri tarafsız bölgenin sınırına dayandıkları zaman Müttefik hükümetler Türk isteklerini kabul etmeye başlamışlardı bile. Bunlardan en önemlisi de Doğu Trakya'nın Meriç nehrine kadar Türkiye'ye bırakılmasıydı. Buna karşılık, bir barış antlaşması yapılmıyacağı kadar Türk askerlerinin tarafsız bölgelere ve Trakya'ya girmemelerini istemiştir.

Mudanya toplantısı, Müttefiklerin bu şekilde bir adım atmalarından sonra, Ankara'nın da olumlu cevap vermesi üzerine mümkün olabilirdi. İmzalanmış mütareke, bir çeşit barış antlaşması taslağı olmuştu ve Müttefiklerin kabul etmeye hazır oldukları anlaşmalar da buna konmuştu.

Mudanya anlaşmasına göre; Yunanlılar, Do u Trakya'yı derhal bo altacaklar, bu bölge Meriç nehrine kadar Türkiye'ye verilecekti. Düzeni, Türk sivil yönetimi ile 8.000 kişilik bir Türk jandarma kuvveti sağlayacaktı. Böylece Türkiye, Avrupa kıtasında yine bir köprü başına sahip oluyordu. Gizli ve açık anlaşmalar, çetneli tebbüslerle Türkleri Asya'ya sürmek planlanan bir kere daha suya düşmüştü.

Yunanistan da Türkiye'deki emellerine veda ediyordu. Yunanlılar'ın İzmir ve Trakya üzerindeki iddiaları yalnız Kemalistler ve Müttefikler tarafından reddedilmekle kalmamış, artık kendileri de bunlardan vazgeçmişlerdi.

Nitekim Yunanlılar da 14 Ekim'de Mudanya Mütarekesi'ni imzalamışlardır. Muzaffer Türkler Millî Misak'ta ilan etmiş oldukları isteklerinin hemen hemen hepsini elde etmişlerdi. Türk Yunan savaşı sona ermişti. Politikasının iflâsını gören Lloyd George da, 19 Ekim'de istifasını krala verecekti. Yakıncı u politikası tam bir başarısızlık olmuş, Türk ulusunu ortadan kaldıracak yerde onu yeniden canlandırmış ve Yunanistan'ı felâkete sürüklemişti. Gerek kendisi, gerek başında bulunduğu koalisyon hükümeti İngiliz halkının gözünden düşmüştü. Seçimler, sükunet ve barışta vaad eden yeni bir İngiliz hükümetini başına getirecekti.

YEDİNCİ BÖLÜM

LOZAN KONFERANSI VE BARİS ANTLAŞMASI

Mudanya'da hemen derlenip toplanarak yapılmış olan anlaşma, Yakındoğu'da savaşa son vermiştir: Bundan sonraki iş kesin bir barış antlaşması imzalayıp Türkiye meselesini kapamak ve Yakındoğu'daki kargaşayı bitirmektir. 1922 yılı Kasım ayında İsviçre'nin Lozan şehrinde bir barış konferansı toplanması için hazırlıklar yapılmıştır.

27 Ekimde, İstanbul'daki Osmanlı hükümetine de Ankara'daki Türk hükümetine de, adı geçen konferansa delegeler yollamaları için davetiyeler gönderildi. Fakat Ankara hemen bu çifte daveti protesto etti. Ankara'ya göre; İstanbul'daki egemen bir hükümet de ildi ve 16 Mart 1920'de hukukî olarak kaybetmiştir.

İstanbul'daki eski hükümetin Ankara'daki yeni hükümet tarafından bu şekilde reddedilmesi konusunda Osmanlı hükümeti, 4 Kasım'da istifasını verdi ve 17 Kasım'da da Sultan Vahdettin Türkiye'yi terk etti. İstanbul artık Refet Paşa'nın yönetiminde bir taahhüt olmuş, aynı zamanda 1920 Martından beri süregelen çifte hükümet durumu da son bulmuştur.

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de açılmıştır. Gerek Lloyd George'un koalisyon hükümetinde, gerekse daha sonra

Bonar Law'un Muhafazakâr hükümetinde Dış İleri Bakanı olan Lord Curzon, İngiltere'yi temsil ediyordu. Artık Türkiye'nin tek hükümeti olarak kalan Ankara hükümetini ise Dış İleri Bakanlık na getirilen ve daha sonra da iki kere başkanlık yapacak olan Tsmet Pa a temsil ediyordu.

Görünmeler çetin pazarlıklar halinde üç ay sürmü ve hiçbir sonuca ulaşılamamı tı. Bunun üzerine 4 Nubat 1923'te Lord Curzon'un birden İngiltere'ye dönmesi üzerine kesili vermi ti. Tsmet Pa a da Ankara'ya gitmi ve konferansın başarısız sonucunu bildirmi ti.

Bunun üzerine, Tsmet Pa a'ya tekrar Lozan'a döndü ün de Türk istekleri üzerinde daha inatla durması bildirildi. Bu arada Mudanya Antlaşması'nın kurmu oldu u statüko korunuyor, İngiliz deniz ve kara kuvvetleri İstanbul ve Boğazların i galini sürdürüyor, Trakya ise Meriç nehrine kadar bir Türk kuvveti tarafından tutuluyordu. Bu Türk kuvvetinin Mudanya Antlaşması'nda öngörölmü olan jandarma birli inden daha büyük ve güçlü oldu u göze çarpıyordu.

Lozan Konferansı 23 Nisanda yeniden başladı. Lord Curzon'un yerini İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold almı , Tsmet Pa a da Türk isteklerini kabul ettirmek için daha azimli olarak konferans masasına dönmü tü. Görünmeler üç ay daha sürüklendi. Türk delegasyonu, Millî Misak'ta belirtilmi olan toprak konuları, kapitülasyonlar, borçlar ve di er millî çıkarlar konularında bir adım dahi gerilemedi.

Nihayet 24 Temmuz 1923'te Lozan'da Barış Antlaşması imzalanmı tır. İngiltere antlaşması 15 Nisan 1924'te onaylamı tır. Genel Barış Antlaşmasının yanı sıra on sekiz konvansiyon, deklarasyon ve protokol da yer almı tır. Bu belgelerin ço u, konferansa katılmı olan ülkelerden yalnız bir kısmı tarafından imzalanmı tır. Bunların en önemlileri Boğazları,

www.cizgiliforum.com
engine1

Trakya sınırını, yabancıların Türkiye 'de oturma ve ticaret yapma haklarını; Türk ve Rum halklarının mübadelesini ele alan bu konvansiyondur.

Antlaşmanın en önemli maddeleri de Türkiye'nin yeni sınırlarını tespit eden, Osmanlı borçlarının ödeme şeklini öngören, kapitülasyon ve kavim sistemlerini kaldıran, azınlıkların korunması ve mübadelesini düzenleyen maddelerdir. Burada iki sorunun çözümü ile ilgili maddeleri daha sonra gözden geçirmek üzere şimdi burada Türkiye'ye Anadolu topraklarını geri veren ve Türklere Avrupa'da bir köprübaşı sağlayan, kısaca Millî Misak'ta belirtilmiş olan bütün toprak isteklerini tatmin eden maddeleri ele alalım.

Avrupa'da tespit edilen yeni sınırlar Türkiye'ye, Edirne de dahil olmak üzere bütün Doğu Trakya'yı iki Trakya arasında tabii bir sınır olan Meriç nehrine kadar vermiştir. Ayrıca Türkiye, Yunanistan'dan istediği tazminata karşılık Meriç nehrinin batısında da, demiryolunun geçtiği bir küçük bölgeyi almıştır. Böylece Türkiye, son on yıl içinde kaybetmek tehlikesiyle karşılaştığı Avrupa topraklarını yeniden ele geçirmiştir. Yine böylece Palmerston, Gladstone ve onlardan sonra gelen Avrupalı devlet adamlarının Türklere "pullarını, pırtılarını toplatıp" Avrupa'dan sürmek hayalleri bir kere daha suya düşmüştür.

Onaylanması mümkün olmamış bulunan Sevri Antlaşmasına göre: Boğazların ve bunların iki tarafındaki bölgelerin yönetimleri, milletlerarası bir kontrol komisyonuna verilmiş olduğundan İstanbul, yeni antlaşma ile devletin bölünmez bir parçası olarak Türkiye'ye ve Türklerin tam egemenlik ve yönetimine verilmiştir. Türkler, ayrıca şehirde bir garnizon da bulundurabileceklerdi.

Savaş ve barış zamanında Boğazların ne şekilde kullanılacağı ise esas antlaşmaya ek bir konvansiyonda belirtilmiştir

tir. Bo azlar meselesi ba ka bir bölümde daha ayrıntılı olarak incelenecektir. Türk hükümetine geri verildi inden beri, stanbul yeni cumhuriyetin ba lıca me guliyetlerinden biri olmu tur. Artık ba kent hüviyetinden çıkmı olmasına ra men hâlâ Türkiye'nin ekonomisinde ve politikasında çok önemli bir rol oynamakta ve Ankara ile rekabeti Türk millî politikasının huzursuzluk unsuru olmaktadır.

Lozan Antlaşması ile tespit edilen Türkiye'nin güney sınırları, Sevr Antlaşması'nda belirtilmi olandan pek az fark etmi tir ve hemen hemen Türk Fransız antlaşmasında karar ta bndı ı gibi olmu tur. Adı geçen antlaşma, Fransa, Adana bölgesinden askerlerini çekmi , fakat buna kar ılık bazı ekonomik ve ticarî imtiyazlar elde etmi ti. Ba dat Demiryolu / 2 Türkiye'ye bırakılmı tı. Bütün hat ve Musul yönünde Nalidın ve Nusaybin'den uzanan kısım da Türk yönetimine verilmemi ti. Buna kar ılık Fransızlar, manda yönetimleri altında kalan Halep çevresindeki kısmı kendilerine alakoymu lardı: Fransızlar böylece yine de Ba dat Demiryolundan ellerini çekmemi oluyorlardı.

Güneydo uda ise, İngiliz mandası altına verilen Irak ile Türkiye arasındaki sınır, Lozan Konferansı'nda Türk ve İngiliz delegelerinin Musul vilâyeti için yaptıkları çeki melerde bir sonuç alamamaları üzerine kesin olarak belirtilmemi tir. Bu sınır probleminin çözümü daha somaki görü melere ve ayrı n bir anlama manın konusu olarak bırakılmı tı. Böylece ortaya bir "Musul Meselesi" çıkmı oluyordu ve bu daha yıllarca sürünce mede kalacaktı.

Nihayet, Millî Misak'taki hak iddialarına uyarak Kürtlerle meskûn topraklar da Türk egemenli ine bırakılmı tır. Sevr Antlaşması'nda bu toprakların Türkiye'den ayrılması öngörülmi ve Kürtlere özerk bir devlet kurmalarına imkân verilece

i vaadinde bulunulmu tu. Lozan Antla ma»:
Itrin Türkiye'ye bırakılması İ.L.s, A .sut _cicsr. y&z
nüyle tekdüze olan Anadolu'da ırk bakımından Kürt, din bakımından dapek Müslüman olmayan, genel nüfus içinde kolaylıkla eritilemeyen bir azınlık, yabancı bir unsur olarak kalmı tır. Daha sonraki yıllarda meydana gelen Kürt ayaklanmaları bu yabancı unsurun etkisini göstermi tir.

Bu yeni sınırların antla ma içinde belirlenmesi için birçok tedbir de eklenmi , bunlarla beraber bir sürü askerî artlar ve kısıtlamalar da konmu tur.

Kapitülasyonlar adı altında yabancılara tanınmı olan haklar ve imtiyazların tamamen kaldırılması, Müttefik ege menli ine son verilmesi ve Türkiye'nin içi lerine yabancı müdahalenin önlenmesi, milliyetçi ideallerinin Lozan'da kazandıkları ba arıya tanıklık etmektedir. Bütün bunlar, yüzyıllar boyunca Do u ile Batı arasındaki ili kilerin en ba ta gelen unsurlarıydı.

Hemen hemen her konuda Türk milliyetçi istekleri, Lozan'da Müttefikler tarafından kabul edilmi tir. Ve dünya, tarihte bir e i daha olmayan bir olayla kar ıla mı tır: Yenilmi , parçalanmı bir ulusun, bu harabe içinden aya a kalkması ve dünyanın en büyük ulusları ile, tam e it artlar içinde kar ı karıya gelmesi ve Büyük Sava 'm bu galiplerini dize getirerek her iste ini bunlara kabul ettirmesi a ilacak bir eydi.

Türk diplomasisinin Lozan'daki ba arısı, bir tek konu hariç, eski dü manlarla bir barı antla ması yapılması ile sonuçlanmı tır. Halledilmeyen tek konu da Musul Meselesidir ve bu da, di er konulan bir çıkmazda bırakmamak için daha sonraya bırakılmı tır.

1919'da, Paris'te toplanan ilkban konferansında Türkiye sorunu da halledilmi olsaydı, ne olurdu? Bu, gözden geçirme

ye de er e lenceli bir konudur. O zaman, Müttefikler kazandıkları zaferle ımarmı lar, kendilerini a ın büyük görür olmu lardı. Ba kan Wilson'un idealizmi bu büyüklük iddialarım yumu atamamı tı. Türkiye ise yenilmi ve ümitsizlik içinde, galiplerin ayaklan altında yatıyordu. Sevr Antla ması bir yıl önce yapılmı ve zorla kabul ettirilmi olsaydı muhtemeldir Türkiye bir daha toparlanmamak üzere galipler arasında bölünüp gitmi olacaktı. Fakat gecikme, bu fırsatın kaçmasma sebep olmu tur. Bu süre içinde Türkiye'ye nefes almak imkânı verilmi , o arada Türkler de silkinip içine dü tükleri uyu uklukluktan kurtulmayı bilmi lerdir. Bunun yanı sıra birbirlerini kıskanan büyük devletler de kendi aralarında çeki meye koyulmu lardır. Lozan Barı Antla ması, Türkiye Cumhuriyeti'ne kudret ve saygı, ba ımsızlık ve güvenlik kazandırmı , büyük devletleri uzun süreden beri kurmaya çalı tıkan ve sonunda tamamlamaya niyet ettikleri egemenlikten yoksun bnakmı tır.

Bu sonucun nedenlerini daha önce de belirtmi tik. Büyük Devletler ttifakı, bir Genel Sava 'ın kesin zaferinin sarho lu unu kaldırmayacak kadar 'nazik'ti. Bir kere, ortak Almanya korkusu ortadan kalktıktan soma çıkar çatı malan, birbirine zıt politikalar ,birbirine aykın hedefler Müttefiklerin diplomatik cephesini zayıflatmı tır. Türkler tarafından ileri sürülmü olan istekler hiçbir zaman ortak bir itiraz cephesi ile kar ıla mamı tır. Bu yüzden Lozan Konferansı'nda Batı devlet adamları Ankara'dan gelen delegasyonun devamlı ve azimli saldırılan kar ısında boyun e mek zorunda kalmı lardı. Bu bölünmü ittifak kar ısında her eyin tamamını azimle isteyen, Millî Misak'ta belirtilmi olan tam ba ımsızlı ın hiçbir unsurundan en ufak bir fedakârlıkta bile bulunmayan bir ulusu kar ılarına dikilmi bulmu lardır. Bu düelloda kazanılan başarının en büyük eref payı, kula ı a ır i iten fakat her eyi

son derece iyi hesaplayan, inatçı devlet adamı ve asker smet Pa a'ya ait bulunmaktadır. Kula mın a ır i itmesinin bile. kar ı tarafın, i ine gelmeyen tekhflerini duymazlı a gelmesiy- le i e yaradı ı söylenmektedir. Ayrıca, Türkba delegesinin ge- rilemek bilmez karakteri, arkasında bulunan bir Cumhurba - kanının, bir parlamentonun ve Anadolu halkının azmi ile de desteklenmi tir. Lozan Konferansı'nda smet Pa a de il, Tür- kiye konu uyordu. Türkiye ise, Yunanlılara kar ı kazandı ı za- ferden, tekrar Avrupa topraklarına ayak basmasından ve Müt- tefiklere yeni ba tan kafa tutmaya hazır olmasından dolayı say- gı gösterilmesi ve anla maya gidilmesi gereken bir devletti. Sevr, ölüm halinde hasta olan bir ulusun 'defin ruhsatı' gibi yazılmı olabilirdi. Fakat Lozan yalnız bu ruhsatı iptal eden de il, aym zamanda 'hasta' olmadı ım eylemleriyle gösteren bir ulusun sa lık belgesi olmu tur.

Lozan'a kadar aradan bir ya da îki yıl geçmi ti. Bu süre içinde Türkiye'nin uluslararası ili kilerinde tatsız bir olay çık- mamı tır. Anadolu sava mdan gerek Türkiye, gerek dü man- ları yorgun çıkmı lardı. Bu sava ın Büyük Sava ı hemen iz- lemi olması bu yorgunlu u daha ciddi hale getirmi ti. Yuna- nistan, Venizelos'un Asya mparatorlu u rüyasından ezilmi olarak uyanmı ve iç meselelerinin derdine dü mü tü. çerde, her eyden önce siyasal ve ekonomik dengenin sa lanması ge- rekiyordu. Do u Trakya ve Anadolu'dan gelen bir milyona ya- lan göçmen, zaten dört milyonluk nüfusun hayatmı güç halle sürdürdü ü Batı Trakya'ya yerle meye çalı yordu. Küçük dü mü Yunan ulusunun kar ısına dikilen problem, bütün te- ebbüs gücünü ve enerjisini bunun için seferber etmesini ge- rektirecek kadar büyüktü. Ve artık yeni bir askerî maceraya atılmak hevesi ve ruhu kalmamı tı. Siyasî ihtilâller de halkın dikkatini çekmi , ortaya halli zor bir sorun çıkarmı tı. 1920

Aralık ayında tahtına yeniden oturan Kral Konstantin, 1922 faciasından sonra tahtını yeniden kaybetmişti. Kansı bir ihtilâl, kralı, tacını büyük o lu Yorgi II.'nin lehine bırakmaya zorlamıştı. Çok geçmeden patlak veren yeni bir ihtilâl krallık rejimini devirmiş bunun yerine cumhuriyet rejimini getirmişti. Bu da, Batı siyasal ideolojilerinin Yakında u'ya sızmasının yeni bir örneği idi. O tarihten sonra Yunanistan, Atina'da birbirini kovalayan hükümet darbeleri ve siyasal önderlerin durmadan değişmesi ile tutarsız bir denge içinde yaşamıştı.

Türkiye de topraklarında barışı kurmak, ilerim bir düzene sokmak ve Türk devletini yeniden 'in a' etmek için büyük bir çalı ma içindeydi. Yabancı müdahalelerden kendini kurtarmı ve daha rahat nefes almaya başlamıştı. Bu sükûnet devresinden yararlanıp ülkeyi karga alık düzeyinden istikrar düzeyine getirmek, sağlam bir siyasal yapı kurmak, mümkün olan hızla barışın nimetlerini geli tirip iç kalkınmayı sağlamak zorundaydı. Mudanya Mütarekesi, Türk milliyetçilerine, normal artlar altında yapacakları çalı mayı planlamak fırsatım vermiş : Lozan Antlaşması da millî enerjinin uluslararası çatı madan uzak olarak iç faaliyetlere yönelmesi imkânını sağlamıştı.

Türk milliyetçilerinin 1919 ile 1922 yılları arasındaki hayret verici başarılarını tarihini, bu kitapta buraya kadar izlemi olanlar, tabii, kendi kendilerine şu sorulan sorularlardır: Nasıl olmuş tur da Mustafa Kemal Paşa Müttefiklere kafa tatmış tur? Nasıl olmuş tur da Müttefikler, çatı manın her safhasında, bu kafa tutmaya karşı çıkmamışlardır? Nasıl olmuş tur da, çıkarlar artık Yunan millî çıkarları olmak hüviyetini kaybedip Müttefiklerin kendi çıkarları haline geldi iş zaman bile Müttefikler çaresiz kalmışlardır?

İlk soruya a a şı yukarı u cevabı verebiliriz: Türk milliyetçileri, hemen hemen ilk baştan itibaren, Müttefiklerin baş

ka bir kurbanı olan Sovyet Rusya'nın deste ini hesaba karabileceklerinin farkında olmu lardır. Öbür soruların cevapları ise Almanya'nın yenilmesinden sonra Müttefik ulusları kendi hükümetleri arasında ısındaki psikolojisi anlatılırken kısmen verilmiştir. Ulusları bu tutumu, Müttefiklerin aczlerinin nedenlerinden biri olmu tur. Bir başka neden de Türkiye ile Yunanistan arasında savaş sürüp giderken Müttefiklerin perde arkasında oynamış oldukları rollerdir.

Örneğin, Fransa ile İngiltere arasındaki rekabetin kökü, daha eskiden beri bile Napolyon'un Mısır'ı istilâ ettiği 1798 yılına kadar dayanmaktadır. Bu rekabet önce 1882 yılında Mısır'ın İngiltere tarafından işgali, daha sonra 1898 yılında meydana gelen Fashoda olayı ve nihayet Türkiye'nin Asya'daki eski Arap vilâyetlerinin, Mütarekenin imzalanmasından sonra Müttefikler arasında bölünmesi sırasında aslan payının İngiltere'ye gitmesi ile büsbütün körüklenmiştir. Fransa, daima İngiltere'nin aralarında yapılmış 1916 tarihli gizli anlaşma belirtilmiş olandan daha çokunu almış inandırıcıdır.

Fransız resmî çevreleri, Fransız Sömürge Partisi ve Fransız basını Avrupa'nın aksine, Örneğin en büyük dümanının yenik ve güçsüz Almanya değil, fakat muzafer ve kendine güvenen İngiltere olduğunu hissi ile Büyük Savaştan çıkmışlardı. Fransız halkı ise Ortadoğu sorunları ile hiç ilgilenmiyordu. Bu his, mütarekeden sonra İngiltere'nin, denizlerdeki üstünlüğüne dayanarak Boğazları'nın galinde büyük rolü oynamasıyla büsbütün kuvvetlenmiştir. Bundan başka Batılı ulusları savaştan yorgun çıkarmaları, Batılı hükümetlerin Almanya ile hesaplaşmaya oturmaları ve bu arada Türkiye meselesini ihmal etmeleri yüzünden meydana gelen boğuluktan faydalanarak Lloyd George'un Yunanlıları Anadolu'nun fethine davet etmesi, Fransızların İngilizlere karşı besledikleri hisleri büsbütün kö-

riiklemiti. Yunanlılar açıkça, ingiltere ya da hiç de ilse o günün ingiliz bakanına bir bakıma patronları gözü ile bakmı lardır. Bu durumda Fransızlar, Yunanlıların, Sevr Antlaşmasında planlandığı gibi ingiltere'nin diplomatik ve denizden askerî yardımı ile büyümeleri halinde İngilizlere vicdan borcunu ödemek için Yakıno u da onlara, diğer Batılı devletlere bakarak, üstünlük sağlayacaklarından korkmaya başlamı lardı. Bu yüzden Sevr Antlaşması imzalanır imzalanmaz Fransızlar buna nefretle bakar oldular. Fransızların bu nefreti, 1920'nin sonlarına doğru Venizelos'un devriliş Kral Konstantin'in yeniden tahta çıkması üzerine daha belirli bir hale gelmiştir. Çünkü Kral Konstantin, Büyük Savaş yılları sırasında İngiliz ve Fransız isteklerine karşı koymuştu. Fransızlar da bu karşı koyma sonucu, İngilizlerden daha çok can kaybı vermiş olduklarından, Yunanlıları affetmeye İngilizlerden daha az hazırdılar. Bu arada Türk milliyetçileri de Adana bölgesinde Fransızları iyice sıkı tırmaya başlamı lardı. Yeni bir savaş a girmekten de çekinen Fransızlar, Kral Konstantin Yunanistan'ına karşı daha açık bir cephe almı lar ve 1921 Martında, Londra'daki barışsızlıkla sonuçlanan konferans sırasında Türk delegelerine kur yapmaya giri mi lerdiler. Aynı yılın içinde, birbirini izleyen Yunan saldırıları da barışsızlı a u rayınca; Fransızlar, işinin sonunda, kendilerini kaybedenlerin tarafında bulunmak istememi lerdiler. Daha önce de Sakarya Savaşından sonra Franklin Bouillon'un nasıl özel bir görevle Ankara'ya gittiğini, 1921 Eldminde Ankara hükümeti ile bir anlaşma yaptı nını ve bunun Yunanlılara karşı son saldırılarına girişen Türklerle nasıl büyük bir askerî yardım oldu unu anlatmıştı k.

Yunanlıların denize dökülmesinden sonra Türklerin bu kez de yine silâhları ile İngilizleri tehdit etmeye başlamaları sırasında, Çanakkale'deki Fransız birliğinin geri çekilmesi, kıs

kançhk ve üphe üzerinde geli mi bir politikanın mantıksal bir sonucu olmu tur. Almanya'nın yenilmesinden somaki talyan politikasının temelini de böyle bir kıskançlık te kil etmi tir.

ngiltere ve Fransa iki eski ve e it güçte rakiptiler. talya da genç bir devlet olarak içinde bulundu u durumun daha yukarılarına gözlerini dikmi ti ve kendinden büyük ortaklarının seviyesine çıkmak için onların zararına olan hiçbir fırsatı kaçınmıyordu. Türklerle dostlu a önce talyanlar giri mi ler, Fransız politikasının da aynı yola girdi ini görünce, sürekli olarak onların önüne geçmek için Türklere kolaylık üstüne kolaylık göstermeye ba lamı lardı. Yunanlıların zmir'e çıkma larından on be gün önce talyanlar tarafından i gal edilmi olan Antalya artık Türkiye'ye yapılan silâh sevkiyatımn ba lıca giri limanı haline gelmi ti. Ancak Franklin Bouillon Anla masının imzalanması iledir ki, talyanların Türklere yaptıkları hizmetler ikinci plâna dü mü tür.

Böylece Anadolu Sava ı sürüp gider ve Yunanistan'ın ngiltere'den gördü ü faal yardım gittikçe azalırken; Türk milliyetçilerinin ngiltere'nin Avrupalı Müttefiklerinden gördükleri olumlu yardımlar da gittikçe artmı tır. Di er taraftan, Lozan Konferansı'nda, ngiltere'nin siyasal programı iflâs ettikten soma en önemli konulardan biri olan kapitalüsyonlar ve Türkiye'nin borçlan konularına sıra gelmi ti. Bu konular da en çok Fransa'yı ilgilendiriyordu. Görü ülmesi sırasında gerçi ngiltere, Fransa'yı desteklemi tir; ama bu yardım yine de gerekti i gibi olmamı tır. Herhalde Fransızlar Çanakkale'den çekilmemi olsalar ve Franklin Bouillon Anla ması imzalanmamı bulunsaydı, bu yardım çok daha ba ka türlü olacaktı.

Gerçekten, Mustafa Kemal Pa a'nın Anadolu'da milliyetçi hareketin bayra mını açmasından, Lozan Antla malan belgelerinin teatisine kadar geçen süre içinde, Türkler kar ılıann

www.cizgiliforum.com
engine1

da hiçbir zaman üç Müttefik arasında kurulmuş birleşik bir cephe bulamamışlardır. Müttefikler; Türkiye'nin karışısında da Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan karışısındaki gibi dayatılardı ya da İngiltere tek başına harekete geçerek Fransa'nın Ruhr bölgesinde yaptığı gibi hareket etmiş olsaydı; Mustafa Kemal Paşası'nın zaferi hemen hemen imkansızlaşacaktı. Bununla beraber anlaşmasını da kabul etmek gerekir; bu birlik yalnız kurulamamakla kalmamıştır, aynı zamanda kurulamazdı da. Çünkü Üç Avrupalı Müttefik'in Yakıno u'da anavatanları ya da çok önemli millî çıkarları tehlikede de idi, eski ve yeni rekabetlerle birbirlerine yabancılaşmışlardı ve ortak bir korku onları birbirlerine çekmiyordu.

Müttefikler arasındaki bu kopukluk Türk milliyetçileri lehine çok büyük bir avantaj olurken, aynı avantajı Türkiye ile Rusya arasındaki çıkar birliği de sağlıyordu. Bunun nedenini daha önce görmüştük. Batılı devletler, Karadeniz'i deniz kuvvetleri ile egemenlikleri altında tuttukları ve bu sayede Sovyet hükümetinin askerî kuvvetle düürülmesi için Beyaz Rus ordularını destekledikleri sürece; Ruslar, Boğazların kontrolünü Müttefiklerin elinden almak için her türlü çareye başvurmak zorundaydılar. Çünkü Karadeniz'in egemenliği Boğazların kontrolüne bağlı bulunuyordu. Türk milliyetçileri silâha sarılarak Millî Misak'ı ilân edip Doğu Trakya'nın ve İstanbul'un güvenliğini istedikleri ve bunlar için çarpı acaklarını bildirdikleri zaman, Bolşevik devlet adanılan, Türklerin desteklenmesinin, kendilerinin de en etkili bir şekilde savunulması demek olacağını anlamışlardı. O andan itibaren de Moskova ile Ankara arasındaki duvarlar yıkılmaya başlamış, 1919 A ustos'unda, Batum daki Kafkaslardan İngiliz kuvvetleri çekilmişti. Bunun sonucunda Kafkas dağlarının kuzeyinde duruma hâkim olan General Denikin kumandasındaki Beyaz kuvvetler ürmüştür.

1920 Nisan'ında, Moskova hükümeti, Azerbaycan'daki bir mahallî Bol evik ihtilâli ile Baku'nun ve bütün bölgenin kontrolünü eline geçirmi ve ardından da daha zayıf olan ve Moskova ile Ankara arasında tek engel olarak kalan Ermeni Cumhuriyetine baskıya girişmiştir. 1920 Eylülünün sonlarına doğru Ermenistan başkenti Erivan, Kâzım Karabekir Paşa'nın kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir; 21 Ekimde de Kars kalesi ele geçirilmiştir. Bir darbeler, Ermeni hükümetini barış istemeye zorlamıştır. 31 Ekimde Kızıldordu, Güney Rusya'da direnen son Beyaz Rus kuvveti General Wrangel ordusunu yarmıştır; 14 Kasım'da da General ve hayatta kalan askerleri Kırım'ı boşaltmıştır. Aralık ayının başında, daha önce Bakû'de olduğu gibi, Erivan'da da bir hükümet darbesi ile yeni Sovyet yönetimi kurulmuş ve bu yeni hükümet Moskova'nın gözetimi altında hemen Ankara ile barış antlaşması imzalamıştır.

İngiliz kuvvetlerinin 1920 Temmuzunda Batum'dan çekilmeleri ile Gürcü Cumhuriyeti'nin de durumu zayıflamış ve 1921 Şubat ve Mart aylarında bu bölge de Kızıldordu tarafından istilâ edilerek Ankara-Moskova karayolu tamamen temizlenmiştir.

O zaman kanun dışı sayılan bu iki hükümet arasında bu şekilde direkt ilkinin kurulması bazı toprak sorunlarını ortaya çıkarmıştır. 1878 yılında Rus İmparatorluğu tarafından Türkiye'nin elinden alınan Kars, Ardahan ve Batum; Brest-Litovsk Antlaşması ile Sovyet hükümeti tarafından geri verilmiştir. Fakat sonra Türkler Mondros Mütarekesi gereğince buraları boşaltıp İngiliz kuvvetlerinin işgaline bırakmak zorunda kalmışlardır. İngilizler de bu bölgelerin bir kısmını Ermenistan'a, bir kısmını da Gürcistan'a bırakmışlardır.

1920 Aralık ayında yapılan barış antlaşması ile de Ermenistan kendisine verilen toprakları Türkiye'ye geri vermek

zorunda kalmı tır. 1921 Mart'mda milliyetçi Türk kuvvetleri ile Kızıldordu aynı anda Batum'a yürümü ler ve ayın on yedisinde aralarında bir çatı manın patlak vermesine ramak kalmı tır. Bununla beraber 16 Mart günü iki hükümet arasında Moskova da imzalanmı olan antla ma, böyle bir çatı mayı önlemi ve toprak soruman halledilmi tır. Bunun sonucunda Batum dı ında kalan yerler Türkiye'ye verilmi , iki genç devlet arasında Batılı devletlere kar ı ortak bir cephe kurulmu tır.

Ankara hükümetinin Dı i leri Bakanı Yusuf Kemal bey'in Moskova'ya giderek yürüttü ü görüşler sırasında imzalanmı olan bu antla mada her iki taraf, birbirlerine kar ı zorla kabul ettirilmi hiçbir ban antla masını ve di er uluslararası anla malan tanımamayı kabul etmi lerdir. Aynı zamanda Moskova, Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ni ve Millî Misak'ta belirtilmi olan topraklar üzerinde bu hükümetin egemenli ini de tanıdı tır.

Bu antla madan önce bazı resmî anla malar da yapılmı tı. Karayolu açılır açılmaz anla ıldı ina göre Bol evikler derhal Türk milliyetçilerine silâh ve altın yardımında bulunmaya ba lamı lardm Bu yoldan verilmi olan silâhlann ve paranın miktan iki hükümet tarafından hiçbir zaman açıklanmamı tır ve dolayısıyla dı ardan birisi için bu konuda herhangi bir tahmin yürütme imkânı yoktur.

Di er taraftan Moskova'nın dostlu u ve deste i, Ankara için büyük bir moral ve diplomatik anlam ta ımı tır. Mustafa Kemal ve arkadaş lan, Yunanistan ve onun destekleyicisi ingiltere'ye kar ı çıkarken dü manlanm ardında yalnız italyan ve Fransız sempatizanlannın de il, kendi arkalarında da Boazlar ingiliz donanmasının elinde bulundu u sürece sadık bir dostun bulunaca ımın farkma varmı lardır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1789 FAKLİRLER

1919-1922 Türk Devrimi'nin iki yüzü vardır; Türk anavatanının savunulması ve Türk devletinin yeniden kurulması. Yukarıda gelişmelerini anlatmış oldu umuz ulusal varoluş savaşını Mustafa Kemal ve arkadaşlarının ilk hedefiydi. Fakat iç devrim, Yunanlılara karşı kazanılan zaferin Lozan'da onaylanmasından çok daha önce gelişme yoluna girmişti. Bununla beraber bu devrimin en önemli adamları Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra atılmıştı.

Hepsi devrimci ve çoğulu da geleceğin semerelerini almak yerine daha çok geçmişi yıkmak amacıyla güden 1922 ile 1924 yılları arasındaki hızlı gelişmeleri daha iyi anlayabilmek için yalnızca antlaşmalar, konvansiyonlar, devlet adamlarının niyetlerini aksettiren kanunlar ve diğer siyasal belgeleri incelemek yeterli değildir. Hatta olup bitenleri yakından izlemek bile tam doğru bilgi vermekten uzaktır. Çünkü olaylar, her zaman belgelerde belirtilen niyetlere uymamıştır. Onun için bu gelişmeleri oluşturan koşulların hayal yolu ile değil zihinlerine girmek gerekmektedir. Türknüçlülükçülerinin atadıkları zihniyet 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da denenen küçük Anadolu kasabasına yerleşmesi ve 1923

yazında Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması üzerine, Türkiye'nin dünyanın geri kalan kısmı ile yeniden normal ilişkilerde başlaması tarihleri arasında kendim çok iyi bir biçimde belli etmiş tir.

Bu iki tarih arasında, Ankara yerlileri, birkaç yıl önce geçirdiği bir yangında büsbütün küçülmüş ve fakirleştirmiş kasabalarına dünyanın ta köpek uçlarından kendilerine benzemeyen ve enerji dolu birtakım insanların akın ettiklerini hayretle seyretmişlerdi. Bunlar, cephelerde olmadıkları zaman Berlin ya da Paris'te askerî atalet olarak görev yapmış, askerler; günlerini İstanbul resmî dairelerinde geçirmiş yöneticiler, Osmanlı başkentinde ise saatlerini Batılı diplomatlarla temaslarla doldurmuş memurlar ve matbaasının makinelerini Müttefiklerin gözleri önünde Boşunluk Kararı yakasına geçirip, parçalar halinde develere yükleyip Anadolu'nun içine kaçırmış olan bir de gazeteci idi. Ankaralılara pek çekici görünen bu vatandaşların meydana getirdiği topluluk, daha sonra daha uzak yerlerden gelen yabancılarla da takviye edilmiştir: Afganistan, Azerbaycan ve Sovyet Cumhuriyetleri Birliği'nden gelen diplomatlar, başsuz bir Müslüman devletinin bayrak altına ya da amaç için İngiliz ve galindeki Hindistan'dan kalkıp, çölleri ve dağları aşarak Pencap'tan Ankara'ya gelmiş Hint Müslümanları; Mısırlı devrimciler ve hatta Libya çölünün ortasından kalkıp bir hacı gibi Ankara'ya koşturmuş Sünnî önderi.

Ve bu yabancılar o güne kadar Ankaralıların hiç görmedikleri bir enerji ile doluydular. Türkiye Büyük Millet Meclisi, kendine, aynı büyüklükteki İngiliz kasabasında mahallî idare tarafından yaptırılmış bir okul denebilecek, bir parlamento binası inşa ettirmiş tir. Tebbüs kabiliyeti olduğu görülen bir eski profesör, Meclisin yanındaki bir arsaya bir lo

kanta açmı tı, istanbul'dan makinelerini parça parça deve sırtında getirmi olan gazeteci, bunları bir ahırda yeniden kurmu ve Hâkimiyeti Milliye gazetesini çıkarmaya başlamı tı.

Genelkurmaylık, mahallî kı laya yerle mi ti. Devlet daireleri bürolarım özel evlerde açmı lardı. Bazı özel evlere de yabancı misyonlar misafir edilmi ti. Ba bakanlık, istasyon binasının üst katandaydı. Hareket önderi olarak kabul edilmi bulunan Mustafa Kemal de ehrin dı nda bütün bir kö kü i - gal etmi ve i lerini çabuk görebilmesi için de emrine bir otomobil verilmi ti.

Bu artlar altoda, ki isel rahatlarına bakmadan ve büyük bir enerji içinde çalı an Ankara'nın yeni sakinleri, eski Türkiye'nin temellerini yıkıp yerine yeni Türkiye'nin temellerini kurmaya koyulmu lardı. Kar ıla tıkları en büyük sıkıntı dünyadan 'tecrit' edilmi olmalarıydı. Çünkü hemen hepsi Batı kültürü içinde yeti mi ve bu kültürün açtı ı fikirler dünyasında manevî ve zihnî enerjilerini geli tirmi lardı. Tecrit edilmi olmak, milliyetçilerin yeni zihin gıdaları almalarını ön lüyor, bunun sonucunda da kendi içlerine dönmelerine, daha önce Batıdan edinmi oldukları fikirlere daha çok saplanmalarına yol açıyordu. Politik alanda bu fikirlerin ço u Fransız Devriminden kalmaydı.

Türkler de di er kom u Hristiyan do ulular gibi zihinlerini Batı uygarlı ma açarlarken, gözlerini Fransa'ya çevirmi ler ve Batı ırma mın suyunu Fransız kanallarından içmi lardı.

Yakmdo unun modern tarihinde çok önemli etkenlerden biri olan bu Fransız etkisi de i ik nedenlerden ileri gelmektedir. Bu etkinin ba langıcını, Kanunî Sultan Süleyman ile Fransa Kralı François I arasında Habsburglara kar ı 1535 yılında yapılmı olan kar ılıklı kapitülasyon anlaşmasında bul

mak mümkündür. Bundan soma Fransız etkisi, Do u da Fransız ticaretinin, di er Batılı ülkelerin kinemazaran artması sonucu daha çok hissedilir bir durum almı tı. XVIII. yüzyılda Fransa ile Türkiye arasında yapılmı olan siyasal antla ma da etkinin artmasına yardımcı olmu tur. Fakat en büyük rolü Na polyon'un 1789 1801'de Mısır'ı istilâsı oynamı tır, denebilir. Bu ili ki, do ulu zihinlerde derin izler bırakmı tır. Avrupa'da ki Napolyon sava larının son safhasında Fransa'nın yenilmesi bu izlerin kaybolmasına yetmemi tir. Çünkü 1814'te Fransa, Almanya'nın 1918'deki durumu gibi bütün Avrupa'yı askeri egemenli i ahmda bir süre tuttuktan soma sayıların a ırılı ı k j^tSBida devT l r nı tir.

1 1814 yıllar, arasında sanayi devrimini tamamlamı olan ngiltere, Do u ticaretinin aslan payını Fransa'nın elinden koparıp almı tır. Fakat Süvey 'in ve Fırat'ın batısındaki do ulular için Fransız dili ve edebiyatı ile Fransız siyasal düüncesi, Batı kültürünün ana çe mesi olmaya devam etmi tir.

Böylece 1920 ve 1923 yılları arasında Ankara'da sıkı ıp kalmı yeni Türk hareketinin önderleri, Batı uygarlı ına Fransa'nın gözleriyle bakmı lar ve Batılıla mı Türkiye'yi Fransa'nın bir benzeri olarak dü ünmü lerdir. Fakat onları kendilerine örnek aldıkları Fransa, 1914 1918 Büyük Sava ından, 'muzaffer' fakat yorgun olarak çıkan 'muhafazakâr' Fransa de ildi.

Dünyada egemen durumda bulunan herhangi bir toplumun etkisi, bu toplumun yarattı ı maddî, manevî de erlerin ekillenmesi kadar hızla etrafa yayılır. Fakat etki dalgalanmı iddeti, bunları ula tıklan ortamın tabiatına göre de de i ir. Askerî bulular, hepsinden de daha hızlı olarak yayılır. 1914 1918 yıllarında Fransız askerlik sanatının bütün buluları

1920 1923 yıllarında Ankara'daki Türk stratejileri tarafından bilinmekteydi.

Soyut fikirlerin yayılması ise çok daha a ırdır. 1923 yılında Fransa'dan Ankara'ya ulaşan fikir dalgasının kaynağı 1789 yılında Paris'te meydana gelmişti. 1923 Ankara'sında, Fransız Devrimi ruhunun, suyun yüzünü hâlâ dalgalandırmakta olduğu görülmekteydi. O yıl Ankara'yı ziyaret etmiş olan Batılı bir gözlemcinin söylediği gibi orada Fransız Devrimi havasının zihinlerde canlandığı ne kadar doğrudur ise; Paris'te 1789 1795 yılları arasında hüküm sürmüş havayı bilmeden, 1920'den beri gelişen Türkiye tarihini anlamamanın imkânsız olduğu da o kadar doğrudur.

O yüzden Paris'teki devrim ile Ankara'daki devrimden somut birbirlerini izleyen ama amalan kısaca gözden geçirmek gerekecektir. Siyasal değişimin sürmekte olduğu ülkelerde, tarihçiler bir tarihçinin bunları resmedemeyeceği kadar oynaktırlar. Bu durumda tarihçinin yapabileceği en iyiyey, tamamen aydınlanmış ve objektif bir gözlemci olarak ve mümkün olduğu kadar kendim her türlü baskılardan sıyrarak, tarihin benzer geçmiş olaylarının verdiği bilgi ve tecrübelerin projeksiyonunu günün gelişen olayları üzerine tutmaktır. 1908 1909 Genç Türkler Devrimini izleyen tepkiler beklenmedik bir biçimde düştükten sonra, o devrin heyecanlı tarihçileri konuyu, uzun yıllar, besledikleri ümitlerin rafına kaldırmışlardır. Bugünün hızla değişen sahnesini inceleyenler de bugün gördükleri üzerinde gelecek için büyük ümitlerin vaatlerinin farkında olmalıdırlar.

Ankara'da yerleşmiş ve somut yeni Türkiye'nin her tarafına yayılmış devrimci ruhun Erzurum ve Sivas kongrelerinde oluşmaya başladığı söylenebilir. Bu ruhun gelişmesinin ör

neklerini Millî Misak'm yazılı nını, stanbul'da toplanan Meclisin, Müttefiklerin ehri i gal etmeleri ve bir kısmı üyelerini Malta'ya sürmeleri sonucu, Ankara'ya ta nmasını anlatırken vermi tik. Meclisin Ankara'da çalı maya ba lamasından sonra ülkenin yönetiminde gittikçe etkili bir idarî mekanizma haline gelmesi, Mudanya Mütarekesindeki ba arı ve bundan daha hayret verici olan Lozan Konferansı ve Barı Antlaşmasındaki ba arı; Ankara Parlamentosunun itibarını ve kendine güvenini artıran etkenler olmu lardır. Bunun sonucu, bir ta ra hareketi olarak ba layan Milliyetçi Hareket, dünyanın gözünde önem kazanmı ve önderleri de bir ulusun mimarları olarak görülmeye ba lanmı lardı. Bu önderler arasında iki ya da üçü, ülkenin içinde bulundu u zıtlı malar devrinde birer güç kulesi gibi yükselmişlerdir.

Bunların en ba ta geleni, bir asker ve askerî kahraman olarak yenik ulusunu zafere ula tırmı bulunan Mustafa Kemal Pa a'dır. Bir devlet adamı olarak da bu ilerici ve Batılılaşma Türk, gerek ki ilisi, gerek ba arıları ile hayranlık ve saygı uyandırmaktadır. Orta ya ın kıyasına gelmiş olan bu önder, bir mantık ve sarsılmaz azim, kendinden çok ülkesi için beslenen tutkular, güçlü bir kişilik ve disiplin adamıdır. Genç bir subay olarak katıldığı örgütlerde konuşma sanatını öğrenmiş, Fransız Devrimi'nin bütün yönlerini incelemi ve bu, onun için büyük bir hayranlık ve ilham kaynağı olmuştur. inkâr edilmez bir güçte olan ve Meclis'te hiç aksamayan çekiciliğini, çelik rengi gözlerini, anlamlı yüzünü, geniş omuzlarını, erkek görünümünü, hâkim ve etkili konuşması tamamlamaktadır. Onun çok yüksek ve hâkim bir iktidara çıkışından daha somut söz edemez. İmdu kadarını belirtelim; Mustafa Kemal, Türk Devriminin babası ve Yeni Türkiye'nin kurucusudur.

www.cizgiliforum.com
engine1

Kemalist rejimin ba ındaki en önemli önderlerden biri de Rauf Bey olmu tur. Onun, Milliyetçi Hareketin ilk bölümlerindeki çabalarından söz etmi tik. Rauf Bey eski bir deniz subayı idi. Son çeyrek yüzyılın bütün savaşlarında kendini göstermi , Büyük Savaş'ın sonlarına doğru zmet Pa a kabinesinde Bahriye Nazırlığı yaparken Amiral Calthorpe ile Mondros Mütarekesi'ni imzalamaya gönderilmi ve böylece 30 Ekim 1918'de Türkiye ile Müttefikler arasındaki savaş hali onun eliyle sona ermi ti. Bundan sonraki aylarda Milliyetçi Hareketi başlatmak için Mustafa Kemal'in en yakın ve etkin destekleyicisi olmu tur. Nitekim, Mustafa Kemal Samsun'da ve Do u'da ne yapmış sa; Rauf Bey de İzmir'de ve Batı'da onun ba armı tır. Her ikisinin başarıları, milliyetçilik me alesini tutturmakta önemli bir rol oynamış tır.

Daha sonra, Rauf Bey, 1920 güzünde yapılan seçimden sonra toplanan Osmanlı Meclisi'ne katılmak için İstanbul'a geçmi ve General Milne'in baskınında yakalanıp Malta'ya sürülmü tü. Malta'dan döndükten sonra Ankara Meclisi'nin ikinci başkanlığına seçilmi ve 1922 Temmuzunda da Bakan olmu tur. Lozan Konferansı'nda, zmet Pa a'nın bulunmadığı zamanlarda Bakanlıkla beraber Dış İleri Bakanlık görevini de yapmış tır. Rauf Bey, Türklerin çoğunun aksine, Yakınoğuda geçer dil olan Fransızca'yı konu amamaktadır. Fakat çok iyi İngilizce bilmektedir ve İngiltere ile onu Do u'da hâkim kılmış niteliklerine duyduğu hayranlığı gizlememektedir. Ankara hükümetinin övenleri çok ileri gitti i zamanda Rauf Bey partisinden ayrılmış ve daha liberal olan Terakkiperver Parti'ye katılmış ve güçlü bir muhalefet kurmu tur. Bu şekilde hareket etmekle, Cumhuriyet Halk Partisi'nde ki eski arkadaşlarının üphesini ve dümanlığını çekmiştir.

1924 yılında, muhalefet partisinin gelişmekte olduğu bir sırada, Fethi Bey, Ba bakanlığına getirilmiştir. Bu devlet adamı da eski bir askerdir, iki yıl Paris'te askerî ata elik, sonra İttihat ve Terakki'nin sekreterliğini yapmıştır. Öte yandan, Sofya'da bulunduğu sırada Mustafa Kemal de orada askerî ata elik idi. Aralarında büyük bir dostluk kurulmuş ve pek çok olayı birlikte yaşamışlardır. Fethi Bey daha sonra, 1918'de İzzet Paşa kabinesinde İçişleri Bakanlığı yapmıştır. 1921'de İstanbul'da İngilizlerce tutuklanan tanınmış kişiler arasında Fethi Bey de vardır. Malta'da kaldığı süre içinde İngilizce öğrenmiştir. Ve şimdi bu dili iyi konuşmaktadır.

Fethi Bey, Malta'dan döndükten sonra Mustafa Kemal'e katılmış ve 'etkin' milliyetçilerden biri olmuştur. 1922 yılında, İçişleri Bakanı olarak, barış şartlarını görüşmek için Londra'ya gitmiştir; fakat hiçbir İngiliz bakanı tarafından kabul edilmediğinden birkaç hafta bekledikten sonra Ankara'ya dönmüştü. ve hükümetine karşı saldırıya geçmesini tavsiye etmiştir. Bu saldırı sonunda Türk ordusu İzmir'e girip Yunanlıları denize dökmüştür. Fethi Bey 1924'te Ba bakan seçilmiştir, fakat 1925'teki Kürt ayaklanması sırasında izlediği politika yumuşak görüldüğünden bu görevden alınmış ve Paris'e elçi olarak gönderilmiştir.

Bugün Türkiye'de, Mustafa Kemal'den sonra en kuvvetli adam 1921'de Rauf Bey'in 1925'te de Fethi Bey'in yerini Ba bakan olarak almış bulunan İsmet Paşa'dır. O İsmet Paşa da efendi gibi yetenekli ve tanınmış bir askerdir ve başkanlık sırasında Sakarya Savaşı da bulunmaktadır. Mudanya Mübarekesi, İsmet Paşa'yı zeki bir diplomat ve İngiliz temsilcisi General Harrington'un müthiş bir hasmı olarak ortaya çıkarmıştır. Lozan Konferansı'nda Lord Curzon'a karşı direnmesiyle ünü bir kat daha artmıştır.

ismet Pa a, kısa boylu, ince yüzlü, gözleri, bir anda her eyi görmek ve kulaklarının a ır ı itmesinin yarattı ı bo lu u gidermek istercesine durmadan yuvalarında dönen bir ki idir. Küçük bir asker bıyı ı, kartal burnu, ince elleri soyun da Çerkezlik oldu unu göstermektedir. Diplomaside yalnız ze kâ de il, mantık gösterisi de yapmaktadır. Alman askerî ter biyesi alması, Fransız askerî metodlarını incelemesi, ona ha reketlerinde askerî bir hava vermektedir. Disiplinlidir ve so ukkanlı olarak tamnmı tır. Fakat bazan sabırsızlandı ı ve parladı ı da olur. Çok defa yumu ak bir politikacı havası na dır. Kar ınsındakilere, ki ili inde hareketsiz gibi görünen gü cü kullanarak etki yapmaktadır.

Mustafa Kemal ve özellikle ismet Pa a, Devrimci ve Cumhuriyetçi Ankara'nın en önemli iki ki isidir. Millet Mec lisi, bu ikisinin elinde bir kil hamuru gibidir. Bu hamura, ba zan yumu ak baskılarla bazan güçlerini bir araya getirip ez mek suretiyle biçim vermektedirler. Ortak iktidarları ile (çün kü biri sürekli olarak Cumhurba kanı, öbürü de Ba bakandır) Türkiye'nin yeniden kurulması ba lamı tır ve idarî oldu u gi bi, sosyal ve ekonomik reformların ülkeye getirilmesi hızla ve aksamadan devam etmektedir.

23 Nisan 1920'de Ankara'da hazırlanmı olan Te kilâtı Esasiye Kanunu, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilâmna ka dar Anayasa olarak i e yaramı , fakat ondan soma yetersiz ha le geldi inden 30 Nisan 1924'te yeni bir Cumhuriyet Anaya sası kabul edilmi tır. Böylece büyük Millet Meclisi, hükümet ve devlet kurulu larının ba lan Anadolu'nun ortasındaki kü çük Ankara kasabasında toplanarak, hayret verici bir i birli i heyecam içinde ülkeyi kurtarma, kalkındırma ve devrime ya lan iddetli bir evrimle yenile tirme i ine koyulmu lardır.

Bundan sonra, artık, Türkiye Cumhuriyetinin büyümesinin amaçlarını inceleyebiliriz. İlk amaçlar, bir sürü kurumun kaldırılmasıyla ilgili olarak, bir sürü kurumun kaldırılması ile geçmiştir. Kapitülasyonlar, kavim sistemi, saltanat, hilafet, medreseler, evlenme ve kadınla ilgili gelenekler ve giyim bunlar arasındadır.

Devrimci önderlerin gözünde, bu yapılanlar, harekete geçmek için yolların temizlenmesiydi. Yeni Cumhuriyet; temizlenmiş, geçmişin engellerinden arınmış bir yolda ileri atılacaktı.

Modern devlet, ilerlemesini geciktirecek her türlü modası geçmiş âdetlerden kurtarılmalıydı. Diğer taraftan da, dünyanın gözünde bu amaçların derecede bir eski dümanlıydı. Türkiye'de, pek çok tarafsız gözlemci, bu sosyal devrimdeki hızın, devrimci hareketin karşısına çıkacak tehlikeli tepkilere yol açıp açmayacağına sormaya başlamışlardır. Bu sorunun cevabını, belki, Türkiye'de yer alan olayların izlediği yolu daha yakından inceleyerek bulabiliriz.

DOKUZUNCU BÖLÜM

KAPİTÜLASYONLAR VE SİSTEMİNİN KALDIRILMASI

Yeni Türkiye, yeniden doğuşunun devrimsel anahtarı olan zaferle çıktıktan ve savaş getirdiği kargaşalıktan kendini kurtardıktan sonra daha büyük ve daha kararlı bir olan, 'dâimî evini düzene sokmak' ve bunu güvenlik ve konfor içinde yapabilir bir duruma getirmek için ile kararlı kalmı tı. Savaş bulutları da ılımlı ve artık Anadolu Savaşı'nın kahramanları Ankara'da toplanmış lardı. Haftalar ve aylar süren görüşmeler, kanunlar, yapıcı çalışmalar sonunda, a ılmak istenen yol üstünde, ilerlemekte olan Türk devletinin geleceğini ve özgürlüğünü tehlikeye sokacak şartlar bulundu u görülmü tü. Bu şartların kaldırılması gerekti. Bunun üzerine Ankara Meclisi, savaş içinde göstermiş oldu u azim ve heyecanla yolu temizleme işine koyulmu tur.

çerdeki ilerlemeye en büyük zarar kapitülasyonlardan, Türk olmayan azınlıklara tanınan imtiyazlardan, kavim sisteminden, a ılımlı dinsel üstyapıdan ve İstanbul'da sultanın etrafında toplanmış olan saltanat taraftarlarından geliyordu. Bu unsurların her biri, son yıllarda itibarlarını yitirmiş lerd ve heyecan dolu Milliyetçiler bunlara üpheyle bakıyor, onları ulu

sa kar ı bir huzursuzluk ve zarar kayna ı olarak görüyorlardı. Osmanlı mparatorlu u'nun sinesinde geli ip büyüümü olan bu kurumlara kar ı Büyük Millet Meclisi saldırıya geçmi ve bunları; dalları, budaklan ve kökleriyle kopanp temizlemi tir.

Türkler için, ulusal ba rmsızlıklarına en zararlı olan, eski kapitülasyonlar sistemiydi. Bunlar, eskiden Osmanlı hükümetlerince Türkiye'de oturan yabancılara, Türk geleneklerine uygun olarak tanınmı kolaylıklardı. Modern anlamda ise, bu kolaylıklar Türkiye'deki yabancı ki ilere, kurumlara ve azınlıklara verilmi imtiyazlar olmu ta. Bu imtiyazları kısaca inceleyenlerken, hukukî, ekonomik ve ticarî olarak gruplayabiliriz.

Kapitülasyonların sa ladı ı hukukî imtiyazlar; Türkiye'deki yabancılara, kendi ülkelerinin kanunlarına, kendi mahkemelerine ve kendi yargıçlarına ba lı kalmak hakkını veriyordu. 1535 yılından itibaren Osmanlı topraklarında bulunan yabancı konsolosluklar, Türkiye'deki vatandaşları arasındaki hukukî sorulardan çözümlenmek yetkisine sahiptiler. Bu durumda, Osmanlı mahkemelerine gitmeye hiç lüzum kalmıyordu. De i ik uluslardan ki iler arasındaki davalar ise, sanık durumunda olan taraf ülkesinin konsoloslu unda görülüyordu. Yabancılar ile Osmanlı tebaası arasındaki dava da, Osmanlı mahkemelerine götürülebiliyor, fakat böyle davalara bakan Osmanlı mahkemeleri de karma oluyordu. Üç Osmanlı kadısının yanında iki yabancı temsilci de yer alıyor ve bunlar da çok defa ba lı oldukları konsolosluklar tarafından yalnız bırakılmıyorlardı.

Davalarda bulunan konsolosluk memurları bu ekilde kurulmuş olan mahkemenin kararını kabul ya da reddetmek yetkisine de sahip bulunuyorlardı. Böylece, Türkiye'de yabancılar hukukî konularda, kendi ülkelerinin kanunlarına az

çok uygun bir ekilde yargılanmak imkânını kazanıyorlardı. Bu sistem, Osmanlı imparatorlu u için bütünüyle yarsız da de ildi. Bu ekilde, daha ileri bir hukuk anlayı ı, Fransız karakterinde olmak üzere, er'î uygulamaya sızıyordu (1).

Kapitülasyonların sa ladı ı ticarî imtiyazlar Türk makamları için daha sinirlendiriciydi. Ticarî irketler, Türkkont rolundan uzak ve ba ımsızdılar; istedikleri zaman en keyfi biçimde hareket edebiliyorlardı.

"Türkiyede, yabancı bir bankayı ya da ticarî irketi, faaliyetlerinde ya da ülkenin herhangi bir yerinde bir ube açmak istedikleri zaman, kanunî formalitelere uymak zorunda bırakacak hiçbir kanun yoktur. Bu durumda herhangi bir banka ya da özel firma Türkiye'nin istedi i yerinde bir ube açabilir ve i lerini tam bir özgürlük içinde yürütebilir. Bu durumun en canlı örne i stanbul ve Türkiye'nin ba ka yerlerindeki, Credit Lyonnais, Atina Bankası, Banco di Roma vb. gibi yabancı bankaların varolu udur. Bunlar, ubelerini açmak ve i lerini yürütmek için Türk hükümetinden izin almak gere ini duymamı lardır. Ba ka bir örnek olarak, merkezi New York'ta bulunan Standard Oil Company (Bugünkü Mobil irketi) yıllarca önce Türkiye'ye aynı ekilde yerle mi tir. Yabancı irketler milliyetlerini muhafaza edebilmekte ve i lerini kendi iç kurullarına, hisse sahiplerinin hak ve yükümlülüklerine ve ba lı oldukları ülkenin kanunlarına göre yürütmektedirler (2).

(1) "Tarafsız olarak, Kapitülasyonlar tarafları ile kar ı çıkanları teraziye vurdu umuz zaman; kabul etmeliyiz ki, Türkiye kendisine kabul ettirilen mâlî kısıtlamalar kar ısında ba kaldırmakta haklıdır ve bu durum derhal giderilmelidir. Fakat aynı zamanda, Türkiye'ye uygarlı ın girmesi bakımından da mutlu sonuçlar vermilerdir. Nasıl Roma kanunları, temas etti i kilise kanunlarını etkilemişse, İslâm kanunları da Kapitülasyonlar aracılı ıyla Avrupa kanunları, özellikle Fransız hukuku ile temas etmiş ve kısmen lâikle mi tir." (Ravındall)

(2) Birle ik Amerika Ticaret Bakanlığı'nın raporu; 22 Mayıs 1920.

Bunlardan başka yabancı devletler, Osmanlı topraklarının birçok yerinde postahaneler açmışlardı. Sözde haberleşmenin güvenliğini sağlamak için açılmış olan bu postahanelerin aslında kaçakçılık ve propaganda için kullanıldığını Türkler inanmışlardı.

Böylece görülebileceği gibi, Türkiye'de faaliyette olan yabancı ticaret çıkarları Türk ticaret faaliyetlerinden ve kanunlarından o kadar bağımsızdılar ki; bunlar rahatça, her ne biçimde olursa olsun, bir Türk müdahalesine karşı kendilerini koruyabiliyorlardı. Fakat gerçeği de hatırlatmak gerekir; bu imtiyazlar ilk başta Osmanlı hükümeti tarafından zor üzerine verilmiş idilerdi. Değerli sultanlar zamanında gerek başka ülkelerden sağlanan diplomatik kolaylıkla, gerek yabancı yardımı ile Türkiye'nin ticaret gelişmesi konusunda isteyecek verilmişlerdir.

Tabii bu sistem somut yabancılarca aynı biçimde sömürülmüş, Türk ulusu için her geçen gün biraz daha dayanılmaz hale gelmiştir. Bu imtiyazlar, Türk hükümetinin üzerlerinde hiçbir kanuni kontrolü bulunmayan ajanlar aracılığı ile yürütülen kontrolsüz bir yabancı sömürme aracı olmuşlardır. Yabancı konsoloslar, Türk resmî makamlarının yetkileri aynı derecede kullanır durumdaydılar. Türkiye'de oturan yabancılar, kendilerine tanınmış olan hakları 'istismar' etmeye, ülkenin kanun ve nizamla hiçbir saymaya alımlar ve birçok durumlarda bu hakları başka kanunlar için kullanmaya koyulmuşlardı.

Kapitülasyonların yabancılar tarafından ideri ekonomik imtiyazlar arasında en çok eleştirileni de, yabancıların vergi ve resimlerden muaf olmalarıydı. Bazı ithalat ve ihracat resimleri dışında, yabancılar, Osmanlı devletinin kendi

kiye'nin daha sava a katılmadan kapitülasyonları kaldırma sıydı. Bu da uzun süreden beri uygulanmakta olan haklar antla malarının tek taraflı olarak ihlâli sayılabilirdi. Nitekim, Müttefikler, kapitülasyonların kaldırılmasını hiçbir zaman Türk hükümetinin 'me ru bir tasarrufu' olarak kabul etmemi lerdir.

Daha sonra, sava ın bitiminde Müttefikler eski haklarını geri almı lardır. Milliyetçiler, bu harekette Türkiye'nin ba ımsızlı mını ve kalkınmasını kısıtlayacak açık bir te ebbüs sezmi ler ve 1920'de hazırladıkları Milli Misak'a bu konu ile ilgili bir madde koymu lardır. (Bk. Millî Misak, Madde 6)

Bu madde, Milliyetçilerin 20 A ustos 1920 tarihinde imzalanana ve Müttefiklerin kapitülasyon imtiyazlarını Türklere yenden zorla kabul ettirmeyi öngören Sevr Antlaşması'na direnilerini artıran etkenlerden biri olmu tur. Bu noktada, Mustafa Kemal Pa a ve kendisini destekleyenler bir adım bile gerilemeyeceklerdi. Nitekim, özgür bir ulusun hakları ve ba ımsızlı lı ile taban tabana zıt olan sistemin bütünüyle ve bir daha geri gelmemek üzere kaldırılmasına kadar azimle dik erimi lerdir.

1922'de, Lozan'da ilk barın konferansı toplandı ı zaman, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin emirleri ve temennilerine göre hareket eden Türk delegasyonu, barın görüşmelerinin en hayati konularından biri olarak kapitülasyonların kaldırılması sorununu öne sürmü tür. Bir ulusun temel haklarından olan ekonomik ba ımsızlık konusunda teslim olmaktansa sava halini sürdürmek ve hatta gerekirse sava mak azminde olan smet Pa a ve danışmanları boyun e meyi reddetmi lerdir. Onların bu inatçı torumu bir ara konferansın devamını imkânsız hale sokmu tur.

ngiltere adına konferansta bulunan Lord Curzon ve öbür Müttefik devletlerin temsilcileri ise, kapitülasyonların geçici

www.cizgiliforum.com
engine1

olarak Sevr Antlaşması'ndaki ekli ile kalmasında dayatmalarıdır. 1923 baharlarında, bu konu yüzünden tam bir çıkmaza girilmi ve görüşmelerin boşuna uzayıp gittiğini düşünen Lord Curzon, birden konferansı terkedip Londra'ya dönmüştü. Şişman Paşa da kapitülasyonların kaldırılmasını kabul ettiremediği için düş kırıklığına uğramış olarak Ankara'ya dönmüştü. Fakat gösterdiği azim, Mustafa Kemal'in ve Meclisteki diğer arkadaşlarının kendisini desteklemeleri üzerine daha da güçlenmiş ve ikinci Lozan Konferansı'na kendinden emin olarak gelmiştir. Millî Misak bakımından pek önemi olmayan bazı konularda tavizler veren Şişman Paşa, kapitülasyonlar konusunda dayatmaya devam etmiştir.

Bunun sonucunda, Lord Curzon'un yerine Lozan'da İngiltere'yi temsil etmeye başlamak üzere olan Horace Rumbold'a, İngiltere hükümeti, Türklerin görüşünü kabul etmesi yolunda emir vermiş ve böylece kapitülasyon sisteminin kaldırılması mümkün olmuştur. Anlaşma yolunda başlıca engel olan bu konu Türklerin istediği biçimde bir çözüme bağlandıktan sonra, barış görüşmeleri daha kolaylıkla sonuca doru ilerlemiştir.

Böylece en zor konu Türkiye'yi tatmin edecek şekilde halledilmiştir. Tabii, böyle bir sonuç Müttefikler için tam tersine olmuştur. Ünlü kapitülasyonlar sistemi artık ölmüştü. (Daha önce Japonya'da ölmüştü!) Türklerin, bu sistemin kaldırılmasında ısrar etmeleri yalnız tabii değil, haklarıydı da. O güne kadar bu sistem yabancıları ülkenin ekonomik hayatında söz sahibi yapmıştı. Tabii nasıl Türk Devrimi, savaşın sonunda birdenbire ortaya çıkmışsa, buna uygun olarak yapılan ani ekonomik değişiklik de, kapitülasyonların himayesi altında bol kazanç sağlayan yabancı çıkarları sarsmış ve bunlara bağlı olan kitlelere acı günler yaşatmıştır. Bazı işe yarar yabancı

olarak Sevr Antlaşması'ndaki hükümlerle kalmamasında dayatılmaları. 1923 baharında, bu konu yüzünden tam bir çıkmaza girilmedi ve görüşmelerin buna uzayıp gittiğini düşünen Lord Curzon, birden konferansı terkedip Londra'ya dönmüştü. Smet Pa da kapitülasyonların kaldırılmasını kabul ettiremediği için düşüncü kırıklığına uğramış olarak Ankara'ya dönmüştü. Fakat gösterdiği azim, Mustafa Kemal'in ve Meclis'teki diğer arkadaşlarının kendisini desteklemeleri üzerine daha da güçlenmiş ve ikinci Lozan Konferansı'na kendinden emin olarak gelmiştir. Millî Misak bakımından pek önemi olmayan bazı konularda tavizler veren Smet Pa da, kapitülasyonlar konusunda dayatmaya devam etmiştir.

Bunun sonucunda, Lord Curzon'un yerine Lozan'da İngiltere'yi temsil etmeye başlamak üzere olan Horace Rumbold'a, İngiltere hükümeti, Türklerin görüşünü kabul etmesi yolunda emir vermiş ve böylece kapitülasyon sisteminin kaldırılması mümkün olmuştur. Anlaşma yolunda başlıca engel olan bu konu Türklerin istediği biçimde bir çözüme bağlandıktan sonra, barış görüşmeleri daha kolaylıkla sonuca doru ilerlemiştir.

Böylece en zor konu Türkiye'yi tatmin edecek şekilde halledilmiştir. Tabii, böyle bir sonuç Müttefikler için tam tersine olmuştur. Ünlü kapitülasyonlar sistemi artık ölmüştü. (Daha önce Japonya'da ölmüştü!) Türklerin, bu sistemin kaldırılmasında ısrar etmeleri yalnızca tabii değil, haklarıydı da. O güne kadar bu sistem yabancıları ülkenin ekonomik hayatında söz sahibi yapmıştı. Tabii nasıl Türk Devrimi, savaşın sonunda birdenbire ortaya çıkmışsa, buna uygun olarak yapılan ani ekonomik değişiklikler de, kapitülasyonların himayesi altında bol kazanç sağlayan yabancı çıkartan sarsmış ve bunlara başlı olan kilerle acı günler yaşatmıştı. Bazı ilere yarar yaban

cı unsurların i lerinden ellerini çekmeleri de bir süre için ülkenin ekonomisini geriletmi tir.

Daha önceki Osmanlı mparatorlu u topraklarında ya ayan geni gayri müslim topluluklardan biraz söz etmi tik. Bunlardan, Batı Anadolu'da ya ayan yonya Rumları, Türklerin sahneye çıkmalarından iki bin yıl önce de bu topraklarda bulunuyorlardı. Bazdan Bizans'ın kalıntısı Hıristiyanlar dı ve ülkeye giren Türkler arasında tam olarak erimemi lerdi. Bazıları da Türk hayatma karı mı lar, i sahibi olmu lar ve Osmanlı tebaalı nı kabul etmi ler ve ikinci bölümde belirtti imiz gibi bir kavim sistemi içinde örgütlenmi lerdi. Büyük Millet Meclisi daha soma dikkatini bu imtiyazlı topluluklara çevirmi tir.

Yerli gayri müslim topluluklann Osmanlı mparatorlu u içindeki statülerinin geçmi ini 1453 yılma, Türklerin stanbul'u ele geçirdikleri güne kadar izlemek mümkündür. stanbul fatihi Sultan Mehmet II., o zaman gayri müslim topluluk lan kendi egemenli i altmda dinlerine göre ayn ayn özerk topluluklar halinde örgütlemi ti. Her topluluk, bir din adamının önderli i ve otoritesi altına konmu tu. Babıâli'ye ba lı olan bu "kavim ba ı" dinsel konularda oldu u kadar hukukî konularda da yetkiliydi. Dinsel görevlerinin yanı sıra birtakım yönetim yetkileri de bulunuyordu. Bu ekilde gruplanmı olan gayri müslimlere sultan tarafından bazı haklar ve imtiyazlar tanınmı tı. Her grup, hükümetle i lerini 'kavim ba ının' aracılı ı ile yürütüyordu. Tıpkı, yabancı ülkelerin, elçileri aracılı ı ile temas etmeleri gibi.

Her topluluk ya da kavim, Türk tebaası olmakla beraber birçok Türk kanununun kapsamı dı mdaydı. Dinsel görevlerini istedi i gibi yerine getirebilirdi. Çocuklanm istedi i gibi

okutabilirdi. Toplum i lerinin yürütülmesinde özerkti. Bu sistem, aslında, Babîli'nin i ini kolayla tırmak, Osmanlı topraklarında ya ayan Türk olmayan yabancı unsurların yönetimlerinin a ırlı ndan kurtulmak için dü ünülmü tü. Ayrıca hem din, hem de devlet i lerini düzene koyan Kuran'ın bu topluluklara tam bir ekilde uygulanmasının imkânsızlı ndan bu tür bir sistemin kurulması gerekli olmu tu.

Türkler açışmdan, böyle bir sistemin zararları çok büyük olmu tur. Yalnız, Türkle tirmenin ideallerine ve gayelerine aykırı dü mekle kalmıyor, aynı zamanda ayrı bir toplum hayatının devamını sa hıyor ve bu topluluklarda milliyetçilik hisleri uyandırarak ba ımsızlık hevesleri yaratıyordu.

Bu durum sonunda azınlıklar, Türk hükümeti aleyhinde dı siyasal ili kiler kurmu lardı. Bu gizli faaliyetleri yüzünden Osmanlı hükümeti için yalnız bir huzursuzluk ve endi e nedeni olmakla kalmamı lar, kendi aralarında da çatı maya ba lamı lardı. Bu çatı malara, yalnız Osmanlı hülaımetinden ortak bir yarar koparmak istedikleri zaman ara vermi ler ve güçlerini birle tirmi lardı. Bu kural olarak, bu rakip kavimler arasında sürekli bir kıskançlık ve dü manlık süregelmi ve bu durum da Türkiye için dinmeyen bir huzursuzluk kayna ı olmu tur.

Çe itli Hıristiyan mezhepleri arasında din ve kan davalan da eksik de ildi. Sözügel i Makedonya'da Rumlarla Bulgarlar gırtlak gırtlak a giriyorlar; Kudüs'te kutsal yerler yüzünden Hıristiyanlar birbirleriyle bo u uyurlardı. Bu kavgalar, yalnız Batı dünyasında a kınlık yaratmıyor, Hıristiyan milletleri, Türkiye'nin ve bütün slam dünyasının gözünde de küçük dü üriyordu.

Bu milletlerin önderleri, bu kan ıklar ve kavgalardan so

rumsuz de illerdi. Çünkü partiler, piskoposlar ve di er din ile ri gelenleri, yalnız topluluklarının me ru haklarını ve çıkar larını korumakla yetinmiyorlar; di er Hıristiyan topluluklar ve Osmanlı hükümeti aleyhinde siyasal komplolara giri iyor ve böylece kendilerine verilmi olan imtiyazları ve iktidarı istismar da ediyorlardı.

Bu nedenlerden ötürü kavim sistemi de, kapitülasyonlar gibi Türklerin gözünde istenmeyen bir durum olmu tu. Özellikle Anadolu'da iki ey; birlik ve barı isteyen Milliyetçi reformcular için bu durum ortadan kalkmalıydı. Modern devlet ilkeleri ile uyu mayan bu anormal sistemin kaldırılması iste i, Genç Türkler hareketinden daha önce dile getirilmi ti.

Kavim sistemine kar ı duyulan bu genel dü manlık hissi, Milliyetçi Kemalist harekete miras kalmı tır. Anadolu'nun birli i, azınlıklara verilmi olan özel imtiyazların kaldırılmasını ya da daha a ın bir görü e göre, bu azınlıkların Türkiye topraklarından çıkarılmasını gerektiriyordu. Anadolu'da istenen ban da, sürekli karga alık çıkarmı ; din kavgalarına yol açmı , bozguncu faaliyetlerde bulunmu unsurların ortadan kaldırılmasını gerektiriyordu. Millî Misak'ın altıncı maddesi, ekonomik ve hukukî imtiyazlarla oldu u kadar dinsel imtiyazlarla da ilgiliydi ve ülkede özel muamele gören topluluklara son verilmesi iste ini açıklıyordu.

Bu iste in sonucu olarak Milliyetçiler, Lozan Konferansı'nda millet sisteminin kaldırılmasını da ısrarla istemi lerdir. Ermeni toplulu u gerçekte daralmı olan Türkiye toprakları nda kalmı tı. İstanbul'da bir miktar Ermeni bulunuyordu ve bunlar Lozan Konferansı'nda sözkonusu edilmemi lerdir.

EskiArap vilâyetlerinde bulunan azınlıklar da bir Türk sorunu olmaktan çıkmı lardı. Türkiye'de önemli azınlık un

suru olarak Rumlar kalmı tı ve görü meler de en çok bunlar üzerinde toplanmı tı. Batı Anadolu'daki Rumlar, Yunan felâketi üzerine ya Anadolu'dan çıkarılmı lar ya da Yunanistan'a kaçmı lardı. Yalnız Do u Trakya ve stanbul'da önemli sayıda Rum kalmı tı ve bu da Türk Milliyetçilerinin kar ısına dikilmi bir problemdi.

İk Lozan Konferansı'nda, bu konu ile ilgili olarak 30 Ocak 1923'te bir Türk Yunan anlaşması yapılmı tır. Bu anlaşmada Müslüman ve Ortodoks halkların mübadelesi kararlaştırılmı tır. Yalnız Batı Trakya'daki Müslüman Türkler ile stanbul'daki Ortodoks Rumlar bu anlaşmanın kapsamı dı nda bırakılmı lardır.

Türkiye, Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin bazı artlar altında stanbul'da kalmasına da razı olmu tur. Bu artlara göre; siyasal faaliyetleri yüzünden istenmeyen adam durumuna gelen Patrik Melletios IV azledilecek ve yerine, Türk hükümeti tarafından kabul edilebilecek başka bir din adamı getirilecekti. Patrikhane yalnız dinsel konularla me gul olacak, hiçbir siyasal faaliyette bulunamayacaktı.

Azınlıkların mübadelesi yeni bir ç ır açan bir karar olmu tur. Avrupa ve Amerika'daki kamuoyu bu kararın de i ik hislerle kar ılımlı olmakla beraber, Konferansın di er tarafları buna rıza göstermilerdir. Çünkü böyle bir kararla, Türk toplumu içinde eritilemeyen Hıristiyan azınlıklar sorunu son bulacak ve gayri müslim unsurlar artık, Türk meselesinde bir huzursuzluk etkeni olmayacaklardı. Birbirleriyle iyice kenetlenmi ve kan mı olan din ve milliyet, Osmanlı devletinde daima bir sürtü me ve tahrik unsuru olmu lardı; artık bu sürtü me de ortadan kalkacaktı. Baskılar, kıyım ve misilleme son yarım yüzyıl tarihinin sayfalarını kana bulamı tı. Artık, hiç de

ilse, Türkiye sınırları içinde böyle olaylar olmayacak; iç barışı kurulacaktı. Türklerin ve Hıristiyanların bugünkü hava içinde kinlerini gömemeyeceklerini ve bir arada yaşıyamayacaklarını anlayan Türkiye ve Yunanistan, o güne kadar Yakın Doğu sorunuyla hiç el atılmamış en radikal hal çaresinin uygulanmasını istemiştir. Bu, iddet ve öldürme yoluyla Türkiye'deki Hıristiyanların, Yunanistan'daki Müslümanların ortadan kaldırılmasıyla, karışıklıklarla ve içlerinde bulunan dikenlerin temizlenmesi idi. Bu karışıklıklarla ve Türkiye'deki Rumlar Yunanistan'a, Yunanistan'daki Türkler de Türkiye'ye göç edeceklerdi. Böylece her iki ülkenin nüfus ve din tekdüzeliği de sağlanacaktı.

Yüzbinlerce insanı evlerinden sökmek ve bunları yabancı bir çevreye yerleştirmek protesto amaçlı karışıklıklarla mümkün olmamıştır. Özellikle Türkiye, Hıristiyan tebaayı sınır dışı ederek insanlık dışı bir davranışta bulunmakla suçlanmıştır. Fakat aslında, azınlıklarla mücadele etmek, Venizelos'un bir buluşudur ve 1913 yılından beri bu buluşunu birkaç defa ortaya koymuştur. Zaten savaş yüzünden yerlerinden olmuş Hıristiyan azınlıklar, bu amaçla daha iyi bir duruma geçmişlerdir. Çünkü, amaç gerektince bunlara geride bıraktıkları mallar için her iki tarafça tazminat verilmiştir.

Gerçekte, millet sisteminin kaldırılmasından önce bu iş, gerek zorla, gerek isteyerek yapılan göçler ve karışıklık mübadeleleriyle hal yoluna girmişti. Bu mübadelenin ekonomik etkileri, özellikle Yunanistan'dan Türkiye'ye geçen 'muhacir'lerin durumları daha ileride anlatılacaktır.

Rumların, Doğu Trakya ve Anadolu'dan göç etmelerinin siyasal etkileri ise elle tutulabilir. Türkiye, bir devlet olarak uzun varoluşunda ilk defa, bir tek dili, bir tek milliyeti ve bir

tek millî ideali olan yo un bir bütünlük görünümü göstermi -
tir. Macaristan gibi parçalanmı , küçük bir toprak parçası içi-
ne sıkı tınlmı olmakla beraber, Türkler tek bir ırk olarak; tek
bir dil konu an, bir tek dine inanan bir ulus olduklarını gör-
mü ler ve ölüm kalım sava ının ate i içinde ulusal birlik ka-
lıbına dökülmü lerdir.

ONUNCU BÖLÜM

SALTANATIN KALDIRILMASI (1 Kasım 1922) VE CUMHUR YET N LÂNI (29 Ekim 1923)

Mustafa Kemal Pa a Hükümeti 'nin eski Osmanlı kurum- larını yıkma i ine koyuldu u devre içinde beklenmedik ve hayret uyandıran hareketi, sultanı tahtından indirmesi ve s- lâm tarihinin en ünlü saltanatım kaldırmasıdır. Bu hareket çok anî olmakla ve yabancı ülkelerde hiç beklenmemekle beraber, tarihsel olayların geli iminde tabii bir adım olarak görülmek- tedir. Bu yüzden, hareket, bir oldu bitti olarak hayret verecek biçimde pek az protesto ve tepkiye yol açmı tır.

Anadolu'da Milliyetçilerin Yunanlılara kar ı kazandık- ları zaferden ve Çanakkale'de Müttefiklere kafa tutmalann dan soma, Ankara'daki milliyetçi hükümetin kendine güve- ni sınır tammaz bir duruma gelmi ti. Elinde bulunan iktida- rın farkında olarak ve çok a ır artlara ra men kazandı ı za- feri, ba ındaki kahramanın verdi rheyecam ta ıyarak yeni hü- kümet kendini her eye 'muktedir' hissediyordu ve bunu bir çok vesileyle göstermi ti. Fakat hiçbirisi, stanbul'daki kukla sultana kar ı giri ilmi hareket kadar üstünlük ve gurur ruhu yansıtmamı tır.

Babiâli, aylar önce Türkiye'deki son ba ımsız otorite ni

www.cizgiliforum.com
engine1

teli inin izlerini de yitirmi ti. Hâlâ Tanrı'nın verdi i bir hak-
la hüküm sürdü üne inandan sultana kar ı beslenen saygıyı
ve bundan do an itibarı kötüy e kullanm ı tı. Bütün zayıfl ı-
n ı ortaya koymu , Müttefik makamların elinde bir araçtan
ba ka bir ey olmayan sultan tarafından yönetilmeye kendini
bırakm ı tı. Daha önce de belirtti imiz gibi, Türk devleti için
yapıcı ve ulusal hiçbir faaliyette bulunmam ı tı. ngiliz asker-
lerinin stanbul'daki me ru parlamentoya yaptıkları baskına da
seyirci kalm ı , en küçük bir protestoda bulunmam ı tı. Onun
için yalnız ngiliz üyesinin de il, bütün Müttefik Yüksek Kon-
seyi'nin "parasını yanlı ata oynam ı oldu u"na hiç a ma-
malıdır. Lord Salisbury'nin ünlü itirafında belirtti i gibi; Müt-
tefikler körü körüne Ankara Hükümeti 'ni tanımayı reddetme-
meli ve stanbul'da artık hiçbir otoritesi kalmam ı ve ne Müt-
tefiklerin ne de kendi ulusunun çıkarlarına hizmet edemez
duruma dü mü bulunan sultana ba lanmamalıydılar.

Sürekli bir bar ın artlarını görü mek için Lozan'da bir
konferans çar ısı yapıld ı ı zaman Müttefikler stanbul'daki
'gölge hükümet'ten de temsilci göndermesini istemi lerd i.
Artık ölü bir duruma gelmi ve kimsenin desteklemedi i sul-
tana, inatla sarılmak ve onunla al ı veri e giri mek; ne bo bir
formalite gere i ve ne de bir manevra idi. Sadece Türk Milli-
yetçilerine bir hakaretti. Böyle bir tattım da, Ankara Mecli-
si'nin yeni bir saldırıya geçmesi için i aret olmu ta. 1 Kasım
1922'de Meclis a a ıdaki karan oybirli i ile kabul etmi ti:

"Türk ulusu, ulusun gerçek temsilcisi olan Türkiye Bü-
yük Millet Meclisi'ne halen tevdi etmi oldu u ve bu Meclis
tarafından kullanılmakta olan egemenlik haklarının bölün-
mez, vazgeçilmez ve ba kalanna devredilemez oldu una ka-
rar vermi tir.

Bundan ba ka Türk ulusu, ulusun iradesine dayanmayan hiçbir iktidarı da kabul etmemeye karar vermi tir.

Türk ulusu, Millî Misak sınırları içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nden ba ka hiçbir hükümet tanımamaktadır.

Buna göre, Türk ulusu İstanbul'daki tek şahsın egemenliğine dayanan hükümetin varoluşunu 16 Mart 1920 den itibaren tamamen ve bir daha geri gelmemek üzere yitirmiş olduğunu inanmaktadır.

Halifelik, Osmanlı hanedanına ait bulunmaktadır. Bilgi ve karakter bakımından en uygun hanedan üyesi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından halife seçilmiştir. Türk Devleti halifelik makamıdır."

Mustafa Kemal Paşada, Fransa Dış İleri Bakanlığı'na yazdığı bir mektupta şöyle demiştir:

"Varoluşu hiçbir ulusal güç tarafından desteklenmeyen İstanbul hükümeti, var olmaya ve hayatî bir organizma olmaya artık devam etmemektedir. Ulusun gerçek çoğunluğu, gerçek halk çoğunluğunun ve köylülerin haklarını savunacak ve onların refahını sağlayacak bir halk yönetimi hükümeti kurmuştur."

Kararın iki deklarasyonda belirtilmiş olan anlamı, çok derindir. Bu anlam, yalnız İstanbul hükümetini değil, halife sultan Mehmet VI.'nin şahsını da ilgilendiriyordu. Sultan, o sıralarda, Müttefikler tarafından meşru hükümdar olarak tanınmış olmakla beraber, Ankara hükümeti ve Milliyetçiler tarafından Müttefikler'in bir aracı ve dolayısıyla Türkiye için *bk hain olarak görülmüyordu.*

Birkaç günlük bir aradan sonra, sultan ve hükümetinin üyeleri hakkında bir vatana ihanet suçlaması yapılmış ve yar

gılanmaları istenmedi. Bu karar ö renen sultan ne yargılanmaya, ne de tahtını bırakmaya razı oldu, bunun yerine, hayatının tehlikede olduğunu inandı rırdan, İngiliz makamlarınım himayesini istedi. İstanbul'daki İngiliz kuvvetlerinin kumandanı General Sir Charles Harrington hemen Londra ile teması geçmi ve sultanın bir İngiliz savaş gemisiyle Türkiye'den uzaklaştırılması için gerekli hazırlıklar yapılmı tı. 17 Kasım sabahı da Sultan Mehmet Vahdettin, yanında o lu ehzade Ertuğrul Efendi ve saraydan altı kişi oldu u halde, sarayın yan kapısından sessizce çıktı; bir otomobile binerek İngiliz deniz kuvvetleri karargâhına gitti ve oradan da Amiral Brock'un özel motoru ile "Malaya" zırhlısına geçti.

"Malaya" zırhlısında İngiliz topraklarına ayak basan eski hükümdar, İngiltere Kralı George V adına kar ılanmı ve o da Büyük Britanya'nın himayesi altında kendini güven içinde hissetti ini söylemi ti. Mehmet Vahdettin, sınıra tahtını bırakmadı ım, fakat kendisim tehdit eden tehlikeden uzaklaştırılmı eklemi ti. Çok geçmeden de "Malaya" zırhlısı Malta'ya doğru demir almı tı.

Mehmet Vahdettin'in Türk topraklarından ayrılması ve bir dost gibi Hıristiyan topraklarına ayak basması üzerine, Milliyetçiler onun hepten sultan olma niteliğini yitirmiş olduğunu ve bu hareketine tahtı bırakma gözü ile bakılacağını ileri sürmü lerdir. Bu nedenlere dayanarak, Milliyetçiler artık başında bir sultanın bulunmadığı devleti, halk egemenliğine dayanan yeni bir örgüt biçimine koyacaklardı.

Halife Sultan Mehmet Vahdettin'in kaçmasından sonra, kuzeni ve Sultan Abdülaziz'in ikinci o lu Mecit Efendi, 18 Kasım 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından halife (sultan de il) seçilmi tir. Bu seçim, 1 Kasım tarihinde ka

bul edilen önerenin ikinci maddesine uygun olarak yapılmı -
tı. Yeni halifenin göreve ba lamasında yapılan dualar, Türk ta-
rihinde ilk defa Arapça yerine Türkçe ile olmu tur. Bununla
devletin artık, islâm dinini de il, fakat Türk milliyetçili ine
dayandı ı anlatılmak istenmi tir. Yeni halife, göreve, siyasal
güçten yoksun olarak ba lamı ta. Böylece, ömrü çok kısa da
olsa, bu kurumun tarihinde yeni bir devir açılıyordu.

Mustafa Kemal'in ba mda bulundu u Milliyetçi Hare
ket'in ilk günlerinde, stanbul'daki devlet düzenini yıkmak
niyetinde olunmadı ı açıkça belirtilmi ti. Vatanseverlerin
amacı daha çok sultamn yapamadı nı yapmak, ülkeyi yaban-
cı i galinden kurtarmak ve stanbul hükümetini içine dü tü-
ü askerî ve diplomatik ke meke ten çekip çıkarmaktı. Mil-
liyetçilerin, stanbul'da sultamn ve hükümetinin, müttefikle-
rin elinde birer kukla olmalarını onaylamayan ve hatta zaman
zaman kızgınlık belli eden sesler çıkarmı oldukları do rudur.
Fakat ba larda, bu zavallı hükümetin her ne pahasına olursa
olsun yabancıların elinden kurtanlması gerekti i yolunda güç-
lü bir his vardı Ankara'da. Dü manın i gal orduları Türk top-
raklarından atılmalı, Osmanlı hanedanı kurtarılıp saygıde er
ve ulusa hizmet eder bir duruma getirilmeliydi. 9 Eylül 1919'da
toplanan Sivas Kongresi'nde özellikle, hareketin amacının
"Saltanatı, hilâfeti ve ülkenin bütünlü ünü yabancı baskıla-
rına kar ı korumak" oldu u belirtilmi ti. Bundan ba ka, 28
Ocak 1920'de stanbul'da Osmanlı Meclisi'nde kabul edilen
Millî Misak'ta da, Türrkiye'nin devlet eMinin de i tirilmesi
için Milliyetçi Hareketin bir niyeti bulundu una dair hiçbir
açıklama yokta. .

Bunlara ra men, iki yıl soma sultan tahtından indirilmi
ve ulus yeni bir rejim altına sokulmu tur. İlk ba ta yeni hükû

met, Ankara'daki bir devrimci grubun askerî diktatörlü ü biçiminde ortaya çıkmı , onyedinci yüzyılda İngiltere'de Cornwall'in Commonwealth'inin ilk safhasına benzeyen bir parlamento protektorası gibi görünmü tür. On bir ay sonra ise, Ankara Parlamentosu, Cumhuriyeti kesin olarak üân etmi , devleti geleneksel yönetim biçiminden sıyrıp almı tır. Temel politik ilkelerin bu şekilde de iştirilmesi nasıl izah edilebilir?

Bu, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının birdenbire ve umut edilmeden bir biçimde fikir de iştirilmelerinden de il, İstanbul hükümetinin Müttefiklere sürekli boyun eğmesinden ve iştirilini son haddine kadar ileri götürerek âdeti dü mamn davasını benimsemi durumuna dü mesinden ileri gelmi tir. Sultanın yabancı süngülere güvenmesi, onun ülkeye ihanet etti i üphesinin uyanmasına yol açmı tır. Hilâfetin de islâm enternasyonalizmine ba lı lı , bütünüyle ulusal olan bir programın ba ımsızlı ı ile ba da mıyordu. Hilâfetin gericiler tarafından desteklenmesi de, hainlerin bir gün bu kurumun itibarından yararlanarak bir kar ı devrim hareketine giri meleri endi esini yaratmı tı. Nihayet, ulusal ba ımsızlık davası; Türkiye'yi İstanbul'dan, Bizanstinizmden, yabancıların deste ine dayanan saltanattan, Islâmın enternasyonalizminden, bunun yarattı ı sorunlardan ve tutuculuktan sıyrmanın gere i ile ba da mıyordu. Batılı siyasal fikirlerin etkisi altında uyanmı bir ulusun, hasretini çekti i ulusal hürriyet ve ba ımsızlı a, Türkiye ancak bu şekilde ula bilecekti. Geleneksel ve tutucu Osmanlı hanedanı yönetiminde, arzu edilen sosyal ve siyasal reformlar, tam bilinçli bir milliyetçili in gelişmesi ve Batılı demokratik hükümet ilkelerinin uygulanması sınırlanıyor ve baskı altında tutuluyordu. Bunun mantıksal sonucu, kansız bir devrim yapıp saltanatı kaldırmak ve cumhuriyeti ilân etmektir.

Bu kitabın daha önceki sayfalarında belirtildi i gibi, Osmanlı hanedanı mutlak otokratik hanedan tipi idi ve hükümdarlar ile tebaaları arasındaki ili kilerin, efendilerle esirleri, çobanlarla sürüleri arasındaki ili kilerin benzeri oldu u görüne dayanıyordu. Aslında, Osmanlı mparatorlu u içinde Türkler de Türk olmayanlar kadar acı çekmi lerdir. Türkler de, di er tebaa milletler olan Sırlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Romanlar ve Arnavutlar kadar bu imparatorluktan kurtulmaktan memnundular. Bir önceki yüzyıl içinde bu ayrı milletler kendilerini Osmanlı boyunduru undan kurtarmı lardı. Sıra imdi Türklerin kendilerindeydi. Ortaça tipi bir hanedan yönetiminden Batı örne i tam bir ulusal ba ımsızlı ın, eski bir rejime kar ı ayaklanıp, halk egemenli ine dayanan yeni bir hükümet kurmanın özlemini çekiyorlardı.

Saltanata kar ı yapılan anı ve a ırtıcı devrim birçok gerici dalgalanmalar ve istikrarsız akımlara yol açmı tır. Fakat bir bütün olarak, de i iklik, yeniden dünyaya gelen Türk ulusunun yararına olmu tur. Bu, üç yönden yararlıydı: Birincisi, yeni düzenin sembolü olarak saltanatın kaldırılması, Türk Devleti'nin ülkeyi özel çiftli i gibi gören bir hanedanın de il artık demokrasi hisleriyle dolmu bulunan Türk ulusunun yararına var oldu unu göstermesi, bakımından önemliydi. İkinci si, hanedan müessesesinin kaldırılması cari masraflarda büyük bir ekonomi demektir. Çünkü sultanın masraf listesi Avrupa'da en kabarık olanıydı. Buna kar ılıklı Türkiye'nin millî geliri, aynı nüfusu olan bir Avrupa ülkesininkinden çok dü üktü. Saray ya amının sona ermesi; Yıldız ve Dolmabahçe saraylarının kapanması, Babıâli'nin askerî ve diplomatik törenlerinin geleneğini devam ettirmekten vazgeçilmesi ile yapılan ekonomiye, ayrıca idare mekanizmasında yapılan harcama kısıntıları da ek

lenmi tir. Ankara hükümeti, stanbul'daki, imparatorlu u yöneten, gere inden çok kalabalık ve lüks dö eli devlet dairelerini kapatmı ve bunların yerine Ankara'da, gerek eldeki madđi imkânların darlı ı, gerek yeni hükümetin Ispartalı zihniyeti gerekse genç bir. ulusal devlete daha yakı ır olması dolayısıyla mütevazi devlet daireleri açmı tir.

Üçüncü yarar ise, siyasal durumun sadele tirilmesinde görölmektedir. Kendilerini Batı uygarlı na uydurmaya çalışan Batılı olmayan ölkelerde geleneksel bir yerli hanedanın bulunması bir zayıflık kayna ı olmu tur. Bu sistemlerde denge, ittifak ve rekabet oyunlarını halk de il hükümdarlar oynar. Krallar, piyonlar tarafından i gal edilmı bir satranç tahtasında en büyük parçalardır ve Do ulu krallar hep Batı devletlerinin hâkim etkilerine mat olmak âdetini edinmi lerdir, iran'da, Fas'ta ve ba ka yerlerde; yerli otokratlar, tebaaları üzerindeki geleneksel otoritelerini sürdüröbilmek için yabancı hükümetlerin deste ini sa lamak amacıyla kendilerini bu yabancı hükümetlerin emirleri altına sokmu lardır. Türkiye'de de gerek ittihat ve Terakki, gerekse bugünkü Milliyetçiler son yıllarda buna benzer tatsız tecrübeler geçirm lerdir. Sultan Abdülhamit, 1908 yılında, kılıç tehdidi altında Anayasa'yı kabul ettikten soma 1909 yılında otoritesini geri almakta nerdeyse ba ariya ula acaktı. O tarihten itibaren, Türkiye'nin fiilî yöneticileri tahtı iktidarsız bir durumda tatmak için büyük dikkat göstermi lerdir ve bu yüzden de, haklı ya da haksız, Sultan Mehmet Vahdettin'i, istanbul'un 1918'den 1923'e kadar Müttefikler tarafından i gali sırasında isteyerek ya da baskı altında Müttefikler adına Türk Milliyetçileri aleyhinde çalışmı olmakla suçlamı lardır. Saltanatın kaldırılması Türklerin

kafasına, ulusal savunma dayanı masında artık böyle gedikler açılmayaca ı dü ünmesini yerle tirmi tir.

Saltanatın kaldırılmasından bir yıl kadar sonra hava oldukça açılmı ve Türk devlet geimsinin rotası daha belirli oldu mu tur. Türk Yunan Sava ı basan ile sona erdirilmi , Türktopraklarındaki Rumların hemen hemen hepsi gitmi lerdir. Uluslararası Halkların Mübadelesi Komisyonunun gözetiminde yapılan bu bo altmadan soma yalnız bir avuç Rum kalmı tı ve bunlar da mümkün olan hızla ülkeden çıkarılıyorlardı. s-tanbul dı ındaki Ermeniler de artık Türkiye topraklarından çıkarılmı lardı. Fransız i gal ordusu Adana bölgesinden daha 1922 yılında çekilmi , bunlarla beraber Ermenilerin, Rumların, Arapların ço u, Fransız himayesi altında oturdukları Anadolu'nun bu kö esinden ayrılmı lardı. 2 Ekim 1923'te de s-tanbul'daki yabancı i gali son bulmu , Müttefik kuvvetler, Türkler bayram ederken, ehri bo altmaya ba lamı tı.

29 Ekim 1923'te Türk Devleti'nin ekli Cumhuriyet olarak ilân edilmi tir.

Daha önce de belirtti imiz gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, çok daha önceden kendini Türkiye'nin tek egemeni ilân etmi ve saltanat ile, eski Osmanlı rejimini bir daha geri gelmemek üzere ortadan kaldırmı tı. Artık sıra, Milliyetçi Hareketin faaliyetlerinin çözüm noktasına gelmi ti. "Cumhuriyet" büyük bir bayram havası içinde kar ılıandı. Gazi Mustafa Kemal Pa a, birkaç muhalifi dı mda Meclis'in oybirli i ve "Ya asın Cumhuriyet!" sesleri arasında Cumhurba kanı seçildi. Bu ses, yüzyıllar boyunca Do u despotizminin egemen oldu u bir ülkede kula a yabancı geliyordu ve "Gazi" ile "Cumhurba kanı" unvanları birbirine hiç uymuyordu. Fakat bu yeni kelimeler halk arasında hızla yayılmı tı. Meclis'ten

ta an sesler, dı arda sokaklarda toplanmı olan halk tarafından bir bayram havası içinde alkı larla kar ılanmı , yüzbirpare top atı ı yapılmı tı.

Eski bir otokrasinin uzun tarihindeki bu dü üm gerçekten a ırtıcıydı. Bu de i ikli in gerçekli ini ara tırmak, tabî bir hareket olacaktır. Batı dünyası, 1908 1909'daki "Genç Türkler Devrimi"ni heyecanla kar ılanmı tı. Çünkü sultanın despotik yetkilerini kısıtlamak ve etkili bir Anayasa rejimi getirmek vaadinde bulunmu tu. Fakat "Genç Türkler" bu fırsatı kaçırmı lar ve ereflerini, Sultan Abdülhamit'inkine ta çı kardan bir zulüm ile lekelemi lerdı. 1923 yılında yeni bir düzen, aynı hava içinde ilân edildi inde uluslararası sorunlarla ilgilenen pek çok kimse ve tarihçi tarafından büyük bir üphe ile kar ılanmı tı. Bir ulus, yalnız eski eylere yeni adlar takmakla, dü ünme biçimini de i tiremez ve kendini yüzyıllardan beri süren geleneklerden kurtaramazdı. Bir söz vardır: "Pars beneklerini, Habe derisini de i tiremez." derler. Eski bir krallık yönetimi de bir gün içinde cumhuriyete dönü türülemez. Bir tek otokratik ve despotik hükümdann yönetimine alı mı olan bir ulus da, yine bir tek kısa te ebbüsle düzenli bir demokratik hükümeti ya da cumhuriyeti gerçekle tiremez.

1789'dan 1871'e kadarki Fransa tarihi, devrim yolunun, a ılması uzun süren bir yol oldu unu göstermektedir. Türkiye'nin de önünde böyle uzun, ini li çıkı lı bir sürü gerilemelerle dolu bir yol uzanmaktadır. Fakat unu da hesaba katmalıdır; eski Osmanlı mparatorlu u'nda oldu u gibi, yeniden doğ an Türkiye'de de, temel gerçe in bir tek ki inin ki ili ine ba lı oldu udur. Demi tir ki; "Mustafa Kemal Pa a sa lam bir 'vakıadır, fakat Türkiye Cumhuriyeti sadece göstermelik bir dekor olarak ortaya çıkabilir."

www.cizgiliforum.com
engine1

Yeni Türkiye Cumhuriyetinin iç sorunlarını ele almadan önce, i in ba ndan itibaren bu ekil bir cumhuriyetçi hükümetle Amerika Birle ik Devletlerinde ya da Fransa Cumhuriyetinde gördü ümüz cumhuriyetçilik arasındaki tarihsel farkı kabul etmemiz gerekir. Bu iki cumhuriyet ekli, aydınlanmı demokratik halkların, hükümet etme sanatında iyi yeti mi , politika biliminde tecrübe kazanmı , liberal politik fikirlerden ilham almı ulusların isteyerek ve akıllıca kabul ettikleri temsili hükümet ekilleridir. Yönetim metodlanm evriminde, aristokratik ya da otokratik sistemin zararlı sonuçlarının bütünüyle farkına varmı , Atlantik'in her iki kıyısındaki filozofların, yazarların, devrimcilerin, anar istlerin ve reformcuların yarattı ı hava içinde hükümet sorununu tam olarak kavramı ulusların, siyasal özgürlük ve ba ımsızlık yolunda yeni bir dönemeci dönmeleri çok tabiidir.

Lincoln'ün halk için, halk tarafından, halk hükümetini ilân eden sözlerinin, bu yeni cumhuriyetçi ulusların zihinlerinde kolayca yer etmesi de yine çok tabii idi. Demokrasi olgunla mamı sa bile, ilerlemi ti ve cumhuriyet; demokrat fikirli bir ulusun kesin ifade yoluydu. Cumhuriyet fikrinin tümü, bir tek ulusun, halkının büyük ço unlu u tarafından onaylanan ve payla ılan fikriydi.

Türkiye Cumhuriyeti denen devletin Do u'da aynı hükümet biçimleri gibi de i ik bir yapıda olması normaldir. Çünkü bu, bir halk hareketi ve demokratik geli menin tabii bir ürünü de ildir. Bunun nedeni de halkın politik alanda e itilmesi olmasıdır. Cumhuriyetçilik, Do u'da, Batı'dan getirilmi ve dilrilmi bir egzotik bitkidir ve kökleri topra m derinliklerine inip tutması beklenmeden çiçek açması istenmektedir. Bu siyasal büyümeyi incelerken genel bir halk hareketi ya da

dü ünce e üimi göremiyoruz. Devrimci görü leri ve reform heyecanı ta ıyan kısıtlı bir sayıdaki aydınlar dı mda, bütün ulu- sa yayılan bir yenilenme, özgürlük fikirlerinde bir 'rönesans' bulamıyoruz.

Türkiye'deki Milliyetçi Hareketi mceledi imizde bunun "Genç Türkler" diye adlandırılan bir radikaller grubunun, hatta daha dar bir çevre olan ttihat ve Terakkinin bir ürünü oldu unu fark ediyoruz. Bundan soma Türkiye'de cumhuriyet kar ımıza, bir küçük askerî devrimciler grubunun ürünü olarak çıkıyor. Bu grup, mevcut rejimi basan ile ortadan kaldırmı , ülkenin yabancı dü manlarını yenmi ve ba anyı kazanmaktan iddiası ile cumhuriyetçi bir hükümet ekli kurmu - tur. Kadere razı olmu ve sesini çıkarmayan bir ülkeye getiri lmi olan bu cumhuriyetçi hükümeti, yapma davranı ı için- de, yaratıcılan ve önderleri birbirleriyle dayam maya devam edip devlet gemisini yalpalatmadıkları sürece, ba arılı olarak görüyoruz.

Bu yüzden, bu cumhuriyetin büyümesini ve geli mesini, Fransız ve Amerikan demokrasilerini incelerken yaptı ımız gibi kütlelerin psikolojisi açısından de il, önderlerinin politikası açısından izlemeliyiz. Bu cumhuriyeti incelerken aklı- mızdan unu da çıkarmamalıyız: Yeni rejim hiç olmazsa ha- yatının bu ilk yıllarında, hâlâ garip ve egzotik bir eydir; hal- kın kalplerine kök salmamı tır ve zaman zaman heyecana ka- pılan bir köylü kütlesinin ortasına dildlmi tir.

Profesör Hearnshavv yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin geli - mesini izlerken unutulmaması gereken u sözleri yazmı tır:

"Tarih tarafından sayısız örnekler ve ihtarlarla kuvvetlen- dirilmi olan en büyük politika ilkelerinden biri de ulusal ha- yatın devamlılı mda hiçbir gedik bulunmamasıdır. Zamanımız

da, bir ulusun kendine göre bir hayatı oldu u, artların çok hızlı ve radikal biçimde de i mesini ho görmeyece i, kendini yeni çevreye uydurmak ve yeni fikirleri hazmetmek için zamana ihtiyacı oldu u gerçe ini, kendilerini soyut fikirlere kaptırmı , her türlü tarihî devamlılık anlayı ından yoksun, tarihin birikmi derslerine kulak asmayan fanatiklerin kurbanı olmu büyük Rusya halkları, çok acı bir ekilde ö renmektedirler..."

ngiliz siyasal dü üncesindeki "evrimin devrimden daha ba arılı oldu u" ilkesinde büyük bir gerçek payı vardır. Evrim yada a ır tedricî geli me özellikle devlet biçiminin de i mesinde eski düzeni birden devirip bunun yerine yeni bir rejim getirmekten, çok daha güvenilir ve dengeli bir reform yoludur.

Devrim, yalnız herhangi bir grup ya da ulusun tutucu ço unlu una aykırı dü mekle ve tehlikeli tepki güçleri yaratmakla kalmamaktadır. Hiçbir de i iklik, halkın ço unlu u tarafından iyi kar ılanmadıkça köklü bir de i iklik olamaz. Ve halk da böyle bir de i ikli e yalnız evrimci bir e itim ve aydınlatma yolu ile hazırlanır. Yoksa, devrimci önderler tarafından birden getirilirse yanlış anlaşılabilir, a ırımı ve bilgisiz küteller tarafından üpheyle kar ılanabilir.

Bütün tarih bu gerçe i gözler önüne sermektedir. Özellikle, Türk aydınlarını adeta hipnotize etmi olan Fransız devrim tarihi bunu çok iyi göstermektedir. Bir gedi in geçmi arasına girmesi öyle tepki güçlerini harekete getirmi tir ki; yıldan daha az bir süre içinde Fransa tekrar krallık rejimine dönmü , kütellerin pahalıya elde ettikleri kazançlar bürokratik üstyapının altmda kalmı tir. Öbür taraftan ngiltere'nin a ır ve dü ünülerek atılmı adımlarla yapılan reformlarla geli tirilmi olan bugünkü siyasal bünyesi; aynı sarsıntılarla getirilmeleri geçirmemi tir.

Bu temel politik gerçek, herhangi bir ulusun özellikle Türkiye'nin hıza geli mesi incelenirken akıldan uzak tutulmamalıdır.

Türkiye'nin yeniden canlanması, devamlı ilerlemeyi sağlayacak bir evrim midir? Askeri dilde söylendi i gibi, ilerlemeye siper kazılmasına, mevzilere yerle ilmesine ve kazanılan bu mevzilerin savunulmasına zaman bırakacak bir tempo da mı olacaktır? Yoksa, Osmanlı kaftanım çıkarıp Cumhuriyet paltosunu sırtma geçiren çok hızlı devrim midir? te Türkiye'yi inceleyen bir tarihçinin elinde ise cevaplandırma zorunda oldu u sorular bunlardır.

ONB R NC BÖLÜM

HAL FEL N KALDIRILMASI (3 MART 1924) (1)

Türk devletinin hızla ve radikal bir biçimde yeniden kurulu u ile ilgili bundan önceki bölümlerde, 1789'daki Fransız Devrimi'nden Ankara insanlarının nasıl ilham almı olduklarını, Türkiye'de oturan yabancılara kapitülasyonlarla tanınımı olan imtiyazların nasü kaldırıldı nını; gayri müslim topluluklara verilmi özel hakların, bu topluluklar ülkeden atılma makla beraber millet sistemi özerkli inden yoksun bırakılarak, nasıl geri alınımı oldu unu ve giderek, iç konulara daha çok yakla ıp eski Osmanlı împaratorlu u'nun kökünü te kil eden bir kurum olan saltanatın nasıl kaldırıldı nını anlatımı - tık. 1922 Ekim ayının son üç günü ve kasım ayının birinci gününü alman hızlı bir kararla saltanatın kaldırılı nını anlatırken; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu konu ile ilgili kararında halifeli e de de inmi oldu unu belirtmi tik. Bu kurum, modern ça larda bütün slâm hanedanlanınm yaptıkları gibi, Osmanlı mparatorlu u da büyük devletler sırasına katıldı nında, Osmanlı sultanlarının gözlerini diktikleri bir yer olmu tur.

(1) Halifelikle ilgili bu bölümdeki tarihî bilgiler, bu konuda ba arılı bir eser vermi olan Sir. T.W. Arnold'un "Hilâfet", (Oxford, 1924, Clarendon Press yayınlan), eserinden yararlanılarak ele alınımı tir. A.J.T.

1 Kasım 1922 karar, saltanatın kaldırılmasından sonra halifeliğin yalnız dinîleriyle u rması ve halifelerin Osmanlı hanedanı üyeleri arasından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce seçilmesi artıyla kalmasını kabul etmişti. Bu karar gereince, bütünüyle dinsel nitelikte olan yeni halifelik görevi, tahtını bırakıp giden ve sonra da Ankara'nın azlettiği Sultan Mehmet Vahdettin'in veliahtı durumunda bulunan ve Ankara milliyetçilerine ve onların programma sempatisini açıkça belirttiği için sultan amcasının pek gözüne girememiş olan Abdülmecit Efendi'ye teklif edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin karar ile böylece yaratılmış olan "dinîhalifelik", İslâm geleneklerinin o güne kadar bilmediği bir makam olmuş ve yeni durum, makamın uzun tarihi boyundaki tabiatıyla uyumsuzdur. Ankara bu konudaki politikasını devam ettirebilseydi; makam, yeni ekli ile akademik bir inceleme dışında ilgi çekici olamazdı. Fakat on altı aylık bir denemeden sonra Türkiye Cumhuriyeti kendi icadıyla olan bu makamı da yıkmaya karar vermiştir. 3 Mart 1924'te kabul edilen bir kararla "dinî" hilâfet de, "dünyevî" saltanat gibi kesin bir hareketle ortadan kaldırılmıştır. Talihsiz Abdülmecit Efendi de sürgün yolunda amcasının peşinden gitmek zorunda kalmıştır. Hiç kimse Abdülmecit Efendiyi Cumhuriyete sadakatsizlik göstermek ya da "dinî" hilâfeti kararlaştırmadığından daha "dünyevî" hale getirmeye teşebbüs etmekle ciddî bir şekilde suçlanmamıştır. Abdülmecit Efendi artların kurbanı olmuş ve kendisine yönelmiş gibi bir izlenim uyandıran hareket aslında onun kişiliğinden de il, getirildiği makam ve tahtından unvanı karıştırmıştır.

Ankara insanları, kukla halifelerine istedikleri sıfatları yakınlıkla taşıyabilirler, fakat halifeliğin bir tarihi olduğunu ve bunun

sonucunda da slâm toplumunun zilunlerinde bazı kesin tamm lamalann yerle mi oldu unu inkâr edemezler. Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanunu bu fikirleri zihinlerden çıkarmamı ve halk saplandı ı bu fikirlerden dolayı meydana gelecek siyasal sonuçlan önleyememi tir. Hiç üpesiz, Mustafa Kemal Pa a ve arkada lan, halifeli i ya slâm içindeki tarihsel kimli i ile kabul etmek ya da buna bütünüyle son vermek ıklarından birini seçmek zorunda olduklarını tecrübelerle ö renmi lerdı. Bu makamı tarihsel kimli i ile kabul etmeye niyetleri olmadı ndan ikinci yolu seçmi lerdir.

Aslına bakılacak olursa, halifeli e atfedilen "dinî" ve "dünyevî" yetkiler, Batı siyasal felsefesinden ithal edilmi terimlerdir. slâm dünyasının ufuklarında Batı belirmemi olsaydı; slâm yazarlan, kendi taiHerinin verdi i tecrübenin ı ında bu terimleri hiç kullanmayacaklardı. sa, "Tannın hakkını Tann'ya, Sezar'ın hakkını Sezar'a vermeli" demi ti. Çünkü sa da, Sezar da Roma mparatorlu u'nun siyasal egemenli i altmda ya amaktaydılar. sa'nın aksine, Muhammed dinî misyonunu, siyasal bir bo lu un bulundu u bir zamanda ve mekânda yürütmekteydi. Bunun sonucunda da, "dinî" propagandasını yaparken bu dine girenler için artlar tarafından itilerek bir siyasal sistem de kurmak zorunda kalmı tı. Böylece aynı zamanda hem bir dinin, hem de bir devletin kurucusu olmu tu. Bu faaliyetlerden do an slâm toplumunda bu iki kurum, hiçbir zaman birbirlerinden haklı olarak kesin bir çizgiyle ayınlamamı tir.

Bu aynıncı ancak u ekilde yapabiliriz: Muhammed peygamberlerin sonuncusu oldu unu bildirmi ve kendisi sonuncu peygamber olarak kabul edilmi tir. Bunun sonucu olarak, kendisinden soma, Batı anlamında bir "dinî" halef bırakmamı tir.

Tayin etti i halife, slâm toplumunun siyasal ve sosyal yö-
netiminde onun yerini alacaktı. Bilimsel olmamak ve yanlış yöne götürmekle beraber, Batı'nın iktidarlar ayrımını slâm halifeli ine uyguladı ımız zaman, buna "dinî"den çok "dünyevî" bir gözle bakmak, daha az yanıltıcı olacaktır. Nitekim ilk halifelerin ta ıdıkları resmî "Eirirül Müminin" sıfatı, sa zamanında Roma yöneticilerinin ta ıdıktan "imparator" sıfatının kar ılı ı olmaktadır. Halifelik konusunu inceleyenler bu benzetmeyi göz önünde bulundurlarsa yollannı daha fazla kaybetmeyeceklerini sanıyorum.

Muhammed'in ölümünden sonra birkaç yıl içinde halefleri ya da halifeleri geni bir siyasal alanı fethetmi lerdir. Bunu izleyen iki yüz yıl içinde, Arap halifeleri Ortado uda, Roma imparatorlarının Akdeniz kıyılarında oynadı ı rolü üzerlerine almı lardır. Roma mparatorlu u'nun ilk ba larında oldu u gibi, ilk Arap hilâfeti de o kadar geni bir alan üzerinde o kadar iyi örgütlenmi bir devletti ki, bütün bir toplumun siyasal iskeletini te kil eder olmu tu. Bu ilk halifelerin siyasal itibarları da o kadar yüksekti ki, daha sonraki halifeler fiil iktidarlarını kaybettiklerinde de siyasal otoritenin göstermelik ba ı olarak kalmaya devam etmi lerdir. Ba kaldıran valiler, ülkeyi istilâ eden barbarlar, zor kullanarak ele geçirdikleri fiil iktidarları onaylatmak için halifelere ba vurma lardır. Tıpkı, Roma vilâyetlerindeki Ostrogot ve Frank fatihlerin stanbul 'da ki Roma imparatorundan unvan istemeleri gibi. Son Arap halifeleri zamanında, bunlar kendi ba kentleri Ba dat'ta devletin ba ı olarak görünür ve hüküm sürerlerken, gerçek iktidar Türk kumandanlanm ya da ülkeyi istilâya gelen barbar sürülerinin eflerinin elindeydi. Bunlar, halife adına ülkenin siyasal yönetimini sürdürmü lerdir. Bu durumla, be inci yüzyıl

Roma imparatorlanmn durumu arasında da bir benzerlik vardır. Batı Roma imparatorları, o zaman Alman kumandanları ve Merovenj krallarının kuklalarından ba ka bir ey de illerdi.

Bu yüzden, Mustafa Kemal Pa a, 20 Kasım 1922'de, Ankara'da Türkiye büyük Millet Meclisi'nde söyledi i nutukta onbirinci yüzyılda, Ba dat'ın fiilî Türk yöneticileri ile ülkeyi adına yönettikleri kukla halife arasındaki ili kilerin "dünyevî" iktidar ile "dinî" iktidar arasındaki ili kiler oldu unu belirtmi tir. Soma bu tezden hareket ederek, Türk ulusunun egemenli ini devam ettirerek halifenin "dinî" iktidarının da korunmasının mümkün olabilece i sonucunu çıkarmı tir. Çünkü "dünyevî" iktidar, artık Türkiye Büyük Millet Meclisinin elindeydi. Mustafa Kemal Pa a'nın aklındaki benzetmenin, Ortaça ın Batı Avrupası'nda, Charlemagne'in Roma'da taç giymesinden soma, Papa ile Kutsal Roma imparatorlu u arasında kurulmu olan ili ki oldu u anlaşılmaktadır. Fakat gerçekte, halifeler, tarihleri boyunca hiçbir zaman dinde de i iklikler yapmak yeni dogmalar ortaya atmak ve din adamlarını disiplin altına almak iktidarına sahip olmamı lardır. Böyle bir iktidar papaların ve Kilise Konseylerinin elinde bulunuyor ve bu da Papa'nın "dinî" iktidarını meydana getiriyordu. Halifeler, Jüstinyen benzeri bazı Roma imparatorları gibi din konularında son söze de sahip de illerdi. Onların görevi daha çok dinin savunuculu u idi: Modern ça da bazı Protestan ülkelerin kralları gibi. Din konulanndakarar yüksek kademedeki din adamlarıyla dü ünürlere aitti. Bunlar, toplum sözle mesini bozdu u takdirde halifenin elinden "dünyevî" otoriteyi alıp tahtından indirmek yetkisine de sahiptiler. 1805 yılında Kahire'deki El Ezher teoloji üniversitesi üyelerinin 1801 yılında Osmanlı hükümetinin atamı oldu u valiyi azle

www.cizgiliforum.com
engine1

dip yerine Mehmet Ali Pa ayı vali ilân etmeleri ve bundan ötürü, gerekirse sultan halifeyi de azledebileceklerini bildirmeleri çok anlamlıdır.

Böylece, halifelik kurumu ne iktidarın zirvesinde iken, ne de yıkılmaya yüz tuttu u uada bir "dînî" ki ilik ta ıyordu. Sadece yeterli bir "dünyevî" otoriteden yetersiz bir otoriteye dönü mü tü. Ba dat'ın 1258 yılında Mo ol fatihi Hülâ gû tarafından ele geçirilip ya ma edilmesi ve orada hüküm süren son halifenin öldürülmesinden soma, Mısır'daki efendilerini devirip 1250'den beri onların yerini Sultan Selâhattin'in Memlûk hanedanı, Abbasilerden hayatta kalmı birini Kahir'e de halife ilân edip onun adma iktidarı yürütmeye çalı mı tı. 1517'de de Osmanlı Sultanı Selim I., Mısır'ı ele geçirip Memlûk saltanatma son verdikten soma kukla halifeyi alıp s tanbul'a götürmü tü. Bu halifenin unvanını resmen Sultan Selim'e ve onun vârislerine devretmi oldu u yolundaki iddianın bir deliline rastlanmamı tır.

Nitekim bu unvan, 1517'den soma Sultan Selim'in yayınladı ı ya da onunla ilgili olarak yayınlanan fermanlarda ve devlet belgelerinde görülmemektedir. Oysa, Memlûklar hâlâ Mısır'da Abbasî halifesinin adma hüküm sürerlerken, Selim'in Osmanlı ataları zamanındaki belgelerde bu unvandan söz edilmektedir. Bunun nedeni u olmak gerekir; Ba dat halifeleri 1258 yılında ortadan kalkıncaya kadar bütün slâm dünyasında, ülkelere fiilen egemen olanlar tarafından siyasal otoritenin kayna ı olarak kabul edilmi lerdir. Böyle bir tanıma ise, Memlûkların elinde kukla durumunda bulunan halifelere lâ-yık görülmemi tir. Nitekim, 1258 sarsımsından soma her kendim büyük bir devletin ba ı olarak gören hükümdar tarafından, bu unvan kolayca ve fazla ciddiye alınmadan kabulle

nilmi tir. Ortaça Batı Avrupasında da, ingiliz adalarının, ispanya yarımadasının, Almanya'nın hükümdarları da aynı e- kilde adlarının basma "imparator" unvanım eklemeye merak- lıydılar. Yeni ça larda ise Rusya, Fransa, hatta Meksika ve Bre- zilya hükümdarlan bu unvanı istedikleri gibi kullanmı lardır, istanbul ile Delhi arasında teati edilen bazı belgelerde "Os- manlı Kayser'ı Rum'u ve Mo ol Kayser'i Hind"inden söze dilmektedir. Bunlardan Osmanlı sultanları ile Hint Mo ol hü- kümdarlarının kar ılıklı "halifelik" iddiasında bulunduktan anla ılmaktadır.

Halifeli in bir "dinî" makam olarak gösterilmesine ilk olarak Osmanlı imparatorlu u ile Batılıla mı bir devlet olan Rusya arasında imzalanan 1774 tarihli Küçük Kaynarca Ant- la masında rastlanmaktadır. Bu antla ma ile, sultan, Kınm Müslümanlan üzerindeki "dünyevî" yetkilerinden vazgeçmi , fakat "dinî" yetkilerini korumu tur. Bu "dinî" yetkiler de müftülerin ve kadıların atanması hakkından ba ka bir ey ol- mamı tır. 1912'de, a a ı yukan birbuçuk yüzyıl soma, buna benzer bir hüküm Türkiye ile italya arasında imzalanan Ouc hi antla masına konmu tur. Bu antla ma gere ince sultan Lib- ya üzerindeki siyasal otoritesini bırakmı , fakat din adamlı nm tayin hakkını muhafaza etmi tir. Türkiye ile yabancı dev- letler arasında yapılmı olan bu iki antla mada, sultan halife nin siyasal otoritesini bir yabancı hükümdara devretmesi ve yalnız dinî otoritesini devam ettirmesi gibi bir durumun, 1 Ka- sım 1922 kanunu ile milliyetçi Türk hükümetinin yarattı ı durum kadar kısa olması anlamlıdır.

Sultan halifenin Kınm üzerindeki otoritesi bu toprakla nn 1781 yılında Rusya'ya ilhaki ile son bulmu , Trablus Bin gazi'deki dinî otoritesi ise, 1923 yılında Lozan Antla ması'nın

22. maddesi ile ortadan kaldırmı tır. Osmanlı vilâyetlerini fethetmi olan yabancılar ve daha sonra Ankara önderleri, hâlifenin otoritesini bir Batı terimi olan "dinî" sözcü ü ile sınırlandırmanın faydasız oldu unu anlamı lardır. Çünkü Müslümanların bu sözden neyin kastedildi ini anlamalarına imkân yoktu. Bir slâm topra nda bir halifenin bulunması, yerli halk tarafından yalnız tarihi "dünyevî" anlamı açısından değerlendirilecekti.

Eski Osmanlı vilâyetlerinin Müslüman olmayan fatihleri tarafından bu gerçek ya ke fedilmemi ya da bir politika hatası olarak çok geç farkedilmi tir. Ya da bu yabancılar, daha soma düzeltmek dü üncesi ile bu hatayı görmü ; fakat di er Müslüman olmayan devletlerle bu toprakları ele geçirmek için yaptıkları rekabette, Müslüman kamuoyunun deste ini sağlamak için halifenin "dinî" otoritesini sürdürmeye izin vermemeyi tasarlamı olabilirler. Kısaca, onsekizinci yüzyılın son çeyre inde, Batı icadı bir fikir olan bu "dinî" halife sıfatı, halifelik unvanını hanedanın sandık odasından çıkıp herkese kar ı havalandıran bir hükümdar için büyük bir politik fırsat olmu tur. Bu fırsatı Osmanlı Sultanı Abdülhamit iyi sezmi ve hemen yakalamı tır. Sultan Hamit, halife unvanını istismar ederken, gözlerini kaybedilmi topraklar üzerinde yeniden siyasal otoritesini kazanmak ya da elinde kalan topraklardaki Müslümanlara özellikle hâkim olmaya çevirmekten, çok daha geni ufuklara dikmi ve o güne kadar hiç bir Osmanlı hükümdarının emrinde ya amamı olan çok uzak topraklardaki baka Müslümanlarla ili kileri kurmayı hesaplamı tır. Onun halifelikle ilgili politikasını anlayabilmek için saltanatına baidalı zamanki artları hatırlamak gerekir.

Sultan Hamit tahta çıktı nda, Osmanlı mparatorlu u

içindeki Türk unsurlar kadar Türk olmayan unsurlarca da desteklenen Mithat Paşa, Müslümanları ve gayri müslimleri e it duruma getirecek bir anayasa ve parlamento düzeni hazırlamaktaydı. Sultan Abdülhamit'in, Müslümanlarla gayri müslimlerin e it duruma gelmelerinden fazla bir endişesi yoktu. Fakat parlamento düzeni Sultan'ın kanatlarını kırpacak ve onu Batı örneği bir me rutî hükümdar durumuna getirecekti.

Sultan Hamit, Anayasa ve Mithat Paşa'yı ortadan kaldırmı tır. Fakat Mithat Paşa'nın 'hayali' onu bütün saltanatı süresince rahatsız etmi tır. Çünkü Mithat Paşa'nın Anayasa düzenini geliştiren Batı'nın politik fikirler mayası ortadan kaldırılmadı ı gibi daha derinlere de işlemi tır. Batı'da her yerde günün modası ulusların kendi kendilerini yönetir duruma geçmeleri; otokratik hanedanların ortadan kaldırılması ya da hiç de ilse bunların siyasal nüfuzlanmamasıydı. Batıdan Türkiye'ye ithal edilmiş olan maya etkisini göstermeye devam etti iş takdirde Osmanlı hanedanı da, Stuart'lar ve Bourbon'ların u radikalleri akıbetten de işik olmayan bir duruma düşmekten haklı olarak korkuyordu. Abdülhamit'in Müslüman tebasının zihinlerinde ters yolda işleyen yeni bir siyasal düzen hareketi getirilmedi iş takdirde öldürücü maya yayılmaya devam edecekti.

Halife unvanının yeniden dillere dolanması ile istenen sonuç, alınmaz mıydı acaba? Osmanlı saltanatı kumdan temeller üzerine oturtulmuş , bu temeli tutan esir bendeler harcı çoktan dökülmüştü ve demokrasi denizinin kabaran dalgaları da kumlan yavaş yavaş kemirmeye başlamıştı. Oysa, hilâfet, Batılılar manın kolay kolay uzanamayacağı bir fikirler düzeyinde bulunuyordu, islâm toplumunun tarihsel kurumlarından biriydi ve ilk halifeler tarafından Kuran ve hadislerle dayanı

olarak dikkatle tespit edilmi olan yetkiler; bu unvana sahip olanlara, halkın yararına çalı tıkları sürece mutlak bir otokratik iktidar sa lıyordu. Abdülhamit, sultan olarak Orta Asya'dan gelmi bir göçebenin o lu Osman Gazi'nin mirasçısı rolünden çok, halife olarak Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'nin mirasçısı rolüyle Türkiye'deki mutlak iktidarını sürdürme ansına daha çok sahipti. Nitekim 1876'da Mithat Pa anın Anayasasını ortadan kaldırmasıyla 1908 yılına kadar geçen otuz üç yıl içinde otokratik iktidarını aralıksız sürdürebilmi tir.

Sultan Hamit'in tahta çıktığı sırada varolan ikinci önemli durum da, Osmanlı imparatorluğu nda ve yeryüzünde hiçbir ba ımsız Müslüman devletin kalmamı olmasıydı. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda Osmanlı imparatorluğu nun rakibi olan Hint Mo ol imparatorluğu, son yıllarını erefsiz bir ekilde ngiliz Do u Hindistan Kumpanyası'nın bir kuklası olarak geçirdikten sonra bütünüyle ngiliz egemenliğine girmi ve ngiltere'nin "gâvur" kraliçesi de "Hindistan imparatoriçesi" unvanını almı tı. Orta Asya'da, Çin'deki Mançu iktidarı Yunnan, Kansu ve Tarım Havzası Müslümanların ezmi , Pamir yaylası ile Hazer Denizi arasındaki bölgede bulunan eski ba ımsız Müslüman devletleri de "gâvur" Rus Çan'ın ya istilâsına uğramı lar; ya da onu "efendi"leri olarak kabul etmi lerdiler.

Büyük ya da küçük, ba ımsız Müslüman devletlerinin sayısında hızlı bir azalma oluyordu ve bu durum devam edecek gibi görünüyordu. Hâlâ İstanbul'da saltanat süren Abdülhamit ise, ta ıdı ı "halife" unvanı sayesinde diğer Müslüman hükümdarlarının dü tükleri durumdan kurtulabileceğini umut ediyordu.

Teori ve gelenekte, hilâfet bölünmez bir bütündü; fakat

pratikte, Muhammed'in öldü ü günden itibaren bunun "dünyevî" iktidarının kavgası yapılmı tır. Hele 1258 yılından beri, kendim güçlü hisseden her Müslüman hükümdar bu unvan üzerinde hak iddia etmi tir. Elbette sonuncu "Büyük Mo ol'ca son nefesini verirken halifenin Osmanlı sultanı de il, kendisi oldu unu iddia etmi tir. Artık "Büyük Mo ol" ortadan kalktı ı ve yerini de "gâvur" bir ngiliz kadmı aldı ina göre; artık yerli bir sultan halifeye sahip olmayan Hint Müslümanları, Osmanlıların halifelik iddialarına daha olumlu bir gözle bakabilirlerdi. Ortada, Müslüman çobam bulunmayan bir Müslüman sürü vardı ve bu durum bu süreler için çok tehlikeliydi. Çünkü kendilerinden sayıca üstünler arasında da ılmı lardı ve bu yenileri her an kurtla abilirlerdi.

Gerçekten; Hindistan, Rusya ve Çin Müslümanları, Müslüman olmayan hükümetlerin yönetimi altına dü mü lerdi. Hindular: Ruslar ve Çinliler arasında azınlık durumunda yaıyorlar, bunların sayı çoklu u içinde eriyip kaybolma tehlikesinde bulunuyorlardı. Üstelik, di er Batılı olmayan ülkelerdeki gibi Batı'mn milliyetçilik fikirleri bu yabancı ço unlukları zehirleyebilir ve bu ülkelerde ya ayan ve milliyetçilik akımlanmn hiç farkında olmayan Müslümanlara kar ı tutumlarında daha dü manca davranmaya ba layabilirlerdi.

Böylece, Hindistan, Rusya ve Çin Müslümanlarının gözlerini Osmanlı Halifesine çevirip onun manevî deste ini ve kendilerim örgütlemelerini istemeleri için üç neden vardı: Kendi Müslüman hükümdarlarını kaybetmi olmaları, bunların yerine "gâvur" hükümdarların gelmi bulunması ve Müslüman olmayan ço unlukların arasında ilerde meydana gelecek saldırgan milliyetçilik akımları tehlikesi.

"Kuvvet birlikten do ar ve bu birli i de halife sa lar" slo

gam, bu Müslümanların zihinlerinde iz bırakacaktı ve Sultan Hamit de bu konuda iki bakımdan anslı çıkmı tı.

İlk önce, Müslüman kütellerin psikolojisinin böyle bir slogana kulak vermeye hazır oldukları bir sırada Sultan Hâmit, Batı'nın yeni buldu u haberle me ve ula ım araçlarını kullanmayı bilmi tir: Buharlı gemiler, demiryolları, telgraf, telefon ve günlük basın gibi. Rusların kendi siyasal amaçları için Hazer ve Kafkas demiryollarını inşa etmelerinden sonra, Afganistan ve Kuzey İran gibi uzak yerlerden hacca giden Müslümanlar, trenle Batum'a gelmek ve oradan da gemilere binerek İstanbul ve Boğazlar yolu ile Hicaz'a doğru yollanma devamı bir alışkanlık, bir gelenek haline getirmişlerdi. Boğaziçi'nden geçerken halifenin oturduğu sarayı görüyor, bundan mutluluk duyuyorlardı. İngiliz gemicilik kumpanyaları da, adam başına pek az para alarak fakat çok sayıda adam taşıyarak büyük kârlar elde etmek amacıyla Hint Okyanusu'nda yoğun bir yolcu trafiğini meydana getirmişlerdi. Bu gemilerle tam manâna binlerce Hint Müslümanı, Osmanlı halifesinin egemenliği altında bulunan Kutsal şehirleri ziyaret ediyorlardı.

Saltanatının son yıllarına doğru Sultan Hamit, bu ülkelerin halifesi olduğunu daha iyi ispatlayacak bir teebbüse girişimi ve Şam'dan Medine'ye uzanan ve bir mühendislik zaferi olan Hicaz demiryolunu yaptırmıştı. Bu girişime pek pahalıya da mal olmamıştı. Çünkü hilâfet propagandası ile dünya Müslümanlarından bir hayli para toplamaya başlamış, hacı trafiğini daha da kolaylaştırmıştı. Sultan Hamit, yüz yıl daha önce yaşamı olsaydı, hilâfet propagandası gerçekten emez bir rüya olarak kalacaktı; çünkü geniş bir alana yayılmış olan Müslümanlar arasındaki bu yakınlaşmayı sağlayacak telmik

imkânlar elinde bulunmayacaktı. Batı'nın bilimi, Sultan Hamit'in eline bu imkânları vermi ti.

Sultan Hamit'in ansım açan ikinci unsur, Do u'daki Rus ngiliz rekabeti olmu tur. Hint Yarımadası'nın fethinin tamamlanması ve Hint ayaklanmasının bastırılmasıyla ngiltere Kraliçesinin "Hindistan mparatoriçesi" olarak ilânından soma ngiliz hükümetinin ilk endi esi, Hindistan împarator lu u'nun kuzey batı sınırına do ru bir Rus ilerlemesini durdurmak olmu tur. Uzun bir tecrübeden soma, Hindistan ile Rusya arasında bulunan Türkiye, ran ve Afganistan gibi üç Müslüman ülke ile ittifaklar yapmanın psikolojik yararlarını ö renmi olan ngilizler, yalnız bu ittifaklarla da yetinmemi ler; ayrıca kendilerini slâm'ın ampionları ve Rusya'yı da ba dü manı göstererek Müslüman kamuoyunu kazanmaya çalı mı lardır. 1917 yılından soma bu ampionluk rolünün Bol eviklere nasıl bırakıldı nı önceki bölümlerde anlatmı tık. 1907 yılından önce, Müslüman kamuoyunu kazanmak politikasını sürdüren ngiltere, kendini Sultan Hamit'in iddialarına tam taraftar de ilse bile göz yumar olarak göstermi tir. ngiliz devlet adamlarının da halifenin bir "dinî" otorite oldu u ekinde yanlı görü e saplanmı olmaları ve hilâfet makamı tarafından ileri sürülen iddiaların gelecekteki politik sonuçlarını fark edememeleri de mümkündür.

Her ne ise, Sultan Hamit zekice plânladı ı oyununa ba - ladı ı zaman ngiltere'nin bu tutumu onun elinde bir koz olmu tur. Bu hareket Hint Müslümanları arasında ba ka yerlerde oldu undan çok daha ciddiye alınmı tır. ngiltere politikasını ters yöne çevirdi inde en sadık tebaaları olan Hint Müslümanları Ue ba ı derde girmi ; buna kar ılık Türk milliyetçileri de co arak bütün ba larını koparıp Osmanlı halifesini sat

ranç tahtasından attıkları zaman Hindistan'daki Müslümanlar büyük bir dü kırıklı ma u ramı lardır.

Gördü ümüz gibi halifeli in kaldırılması kararı, 1924 yılına, Sultan Hamit'in 1908'de ttihat ve Terakki tarafından devrilmesinin üzerinden on altı yıl geçmesine kadar alınamamı tır. Bu gecikmenin nedeni u olabilir: 1876 yılından 1908 yılına kadar Sultan Hamit, halifelik makamını o kadar etkili ve a ırlı ını hissettiren bir duruma getirmi ti ki, devrimciler mimarını devirdikleri halde makamı ortadan kaldırmaya bir türlü karar verememi lerdir. Bu durumda "Genç Türkler", Türk hükümeti üzerinde hiçbir yetkisi olmayacak, fakat Sultan Hamit'in kazandırdı ı itibarla halifeli i kullanarak bu hükümetin slâm dünyasının geri kalan kısmını etkilemesini sa - layacak bir kukla sultan halife denemesi yapmı lardır.

Bu politika, 1914 yılında "Mukaddes Cihad" ilân edilmesiyle yıkılmı tır. O ândan itibaren de Türk vatanseverleri halifeli i uluslararası bir ayak ba ı olarak görmeye ba lamı - lardır. Be buçuk yıl soma, Mustafa Kemal Pa a ve arkada - ları ttihat ve Terakki'nin bir felâketle sonuçlandırdı ı Türk ulusal davasına sahip çıktıktan soma Sultan Hamit'in güçlen - dirmiş oldu u aracın, ilerde ülkenin iç politikasında bir otok - rasi silâhı olarak kullanılabilece ini fark etmi lerdir. 11 Ni - san 1920'de, o zaman sultan halife olan Vahdettin (Milliyet - çiler onu dü manla i birli i yapmakla suçlamakta, Hint Müs - lümanları da ngilizlerin elinde esir olarak görmekteydiler) ha - life sıfatı ile Milliyetçi Hareketi dine .aykırı bir hareket olarak ilân etmi , bu yolda eyhüli slâmdan bir fetva almı ve bir Çer - kez çetesini milliyetçi kuvvetlerin üzerine salmı tır.

Anla ıldı ına göre; Vahdettin, bunun otokratik iktidarı ele geçirmek için halifeli i en etkili bir silâh olarak kullanma anı

www.cizgiliforum.com
engine1

oldu unu hesaplamı tır. Bildi imiz gibi sonunda Milliyetçi , ler kazanmı lar ve Vahdettin yalnız sultanlı ı ve halifeli ini de il her eyini kaybetmi tir. Sultan Hamit'in halifeli e kazandırdı ı itibar o kadar büyüktü ki, bu dersten soma bile 1922 de zaferi kazanan ve saltanatı kaldırarak 1908 yılında "Genç Türkler" in yapmı olduklarından daha ileri gitmi bulunan Milliyetçiler, kendilerine yararlı olur dü üncesiyle halifeli i "dini" bir makam olarak alakoymaya te ebbüs etmi lerdir. On be aylık bir deneme devresinden soma bir adım daha atarak artık bir "hayalet" haline gelmi olan bu tarihsel kurumunu ortadan kaldırmı lardır.

Bu karar, belki kendi ulusal görü açılı bakımından akıllıca bir karar olmakla beraber Türk Milliyetçileri ile Hint Müslümanlarının arasını açmı tır. Bu ekilde Türk Milliyetçileri, içinden henüz çıktıkları ölüm kalım sava larında kendileri için hiç de ihmal edilmeyecek ve ingiliz politikasını etkileyen Müslüman kamuoyunun deste ini kaybetmi lerdir.

1 Mart 1924'te yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhuriyet kanı, Büyük Millet Meclisi'nin be inci yıl açılı oturumunda yaptı ı konu mada, halifenin bütün yetkilerinin elinden alınmı oldu unu ve yurtdı na çıkarılması gerekti ini söylemi tir. Bu sözler Meclis tarafından onaylanmı ve hilafet makamının artık son buldu u ilân edilmı tir. Son halife Abdülmecit Efendi de 4 Mart 1924'te bütün aile mensupları ile beraber Türkiye'den ayrılmı tır. ki gün soma da Osmanlı hanedanının ehzadeleri ve sultanlarıyla ailenin geri kalan üyeleri; kendilerinden önce tahtlarını, taçlarını, saraylarını kaybetmi , sürülmü olan krallar, imparatorlar, prensler ve prenseslerin ara ma katılmak üzere Simplon Ekspresi ile Avrupa'nın yolunu tutmu lardır.

Son halifenin Türkiye'den ayrılması ve bu makamın ortadan kalkması, ortaya bir sürü soru ve sorun çıkarmı tır.

Mustafa Kemal'in Türk sahnesine koydu u dramın geri , sinde herhangi bir ki isel neden var mıydı? Çok ki i, bütün siyasi yetkileri elinden alınmı olmakla beraber, bütün ülkede bir Osmanlı hanedanı mensubunun bulunmasının Cumhuriyet kanını rahatsız eden bir "diken" oldu unu söylemi tir. Abdülmecit'in yeni Türk devletine ihanet etti i ve Gazi'nin tehlikeli bir muhalifi oldu u söylenmi tir. Bir hanedan mensubunun ülkede bulunmasının, bo duran tahtı doldurmak için bir kralcı darbe teebbüsü ihtimalini tehlikeli bir eilde yarattı ı ve böylece sürekli bir huzursuzlukla muhalefet kaynağı olaca ı do rudur. Ama Abdülmecit, yeni rejimin tehlikeli bir dü manı olmamı tır. Hiçbir zaman Türkiye Büyük Millet Meclisine sadakatsizlik göstermemi ve hatta politikasını desteklemi tir. Nitekim İstanbul'un dü man i gali altoda bulundu u yıllarda kendinden önceki halife olan amcası Sultan Vahdettin ile arasında Milliyetçilere sempati gösterdi i için sert tartışmalar oldu tur. Ki isel nedenlerle ilgili iddia, gerçek olmaktan çok üpheye dayanmaktadır. Yabancı ordular tarafından desteklenen bir sultanı tahtından ve ülkeden attıktan sonra Mustafa Kemal'in bütün gücünü yitirmi ve sadece bir 'isim'den ibaret kalmı ve kendi yarattı ı bir halifeden korkacak hiçbir eyi yoktu. Bu yüzden kesin nedenin halifelik makamı ile geleneksel siyasi bağ larını, slâm dünyasının gözünde, birbirlerinden ayırma imkânsızlı ı olması muhtemeldir.

Son halife, Türkiye Büyük Millet Meclisinin elinde bir kukla oldu una ve bu "dini" makama, slâm dünyasının geri kalan kısmının oyu alınmadan atandı na göre, onu atayan

Meclisin bu sıfatı geri alması da belki me ru haklan arasında bulunuyordu.

Bütünüyle tarihsel açıdan, bu Türk prensinin ve bütün ailesinin sahneden çekilmesi, son sultanın tahtım kaybetmesinden çok daha önemli bir olaydır. Çünkü bu noktadan itibaren artık bu ailenin uzun tarihi son bulmaktadır. Bu olay, yeni Türkiye Devletinin, Osmanlı imparatorlu unun külleri arasından çıkmasının dramatik ifadesidir. Çünkü son halife ve ailesi, Ertu rul o lu Osman'ın o güne kadar devam eden ailesinden ba ka bir ey de ildir. Bu öyle bir aileydi ki, yalnız dünyanın en güçlü devletlerinden birini kurmakla kalmamı , aynı zamanda ona ve bu devletin topraklannda ya ayan insanlara kendi adı olan Osmanlı'yı vermi ti.

Halifeli in ortadan kaldınlmasmm iki anlamı vardır: Öncelikle Türkiye, islâm dünyasının merkezi olmaktan çıkmı tır. Türkiye, îslâmın "manevi" önderli ini bırakıp kö e ba ını dönerek "dünyevi" bir hükümet kurup halifeyi sınır dı ı edinince, Batılıla manın nimetlerine kar ılık, slâm birli i ve slâmm deste inden vazgeçer olmu tur. Sonra bu de i iklim yalnız Türkiye'de de il, bütün slâm dünyasında da olmu tur. O güne kadar nazarî olarak slâm dünyasında bir tek halife vardı: 1801 yılına kadar Batı Hıristiyanlı ı dünyasında bir tek imparatorun bulunmu olması gibi. Teori, pek ender olarak olaylar tarafından desteklenmi tir. Ne olursa olsun, halifelik, slâm toplumunun en birle tirici ve slâmm geçmi i ile en güçlü ba ı sayılmı tı. Bu durumun kaldırılması, belki de, yüzyıl önce Napolyon sava lan sonunda Kutsal Roma mparatorlu u'nun sona ermesiyle Batı Avrupa'da meydana gelen bir ok etkisi yapacaktır.

ON K NC BÖLÜM

CUMHUR YET VE D KTATÖRLÜK

"Bir süre büyük bir ihti am görmü tüm. Bir yanarda da oldu u gibi, yeni bir ulusun, kabu unu parçalayıp dı arı fırladı nı, Osmanlı împaratorlu u'nun külleri ve harabesi için den çıkarak, yamaçlarına asılmı olan dü manlarım lavları ile etrafa fırlattıktan sonra, heyecanın beyaz ate i ile kaderini aramaya koyuldu unu seyretmi tim. Bu heyecan ate i her eyi yok mu edecekti, yoksa iyi bir eyi mi meydana getirecekti, i te bunu göremiyordum."

HAROLD ARMSTRONG

"Türkiye i ba ında "

Az ya da çok uyanmı bir ulusun varlı ma i aret olan anayasal hükümetin evrimi, a ır ve güçtür. Türkiye'de, halk iradesi ve yönetirnine dayanan pratik bir anayasal düzen benzerini uygulayabilmek için birkaç deneme yapılmı tır. Daha önce de anlattı ımız gibi Abdülhamid'in 1876 yılında razı oldu u anayasa düzeni herhangi bir ilerleme gösterememi tir; çünkü bir ilerlemeye zaman bırakmayacak kadar kısa ömürlü olmu tu. 1908 yılında aynı sultana zorla kabul ettirilen anayasa da mevsimsizdi. Çünkü, ulus kendi kendini yönetecek kadar olgunla mı bulunsaydı yeni özgürlük bu kadar kolaylıkla is

tismar edilemezdi. "Genç Türkler"in tarihsel bir "Hürriyet artı" yapmayı umdukları anayasa, bu durumda, demokratik bir yönetim vaat etmiş olan partinin oligarşik baskısı altında ezilmiştir. Profesör J. Holland Rose'un dediği gibi; "En lehte şartlar içinde bile parlamenter hükümet, halkların ırk ve din bakımından çok değişik oldukları, bu halklar arasında yüzyılların baskılan ve dökülen kanların hatıralanmış ya da, hattâ bunlardan daha önemlisi, bu halkların okur yazar olmadıkları ve kendi kendilerini yönetimde herhangi bir yönetim görmemiş oldukları, yüzyıllar boyunca hiçbir Kanun Düzeni tanımadıktan ve kaba kuvvetten başka hiçbir şeye inanmadıkları bir ortamda, iş göremez... Türk imparatorluğu içinde, bütünü ile kendi kendini yönetme, ezilmiş halklarla bunları ezmiş olan efendiler arasında başlı başına bir işbirliği, fanteziden başka bir şey olamaz. Kendi kendini yönetim, imparatorluğun, yeknesaklık gösteren, Ermenistan, Anadolu, Suriye ve Arabistan gibi bölgelerinde bile buralarda yaşayan halkların uzun bir yönetimle kanuna itaat etmeleri ve yüzyıllarca süren mü olan despotizmin kendilerine aşıladığı ya ama biçimini unutmaları ile mümkün olabilir."

Bu şartlar içinde, Türkiye'deki bu üçüncü anayasal hükümet denemesinin de, gerçek bir demokratik yönetim biçimine ulaşmaya kadar, uzun bir yol alması gerektiği anlaşılmaktadır. Türkiye ileriye doğru bir adım atmış olsa da, hem de büyük bir adım! Fakat geçmişin gölgesi genç Cumhuriyeti hâlâ takip etmektedir. Ne ki ileride ne de uluslar geçmiplerinden bütün bütüne kurtulamazlar. Türkiye de, yeni elbisesi içinde bile, bir günde ya da birkaç gün içinde karakterini tam olarak değiştiremez.

Onun için yeni Türkiye'yi incelerken, yeni hükümet bi

çimini ele aldı ımızda anayasal bir kisveye bürünmü bir oli gar ik despotizmi ortaya çıkarmamıza a mamalıdır. Fakat bu despotizm, henüz siyasal e itimden geçmemi bir ulusu usta gibi ve aynı zamanda ustalıklı yönetmektedir. Türkiye, 1919-1922 Devriminden ve 1923'de Cumhuriyetin ilânından beri, anayasal hükümet perdesinin arkasından otokratik bir ikili irade tarafından yönetilmektedir.

Bütün milliyetçi orduyu, büyük bir kumandan otoritesi, "gâvur"lamı fatihi ve millî bir kahraman sıfatı ile Anadolu'nun köylü kütlesini etkisi altında tutan Mustafa Kemal en güçlü iktidar sahibidir. Ulusunun gözündeki itibarını kullanarak yabancı istilâcıları ülkesinden atmı , eski sultanlık ve halifelik mrurlanını ortadan kaldırmı ; ba ka ülkelerin hükümetlerini hiçe saymı , ülkesinin feci yenilgisinden be yıl sonra askerî ve diplomatik zaferler kazanarak dünyayı hayretler içinde bıraktı tır. Bundan sonra Cumhuriyeti ilân etmi ve onun ba kanı olmu tur. Bunu da ba ardından sonra Cromwell ya da Napolyon gibi yeni devletin kaderini ellerine almı tır.

Ondan hemen sonra, kurmay ba kam, askerî danı man, tecrübeli bir asker, yetenekli bir yönetici ve usta bir diplomat olan smet Pa a gelmektedir. Pratik amaçları açısından, hükümet, güçlü bir ordu ve polis tarafından desteklenen bu iki kişinin ortak otokrasisi halinde gelmi tır. Cumhuriyet kanı, ki i- li i ve itibarı ile bir diktatörün güçlerini kazanmı tır, sakin ve asker tavırlı ba bakanın kabiliyeti de icrayı güçlü bir ortaklık yapmı tır. Ba langıçta hükümet hiçbir muhalefet ile karşılaşmamı tır. Çünkü yöneticiler çok güçlü ve halk tarafından tutulan kişilerdi. Davalan, Cumhuriyet davasıydı. Bu davaya karşı ise muhalefet hemen hiç yok gibiydi. Mustafa Kemal, Trabzon'da söyledi i gibi bir nutukta "Bütün dünya bilmeli

dir ki, benim için tarafsızlık yoktur. Ben Cumhuriyet tarafm dayım ve Halk Partisi'nin temeli olan bu husus hakkında bir tek Türk'lün ba ka türlü dü ünebilece ini hayal edemem" demi ti. Birkaç gün soma Samsun'da yaptı ı bir konu mada da Halk Partisi'nin, ta ıdı ı ideal bakımından bütün ulusun isteklerini dile getirdi ini eklemi ti. Partinin temel ilkesi, ulusun mutlulu u ve refahı için çalı maktı. Mustafa Kemal'e göre; bu amaca ula manın tek yolu Cumhuriyeti güçlendirmek ve ulusa, giri ti i kültürel ve sosyal evrimde, kılavuzluk etmekti. "Birlik esastır ve rakip teoriler ve partilere yer yoktur."

ktidarm bu ekilde bir elde toplanmasının sonucu, tabii, ele tiri ve muhalefet do mu tur. Muhalefet basmı sert ele tirilere giri mi ve ya ayan Türk gazetecileri içinde en ünlüsü Hüseyin Cahit Bey, ülkenin bir diktatörlük tehlikesi ile kar ı kar ıya bulundu unu yazmı tı. Ho nutsuzluk, toplumun bütün sınıflan arasında, hatta memurlar ve subaylar arasında da hızla yayılmı tır. Bunun üzerine Ankara hükümeti derhal harekete geçmi ve sert b\î ksa\HV çıkararak Vanay<t Mtc lis üyelerinin ki isel dokunulmazlıklarını kaldırmı tır. Bu tedbirler, bazı çevrelerde hükümetten duyulan ho nutsuzlu u büsbütün artırmı tır.

Cumhurba kanının iktidanna kar ı dü manlık 1923'teki Te kilâti Esasiye Kanunu tartı malan sırasında tekrar tekrar gösterilmi tir. Cumhurba kanının istedi i Meclisi feshetme yetkisi sert tartı malara yol açmı ve sonunda kendisine bu yetki tanınmamı tır. Cumhurba kanının istedi i ba ka bir önemli yetki de veto hakkı idi. Bu hak kendisine kısıtlanmı bir biçimde verilmi tir.

Bir nutkunda da söylemi oldu u gibi Mustafa Kemal, hem cumhurba kanlı ina, hem parti eflî ine aynı zamanda

sahip olmayı bir gurur meselesi yapmı tı. Çünkü hem Cumhuriyeti yalnız kendisinin güçlendirece ine, hem de partisinin yani Cumhuriyet Halk Partisi'nin, hükümet ve ulus demek oldu una inanmı tı: "L'etat c'est moi!" (1) Cumhuriyet kanı yalnız partinin önderi olmakla kalmayacak, ola anüstü hallerde Meclis'e ve kabineye de ba kanlık edecekti. Yılda yalnız dört ay toplanması öngörülen Meclis tatilde iken icra kuvveti tamamen Cumhuriyet kanm ve bakanlarının elinde bulunacak, icraya Meclis komisyonlarının ba kanları destek olacaktı. Bu ekilde icranın kuvveti çok a ırdı ve Cumhuriyet kanının elinde bu kadar çok yetkinin toplanmı olması, onu, o güne kadar hiçbir demokraside rastlanmamı bir duruma getiriyordu.

1923 Aralık ayında rejime ihanet suçlarına bakacak özel mahkemeler sistemi kurulmu tur.

İstanbul'daki İstiklâl Mahkemesinin ilk i i, İhrin üç ile gelen gazetesinin sahiplerini tevkif etmek ve bu gazeteleri kapatmak olmu tur. Bu hareketin nedeni, halifenin yetkilerinin kısılması ihtimaline karşı, İslâm dünyasının bütün Sünnî halkları adına Bakan İsmet Pa 'ya gönderilmiş olan bir mektubun zamansız yaymlanmasıydı. Bu, yumu ak ve nazik bir dille yazılmış bir mektuptu ve hükümetten, halifeli e karşı giri ilecek herhangi bir harekette ihtiyatlı davranılması, iyi dü ünülmesi ve Hint Müslümanların hislerinin de hesaba katılması isteniyordu. Mektubu yazan A a Han'la Emir Ali, Türk vatanda ı de illerdi ve Türk hükümetinin eli bunlara uzanmıyordu. O zaman bu elin altında bulunan gazete sahipleri tevkif edilmiş yeni kurulan mahkemenin kar ısına çıka

(1) XIV. Louis'in ünlü sözü "Devlet Benim!"

rılmı ve hükümeti ele tiren bu mektubu yayınladıkları için bir ihanet hareketinde bulunmak ve böylece mevcut rejimi devirmek arzusunun ta'limiyle suçlandırılmaları fakat bu gazete sahiplerine a'zır olmayan cezalar verilmiştir (1).

Aradan çok geçmeden ikinci bir dava 1924 Ocak ayında İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey aleyhine açılmıştır. Suçu, İstanbul'un en büyük gazetelerinden biri olan "Tanin'de halifeye bir açık mektup yazmaktır. Lütfi Fikri Bey, bu mektubunda halifeye, kendisinin halifelikten alınacağına dair yapılan propagandalara kulak asmamasını salık veriyordu. Bu yüzden Baro başkanına beş yıla mahkûm olmuş fakat bu ceza tecil edilmiştir. Lütfi Fikri Bey mektubunda aynı zamanda yeni rejime sadık olduğunu belirtmiş ve; aleyhinde bir karardan kurtulamamıştır.

Basın özgürlüğüne karşı giri'limi olan bazı hareketler 1924 Aralık ayında yer almıştır. İstanbul'da yayınlanan iki gazete, İngilizce "Orient News" ve Türkçe "Toksöz" kapatılmış, sahipleri cezalandırılmıştır. Birincisinin sahibi sınırlanmış, ikincisinin ki de altı aya hüküm giymiştir. 1925 yılında bazı gazeteler de hükümet tarafından kapatılmış ve bunların sahipleri Ankara'da mahkemeye çıkarılmıştır.

Basın özgürlüğü'nün kısıtlanmasının bazı bir örneği de, 1925 baharında, Kürt isyanı sırasında İstanbul'da ve taraflarda bir düzine kadar gazetenin kapatılması olmasıdır. İstanbul'un ünlü başsız gazetesi "Tanin", başyazarı hükümeti ele tirdiği için de il, fakat uzun süredir makalelerinde siyasal konulara dokunmayarak hükümeti dolaylı bir şekilde ele tirdiği suçu ile kapatılmıştır. "Tanin"e el konmuş, sahibi ve başyazarı

(1) Bu olayın Türkiye ile Hint Müslümanlar arasındaki etkisi daha ilerde anlatılacaktır.

www.cizgiliforum.com
engine1

zan Hüseyin Cahit Bey, Ankara'daki istiklâl Mahkemesine çı kanılmı , bozguncu faaliyetlerde bulunmakla suçlandılmı ve hayat boyu Çorum'da sürgün ya amaya mahkûm edilmi tir.

1925 Ocak ayında Rum Ortodoks Patri i'nin beklenmedik ve protokol dı ı bir ekilde sınır dı ı edilmesi de a irtıcı bir tutum olmu tur. O zaman Patrik olan Konstantin, Lozan Antlaşması artlarına göre "mübadele edilebilir" bir ki iydi. Bu yüzden Fener'deldpatriklik makamım i gal edemeyece i ne karar verilmi ti. Türk makamları bu karara varır varmaz, durumu Patri e bildirmiler ve yirmi dört saat içinde ülkeyi terketmesini istemilerdi. Bu hareket yalnız Yunanistan'da de il Batı'da da protestolara yol açmı tır.

Mustafa Kemal'in eline aldığı yetkiler, Cumhuriyetin ilk yıllarında ne tip bir hükümetin i ba nda bulundu unu çok iyi göstermektedir.

Mustafa Kemal'in iktidardaki ilk iki yılı en popüler oldu u devredir. Mustafa Kemal Pa a, onsekizinci yüzyıl Avrupa'sında oldu u gibi, modern Do u'da ön plâna çıkmı aydınlardan biri: Halk iradesi tarafından onaylanan, a mnlı a kadar giden bir ilerici ve güçlü reform ate i ile yanan bir ki iydi. Ulusunu esarettten kurtarmı bir kahraman fatih, halkın içinden çıkmı ve onu zulüm boyunduru undan azat etmi bir kumandandı. Bu yüzden, rejiminin ilk yıllarında kendisine kar ı çı kılmamı olması çok tabii idi.

1922 yılında Gazi Cumhuriyetini, büyük zaferinden sonra girdi i zengin bir Türk tüccarın evinde kalıyordu. Orada ondokuz ya ındaki, enerjik, iyi ö retim görmü , çok seyahat etmi , Batı Avrupa âdetlerini tanıyan Lâtife Hanımla tanı mı ve hemen onunla evlenmi ti. Lâtife Hanım, Mustafa Kemal'in e i olarak üzerine dü en bütün sorumlulukları yüklenmi ve

ülkenin sosyal durumunu de i tirmekte ona yardımcı olmu - tur. Bir süre, Lâtife Hanımın etkisi, özellikle Türkiye'deki ka- dın hakları hareketinde çok büyük olmu tur. Fakat, Gazi, bir- den ondan bo anmı tır.

1925'te Türkiye'yi ziyaret etmi olan Dudley Heathcote da Cumhurba kanı ve eseri hakkında unlan yazıyordu:

"Mustafa Kemal, reform saatim çok hızlıya kurmu tur. Bu yüzden, iktidarını sarsacak gerileme gününün yakla ıp yakla madı mını dü ünüyorum. Acaba halen ülkenin içinde bu- lundu u topyekûn de i me, halkın zihinlerinde de radikal bir de i menin i areti midir? Pek çok Türk tabii bunlardan en ay- dın ve vatansever olanları kastediyorum reform isteklerinde Mustafa Kemal kadar ate lidirler. Türkiye Cumhuriyetini mo- dernle tirmek için önderin giri mi oldu u büyük atılımları onaylayanlar oldu u gibi, ilerlemenin bedelinin halkın dört el- le sarıldı ı ve saygı duydu u geleneklerin pahası ile ödendi- ine inananlar da bulunmaktadır. Vatanseverlerden bazıları nm endi elerini belirtirken söyledikleri gibi, Mustafa Kemal'in bu reformları yansında, kendisine muhalif olan ve halen ye- raltına sinmi olan gerici kuvvetleri sonunda birle tirmesi teh- likesi vardır" (1).

Askerî yetenekleri, dü manları kar ısmada gösterdi i ce- sareti, reformlardaki azmi, güçlü yönetiminden dolayı bu dev- let adamına hayranlık duyanlar ço unluktur. Mustafa Kemal, partinin yaratıcısı ve önderi olarak giri ti i her harekette par- lamento üyelerinin büyük bir ço unlu unu pe inden sürükle- mi tir. Her modern devlette oldu u gibi resmî bir muhalefet partisinin gere ini tanıması ve bunun sonucunda kendisine kar-

tı) "Sunday Times", 20 Eylül 1925.

ı muhalefete geçen Terakkiperver Fırkası ortaya çıkmı tır. Gittikçe geli en bu grupta a a ıdaki elemanlar bulunuyordu: Eski "Genç Türk" politikacıları, aydınlar, eski rejime sadık olan tutucu saltanatçılar. Özellikle bunlar, yapılan reformlardan ho lanmıyorlardı. Bu grubun en kalabalık taraftarları s-tanbul'daydı. Bunlar, gerek geleneklerden ötürü, gerek ki isel çıkarları bakımından Sultan'ı destekleyen ki ilerdi. Eskiden "Genç Türk'lerin muhalifi olan tilâf Fırkası da imdi ttihat ve Terakki'nin eski önderleri safına katılmı tı. Babîâli devrinde devlet memurlu u yapmı ki ilerle açıktta kalmı askerler de tabii olarak, yeni düzenden ho lanmamakta ve bir kenara sinip saltanatın yeniden kurulaca ı günleri beklemekteydiler.

Bunlardan ba ka muhalefet saflarında yeni rejimin çıkarlarını tehdit etti i sayılan binlere varan tarikat mensupla n bulunmaktadır. Tekkelere ait mallara hükümetin el koymas ı bunlan ileden çıkarmı tır. Bunlar daha da ileri giderek, Cumhuriyetin bütünlü ünü ve güvenli ini tehlikeye dü üren bozguncu faaliyetlere giri mi lerdir. Bu gibi ki iler, 1925 Kürt isyanı gibi gerici hareketleri kı kırtmakla haklı olarak suçlan dınlm ı lardır. Bunun sonucu olarak, hükümet, 1925 Eylülünde tarikatlara a ır bir darbe indirmi tır.

Kanunen rejimi korumak ve örgütlenmi gericali i ortadan kaldırmak için giri ilmi olan bu hareket, bu ki ilerın muhalefetini artırmı tır. Örgütleri da ıtılmı olan dinciler hâlâ ülkede özellikle  Anadolu'da e itilmemi halkın eyhlerin ve dervi lerin etkisi altında bulunmalan dolayısıyla, güçlü du rumlarını korumaktadırlar. Hükümetin giri ti i dinî reform önce bu ki ileri halifelerinden, soma mallannndan daha sonra da örgütlerinden yoksun bırakmı ve bu yüzden aralarında tehlikeli bir muhalefet akımı ba lamı tır.

Bunlardan ba ka bir de stanbul'un durumu vardır. Yüz-yıllar boyunca Yakındo u'nun siyasal ve ekonomik ba kenti durumunda olan istanbul, artık bir ta ra ehri seviyesine inmi tir. stanbul'un, yeni rejime dü manlı ı o kadar belirlidir ki; Cumhuriyati, cesaret ve vatanseverli ine ra men, 1923'te Cumhuriyetin ilânından beri ehri ziyaret etmemi tir.

Bu muhalefet güçleri, "Terakkiperver Fırka" olarak ekillenmi lerdir. Parti, bir zamanlar Mustafa Kemal'in sa ko lu ve ba bakanı olan Rauf Bey, yine eski ba bakanlardan Refet Pa a, Ankara ile istanbul'daki yabancı elçilikler arasında irtibat görevi yapmı olan Dr. Adnan Bey; Türkiye'nin en ün lü ordu kumandanlarından Kâzım Karabekir Pa a ile ttihat ve Terakki'nin en ileri simalarından Canbulat Bey etrafında toplanmı tir. Bu partinin kurulması, Meclis'te hemen bir bölünmeye yol açmı ve o kadar çok sayıda milletvekili Terakkiperver Fırka'ya geçmi tir ki, bunun sonunda Cumhuriyet Halk Partisi azınlı a dü mek tehlikesi ile kar ıla mı tir. Bu siyasal bunalımın sonucu olarak Terakkiperver Fırka'ya sempati besleyen önderlerden biri olan Fethi Bey, 1924'te Ba bakan olarak iktidara gelmi tir. 1925 ubatında Kürt isyanı çıkmı , Terakkiperverliler yukarıda söz konusu edilmi gerici unsurlarla ba lantı halinde olmakla suçlandınlmı lardır. Muhalefet gözden dü ürülmeye çalı ılmı ve Fethi Bey, isyanı bastırmak için gerekti i kadar azimli davranmamı olmakla 'tenkit' edilmi tir. Bu durumda Fethi Beyin kabinesi dü mü ve onun yerine ola anüstü askerî ve hukukî yetkiler alan ismet Pa a yeni kabineyi kurmu tur. Bu arada Fethi Bey de Paris'e büyükelçi olarak gönderilmi tir. Muhalefet basınıyla Terakkiperver Fırka da sesini çıkaramaz duruma getirilmi tir. Partinin pek çok üyesi bu bunalım anında anla mazlıkları bir ke

nara bırakıp iktidar partisinin etrafında birle mi lerdir. Bunu izleyen yıl içinde yüzeyde bir siyasal birlik manzarası görülmü tür.

Mustafa Kemal, bu fırtınaların arasından da büyük cesaretle geçmesini bilmi tir. Osmanlı Saltanatı 1 Kasım 1922'de kaldırılmı bir yıl sonra da Cumhuriyet ilân edilmi ti. Fakat yeni devletin Anayasası 20 Nisan 1924'e kadar hazırlanmamı tı. Bunun da kabulü ile, devrim temelinin son çivisi de çakılmı tir. Siyasal bakımdan Anayasa, 1919'dan beri olu maktada bulunan büyük de i iklikleri kesinle tiren bir mühür te kiletmi , fırtınalı bir karı ıklık ve geçi dönemini kapamı tir.

1 Mart 1924'te Mustafa Kemal, Meclis'in be inci yıl oturumunu, bütün ülkenin merakla bekledi i önemli bir nutukla açmı tir. Bu nutuk, Cumhuriyetin ve Cumhuriyetin kanının izleyece i politikanın ilk resmî açıklaması olmu tur. Mustafa Kemal nutkunda, ulusun büyük bir heyecanla kabul etti i ve ülkeye yerle tirdi i cumhuriyetin her türlü saldırıya kar ı azimle korunması gerekti im söylemi tir. (Bundan, hükümetin alaca ı tedbirlerin, ne kadar sıkı olursa olsun, haklı görülece i anlamı çıkarılmı tir.) Nutukta ö retim ve e itim birli inin salanaca ı bildirilmı tir. (Bundan da her türlü e itimin Millî E itim Bakammn kontrolü altına verilece i, din e itiminin son bulaca ı anlamı çıkarılmı tir.) Ayrıca, hukuk sisteminin bütün dinî etkilerden kurtarılaca ı, bütün mahkemelerin Adalet Bakanlı na ba lanaca ı; ordunun politikadan uzak tutulaca ı (bu, subaylar Meclise giremeyecekler demektir); Genelkurmay Ba kanı Fevzi Pa anın kabine dı nda kalaca ı açıklanmı tir.

Nihayet nutkun haber verdi i en önemli konu da din i lerinin devlet i lerinden ayrılaca ı idi. Gazi'nin bu kararı ile Diyanet leri Vekili o zaman Mustafa Fevzi Efendi kabine dı

mda kalacaktı. Eski eyhüslâmın yerini almı olan vekilin kabine dı nda bırakılması, halifeli in de politikadan uzak tutulması demektir ki bu ekilde bu makam anlamını kaybediyor ve dolayısıyla kaldırılması gerekiyordu. Mustafa Kemal tarafından ileri sürülen ve ço u bütünüyle yeni olan bu teklifler, bir ay sonra kabul edilecek Anayasanın temelini tekil ediyorlardı.

Anayasanın ilk maddesi, Türk Devleti'nin bir Cumhuriyet oldu unu ilân etmektedir. Bir devrim sonucunda ya da üstü kapalı bir otokrasi ya da ki i diktatörlü ünün gelişmesi sonucunda kralcı bir rejime dönülmesi tehlikesini önlemek için de, Anayasanın son maddeleri arasına bir madde konarak "Devletin ekinin Cumhuriyet oldu unu belirten birinci maddenin de i tirilmesi için hiçbir teklifte bulunulamaz" denmiştir. Bu ekilde, Cumhuriyeti kurmuş olan milliyetçiler, kendilerini devirme teebbüslerine ve ilkelerine karşı çıkarılacak aksi yöndeki siyasal doktrinlere bir set çekmişlerdir. Aynı zamanda hükümet içindeki de i ikliklerin, kurulan örgütün temellerinin sarsılmasına imkân vermesini önleyecek bir siyasal süreklilik ve dengeyi de sağlamışlardır. Amerika Birleşik Devletlerinde bağımsızlık beyannamesinin ilânından sonra anayasanın kabul edilmesiyle nasıl her türlü geriye dönüş yolları kapatılmışsa, Türkiye'de de devlet, böyle kesin bir kalıp içine dökülüyordu.

Anayasa genellikle, dı politikada yumuşak, karışık bir örgütü olmayan, ya amında yan ilkel ve küçük bir ulusun ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte sade bir belgedir. Baında bir kuklanın bulunduğu bir parlamentonun yardımı olan veya olmayan bir sultanın ve vezirlerinin mutlak yönetimine alınıcı bir ulus için böyle bir anayasa gerekiyordu. Te rîf yetki, tek meclisli parlamento tarafından doğrudan doğruya kullanılmak

tadır. 23 Nisan 1920 tarihli "Te kilâti Esasiye Kanunu"nda kabul edilmi olan bu esas aynen bırakılmı tır. Cromwel protektorasının ilk parlamentosunda oldu u gibi, Meclis'in bir askerî grup haline gelmesini önlemek için subayların üye olmalarına izin verilmemi tir. Çünkü Mustafa Kemal'in etrafındaki politikacılar kolayca böyle bir grup kuracak durumdaydılar. Bunun sonucunda, Milliyetçi Devrime katılmı pek çok subay, rütbelerini bırakmak, üniformalarını çıkarmak ve ordudan istifa etmek suretiyle Meclis'teki yerlerini koruyabilmilerdir. Genelkurmay Ba kanı artık bir kabine üyesi de ildir. Böylece, her türlü askerî etkiden uzak, bütünüyle sivil bir yönetimin devamı sa lanmı tır. Avrupa tarihinde devletlerin bir askerî darbe ile yemden ekillendikten soma ulusal orduyu kontrol eden askerî oligar ilerin eline dü mesi olaylarından ders alınmı ve böyle bir durumu önlemek için çok akıllıca hareket edilerek Anayasaya bu maddeler konmu tur.

Meclis, seçti i cumhurba kanının atadı ı bir ba bakan ve onun bakanları aracılı ı ile icra yetkisini yürütmektedir. Yine Meclis sürekli olarak hükümeti kontrol etmek ve uygun gördü ü zaman icra yetkilerini geri almak yetkisine sahiptir. Kabine üyeleri, gerek toplu halde gerek teker teker, hükümetin genel politikasından Meclis'e kar ı sorumludurlar. Meclis'in seçti i cumhurba kanı aynı zamanda Meclis oturumlarına ba kanlık etmek yetkisine de sahiptir. Cumhurba kanı, Meclis'in görev süresi kadar bir süre için yani dört yıl için seçilmektedir. İkinci kere seçilme hakkı da vardır. Devlet ba kanı olarak tören günleri de Meclis'e ba kanlık etmekte, her yıl 1 Kasım günü Meclis'in açılı mında bir açılı nutku söyleyerek, hükümetin geçmi yıl içindeki çalı maları hakkında bilgi vermekte ve gelecek yıl yapılması beklenen i ler için tavsiyeler

de bulunmaktadır. Gerekti i zaman Bakanlar Kuruluna da ba kanlık ederek bir bakıma ba bakanlık görevini de zaman zaman üzerine almaktadır. Yalnız cumhurba kanı, Meclis tartışmalarına kan amamakta ve oy kullanamamaktadır.

Milliyetçi Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birli i arasındaki sıkı ili kilere ra men, her iki ülkedeki yeni düzenlerin birbirlerinden çok de i ik olduklarını belirtmek gerekir. Sözügel i, Türkiye Cumhuriyeti, slâmn dı yapı ma kar ı giri ti i hücumlara kar ılık, Anayasanın ikinci maddesine göre, slâm dini üzerine kurulmu tur. Halbuki Bol evik devleti, Kari Manc'ın dogmatik sistemine dayanmaktadır. Türkiye'de yerle mi bir Fransız olan Kont Ostrorog, Türkiye Cumhuriyeti üzerine yazdı ı bir makalede, devlet yönetiminin lâik niteli ine ra men Anayasanın nasıl slâm ilkelerine dayandı ım anlatmaktadır:

"Türkiye Cumhuriyeti politikacılarının yabancı etkenlerin baskısı altında devlet dinsizli i, Marksizm ve Komünizm sempati duydukları dü ünülmü ve söylenmi tir. Ankara'da yayımlanan belgeler bu görü ün yanlı oldu unu göstermektedirler. Kanun ta anlarından, Hukuk Komisyonu tartışmalarından ö rendi imize göre Türkiye Cumhuriyeti politikacılarına, günümüzün tartışmaları izlemi olanlar muhakkak ki 'modernistler' diyebilirler. Fakat her eyden önce Müslüman kalmı lardır ve bunu açıkça ifade etmi lerdir."

Nitekim, komisyon tartışmalarından birinde, Müslüman olmayan bir üye, slâm kanunlarına hiçbir ekilde atfı yapılmamasını, yalnız Batı Avrupa'da cari olan hukuk sistemine ba vurulmasını ısrarla istemi ; fakat bu teklif, halkın ço unlu unun Müslüman oldu u ve slâm hukukuna de inmekle ye

ni kanunların daha kolaylıkla kabul edilece i öne sürülerek reddedilmi tir.

Bundan ba ka yine Kont Ostrorog'un belirtti i gibi, yeni Anayasa ruh bakımından slâm ilkelerini oldukça geni çapta benimsemi tir:

" slâm görü üne göre; ki i özgürlü ü ve mülkiyet hakkı yalnız insan psikolojisinin ve ekonomik sa duyunun gere ini temsil etmemektedir. slâm dininde, bu haklar insanlara, yer yüzündeki görevlerini yerine getirebilmeleri için Tanrı tarafından verilmi lerdir. Bunun sonucu olarak, bir Müslüman ülkede bu haklar slâm dini ihlâl edilmeden ya da ortadan yok edilmeden insanların elinden alnamazlar."

Nitekim, Anayasa, 71 ve 72. maddelerinde bu slâm mantı na çok uymaktadır. Bu maddelerde, din özgürlü ünün kinin dü ünçe, konu ma, yayın, gezi, çalı ma, toplanma, mal sahibi olma, malmı kullanma haklarının Türk vatandaşının ulusal haklarından oldu u; can, mal, mesken dokunulmazlı ı bulundu u, de eri verilmeden hiç kimsenin malının kamula tınlamayaca ı belirtilmektedir.

Böylece görüldü ü gibi, Anayasa, slâm hukukuna ve geleneklerine uygundur ve özel mülkiyet haklarını tammayan her türlü Marksizm ve Komünizmi reddetmektedir. Gerçekten, Anayasa, Bol evik fikirler kar ısında ulusun genel tutumunu yansıtmaktadır. Anayasa için ilham alınmı yabancı siyasal fikirler Bol evik de il, Batılıdır. Sözgeli i, ngiltere'de tarihsel bir olu olan parlamento egemenli i; Türkiye'de bir anayasal teori haline getirilmi tir. Bununla beraber urasını da kaydetmek gerekir; imdiye kadar, Ankara Parlamentosu anayasal hakları balonundan Westminster Parlamentosundan daha az pratik yetkiye sahip oımu tür.

Yeni Cumhuriyetin üzerine kuruldu u temelleri ve Cumhuriyetin i leyi ini sade ve açık bir dille belirtmi olan Anayasaya ek olarak bir sürü yeni kanun da kabul edilmi ve hazırlanmı tır. Bunların yanı sn a idarî reformlar da tasarlanmı ta. er'î mahkemelerin kaldırılması ile büyük bir adım atılmı tır. Yarım yüz yıl önce Fransa'dan alınmı olmasına rağmen artık günün ihtiyaçlarına cevap vermeyen Mecelle de kaldırılmaktadır.

Bütün bunlar, Türk zihinlerinin Batılıla maya do ru ne kadar büyük bir yol almı olduklarını göstermektedir. 1926 yılı ba larında Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, talyan Ceza Kanunu'ndan alman 700 maddelik yeni bir ceza kanununu Parlamento'ya getirmi tır. 1800 maddelik yeni Medenî Kanun isviçre'den; 700 maddelik yeni Ticaret Kanunu da Almanya'dan alınmı tır. Cumhuriyetin, Ankara'da yeni bir Hukuk Fakültesi açmı tır. Kendisinin de belirtti i gibi, bu okul yalnız yüksek dereceli devlet memurlarını ve hukuk danı manlarını e itmekle kalmayacak aynı zamanda daha önemli olarak yeni Türkiye'nin ihtiyaçları ile devrim fikirleri arasında bir ahenk kuracaktır. Yeni devrim kanunlarının ı ı ı altında yargıçların ve avukatların yeti tirilmesi çok akıllıca alınmı bir tedbirdir. Bu tedbirler, Mustafa Kemal Pa a'nın, devrimci reformlarının bunları yayacak ve ö retecek bir e itim sistemi kurmadan uzun ömürlü olmayacaklarını çok iyi anlamı bulundu unu göstermektedirler. E itim ve reform elele yürümelidir. Okullar, teknoloji, tarım, hukuk, giyim, din gibi bütün alanlarda, yeni devrim ilkelerini ö retecek biçimde örgütlenmelidirler.

Türkiye'deki bugünün hukuk düzeninde 600 mahkeme bulunmaktadır. Bunların 160'ı köylerde, öbürleri ehir ve kasabalardadır. Bu mahkemeler hukuk, ticaret ve ceza davalan

na bakmaktadırlar. Bunların üstünde otuz iki üyeli Yargıtay bulunmaktadır. Yargıtay da, davaların çe itlerine göre ubelere bölünmü tür. Bunlar, mahkemelerin verdikleri kararları onaylar, reddeder ya da düzeltirler. Önceleri Eski ehir'de bulunan Yargıtay, somadan Ankara'daki yeni binasına ta ınmı tır.

Eski istinaf mahkemeleri, i leri hızlı ve daha yeterli bir e- kilde yürütmek amacı ile kaldırılmı lardır. Ülke altı genel mü- fetti li e bölünmü tür. Be er yardımcılan olan bu genel mü- fetti ler halk ile Adalet Bakanlığı ı, halk ile hukuk reformları arasında ba lantıyı sa lamaktadırlar. Bu hukukî reformları kısa zamanda harikalar yaratabilece i en iyimser hayranlar tarafından bile beklenmemektedir. Çünkü geçmi in yolsuzlukları çok büyüktür. Fakat, yeni kanunlar getirilmı tir ve bunları uygulayacak hukukçuların yeti tirilmesine ba lanmı tır. Böylece yeni bir sistemin çekirde i atılmı tır ve bunun filizlenmeyece i yolunda bir endi eye kapılmak için de sebep yoktur.

Edited by Foxit Reader
Copyright(C) by Foxit Software Company,2005-2007
For Evaluation Only.

<http://genklikcephesi.blogspot.com>

Edited by Foxit Reader
Copyright(C) by Foxit Software Company,2005-2007
For Evaluation Only.

<http://genclikcephesi.blogspot.com>

Ünlü İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee, Türk Devrimi'nin geleceği konusundaki düşüncelerini Türkiye III Bir Devletin Yeniden Doğuşu adlı bilimsel çalışmasında şöyle dile getirmiştir:

"Büyük olaylar, büyük adamlar ortaya çıkarır. Fakat barış içinde geçen sosyal hayatın ağırlığı içinde bir ulusun iç çekişmelere ve rekabetlere düştüğü ve bu yüzden ilerlemenin durduğunu çok görülmüştür. Türkiye'yi bekleyen en büyük tehlike de budur. Bugünkü önderler; eserlerini kendileri kadar heyecanla ve etkiyle yeni önderler yeti tirmedikleri takdirde, reformlar, hareketsizlik yüzünden reformcularla beraber ölmek tehlikesinde bulunmaktadır. Modern Türkiye'de harekette olan tarihsel güçler bu soruya bir 'istisna' tanımayacaklardır. Bu sorunun cevabını da yalnız zaman verecektir. Aynı zamanda Türkiye'de bilinçli ve hesaplı bir gerici tehlikesi kalmamıştır. Ulus azimle Batı'nın ilerleme yoluna koyulmuştur. Bu yoldan geri dönmesi için pek az ihtimal vardır."

Ünlü İngiliz tarihçi, bu değerlendirilmesini 1926 yılında yapmıştır. Bugün için Türkiye'de tarihinin bu sözlerine katılmak ve onu haklı bulmak biraz olanaksızdır.

Türkiye III (Bir Devletin Yeniden Doğuşu)

Arnold J. Toynbee

Cumhuriyet

Cumhuriyet'in okurlarına armağandır.
Parayla satılmaz.

Türkiye III

(Bir Devletin Yeniden Doğuşu)

Arnold J. Toynbee

Cumhuriyet

Cumhuriyet'in okurlarına armağanıdır.
Parayla satılmaz.

Ünlü İngiliz tarihçi Arnold J. Tonybee, Türk Devrimi'nin gelece i konusundaki dü üncelerini Türkiye III Bir Devletin Yeniden Do u u adlı bilimsel çalı masında öyle dile getirmi tir:

"Büyük olaylar, büyük adamlar ortaya çıkarır. Fakat barı içinde geçen sosyal hayatın a ır akı ı içinde bir ulusun iç çeki melere ve rekabetlere dü tü ü ve bu yüzden ilerlemenin durdu u çok görülmü tür. leride Türkiye'yi bekleyen en büyük tehlike de budur. Bugünkü önderler; eserlerim kendileri kadar heyecanla ve etkiyle yeni önderler yeti tirmedikleri takdirde, reformlar, hareketsizlik yüzünden reformcularla beraber ölmek tehlikesinde bulunmaktadır. Modern Türkiye'de harekette olan tarihsel güçler bu soruya bir 'istisna' tanımayacaklardır. Bu sorunun cevabını da yalnız zaman verecektir. Aynı zamanda Türkiye'de bilinçli ve hesaplı bir gericilik tehlikesi kalmamı tir. Ulus azimle Batı'nın ilerleme yoluna koyulmu tur. Bu yoldan geri dönmesi için pek az ihtimal vardır."

Ünlü İngiliz tarihçi, bu de erlendirmesini 1926 yılında yapmı tir. Bugün için Türkiye'de tarihçinin bu sözlerine katılmak ve onu haklı bulmak biraz olanaksızdır.

T Ü R K Y E

Bir Devletin Yeniden Do u u

III

Nurer U URLU ba kanlı nda bir kurul tarafından hazırlanmı tır.

Dizgi Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A. .
Baskı: Ç a da Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. ti.
Ocak 2000

ARNOLD J. TOYNBEE

T Ü R K Y E

Bir Devletin Yeniden Do u u

III

Çeviren: Kasım Yargıcı

Cumhuriyet GAZETESİNİN
OKURLARINA ARMA ANIDIR.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUS, TARIM, DEMRYOLLARI

Büyük savaşın berini yaptı. Bizim Türkiye incelemeini bizi yenilgi, yeniden canlanma, devrim ve siyasal örgütlenmeden ibaret olan geçi döneminde dola tırdı. Bu arada bu iddetli de i im dönemi içindeki bazı olayları da görmü olduk. Artık bütünüyle cumhuriyetçi bir devlet ile karşı karşıya bulunuyoruz.

Bir Anayasa ile örgütlenmi, halkın desteğini kazanmı ve yeterli bir önderin yönetiminde bir devlet görüyoruz. Yeni Türkiye, daha önce üphedilerin ileri sürdükleri gibi bir "dekor" değil, gerçek bir olu tur. Ülkenin barını içinde kalkınma dönemine girdi i bu sıralarda artık dikkatlerimizi askerî ve siyasal bunalımlardan alıp Türkiye'nin ekonomik gelişmesine çevirmeliyiz.

Politika, amaca ulaşmak için kullanılan bir araçtır. Amaç da ulusun, hükümet tarafından sağlanmı bir güvenlik içinde barını ve refaha ulaşmasıdır.

Profesör E.F. Nickoley'ın Türkiye için söyledi i gibi "Yalnız hükümet eklinin de i mesisi ülkenin ekonomisinde bir devrim yaratmaya yeterli değildir. Fakat ki ilerini te ebbüsle

rine yol açacak artları yaratabilir ve yaratmalıdır. Her eyden önce güvenlik ve huzur artlarının getirilmesi gerekir. Bunun ilk gere i de istikrarlı bir hükümettir. Böyle bir hükümetin yönetiminde toprak sahipleri, çiftçiler, sermaye sahipleri baskı ve adaletsizli e kar ı korunmalıdır. Böyle bir hükümet halka güven a ılamak, güvensizlik ve kötümserlik yerine inanç uyandıracak bir yola götürmelidir."

Bir yönetimin geçirece i son sınav ülkenin bu yönetiminden do an ekonomik durumudur. Bunu gözönünde tutarak yeni rejimin, yeni Cumhuriyetin ekonomik alanda Türkiye'ye ne getirdi ini görelim:

Önce unu belirtelim; ülkenin bugünkü ekonomik durumu kar ısında büyük ve çok yaygın bir kötümserlik bulunmaktadır. Gerek Tüfk, gerek yabancı i aamian ümitsiziik içindedirler. Bu durum kar ısında Türkler ya aldırmamakta ya da büyük bir endi eye dü mektedirler. Fakat unu da i aret etmeliyiz; günün artlarına bakarak ya da daha iyi durumda bulunan ülkelerdeki artlarla bir kıyaslama yaparak durum hakkında tam ve dürüst bir görü e ula mak mümkün de ildir. Böyle bir görü e ancak bugünkü ekonomik durum ile dünün artlarını kıyaslayarak varabiliriz. Ayrıca bugünün güçlüklerini ve yakın geçmi te kar ıla ılmı olan engelleri de gözönünde tutmak gerekir. Türkiye, büyük felâketler ye *fırtınalar geçirmi tir* ve ancak normal duruma dönmeye ve evine bir çeki düzen vermeye ba lamı tır ve bu i ler de ulusal ya amın anormal artlan içinde yapılmaktadır (1).

Türk ulusunun Ulusal Devrimi yapması ve Cumhuriyeti

(1) Kitabın yayınlanma tarihinin 1926 oldu u yeniden hatırlanmalıdır

kurmasının Osmanlı tarihinin hiçbir devrinde görülmemi olan bir ekonomik çöküntü içinde gerçekle mesi bir talihsizliktir. Gerçi Cumhuriyet i ba ina gelir gelmez, Dolmabahçe ve Yıldız sarayları gibi saltanatın zenginlik ve lüks sembolü olan sarayların masraflarından kurtulmu tur; fakat maliye kendini daha büyük baskılar altında bulmu tur.

Maliye yalnız devlet borçlarının yükü altında de ildi, aynı zamanda devlet gelirleri Düyunu Umumiye idaresinin de yönetimi altındaydı. Ülke on yıl aralıksız süren sava lardan bitap ve yıkıntı halinde çıkmı tı. Ülkenin emek gücü gerek nitelik, gerek nicelik bakımından eksilmi ti. On yıl süren sava lar bedenî yeterli i olan erkeklerin sayı m azaltmı , sava lardan sa dönenler de enerjilerini ve sa hıklarım yitirmi lerdı. Sava lar tarlaları fakirle tirmi , yük hayvanlarının özelliklerle iç Anadolu'nun cins atlan askerî gayeler için kullanılmı ol duklanndan pek azmi geride bırakmı tı.

Tanm, hâlâ ilkel bir durumdaydı. Ne yeterli insan, ne yeterli hayvan, ne yeterli araç bulundu undan ülke tarımı acınacak bir seviyeye dü mü tü. Ordudan terhis edilenlerin parası, giyece i, yiyece i yoktu. Bir kı mımı da larda ba ıbo dola ır olmu , bir kısmı çobanlık, bir kısmı e kıyalık, bir kısmı da çetecilik yapmaya koyulmu tu. Türkiye'nin ba ka kaynaklan da geli memi ti. Ticaret, Türk olmayanların elindeydi. Bunlann ço u da ülkeden çıkarılmı ; Türkiye'nin kalkınması için çok ihtiyaç duyulan bilgi, sermaye ve tecrübe de bunlarla beraber gitmi ti.

Yeni hükümet ilk yıllarda hata üstüne hatayla ülkeyi ekonomik uçurumun içine her zamankinden daha çok dü ürmü -tü. Gelirler sistemi o kadar kötü uygulanıyordu ki; ticaret ve

nakliyecilik adeta cezalandırılıyor ve cesaretleri kınıyordu. İstanbul, tam bir ekonomik çöküntü içine düşmeye bırakılmıştı. Yabancı yardımı, yabancı bilgisi, yabancı uzmanlar, hattâ yabancı ülkelerde yetişmiş Türklerle işbirliği yapmama; yabancı malların, yabancı sermayesini, yabancı kredilerini reddetme politikası; Cumhuriyetçi önderlerin ülkenin kontrolünü ele aldıkları zaman göstermiş oldukları kısa görüşlülükten başka bir şey de yoktu. Fakat gerçeği de unutmamak gerekir; bu önderlerin çoğu hükümet sorumluluklarına alıngan değil, devlet yönetme mesleğinde tecrübe görmemiş askerlerdi. Ekonomik ve siyasal bilimlerdeki tecrübeleri, denemeler ve hataları öğrenmek yolu ile olmuştur. Ayrıca gelirleri işlerde karlılarına büyük engeller de çıkmıştır. Savaş alanlarında ün kazanmış bu generaller ve kurmay subaylardan sivil devlet adamları olmaları ve ülkenin ekonomik refahını sağlamaları bekleniyordu. Bu, onlar için ancak Herkül'e yararı büyük bir işti. Bu askerlerin fırtınalardan çıktıktan sonra devlet gemisini esas rotasına sokmayı başlandıranları, devlet yönetiminde de, savaş alanlarında olduğu gibi, başarıyla ulaşılabileceklerini anlayabilmek için karlılarına çıkan bazı ekonomik problemleri çözüp çözemediklerine bakmak gerekir. Önce, en önemli sorun olan nüfus durumuna bir göz atalım.

Hatırlanacağı üzere, Lozan'daki barış görüşmeleri sırasında Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te iki ülke arasındaki ulusal ve dinî azınlıkların mübadelesi için bir konvansiyon imzalanmıştı. Böyle bir anlaşmanın amacı, her iki ülkeye daha yeknesak bir ulusal topluluk kazandırmak ve aynı zamanda içlerinde kalan dikenleri temizlemektir. Dr. Nansen tarafından bu mübadele en iyi çözüm yolu olarak tavsiye edildikten sonra,

konferansa katılan ülkeler de bu fikri uygun bulmuşlar ve böyle bir anlaşmanın imzalanmasını onaylamışlardır.

İstanbul'da olanlar bunu gereksiz ve çok sert bir tedbir olarak görmüşlerdir. Fakat çok daha önceleri Venizelos tarafından ortaya atılmış olan bu tedbiri (Venizelos böyle bir mübadele fikrini 1914 yılında öne sürmüştü). Türkler kabul etmekle birdenbire olanüstü bir sorun ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorun; hırsızlıklar ve sürtümelerle doluydu: insanların bir ülkeden öbürüne aktarılması, malların karşılıklı tazmini için bir Karma Komisyon kurulmuştur. Türkiye'deki Rum azınlığının büyük bir kısmı zaten 30 Ocak 1923'ten önce ya ülkeyi terketmiş ya da zorla çıkarılmıştır. Buna karşılık, Yunanistan'daki Türklerin Türkiye'ye göçü henüz başlamıyordu.

Türkiye bu işe derhal dört elle sarılmıştır. Zaman zaman kötümserlerin endişelerinin yersiz olmadığını görmüşlerdir. Yerinden olan herkes ıstırap çekmiş, işlerin kötü yönetildiğini düşünmüşlerdir. Türkiye ve Yunanistan'da bulunan Batılı gözlemciler anlaşmayı izleyen iki yıl içinde insanların evlerinden koparılıp yabancı bir çevreye hattâ dillerini bilmedikleri bir ülkeye zorla götürülmelerinden doğan trajediyi büyük bir üzüntü içinde izlemişlerdir (1).

Göçmenlerin çoğu aç ve çıplaktı. Yanlarında taşıyabildikleri kadar eşya getirmişlerdir. Bazıları göçün güçlüklerine dayanamayıp ölmüşlerdir. Bir kısma kamplara, bir kısmı bo-

(1) İç Anadolu'da yaayan ve kendilerini Rum zanneden pek çok Ortodoks Hıristiyan, Türkçeden başka dil bilmemektedir. Bunun gibi Girit ve Makedonya'dan Türkiye'ye göç eden Müslümanların çoğu da Rumcadan başka bir dil konuşamamaktaydı.

salan evlere yerle tirilmi lerdir/Hükümetin dikkatsizce giri - ti i bir nüfus da ıtımı yüzünden da köylüleri ovalara, ova köylüleri da lara yerle tirilmi tir. Türkiye'den kaçan ya da ıkarılan Rumların geride bıraktıkları evler, Yunanistan'dan gelen göçmenlerin hakkı oldu u halde hakkı olmayan ellere, yerli Türklere geçmi , bunlar da bu evleri göçmenlere kiralamı lar ya da kendileri geçerek eski evlerini göçmenlere bırakmı lardır. Bu büyük mübadele sırasında bir sürü kaçınılmaz yolsuzluk olmu tur.

Fakat bir bütün olarak bu mübadele i i, Amerikan Yakın-do u Yardım Misyonu, Karma Komisyon ve di er ilgili kuru- lu ların çalı maları sayesinde basan ile sona erdirilebilmi tir, denilebilir. Göçmenler için geçici oturma kamplan kurulmu , a ocaklan ve yetimhaneler açılmı tir. Rumlar mümkün olan hızla Türkiye'den ıkanlmı , Yunanistan'dan gelen göçmen- ler de mümkün olan hızla yerle tirilmi ler, kendilerini kurtarır duruma getirilmi lerdir. Bu i lere ayrılan para yeterli de- ildi. Bir kısmı ile memurların maa lan kar ılanmı tir. Geri kalanı 400.000 göçmenin yerle tirilmesine yetmemi tir. Yu- nanistan da aynı sorun ile kar ı kar ıya kalmı tir. Fakat bütün bu güçlükler ve hatalara ra men i , oldukça ba anlı bir ekil- de bitirilmi tir. Üstelik Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin üyesi olmadı ndan Yunanistan gibi bu örgütün malî ve idarî yardı- mına da ba vuramamı tir.

Bu mübadelenin sonuçlan ilgi çekicidir. Her eyden ön- ce Türkiye, siyasal bir yükten; artık ülke içinde dinî ve siya- sal imtiyazlar ve millet sisteminin sa ladı ı di er çıkartan is- teyen rahatsız edici bir Türk olmayan azınlıklar sorunundan kurtulmu tur. Türkiye artık ırk bakımından bir bütün ve an

çak ba ka Avrupa ve Asya ülkelerinde görüldü ü oranda yabancı azınlıkları bulunan bir ulusal devlet haline gelmi tir. Türkiye için artık içerden engellenmeyecek bir ulusal kalkınma yolu açılmı tır.

Ekonomik bakımdan, Türkiye'nin en kıymetli ticaret unsurlarını kaybetmekle büyük zararlara u rayaca ı kehanetinde bulunulmu tur. Batılıların elinde bulunmayan bütün i ler Rum ve Ermenilerin tekelindeydi. Bunların Türkiye'den gitmeleriyle ülkenin büyük bir ekonomik darbe yiyece i söylenmi tir. Bu inanı hâlâ yabancı gözlemciler ve i adamları arasında yaygındır. Ticaret konularında pek az tecrübeleri olan Türklerin Rum ve Ermenilerden bo alan yerleri doldurup dolduramayacakları konusunda bir tahmin yapmak için zaman daha çok erkendir.

Buna kar ılık, Yunanistan'dan gelen göçmenler bir bakıma ticaret ve i konularında oldukça tecrübe sahibidirler ve te ebbüs enerjileri vardır. Elbette, bunlar yeni ülkelerine yerle tikten sonra kısa zamanda bu yeterliliklerini hissettirecekler, Rumlar ve Ermenilerden bo kalan yerleri dolduracaklardır. Ço u Türkçe bilmemekle beraber, ulus olarak aynı duyguları ve aynı dinî inançları ta ımaktadırlar ve bu yüzden ülkenin kalkınması ve zenginle mesinde kıymetli bir i birli i sa layacaklardır.

1912 1913, 1914 1918 ve 1919 1922 sava larından ve birçok eski Osmanlı vilayetinin Türkiye'den kopmasından sonra ülkenin nüfus sorununu incelerken Cumhuriyetin karıla tı ı birçok sorundan biri daha gözümüze çarpmaktadır. Bugün İngiliz dominyonlarının ya da yarım yüzyıl önce Amerika Birle ik Devletleri'nin kar ıla tıkları bir durum ile yüz

yüze geliyoruz. Türkiye; uygun iklimi, kullanılmamı su gücü, verimli ovaları ve vadileri, i lenmemi orman ve madenleriyle, zengin bir ülkedir ve bu zenginliklerinin büyüklü üne oranı göz önüne alınırsa Kanada'mnkinden çok daha geni ekonomik imkânlar vaat etti i görülmektedir. Fakat Anadolu'nun problemi, Kanada'nın, Avustralya'nın ve Yeni Zelanda'nın oldu u gibi bir nüfus problemidir.

Musul vilayetini içine almayan bugünkü Türkiye'de 9.000.000 insan bannmaktadır. Bu nüfus 210.000 mil karelik bir alanda ya amaktadır. Bu durumda mil kare başına 43 kişi ya da daha az dü mektedir. Bu sayı İngiltere'de 701, skoçya'da 160'tır. Bundan da Türkiye'nin ne kadar büyük bir sorun kar ısında bulundu u anlaşılmaktadır. Nüfus yetersizli i kalkınma için bir handikap olmaktadır. Oysa, Türkiye'nin benzemek istedi i Avrupa ülkelerinde mil kare başına dü en insan sayısı öyledir:

Almanya 348, Çekoslovakya 244, Fransa 187 ve hatta Yunanistan 167(1).

Fakat unu da unutmamak gerekir; Türkiye kalabalık ehir nüfuslarını kaldırabilecek bir sanayi ülkesi de ildir, özellikle bir tarım ülkesidir. Bu bakımdan Türkiye'ye Birle k Amerika'dan daha kalabalık bir ülke diyebiliriz. Amerika'da

(1) Türkiye'nin nüfusu ile ilgili kesin istatistikler bulunmadı mdan verilen sayılar tahminidir. İngiltere Dış İleri Bakanlığı'nın 1924'te yaptığı tahmine göre; Türkiye'nin nüfusu 9.000.000'dür. Fransa Dış İleri Bakanlığı'nın tahmini bu sayıyı 7.000.000 olarak vermektedir. Yarbay J. H. Cornwall'un tahminine göre de, 8.000.000'dür. Türklerin verdikleri sayılar, 1923'te 12.000.000, 1925'te de 13.000.000'dür. Bunlar güvenilir sayılar de ildir; çünkü Türkiye sınırları dışında kalmı Musul gibi bazı bölgelerin nüfusu da buna katılmı tır ve Türkiye'den ayrılmı olan azınlıklar dü ülmemi tır. Ayrıca do um oranının gittikçe dü tü ü, yokluk ve sa lık ko ullarının kötülü ü yüzünden ölüm oranının da arttı ı söylenmektedir.

mil kareye dü en nüfus sayısı 31 'dir. Mısır, Rusya, Kanada, Avustralya, Brezilya ve ba ka tarım ülkelerine göre de, Türkiye, kalabalıktır. Bununla beraber, Türkiye'nin zengin tarım ülkelerinden daha iyi bir durumda bulundu u sonucunu çıkarmak için bir sebep yoktur. Fakat kısa zamanda fakirlikten ve e itimsizlikten kurtulmak için gelece e güvenle bakabilir.

Nüfusun sıkı ık olmadığı , üretimin geli medi i, ki i te-ebbüsünün kısır kaldı ı, halkın Batı yasanıma ve bilimsel ilerlemesine yabancı bulundu u bir ülkede tarım; ilkel ya amı olan topra a ba lı kütlelerin tabii kayna ı olmaktadır. Üstelik uygun bir iklim, verimli ovalar ve vadiler, zengin bir toprak, tarımı Türkülüsünün ba lıca endüstrisi yapmaktadır. Anadolu'nun birkaç bin yıllık tarihinde tarım artlarında pek az de i ıklik olmu tur. Çünkü köylü halk, Avrupa ve Amerika'dan esen Batılıla ma rüzgârlarını en son hisseden insanlardır. Ne Haçlılar fırtınası, ne bunları izleyen Batı ticareti, ne İtalyan Rönesansmdan esen imbat; ne de son yüzyıl içindeki misyoner faaliyetleri topra ın bu sade ve bilgisiz çocuklarını etkileyebilmi tir. Onlar gerçek muhafazakârdırlar. Dinlerine ve atalarının geleneklerine hayatlarının her alanında ba lıdırlar. Tarım faaliyetlerini de atalarının bin yıl önce yaptı ı gibi sürdürmektedirler. Sava ve sava söylentileri onları yalnız askere alındıkları, uzak yerlerdeki seferlerde öldükleri ya da pazarları daraldı ı zaman etkilemi tir. Ülkelerinin üzerinden devrimler gelip geçmi , sultanlar, halifeler geleneksel kurumlar tarihin akımı önünde devrilmi , bir zamanlar tebaası oldukları imparatorluk parçalanmı ve tasfiye edilmi ; milliyeti yabancı kom uları ortadan kaybolmu , Batılıla ma, denizin kabanaran dalgalan gibi ülkeyi kaplamı tır. Fakat onlar hâlâ a ır hayatlarını her zamanki gibi sürdürmektedirler.

Kullandıkları tarım metodları tarihin afa ndakilerden de i ik de ildir. Bir mandanın ya da ökün çekt i karasaban hâlâ en gözde tarım aracıdır. Derin sürme, gübreleme ve de i ik ekim, bilmedikleri eyledir. Modern ekme ve biçme makineleri görülmeye de er garip eyledir. Bunların yaptığı ı leri eller görmektedir. Her köy meydanında ba aklar, altlarına çakmak ta lan çakımı ve öküzler tarafından çekilen dövenlerle harman edilmektedir. Sap, samandan harmanı rüzgâra kar ı savurmak suretiyle ayrılmaktadır. De irmen olmayan yerlerde taneler, ta lar arasında ezilerek un yapılmaktadır. Batı Anadolu'da de irmenler sava ta yanmı , harabeye dönmü tür. Yolculuk eden bir ki i bu harabelerin de irmen oldukları nı uraya buraya yuvarlanmı eski de irmen ta lanndan anlamaktadır. 1911 yılından beri sava , ülkeyi durmadan ziyaret etti i için imdi köylünün i gördürebilece i en güçlü hayvan ancak üç ya ındaki bir öküzdür. Bu genç hayvanlar derin süren sabanları çekemezler. Onlarla topra ı alt üst etmek imkânsızdır. Boyunduru a alı ık olmadıkları için kullanmak da zahmetlidir. Anadolu'da toprak sürmede atları kullanmak alı kanlı ı olmadı , gerçekte mevcut atların büyük bir kısmı da sava larda telef edilece inden çok defa genç ve zayıf öküzlerle köyün kadınları yardım etmektedirler.

Türkiye'deki tarım problemi, son zamanlarda Hindistan'da uzmanların dikkatini çeken duruma benzemektedir ve aynı düzeltme metodları gerektirmektedir. Bunu en çok Türk önderleri öngörmektedirler. Onun için Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti giri ti i reformlarda tanmın gereklerine öncelik vermiştir.

Bu atılda Batı'mın etkisi açıkça görülmektedir. Batı'da

www.cizgiliforum.com
engine1

bu alanda elde edilmiş ilerlemeler ülkede uygulanmaktadır. Hükümet büyük bir uzak görürlülikle ülkenin sekiz yerinde tarım okulları açmıştır. Bu okullarda hem çiftçilere Batı'nın bilimsel metodları öğretilecek, hem de ülkenin tarım sorunları incelenip bunların çözümlenmesi için ara tırmalar yapılacaktır.

Cumhurbaşkanı, vatandaşlarına örnek teşkil etmek için kendisi de bir centilmen çiftçi olmuştur. Ankara yakınındaki çiftliği yalnız Türkiye'nin çiftçileri için değil, kurulacak başka çiftlikler için de bir örnek olacaktır. Yeni bir arazi üzerinde, bir su kaynağının ve demiryolunun yanında kurulmuş olan çiftlikte güzel binalar, on sekiz traktör, altı İngiliz yapısı harman makinesi, iki otomobil, dört kamyonet ve daha başka makineler bulunmaktadır. Burada karma tarım yapılmaktadır. Küçük bir fabrika yemi ve açlarının ürünü, sebze yi konserve haline getirmektedir. Tahıl ekilmekte, süt ürünleri elde edilmekte, damızlık ve kasaplık hayvan yetiştirilmektedir. Çiftlikte yetmiş inek, birkaç şviçre boğası, beş bin koyun, tiftik keçileri, tavuk ve anavadır. Bunun kadar geniş çapta olmamakla beraber ülkenin başka yerlerinde de okul çiftlikleri açılmıştır. Yabancı ülkelerde yetmiş uzmanların yönettiği bu çiftliklerde hem yeni uzmanlar eğitilmekte, hem de bölgenin çiftçilerine bilgi verilmektedir.

Hükümetin gösterdiği bu ilgiden dolayı Türkiye'nin birçok yerinde tarımlar düzelmektedir. Özellikle, ülkenin Batı etkilerine en açık olan bölgesi batı Anadolu'da iki, üç yıl içinde tarımlar artan hızla düzelmeye başlamış, bunlar gittikçe yaygın bir şekilde kullanılabilir olmuştur, yeni de tarım fabrikaları yapılmıştır. Tabiat da savaşın yıkık çökmesi bu ülkenin yüzüne gülmeye başlamış; hava artan üretimin artmasına, refahın geri gelmesine yardım edecek şekilde uygun geçmiştir.

Tarımda en büyük dönem de i iklimi i modern tarım makinelerinin kullanılması ve modern tarım metotlarının uygulanmasıdır. Büyük Sava 'tan az önce modern tarım araçları ilk defa Adana ve zmir vilayetlerinde görülmü tür. Adana bölgesinde daha çok Alman yapısı buharlı otomobiller, harman makineleri, demir pulluklar görülmü tü. Tzmir bölgesine ise daha çok Amerikan araçları ithal edilmi ti.

Sava tan beri, buharlı Alman traktörlerinin yerini motorlu hafif talyan, Fransız ve Amerikan traktörleri almaktadır. Türkiye topra ı, pek çok yerde a ır oldu undan güçlü traktörlerin kullanılması gerekmektedir. Mevcut traktörler hem pulluk çekme, hem de biçer döverleri ve harman makinelerini çalı tırmakta kullanılmaktadır. Bunun için ço u kasnak tertibatlıdır.

1924 yazında yüzden fazla Fordson traktörü yalnız pamuk ambarı Adana'da satılmı tür. Bir yıl önce bu bölgede satılan traktörlerin sayısı sadece yirmi be , 1922'de ise üçtü. Sava tan önce hiç satılmazken, 1924 yılında otuz kadar büyük Alman motorlu pullu u alıcı bulmu tur. Bu araçların ço unda farlar bulundu u için tarlalarda geceli gündüzlü çalı ıldı ı görülmektedir. imdiye kedar Türk köylüsünün bilmedi i diskarov da ülkeye girmeye ba lamı tür. Yakın zamanlara kadar bu, önemli bir araç sayılmazdı. Çok defa bu i , bir öküzün çekti i ve üzerine a ırlık olsun diye kadınların ya da çocukların oturdukları bir kütü ü sürüklemekle yapılırdı. imdi ise birçok yerde atların çekti i tırmıklar ya da traktörlerin çekti i diskarovlar kullanılmaktadır.

Tarım bakımından Adana ve zmir'den sonra Türkiye'nin en zengin bölgesi olan Bursa'da makineli tarım gittikçe yay

gmla maktadır. Tahta sabanların yerini çelik pulluklar almakta, motorlu traktörlere birçok yerde rastlanmaktadır.

Savaşın sonunda kömür hayvanlarının ve insan gücünün azlığı yüzünden gerçekten makineli tarıma büyük bir ihtiyaç vardı. Bu bölge oldukça giderilmemiş ve tam olarak giderilmesine devam edilmektedir. 1925 yılında Türkiye'de altı yüz Fordson traktörü vardı. Öteki markalardan da her halde yüz ya da yüz elli tane bulunuyordu. Traktör sayısının artması, başlıca makineli tarım araçlarının da gerektirdiği tir. Traktörle, sabanla elde edilen kat kat üstün ürün alan çiftçi, bu ürünü kaldırmak için biçer dövrelere, harman makinelerine, hattâ ürününü en yakın liman ya da istasyona taşımak için daha büyük, daha güçlü, daha modern tarım araçlarına ihtiyaç duymuştur.

Kıyı bölgelerinde makineli tarım hızla gelişmeyle beraber, ülkenin iç kısımlarında hâlâ ilkel yöntemlerle yapılmaktadır. Ülkede bine yakın traktör bulunmasına rağmen, İstanbul'dan Adana'ya giderken yol boyunca bir tek traktör bile görmek mümkün değildir. Henüz yapılacakların yanında çok az şey yapılmıştır.

Türkiye'de tarımın bazı kolları çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu kollarla büyük ilerlemeler elde edilmiştir. İzmir incirleri dünyanın en iyi incirleri olarak tanınmaktadır. 1925 yılında İngiliz basınında kopanlan bir kıyamet, İzmir'deki incir paketleme atölyelerinde özellikle satış arttırılmak üzere düzeltmek için tedbirler alınmasına yol açmıştır. 1925 yılında Samsun'da tütün ekimi büyük ilerlemeler göstermiş ve altı yabancı tütün alıcısı firma orada ofisler açmıştır.

Türkiye'nin bütün tarım bölgelerinde ekim faaliyetleri hızla artmıştır. 1924'te tütün ürünü bir önceki yıla kıyasla bir

misli olmu tur. Pamuk ekimi de Adana bölgesinde hayret verecek ekilde artmı tır. 1923 yılında ekime uygun alan 80.000 dönüm iken 1924'te 1.500.000 dönüm sürülmü tarlaya çıkarılmı ve bunun 900.000 dönümüne ekim yapılmı tır. 1925'te bu ürün Lancashire tekstilcilerinin dikkatini çekmeye başlamı ve yapılan incelemeler bunun kalitesinin Mısır pamu nununkine yakın oldu unu göstermi tir. 1925 yılında pamuk ekimine gittikçe artan bir dikkat gösterilmi , yerinde toplanan bir konferansta bu pamu un yeti tirilmesi ve üretilmesi ile ilgili sorunlar tartılmı ; incelenmi , hükümet de konuya büyük bir ilgi göstererek pamuk üreticilerine yardım vaadinde bulunmu ve bankalar makine alımı için krediler vermektedir. Bir Manchester firması da Adana'da bir çnçn fabrikası açmı tır. Mersin'deki demiryolu ve liman tesisleri ıslah edilmi , böylece Adana'mn pamuk ürününe daha rahat bir ihracat kapısı sa lanmı tır. Bursa gibi ba ka bölgelerde de pirinç, bu day, arpa ürünleri her geçen yıl artmı , son iki yıl içinde zeytin ürünü göze batar bir artı göstermi tir.

Bu özel tarım alanları dı nda, Türk tarımı genel olarak henüz pek yüksek bir seviyede de ildir. Bilgisizli in ve ilkel metodların yarattı ı handicap, tutuculuk ve reforma kar ı diren i , savaş ların etkisi ile "genel olarak" taranın durumu pek parlak de ildir. Türk çiftçisi uzun süre enerjisini tam olarak kullanamamı tır ya da kullanmak istememi tir. Buna da her an kar ıla ması mümkün tehlikelerin yarattı ı güvensizlik sebep olmu tur. Her an haydutların, çetelerin, istilâcılarının köyünü basması; ürününü alıp götürmesini beklemi , bunun korkusu içinde ya amı tır. Vergiler, özellikle a ar altmda ezilmi tir. Vergiyi toplayan a alar herkese aynı adaleti göstermemi

ler, bunu bir baskı, antaj ve ki isel kinleri tatmin aracı olarak kullanmı lardır. Ula tırma, tanı ma imkânsızlıkları da köylüyü kendi ihtiyacı olandan fazlasını üretme külfetine katlanmaya zorlamı tır. Köylü, ürününü ancak kom u pazarda satabilmi , daha fazlasını yeti tirmeye gerek duymamı tır.

Cumhuriyet bu sorunu da oldukça halletmi tir. Yeniden örgütlenearifmi olan jandarma ile haydutları ve çeteleri sindirmi tir. Maliyenin zararına olmakla beraber a ar kaldırılmı - tır. Bu tedbir, hem köylüyü rahatlatmak ve hem de siyasal bir yatırım olarak alınmı tır. Hükümet ula tırmayı geli tirmek için yollara, demiryollarına, limanlara mümkün oldu u kadar çok para ayırmaktadır. Bunun sonucu olarak köylünün daha fazla üretmekte gösterdi i cesaretsizlik gittikçe ortadan kalkmakta, tarımla ilgili ekonomik güçlükler azalmaktadır.

En ciddî sorun, bu i lere para bulmaktır. Ekim alanlarını geni letmek ve bunların ürünlerini pazarlara ula tırmak için para gerekmektedir. Köylüler fakir dü mü lerdir ve bir kenarda sermayeleri yoktur. Kasabalardaki tüccarlar imkânları elverdi i oranda köylülere kredi açmaktadırlar. Fakat para darlı ı vardır; krediler sınırlıdır ve ticarî güven yabancı ülkelerden sermaye çekecek kadar yerle memi tir.

Burada, demiryolları kumpanyalarının bu bo lu u doldurmaktaki ba arılarından söz etmeden geçemeyece iz. Bir yandan köylülere yardım etmi ler, bir yandan da kendi i hacimlerini artırmı lardır. Bazı kumpanyalar demiryolu boyundaki tarlaları geli tirmek, ekmek, i lemek isteyen köylülere kredi ile tohumluk teklif etmi lerdir. Tohumlukların bedelinin, ilk ürün satıldıktan sonra ödenmesi istenmi tir. Köylülerin satın aldıkları tarım araçları trenlerde yan ücrete ta mmı tır.

Köylülere, hiçbir ücret kar ılı ı olmadan tarım uzmanları gön-derilmi tir. Tarım araçlarında kullanılan akaryakıt ucuz tarife ile nakledilmi tir. Fakat köylere en büyük yardımını, a ar gibi bir gelirden yoksun kalmama, daha yapaca ı pek çok mas-raflı i bulunmasına ra men hükümet sa lamı tır. Yalnız köy-lünün yararına kanunlar çıkarmakla kalmamı , bedava tohum-luk da ıtmı , tarım makineleri için kredi açmı ; kooperatifler kurulmasını te vik etmi ve bankaları, bugünün tarımcı Av-rupa ülkelerindeki örneklere göre, yeniden düzene koymu -tur. Tarımın geli tirilmesi gibi büyük bir i te Cumhuriyet re-jimi büyük bir cesaret ve iyi niyet göstermektedir. Son yıllar-da elde edilmi ba arılar da rejimin çabalarının bir sonucudur. Ayrıca bunlara, sa lanan siyasal denge, verimli bir toprak ve uygun bir iklimin sa ladı ı faydalan da eklemek gerekir. Bu konu ile ilgili olarak hükümetin demiryollannı geli tirme po-litikasını da incelemeliyiz.

Türkiye gibi geni bir alana yayılmış , bölgeler arasında-ki co raffi yapının çok de i ik oldu u ve dü ük sayıdaki nü-fusunun ço unlu unu ilkel kalmı köylülerin te kil etti i bir ülkenin zengin tabii kaynaklarından, tanmından, sanayimden ve ticaretinden faydalanabilmesi için önce her eyin üstünde ula tırma kolaylıklarına önem vermesi gerekmektedir. Bir ül-kenin ekonomisi ancak bu damarlarla beslenebilir. Dünyanın üretici bölgeleri ile uluslararası ticaret arasındaki en önemli ba , iç ula tırmadır. Bir ülkenin yatan zenginliklerini en kâr-lı bir ekilde i letebilmek bu ba ın yeterli olmasına dayanmak-tadır.

Kemalist hükümetin demiryolu yapımına hızla giri mi olmasi, Türk önderlerinin bu gerçe i çok iyi anlamı olduk

larını göstermektedir. Yerli sermaye, bilgi ve tecrübe yoklundan, Cumhuriyete kadar demiryolu yapımı yabancıların eline dü mü tü. O güne kadar Türkiye sınırları içinde yapılmı olan bütün demiryolları, çok defa Osmanlı hazinesinin zararına spekülatif teebbüslere izin verilmesini artıran koşullarda olan yabancı kumpanyaların imtiyazındaydı. Yabancı demiryolları daha çok Batı Anadolu'nun tarımsal üretici zengin ve vadileri ile Güneydoğu Anadolu'nun ovalarını merkezlere ve limanlara bağlamak için yapılmışlardı. Bunların başlıcaları İstanbul ile Adana arasındaki Fransız hattı ve İzmir Aydın Afyon-Ankara hattıdır. 1919-1922 Türk-Yunan savaşının yapıldığı tahrifata uğramış bu demiryollarının çoğu büyük maddi zararlara uğramışlardır (1).

Demiryollarının ulaşımını hızlandıran bu bölgeler büyük faydalar sağladıkları ve birkaç yıl içinde ürünlerini hissedilir derecede artırmışlardır. Ülkede savaşın sona ermesinden beri demiryolu yapımı durmadan ilerlemekte, yeni bölgeler merkezlere bağlanmaktadır. Cumhuriyetten beri demiryolu yapımının büyük bir kısmı Türk mühendisleri ve işçileri tarafından yürütülmektedir.

Milliyetçi hükümetin yabancılardan para yardımını almaktan kaçınması ve eskisi gibi imtiyazlar vermek istememesi do-

(1) Türkiye'nin en eski demiryolu olan İzmir-Aydın-Afyon "Osmanlı İmparatorluk Demiryolu" 31 Aralık 1924'te sona eren altı aylık devre için yayınlanan raporda, 1923 yılının aynı altı aylık devresine kıyasla gayri safi gelirlerin yüzde oniki buçuk arttığını, buna karşılık masrafların yüzde beş azaldığını açıklanmıştır. Bu gelişme, taşınan yük tonajının artmasından ileri gelmektedir. Raporda, aynı devre içinde tonaj artışının yüzde onaltı olduğu belirtilmektedir ki, bu da, savaşın zarar görmüş bölgelerin hızla toparlanması, demiryolunun, geleneksel deve kervanlarına tercih edilmesine bir işaretlerdir.

layısıyla demiryolu yapımının finansmanını Türk maliyesi yüklenmektedir. Kemalist hükümetin, ülkenin ula tırmasına bu kadar önem vermesi, karayolları ile demiryolları gibi modern ula tırmanın gereklerine büyük bir heyecanla el atmı ol-ması takdirle kar ılanmalıdır. Anadolu'nun bazı bölgelerinde, Kanada benzeri nüfusu az yo un ülkelerde oldu u gibi a ılması güç, ekonomik yaran bulunmayan bo yerlerden geçmek zorunlu u olmakla beraber, Türkiye demiryolu yapımını ak-satmadan ve hızla sürdürmektedir. Bir Batılı yolcu için mev-cut demiryollannın pek çok kusuru vardır: A ır yolculuk, ak-sayan tarifeler, çok dola an yollar ve konforsuz trenler gibi. Fakat ülkenin refahı ve tecrübesi arttıkça bütün bunlar orta-dan kaybolacaktır.

Hükümetin böyle bir programa giri mi olmasının poli-tik nedenleri de vardır. Buna ra men demiryolu yapımı yine de ekonomiye yararlı olmaktadır. Bir ülkenin askerî gücü, kuvvetlerinin hareket kabiliyetine ve askerî a ırlık merkezle-rinden sınırlara kolaylıkla ula abilmeye ba lıdır. Nasıl, bir zincirin dayanıklı ı en zayıf halkasının dayanıklılı ı kadar ise, bir ülkenin savunma gücü de ula tırma kolaylıklarının yeter-lili i ile ölçülmektedir. Demiryollannın önemi, Basra Körfe zi'ne ula mak isteyen Almanya tarafından çok iyi anla ılmı -tır. "Drag nach Osten"ın tarihi muhakkak Yakın ve Ortado -u'daki demiryollan yapımının ı ı ı altında yazılmalıdır. Ana-dolu ve Ba dat demiryolları yapımında askerî amaçlar ön plânda, ekonomik amaçlar ikinci plânda tutulmu tur.

Osmanlı mparatorlu u'nun da ılması sırasında bu Al-man sistemi de parçalanmı tır. Fakat Türkiye, Anadolu demir-yollannın tamamını ve Ba dat demiryolunun da, Halep do

laylardaki ve Fransız mandası altındaki topraklarda kalan parçası dı nda tamamlanmı kısımlarını elinde tutmu tur. Anadolu demiryolu, sava sırasında ve sava tan beri Türkiye'nin ba lıca ula tırma damarı olmu tur. Batı Anadolu'daki bölge demiryolları daha çok ticarî ve ekonomik amaçlar için faydalı olmu lardır. Fakat Haydarpa 'dan Konya'ya uzanan Anadolu demiryolu ile Tbroş tünellerinden geçerek Konya'dan Suriye'ye devam eden Ba dat demiryolu ba lıca askerî yol olmu lardır. Mütarekeye kadar Alman yönetiminde olan bu Anadolu demiryolunun önemli bir kolu Eski ehir'den Ankara'ya uzanmaktadır. Afyon'da Fransızların Afyon Manisa İzmir demiryolu ile birle mektedir. Bunların dı nda Do u Anadolu'da ve Karadeniz kıyılarında demiryolu yoktur.

Bu yoklu un stratejik handikapı Türkiye tarafından hem Büyük Sava 'ta Kafkas cephesinde Rusya'ya kar ı sava ılır ken, hem de 1919 1922 Türk Yunan Sava ı sırasında hissedilmi tir. 1920'de ilk Yunan saldırılan sırasında Türk Milliyetçi Kuwetlerinin Ankara'da sıkı ıp kalmaları ve bu merkeze giden tek demiryolunun dü manlar tarafından tehdit edilmesi, askerî bakımdan demiryolu ebekesinin geni letilmesinin ne kadar gerekli oldu unu göstermi tir. Daha önce de anlatt ımız gibi, Yunanlılar ikinci ve üçüncü saldımlarında hep bu Ankara'ya giden demiryolunu ele geçirmeye çalı mı lardı. Milliyetçilerin Erzurum ya da Sivas yerine Ankara'yı kendilerine merkez seçmelerinin nedeni de bu stratejik demiryolu ba lantısının var olmasıydı. Türkiye'nin, askerî amaçlar için demiryoluna olan ihtiyacının ba ka ve en yeni örne i de, 1925'te do u vilâyetlerinde patlak veren Kürt isyanıdır. Kara ve demiryollarının bulunmadı ı, geçitlerin karlarla örtüldü ü

www.cizgiliform.com
engine1

bölgelerde askerî yı nınak yapmanın ne kadar güç oldu u bu örneklerle çok iyi anlaşılmı tır. Ulusal sınırlar içinde çıkan bu tehlikeli ayaklanmayı bastırmak için üç ay gerekmi tir.

Bu mutlak ihtiyaçtan ötürü yeni rejim, kuruldu u gündən beri demiryolu ebekesini genişletmeye koyulmu ve imdiye kadar ülkenin ula ılmaz olan bölgelerine gidilmi tir.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

T CARET, SANAY VE MAL YE

Türkler arasında yaygın olan bir inanışa göre, Türkiye, Avrupa ülkeleri arasına katılabilecek bir zenginliğe ulaşmak istiyorsa, yalnız tarımla hatta çok gelişmiş bir tarımla yetinemez. Tarımda üretim artırılabilir ve bunun sonucunda ülke çok daha fazla bir nüfusu besleyebilir; insanlarına, imdiye kadar görmediği maddî refah, maddî uygarlık ve kültür sağlayabilir. Tarım ürünlerinin dünyanın dört bir köşesine ihraç edilmesiyle millî gelir artırılabilir. Toprak yine, eskiden olduğu gibi, sadece aylık bir köylü ırkını doyurmaya devam edebilir. Fakat az çok önemli olan hiçbir modern devlet yoktur ki, zenginliğini ve gücünü yalnız tarımdan alabilsin! Sanayi devrimi bu imkânı ortadan kaldırmıştır. Bugünün büyük devletleri sanayici ve tüccar ülkelerdir ve bunlarda sanayi, başlıca ekonomik faaliyet olarak tarımın yerini almıştır. Hâlâ birer tarım ülkesi sayılan Amerika Birleşik Devletlerimizde ve Kanada'da, millî refah ancak sanayideki ilerlemeye ayak uydurarak yükselmektedir. Türkler de aynı yola adımlarını atmak için sabırsızlanmaktadır. Akılcıca bir hareket olup olmadığı bir yana, bu çok insanca bir davranıştır. Türklerin de gördükleri gibi sanayi üre-

timi, tarım üretiminden daha çabuk zenginlik sa lamaktadır. Köylerdeki insan gücü eksikli i problemi uzun bir süre devam etmedi i, malî imkânları bugünkü gibi zayıf kaldı ı takdirde bütün çabaların tarımda toplanmasının ülkeyi bilim ve uygarlık yolunda geciktirece ine Türkler inanmaktadırlar.

Türk hükümeti bu inanç içinde, dikkatlerini ekonomik ilerlemenin ba ka alanlarına da yöneltmi tir. Tarım için gösterilen çabalann benzerleri, yine aynı ruh içinde, ticarete de gösterilmeye ba lanmı tır. Bu alanda, Ankara, Rumların, Ermenilerin ve di er yabancı i adamlarının ülkeden ayrılması ile meydana gelen büyük bir problemle kar ıla mı tır. Bu unsurlar, eski Osmanlı tezgâhının çözgüsü içinde ticaretin atkılarını te kil.edip ekonomik dokuyu gerçekle tiriyorlardı. Ülkenin ba lıca i unsurları gitmi lerdı. Zengin tüccarlar sermayelerini ya götürmü ler, ya kaybetmi lerdı. Fabrikalar harabeye dönmü , kalifiye i çilik yok olmu tu. Bu alanda Türkiye 'de büyük bir kömmserlik hüküm sürmekteydi. Sanayinin yeniden aya a kaldırılması ve nekahat devresinde zararlı etkilere kar ı korunması gerekiyordu. Kaynaklan olmayan hükümet tarafından beslenmesi ve i adamı de il fakat asker olan yöneticiler tarafından çalı tınması gerekiyordu. Bu yöneticiler, yabancı sermayeye sırt çevirerek kendilerini daha güç bir duruma da sokmu lardı. Kapitülasyonların zararlanm bildikleri için bu sistemi ortadan kaldırmı lar, Batılı imtiyaz ve hisse sahiplerine uzun süre ba e mi olduklarını hatırlayarak, ileri sürdükleri sert artlarla Türkiye'ye yatırım yapmak niyetinde olan yabancı sermaye sahiplerini ürkütmü ler ve bunların cesaretini kırmı lardı. Ankara hükümeti, millî fakirli e, yeni kazandı ı ekonomik ve malî ba ımsızlı ı kurban vermeyi tercih etmektedir.

Bu politika Türkiye'nin ekonomik gelişmesini geciktirmiş olmakla beraber, cumhuriyetin ilk yıllarında hiç de akılsızca bir hareket olmamıştır. Bu politika yalnız ulusu yabancılara bağımlı olmaktan dolayı arıza karışıklı sorumluluklardan ve borçlardan, yabancı hisse sataplarınınin müdahalesinden kurtarmakla kalmamıştır ; aynı zamanda ulusal bir kendine güvenme, kendi kendine yeterli olma, kendi kendine yardım etme hissi de uyandırmıştır. Bağımlı olduğu takdirde, başka ulusların saygısızlığını kazanılacağı hesaplanmıştır. Bir sürü handikap karışıklı Türkiye kendini, içinde bulunduğu malî güçlüklerden kendi çabaları ile kurtulabilirse bu onun gücünü ispatlayacaktır.

İngiltere'nin malî kontrolü altındaki Mısır, Amerika'nın malî kontrolü altındaki İran; Milletler Cemiyeti'nin malî kontrolü altındaki bazı Avrupa ülkeleri ve geçmişte Dünyu Umumiye daresi'nin kontrolü altındaki Türkiye örnekleri gözler önündedir. Bu kontroller maddî sonuçlar vermişlerdir fakat aynı zamanda ulusal gururu zedelemiş ve muhtemelen ulusal morali yitirmişlerdir.

Yeni Türkiye Hükümeti birçok sanayi kuruluşunu tekel sisteminde devletleştirmiştir. Tuz, çoktandır bir devlet tekelidir. Fakat bu tekelin gelirleri 1881 yılında Dünyu Umumiye daresine bırakılmıştır. Daha önce Osmanlı Tütün Rejisi olan ve Dünyu Umumiye tarafından kontrol edilen tütün sanayii geçişlerde bir devlet tekeline getirilmiştir. Kibrit ve sigara kâğıdı üretimi de bu tekele verilmiştir. 'Hükümet, Uzak' ta da bir şeker fabrikasının kurulmasına mali yardımda bulunmuştur. Bundan da gelecekte şeker sanayini tekel altına almak niyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Hükümet, 1925 yılında alkol ile alkollü içkilerin yapım ve satışını da kontrol altına almıştır.

Bu tedbirler sayesinde, yabancı kontrolünden kurtulunmu olarak, devlet hazinesine ek gelirler sağlanmaktadır. Bunlardan başlıca, sanayiye ferahlatacak başlıca tedbirler de alınmıştır. Sanayi yatırım mallarından alınan vergileri azaltan kanun yenden gözden geçirilmiştir. Sanayiye tevkif için fabrikalardan temettü ve gayri menkul vergileri kaldırılmıştır. Ticaret Bakanlığı emrine verilmiş olan kredilerin bir kısmı, daha önce belirttiğimiz Uşak Çekir Fabrikasına; beş konserve, bir porselen, Ayvalık'ta bir yağ; Adana'da bir tekstil ve Kastamonu'da bir süt fabrikasına ayrılmıştır. Ziraat Bankasının yanı sıra ticaret ve sanayiye kredi sağlayacak yeni bir banka kurulmuş ve bunun Türkiye'nin birçok yerinde şubeleri açılmıştır. Sanayiye 1925 yılında bütçenin yüzde 1.5'i ve 1926'da 1.7'si gibi çok az bir para ayrılmasına rağmen gelişme oldukça hızlıdır. Yöneticiler iyi niyetlere sahiptirler fakat devlet gelmerinin yansı millî savunmaya ve borçların ödenmesine gittiği için yapıcı ve üretici faaliyetler de bu oranda kısıtlı olmaktadır.

1921 başlarında Türkiye'de vergilendirme sisteminde esaslı değişiklikler yapılmıştır. Bunun sonucunda da hükümetin daha çok gelir sağlaması ve gerekli reformlar için gerekli yatırımları daha rahat yapması ümit edilmektedir. 1925 Kürt isyanının bastırılması için yapılan masraflarla 20 milyon Türk lirasını bulmuştur (1) apkanın kabulü üzerine fes yapımcılarına tazminat verilmesi, demiryolu yapımı, fabrikaların finansmanı, vergi reformunun bir an önce yapılmasını gerektirmiştir. Üstelik, Cumhuriyet eski Osmanlı borçlarını da ödeyecektir. Bütün bu bütçe yüklerini kaldırmak için yeni vergi

(1) O tarihte bir dolar 150 Türk lirasından fazla deildi.

sistemi art olmu tur. Yeni sistem Batı'daki örneklere göre hazırlanmıştır ve devlete yılda 60 milyon Türk lirası kadar fazla bir gelir sağlayacaktır. Meslek vergisi yerine, modern biçimde kademeli bir gelir vergisi bu reformlar arasında bulunmaktadır. Ayrıca mükelleflerden beyanname vermeleri bilançolarını göstermeleri istenecektir. Böylece biri maliye müfettişleri, biri de gizli özel hesaplar için olmak üzere iki defter tutma yolu da kapatılmış olacaktır.

Dü ünlü denizci vergiler arasında emlak vergileri, tütün vergisi, hayvan vergisi, yakıt vergisi gibi tedbirler de bulunmaktadır. Halk daha fakir değilse ve özel teebbüs kurulları vergiler altında fazla ezilmezlerse, yukarıda belirtilen tedbirler devlet gelirlerini bir hayli artıracaktır.

Başkent Ankara'ya taşınması ile ticaret ve sanayi merkezi de İstanbul, psikolojik zararlara da uğramıştır. Londra İngiliz ticareti için neyse, İstanbul da Türk ticareti için oydur. Fakat İstanbul, coğrafi durumu dolayısıyla Londra'dan çok daha önemlidir. Akdeniz'in ve iki kıtanın buluştuğu mükemmel bir liman üzerinde gerek çok eski geçmişte, gerek modern çağlarda büyük bir ticaret merkezi olmuştur. Gerçi Romalıların yaptığı yolları ebekesi kaybolmuştur, fakat bunların yerini son zamanlarda demiryolları almıştır. Hatta Asya ile Avrupa'yı bir köprü ya da bir tünelle bağlamak da düşünülmektedir. İstanbul, ticaretle ilgili kadar din, kültür, sanat gibi başka alanlarda da büyük bir ehemmiyet taşımaktadır.

İstanbul'un Türkiye için olan önemi inkâr edilemez. Dünyanın başka hiçbir yerinde böyle bir ehemmiyet bulmak mümkün değildir. Onun için de birçok ulusun ihmali tahmin kabarmıştır. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ehemmiyetini kaybetmemiştir, fakat son

ra tekrar eline geçirmi tir. Anadolu Sava rı'mn ve Lozan'ın en büyük zaferlerinden biri de budur. çinde gerici ve padi ahcı e ilimleri sakladı ı için Cumhuriyetçiler stanbul'a üpheyle bakmı lardır ve bakmaktadırlar. Fakat tarihî kıymeti ve ticarî öneminden dolayı onu geri istemekten de vazgeçmemi lerdir.

Daha önceki bölümlerde anlattı ımız siyasal nedenlerden ötürü Milliyetçi hükümet, Haliç kıyılan yerine Ankara'nın sessizli ini tercih etmi tir. Önce bir stratejik tedbir olan bu Ankara'ya çekilme daha soma ülkenin gelece i için büyük bir siyasal anlam kazanmı tır. Ankara'nın milliyetçiler ve Anadolu halkı üzerindeki etkisinden daha önce söz etmi tik. Ekonomik durumu gözden geçirirken tekrar Ankara'ya dönmek faydalı olacaktır.

Ba kentini iç Anadolu'nun böyle sessiz bir eherine ta ınması siyasal bakımdan haklı olsa bile, ekonomik bakımdan üphe ile kar ılanmak gerekir. Bir devletin siyasal ba kentini ülkenin ekonomik hayatından bu kadar kopmu olması tarihte pek az görülmü tür. Cumhuriyetin ilâmından iki yıldan fazla bir süre geçmi olmasına ra men cumhurba kanı daha ülkenin beyni de ilse bile, kalbi olan stanbul'u ziyaret etmemi tir. Bu ilgisizli in sonucu çok iyi görülmektedir.

Cumhurba kanı tarafından yüz çevrilen, hükümet tarafından ihmal edilen ve ardarda de i tirilen yöneticilerin iyi i görmemeleri sonucu, stanbul göze batır bir gerileme göstermektedir. Önce saray ve buna ba lı olanlar ortadan kaybolmu tur. Arkadan halife ve etrafındaki din kurumlan yok olmu tur. Fenner Patrikhanesi kabu una çekilmi tir. Elçilikler bürolann dan bir kısmını Ankara'ya ta ımı lardır. stanbul'un eski parlaklı ı yerine garip bir donukluk çökmü tür. Daha kötüsü s

stanbul, Meric'in batısındaki Avrupa toprakları, kaybedildi i, kısmen de Rusya ile alı veri durdu u için ticaretinden olma-ya ba lamı tır.

"Anadolu'nun ortasında çıplak ve ıssız bir ehir olan An-kara'ya dört elle sanılmı bulunan hükümet, Bo aziçi kıyıla-ndaki zenginli in fakirli e dönü mesini endi esiz gözlerle izlemektedir. stanbul'un belediye hizmetleri oldukça iyi. Tramvaylar temiz ve tarifeye göre çalı ıyorlar. Bo azın iki kı-yısındaki köyler arasında i leyen vapurlar da öyle. Dilenciler sokaklarda bannındılmıyorlar. Bu bakımdan, askerî i galin ehre zarardan çok fayda sa ladı ı söylenebilir. Bir yabancı ziyaretçi ehirdeki düzenli hayat kar ısmada gerçekten a ır maktadır.

Fakat daha derinlemesine bir inceleme insanı daha de i-ik bir sonuca ula tırmaktadır. nsanların kötü giyimleri, ifa-desiz yüzleri bunların gerçekten ne durumda olduklarını gös-termektedir. flâsa sürüklenmek istemeyen hükümet bu insan-ların kazançlarına el atmı tır. Toplumun her katı, varolu unu sürdürürebilmek için çetin bir mücadele içindedir. Bunun bede-lini de namuslu vatanda lar ödemektedir. Vergiler dayanılma-yacak kadar a ırdır ve her vatanda da nasıl vergi kaçınılca-ını bilmemektedir. Çöküntünün ba ka belirtileri de vardır. Kimse yeni ev yaptırmamaktadır. Limanı büyük gemiler dol-durmakta, bankerler yeni mü terilere kredi açmaktan kork-maktadırlar" (1).

stanbul'un çökü ünü anlatan böyle haberler hem yerliler-den, hem de ehri ziyaret eden yabancılardan son iki yıldır sü

(1) Yarbay P.G. Elgood'un 'The Bgyptian Gazette' 'te çıkan bir yazısından.

rekli olarak alınmaktadır. Pek çok gözlemci için eski ba kent- te durum böyledir ve bu durum, büyük sava tan sonra Viya na'nın çökü üne benzetilmektedir. Son iki yıl içinde stanbul'un pek mutsuz bir durumda bulundu unun söylenmesine ra men az da olsa toparlanma belirtileri görülmeye ba lanmı tır.

Öte yandan ise Ankara'nın artan zenginli i ve canlılı ı, her yandan görülmektedir. ki yıl gibi kısa bir süre içindeki geli me insanı iyimserli e yöneltmektedir. Bu süre içinde bi- na yapımı hızla artmı tır. Ekmek fabrikaları, bir un de irme- ni, bir elektrik santrali, kanalizasyon ve su ebekesi yapılmı - tır. Sıtma sava ndan olumlu sonuçlar alınmı tır. Yeni e len- ce yerleri açılmaktadır. Birçok elçilik Ankara'ya ta nımı tır. Ankara hâlâ emekleme ça nda bir ehir manzarası göstermek- tedir. Fakat büyüme ya nda oldu u da gerçektir. U radı ı de- i imde saçmalıklar da göze çarpmaktadır. Eski ile yeni bir- birlerine garip bir biçimde karı maktadır. Do unun eski etki- leri ile modern Avrupa ürünlerinin bir arada oldukları hemen her yerde görülmektedir. Fakat bütün bunları bir geçi kabul etmek gerekmektedir. Her ne ise, de i me çok hızlıdır ve ye- ni ba kent her geçen gün modern ekline biraz daha bürün- mektedir.

Ulusal hayatın a ırlık merkezinin stanbul'dan Ankara'ya kaymasının anlamı önemlidir ve belki de modern Türkiye'nin yakın tarihinin pek çok olayım açıklamaktadır. Anadolu yay- lasına çekilen önderler, stanbul'un ekonomik hayatmdan uzak kalmı lar ve uzaklık içinde çok defa bilmeden uyguladıkları politika yüzünden ülkenin ekonomik geli mesini aksatmı lar- dır. Anadolu'nun içinde Avrupa'nın kulaktan kula a fısıldanan dedikodularından çok uzak kalmı lardır. stanbul'daki elçilik

www.cizgiliforum.com
engine1

lerle temas etmek imkânsızlı ı, dı arıya gönderilen temsilci-
lerle yetersiz haberle me, bazı görü melerde Milliyetçileri güç
durumlarda bırakmı tır. Buna kar ılık ise bu uzaklık, Ankara
önderlerine devrim programı için çok gerekli olan ba ımsız-
lık ve özgürlük ideallerini korumak imkânını vermi tir. Çok de-
fa ekonomik ve ticarî gereklerden habersizdirler, fakat ülkeyi
ekonomik bir ke meke in ve yabancılara minnettarlı ın içine
atmamı lardır. stanbul'u kendi kaderi ile ba ba a bırakmı lar
onu bir ta ra ehri durumuna dü ürmü lerdir. Fakat zmir, Mer-
sin ve ba ka liman ehirleri bu durumdan faydalanmı , bu li-
manlardaki faaliyet sayesinde ülkenin ihracatı daha önce gö-
rülmemi bir oranda artmı tır. Nihayet Ankara ulusal karakter-
ler idealinin ayakta tutulabildi i bir yer olarak görülmü tür. Az-
im, sadelik ve enerji Ankara'da ya ama gücü bulmu lardır. k-
tidar, stanbul'daki e lence dü künü egemen sınıfın elinden
alınmı , Ankara'daki devrimciler grubuna verilmi tir. Bu grup
bir ta ra ehri ölüm sessizli i içinde, zihinlerini giri tikleri
çetin i ten çecelecek hiçbir eyle kar ıla mamı tır.

stanbul'un önemini kaybetmesi, Düyunu Umumiye da-
resinin zayıfladı ı döneme de rastlamı tır. 1881'den 1911
1923 fırtınasına kadar Osmanlı gelirini kontrol ederek ve yö-
neterek, yalnız hissedarlara de il Osmanlı hazinesine de pa-
ra kazandırmı olan bu ünlü uluslararası kurulu a Ankara ön-
derlerinin dü man gözle bakmaları çok tabii idi. Düyunu Umu-
miye, malî alanda Türk ulusal ba ımsızlı ına vurulmu bir zin-
ciri temsil ediyor ve eski Osmanlı rejimi ile bu rejimi sömü-
ren Batılı maceracıların kokmu lu unu hatırlatıyordu. Türk
milliyetçilerinin bu hissî dü manlıklanmn kar ılanması da ge-
rekiyordu. Geçmi dönemlerdeki yolsuzlukları unutturmak

için Düyunu Umumiye, erefli bir tutum takınmak gerektiğini duymu ve malî reformlar için bazı çabalar harcamıştır. Batılı tefeciler tarafından 1854-1881 yılları arasında Osmanlı imparatorluğuna verilmiş olan zararı bir kısmı 1881-1914 yılları arasında Düyunu Umumiyenin çalışması ile oldukça giderilmiştir. Yalnız ödenmesi gereken bonoların miktarı düşürülmekle kalmamış, aynı zamanda bazı borçlar da konsolide edilmiştir, gerçekte bonoların çoğu da borsada bir hayli değerini yitirmişti. 1926 yılında bunları ellerinde bulunduranlar, her halde ilk tefecilerin namussuzluklarından sorumlu tutulamazlardı.

Davanın manevî yüzünden başlıca, selefi Osmanlı hükümetinin isteyerek aldığı borçları reddetmek, ödemedi kaçınmak Cumhuriyet hükümeti için iyi bir maliye politikası olmayacaktı. Bunun için Ankara, Lozan Antlaşması'nın bu borçlarla ilgili hükümlerine mührünü basmıştır. Savaş ve devrim döneminden çıkıldıkça ve ulusal hislerin gerginliği azaldıkça Ankara'daki devlet adamları bu vecibelerin baskısını daha çok hissedeceklerdir. Bu arada Düyunu Umumiye daresi de Türkiye'deki bütün yabancı kurumlar gibi güçlük ve endişe dolu bir dönemden geçmektedir.

Osmanlı hükümetinin, Büyük Savaş'tan önce yabancılardan hangi şartlar altında borç almış olduğunu bir başlık bölümünde anlatmıştı. Sultan Abdülmecit (1839-1861) ve Sultan Aziz (1861-1876) dönemlerinde Osmanlı hükümeti, Batılı bankerlerden hesapsız kitapsız borç almış ve bunları adeta har vurup harman savurmuştu. Batılı bankerler ise Osmanlı hükümetinin yetersizliğini, beceriksizliğini ve zenginlikleri, sosyal durumu dolayısıyla bol keseden ve çe

kinmeden borç vermi lerd i. Bu kötü huylar Kırım Sava ı ile 1875 1878 olayları arasındaki dönem içinde edinilm i tir. Türk Rus Sava ından sonra Osmanlı devleti iflâsın e i ine geldi i zaman borç miktarı, ödenmem i faizlerle beraber 250 milyon sterline ula mı tı. Bu borçların nasıl temizlenece i konusunda 1881 yılında Osmanlı hükümeti ile yabancı alacaklılar arasında bir anlaşma yapılmı tı. Bu anlaşma göre; İngiltere, Hollanda, Fransa, Almanya, Avusturya Macaristan ve Rusya'dan meydana gelen bir Yabancı Alacaklılar Komitesine bazı devlet gelirlerinin tam kontrolü verilmi ti. Bu şekilde kurulan Dünyu Umumiye Dairesi ratün, tuz, alkollü içkiler damga pulları, bazı illerdeki bahkçılık ve ipekçilikten alınan gelirlerini toplayacaktı. Anlaşmayı izleyen otuz yıl içinde, Dünyu Umumiye yalnız alacaklılara taksitlerini ödemekle kalmamı , her yıl artan paradan Osmanlı hükümetini de faydalandır mı tır. Ayrıca ülkenin tütün ve ipek sanayisi de gelişmi tir.

1911 1923 dönemi içinde Dünyu Umumiye Dairesinin faaliyetleri birçok bakımdan aksamı tır. En başta, Türkiye'nin elinde bulunan geniş toprakların başka devletlere geçmesi gelmektedir. 1911 Osmanlı İmparatorluğu ile Lozan Konferansında sınırları tespit edilen Türkiye Cumhuriyeti kıyaslandığı zaman aradaki ola anüstü fark ortaya çıkar. Uluslararası hukukun bir prensibine göre, eski Osmanlı topraklarını alan devletlerin Osmanlı borçlarını da bir oran içinde yüklenmeleri gerekmektedir. Durum, Lozan'da kesinle inceye kadar bu konuda hiçbir şey yapılamamı tır. Lozan'dan sonra da bir sürü sorun askıda kalmı tır. Özellikle Osmanlı devletinin birikmiş faiz borçları, durumu daha kan ık hale getirmi tir. Hangi devlete ne oranda borç yüklenece i sorunu halledilememi tir. Dü

yunu Umumiye dairesi, 1881 Anlaşması ile Türkiye'de yapıldığı gibi eski Osmanlı topraklarını almış devletlerde gelirleri el koymak yetkisine ve gücüne de sahiptir. Aslında, modern Batı bağımsızlık anlayışına göre hiçbir devlet de böyle bir uygulamaya izin veremez. Özellikle, vaktiyle Osmanlı devletinin aldığı borçlar için böyle bir duruma düşmeyi kimse istemez. Lozan Konferansında bu sorun, Dünyu Umumiye dairesi ile ilgili hükümetler arasında ayrı ayrı halledilmek üzere somaya bırakılmıştır. Bunun bir amacı da Türk bağımsızlığının ampionluğunu yapan Ankara hükümeti ile daha rahat bir şekilde karşı karşıya gelebilmektir. Ankara, Türk bağımsızlığını, başka ülkelerin kabul edilmiş bağımsızlıklarından farklı kılabilecek hiçbir anlaşma ve uygulamaya yanaşmamıştır. Bu yüzden, Türk Milliyetçiliği Dünyu Umumiyenin karşısına çıkan en büyük güçlük olmuştur. Dünyu Umumiyenin durumu Büyük Savaş sırasında üyeleri arasındaki dayanışmanın bozulmasıyla daha da zayıflamıştır. Savaş yıllarında Dünyu Umumiye, İstanbul'da yalnız Avusturya Macaristan ve Alman alacaklıları tarafından temsil edilmiştir. Bunlar da siyasal nedenlerden ötürü Osmanlı hükümetinin dümen suyuna girmişlerdir. 30 Ekim 1918 Mütarekesinden sonra, bu kez Müttefik ülkelerdeki alacaklıların temsilcileri Dünyu Umumiyede yerlerini almışlardır. Bu durumda Müttefik alacaklıların borçları kabullenilmesi, Alman ve Avusturyalı alacaklıların borçları reddedilmiştir. Bu son durum, Lozan Antlaşması'nın 56. maddesi ile de teyit edilmiştir.

Bugünkü durum ise şöyledir: Lozan Antlaşması'nın hükümleri gereğince Osmanlı devletinin Büyük Savaştan önce aldığı borçların yüzde kırkı Türkiye Cumhuriyetinin omuzla

rina yüklenmi tir. Buna kar ılık Düyunu Umumiye daresi, 1881 Anla ması ile tanınm ı olan gelirleri kontrol etme yetkisini kaybetmi tir. Ankara hükümetinin elinde bulunan topraklarda bu kontrol yetkisi hukuken mevcut olmakla beraber, fiilen ve tam olarak kaybolmu tur. Türkiye Cumhuriyeti, eski Osmanlı borçlarının bir kısmını yüklenmeyi kabul ederken, 1881 Anla masına ba lı olmadı mı da açıkça ileri sürmemi tir. Ankara hükümeti Düyunu Umumiye ile bir çatı maya girmekten kaçınm ı tır. Fakat 1881 Anla ması'nı da pratikte i - lemez hale getirmi tir.

Eski bir yükü yeniden sırtlanmanın, Türkler açısından, hissî ve pratik ho nutsuzlu u elbette vardır. Hiç üphe yok; Düyunu Umumiye, Türk ulusal egemenli i için bugünkünden daha az küçük dü ürücü bir gelir toplama ekli teklifinde bulunup hissî itirazların üstesinden gelebilirdi. Pratik yük ise devam etmektedir. Büyük ekonomik ihtirasları olan her genç devlet gibi Türkiye Cumhuriyeti de bu ihtirasları bir an önce gerçekle tirmeyi istemektedir. Bugünkü ku a ın manevî bir sorumluluk duymadı ı eski borçlan ödeyerek ilerlemenin aksaması, tabii, Türk yöneticilerinin ho una gitmemektedir. Fakat, er geç Türk kamuoyu eski Osmanlı borçlan ile ilgili hukukî vecibelerini yerine getirmenin, kendi çıkarlan bakımından ne kadar akıllıca bir hareket oldu unu anlayacaktır. Yeni Türkiye'nin demiryollar, karayollar ve di er bayındırlık i - leri için paraya ihtiyacı vardır ve bu parayı da Londra ve New York'tan ba ka bir yerde bulması imkânsızdır. Ödemek sorumlulu unda oldu u borçlan ihmal etmek de yabancı ülkelerde yeni krediler bulmak ansını öldürecektir. Yukanda sözünü etti imiz yeni vergi sistemi, ülkenin sürekli ekonomik geli imi

bütçeye fazla bir yük olmadan, Osmanlı devletinden miras kalan borçların ödenmesini mümkün kılacaktır. Gerçekten Osmanlı borçları Cumhuriyet için ağır bir yükür. Fakat bu yükü de, itibarı yitirmeden silkeleyip atmak mümkün de ildir.

Bu bölümü sona erdirmen önce biraz da Osmanlı Tütün Rejisinden söz edelim. Osmanlı hükümeti, 1884 yılında Düyunu Umumiye ile vardığı bir anlama gereince, Türkiye'deki bütün tütün sanayiini bir tekel halinde bu Rejiye vermişti. Rejinin, özel tütün yeti tiricileri üzerindeki baskısı honutsuzluk uyandırmı tı, fakat sistemin gerek Rejiye gerek Düyunu Umumiyeye ve gerekse Osmanlı hazinesine faydası o kadar büyük olmu tu ki, imtiyaz 1913'ten 1925'e kadar uzatılmı tı. Bu arada tütün yeti tirici köylünün Cumhuriyet hükümeti üzerindeki etkisi, Osmanlı hükümeti üzerindeki etkisinden daha güçlüdür. Köylülerin Rejiden nefreti, Milliyetçi politikacıların yabancı müdahalesine duydukları nefretle birleşince 1 Mart 1925'te sona eren imtiyaz yenilenmemi ve tekelin i letilmesi bir hükümet örgütüne bırakılmı tır. Bu imtiyazın geri alınmasının tek sebebi, Rejinin nefret edilen eski rejimin bir kurumu olmasından, içinde özel yabancı parma ı bulunmasından, köylüleri ezmesinden ve kaldırılan kapitülasyonlar tarafından artık korunmamasından ibaret de ildir. Cumhuriyet hükümeti, tütün tekelinin gelirlerinin millî hazineye aktarılacanı ve uzun bir süredir güçlük içinde bulunan maliyenin belini do rultmasına yardım edeceğini de hesaplamı tır.

Batı ülkelerinde, zenginlik, sanayi ve ticaretten do maktedir. Bu, uygun bir iklim, iyi bir toprak ve yeterli gıda isteyen bir bitki gibidir. Türkiye'nin zenginli i de bir barı ve gü

venlik Mimine, yabancı müdahalelerden uzak kalmaya, uygun bir co raflı duruma ve tabîî kaynakların bollu una ba lı bulunmaktadır. Bu sonuncular, Türkiye'de bol bol vardır. Yeter ki bunlara sermaye, te ebbüs ve emek de eklenebilsin.

1922'deki Mudanya ve 1923 'teki Lozan Antla malarından beri Türkiye, her türlü müdahaleden uzak bir barı ve özgürlük dönemi içinde ya amaktadır. Daha ilerde anlataca ımız gibi iki dı sorun son zamanlarda ülkenin genel rahatımı tedirgin etmi tir; 1925'teki Kürt isyanı ve Musul sorunu. Asya ile Avrupa arasında bir köprü olan Türldye'nin co raflı durumu büyük bir ticarî gelecek vaad etmektedir ve i lenmemi tabîî kaynakları sonsuzdur. Fakat u anda di er üç unsurdan yoksun bulunmaktadır: Emek, sermaye ve bilgi. Birincisinden söz etmi tik. Nüfus yo unlu u Amerika Birle ik Devletlerininkinden fazladır. Sa lık artları bozuktur, fakat Batılıla ma yolunda ilerledikçe bunlar da düzelecektir. Sava lar sona erdi ine ve erkekler de evlerine döndü üne göre, gelecekte do um oranının artması beklenmektedir. Çok kadımla evlenmenin yasaklanması do um oranını azaltmayacak, aksine artıracaktır.

Sermaye, üç nedenden ömrü azdır. Önce, sürekli sava lar Türkiye'nin malî kaynaklarının kurutmu tur. Nitekim Türkiye devamlı açık vererek ya ayan bir ülkedir. kincisi, siyasal dengesizlik ile mal ve can güvenli inin olmayı ı, kapitalüsyonların kaldırılması, Türkiye'ye yatırılması dü ünülen yabancı sermayelerini kaçırmı tır. Üçüncüsü, yabancı sermaye sahiplerinin iç i lerine kan acakları korkusu ile Kemalist hükümet, Türkiye'ye yatırım yapmak isteyen yabancılara çok a ır artları göstermektedir. Bununla beraber ban , iç ekonominin ve maliyenin kalkınması için fırsat verecektir. Ülkenin siyasal dengesi

oldukça iyi bir şekilde sa landı ı takdirde yabancı yatırımlarına cesaret verecektir. Nitekim son üç yıl içinde bu yönde bir hareket başlamıştır. Yabancı sermayeye uygulanan kısıtlamalar yavaş yavaş kaldırılmakta, Ankara hükümeti kendine güvenir bir duruma geldikçe yatırım yapmak isteyenlere daha çok kolaylık göstermekte ve garanti vermektedir.

Yakın zamanlara kadar Rumların ve Ermenilerin tekelinde olan i bilgisini Türklerin edinmeleri için daha uzun bir süreye ihtiyaç vardır. Fakat Türklerin, gerekli teknik eğitim ve ekonomik fırsat sa landı ı takdirde, gerek fizyolojik, gerekse psikolojik bakımdan, meydana gelen boşluğu doldurmaları için hiçbir sebep yoktur. Ülkenin her tarafında açılmakta olan tarım ve sanat okulları her geçen gün Türk gençlerine bu alanlara atılmaları için daha çok fırsat yaratmaktadır. Yabancı unsurların ülkeden ayrılmaları ile Türklere ticaret, teknik ve tarım alanlarında yeni fırsatlar çıkmıştır ve bu fırsatlardan faydalanmaya da hemen koyulmuşlardır. Aynı zamanda kabiliyetini ve enerjiyi gösterip gösteremeyeceklerini henüz bilemiyoruz. İmdi yeni Milliyetçilerin ateşiyle hareket etmektedirler. Bundan sonrası, devamlı savaşların ve devrimlerin yarattığı anormal gerilimin yerine geçici bir uyukluun gelip gelmemesine bağlıdır.

ONBE NC BÖLÜM

SOSYAL VE KÜLTÜREL SORUNLAR

Türkiye'de 1919 1922 devrimi yalnız siyasal bir de i me ve ekonomik ilerlemeye yol açmakla kalmamı , hızlı bir sosyal evrimi de harekete geçirmi tir. Bu sosyal evrim o kadar hızla ilerlemektedir ki, bunun sonuçlarının ne olacağını imdiden kestirmek mümkün de ildir. Sosyal de i me, hiç üphesiz 1908 1909 "Genç Türkler" devriminden beri ba lamı olan bir kayna ma döneminin uzun gelişmelerinin bir sonucudur. Bu dönem içinde Batı âdetleri ve fikirleri Türkiye'ye karmakarı ık bir biçimde girmi tir. O sıralarda ülke derin bir uykudan henüz uyanmaktaydı. Yeni fikirlerin Türkiye'ye girmeleri o kadar hızlı oldu ki bunları sindirmeye yeteri kadar zaman bulunamamı tır. Fakat bu fikirlerle, entelektüel mayalanma da ba lamı tır. Bu mayalanma uzun sürmekle beraber Batıya karşı bir sava ın ate im tutu turmaya da yetmi tir. Sava tan sonra sosyal de i meler yüzeye vurmu ve bunların gelişmesi çok hızlanmı tır.

Sosyal de i menin, devrim gerçeğinin gerçek belirtisi oldu u söylenebilir. Hükümdarlar devrilebilir, hükümetler gelişip gidebilir; politika bir fırtına gibi esebilir, fakat halk gün

ülkümüzde ekonomik güçler, ülkeyi çöküntüye götürebilir veya zenginle tirebilir; yabancıların kontrolüne terk edebilir, üretim azalabilir ya da artabilir, fakat 'sokaktaki adam' fazla bir fark hissetmez. Devrim ya da evrim; sosyal değişimler, daha iyi bir eğitim, yeni fırsatlar, daha yumuşak hayat şartları, daha adil kanunlar ve sosyal tedbirler getirirse devrimin derin bir iz bıraktığı ve yerle eceği söylenebilir. Fransız devriminin gerçek anlamı siyasal olmamıştır. Hükümdar devrimci fakat yerini bırakmamıştır. Siyasal kurumlar ruhlanandan çok biçimlerini değiştirmişlerdir. Gerçek devrim ise sosyal değişimdir. Yeni eğitim fikirlerinin, yeni özgürlük görüşlerinin, yeni kardeşlik hislerinin, yeni bir milliyetçilik anlayışının gelmesi; fertlere yeni imkânların sağlanması, gerçek devrimi teşkil etmiştir. Türkiye'de de buna benzer sosyal değişimler görülmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın aydın gücü altındaki hızlı reformlar bir Rönesansın özelliklerinden çoğunu taşımaktadır. Pek az yerde sosyal değişimler, Türkiye'de olduğu gibi ulusundaki yüzünde görülmüştür. Cumhuriyet kanı, ülkenin dizginlerini ele almış gerçek bir devrim ateşine tutulmuş ve bunu bir rüzgâr gibi bütün ülkede estirmeye koyulmuştur. Sultan gitmiş, saltanat ortadan kalkmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin karanlık ile halife ve halifelik de ülkenin sınırlandığı masürülmüştür. Medreseleri kapatmış, devlet mallarına el koymuş, bunları hazineye katmıştır. Biradan soma gericileri karşı açılan kampanyada tekkeler ve tarikatlar ortadan kaldırmıştır. Dinî eğitim yapan okullar kapatılmış ve bunlar lâik eğitim yapan okulların malları olmuştur. Kapitülasyonlar önce 1914'te, soma Lozan Konferansında kaldırılmış, yabancı

www.cizgiliforum.com
engine1

lara tanınmı olan imtiyazlar hiç derecesine indirilmı tir. Kadınlar yüzlerinden peçelerini atmı lar; tramvaylarda, tiyatrolarda, sinemalarda kendileriyle erkekleri ayıran perdeler kaldırılmı tır. Kadınların peçesi gibi erkekler için de ulusal bir serpu olan fes atılmı , Do uya özgü selamla ma âdetleri bırakılmı tır. Türk dili Farsça ve Arapça kelimelerden temizlenmeye ba lanmı , Osmanlı adı kullanılmaz olmu tur.

Devrim ate i o kadar kızgındı ki, bunun alevleri arasında harem, çok kadınlı evlenme, harem a aları sistemi gibi gerçekten slâm âdetleri olan eski kurumlar yok olmu tu. Kutsal emanetler müzelere kaldırılmı , saraylar ulusun malı yapılmı - tır. Müslümanların tatil günü olan cuma yerine Hristiyanların tatili pazar kabul edilmı , Batılı takvim kullanılır olmu tur. Ankara hükümetinin bu eskiyi yıkıcı politikası Mustafa Kemal Pa anın devrim ate inin etkisi altmda devam etmektedir. Eski rejimi hatırlatan her ey yok olmalıdır. Yeni Cumhuriyeti, Osmanlı mparatorlu unun geleneklerine ba layan en ince iplik dahi kopanmalıdır. Bol eviklerin Rusya'da Çarlı ı hatırlatan her görünü ü süpürüp atmaları gibi, Türkiye'de de eskiden ne kalmı sa temizlenmelidir.

Fakat bir ulus yalmz yıkıcı bir politika ile ya ayamaz. Mustafa Kemal bunun farkındadır. Onun için de çabalarının bir kısmım da yeni tedbirler, yeni âdetler getirmek faaliyetleri üzerinde toplamı tır. Önce kadının özgürlü ü sa lanmı tır. Hem de ba döndürücü bir hızla. Alkollü içkiler yasak edilmı , fakat bu deneme bir yıldan fazla sürdürülemedi ve yasak kaldırılmı tır. Devlet tekelleri ve devlet saniiysi özel te ebbüsün yerini almaktadır. Yabancı yardımı ve sermayesi reddedilmekte, böylece yerli te ebbüs ve çabalar henüz yeterli olmamak

la beraber te vik edilmektedir. Hepsinden önemlisi e itim, yeni ve modern bir biçime sokulmaktadır.

Bir ulusun aydınlanma derecesini ve entellektüel ilerlemesinin durumunu, e itimin geli mesi ile ölçmeye alı mı olanlar için Türkiye ilginç bir gözlem yeri olmu tur. Türkiye'de, ku aklar boyunca garip bir Do u ve Batı, eski ve yeni karı mı hüküm sürmü tür. Eski mahalle 'mektep'leri Türk çocuklarına, Kuran'ın anlamı de ilse bile, dili olan Arapçayı ö retmekteydi. Camilere ba lı okullar Türklerin genel olarak faydalanmak zorunda buldukları e itim kurumlarıydı. Millet sistemi içinde bulunan özel ilkokullar da Rum, Ermeni ve Yahudi çocuklarına kendi dillerini ö retmekteydiler. Türkler için daha yüksek bir ö renim daha çok medreselerdeydi. Bunların yanı sıra yabancıların açtıkları liseler de bulunuyordu. Türk hükümeti de Müslüman çocuklar için Batı örne i bazı okullar açmı tı. Bu yabancı okullara ve Türk liselerine azınlıklardan gençler de devam edebiliyorlardı. Osmanlı hükümetinin açtı ı en ünlü liselerden biri Galatasaray'dır. Yüksek ö renim kurumlan olarak açılan stanbul Hukuk ve Tıp okullarında gerçekten yüksek bir seviye vardı. Fakat bu tip ö renim kurumlanm sayısı yetersizdi. Bu yetersizli i ancak yabancı liseler ve kolejler tamamlayabiliyordu. Bu okullarda yabancı diller, bilimsel ve Batı ideolojileri ö retiliyordu. Türk hükümetinin bu okullara üphe ile bakmasına ra men, yararlan çok büyük olmu tur ve üst sınıftan Türklerin heyecanla edinmek istedikleri Batı kültürünü sa lamı lardır. Bu yabancı okullar sistemi yüzyıldan beri Türkiye'de yürürlüktedir ve ülkede, gerek ya ayı ve gerekse fikir bakımından derin izler bırakmı lardır.

Genel lâikle me akımına uyarak o zaman E itim Bakan ını olan Vasıf Bey 3 Mart 1924'te din e itimi yapan okulları kapam ı ve bunları daha yararlı amaçlar için kullanmaya ba lam ı tır. Bu din kurumlarının kapatılmasının büyük bir protesto fırtınasına yol açması beklenmi tir. Fakat ulus sesini ç ıkarmam ı , ulema sesini ç ıkarmam ı ve görün ü te dini okul lar matemleri tutulmadan yok olmu lardır. Bunların yerine Cumhuriyet hükümeti yeni ilkokullar açm ı ve bütün Türk ço cuklarının ilkokullara devam ı zorunlu kılınm ı tır. 8 Ekim 1913 'te çıkarılm ı olan ve yedi ile onaltı ya lan arasındaki bü tün çocuklam ı resmi ya da özel ilkokullara devam ını emreden kanun, ancak kısmen uygulanabilmekle beraber Türk e itim politikasının temelini te kil etmektedir. Mahalle 'mektep'le rinin yerini alm ı olan lâik ilkokullarda dilbilgisi, tarih, co rafa, aritmetik gibi daha faydalı konular ö retilmektedir. Bu e itim politikası ile Türkler arasında okur yazarlık oranının hızla yükselmesi ümit edilmektedir.

Türkiye'deki bütün okullar devletin kontrol ü altındadırlar. İlk ve orta okullar, liseler, meslek okufları, kolejler Millî E itim Bakanlı ı tarafından kontrol edilmektedir, devlet okul lanında ö renim parasızdır ve bir kısım ö renciye de devlet hesabına yatılı olma imkân ı sa lanmaktadır. Devlet, üniversite ö rencilerinin bir kısmını da burslarla desteklemektedir. Bu yardıma kar ılıklı, ö renciden, üniversiteyi bitirdikten sonra belirli bir süre devlet için çalı mas ı istenmektedir.

İkokulların üstündeki ö renim kurumları Batı'daki benzerleri gibi örgütlenmi lerdir. Bunlarda genel bilgiler verilmek te, laboratuvar çalı maları yapılmaktadır. Ülkenin birçok yerinde tarım okulları, büyük ehirlerde ticaret okulları açılm ı tır. Ga

Galatasaray, hâlâ Türkiye'nin en iyi lisesi olmaya devam etmektedir. Kırım Savaşı'ndan sonra Fransızların yardımı ile kurulmuş olan bu lisede bir kısım dersler Fransız öğretmenleri tarafından Fransızca olarak okutulmaktadır. Galatasaray diploması, Fransa'da Fransız liselerinin verdikleri diplomalar gibi geçerlidir. Galatasaray aynı zamanda diğer Türk liselerine de örnek olmakta, Türkiye'nin her tarafında açılan yeni liseler ders programlarını Galatasaray'ınkine uydurmaktadırlar.

1901 yılında yalnız İstanbul'da olmak üzere bir tek Türk üniversitesi vardı. Bu üniversite de Tıp ve Hukuk Fakültelerinden ibaretti. Daha sonra bir de Edebiyat Fakültesi eklendi. Bu fakültelere kız ve erkek öğrenciler gitmeye başladılar. Üniversite öğrencilerinin sayısı her geçen gün biraz daha artmaktadır. Üniversite, yeni entellektüel hayatın merkezi haline gelmiştir. Henüz kendini ülkenin ilerlemesinde fazla hissettirememektedir, fakat mali güçlüklerle karşı karşıya ve başarılı bir savaş vermektedir.

Gençler arasında yüksek öğrenim hevesi gittikçe artmaktadır. Ülkenin iyi yetmiş öğrencilere olan ihtiyacı üniversite öğrencilerini daha çekici yapmaktadır. Maddi güçlüklerle karşılaşan üniversite öğrencilerine ne kadar çok istek duyulduğunu, İstanbul Üniversitesi'ne devam eden bir Türk kızının mektubundan çok iyi anlamaktadır:

"Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin çoğu okuyabilmek için çalışmak zorundadırlar. Türk öğrencileri ile başka ülkelerin öğrencileri arasındaki fark para kazanma konusundaki tutumlarıdır. Türk öğrencileri bazı işleri vakarlarına uygun bulmamaktadırlar. Özellikle beden işlerinin kendilerini küçük düşüreceklerini sanmaktadırlar. Yalnız bu tutumların

dan dolayı onları kınamamalıdır. Kamuoyu ve gelenekler, tahsilli kimselerin kapıcılık, hamallık, ayakkabı boyacılığı gibi işler yapmalarını ayıplamaktadır. Onun için çok defa geçimini sağlayamayan bir Türk genci üniversiteye gidememektedir. Kendine uygun bir iş bulup hayatını kazanmaya başladığından sonra, artık üniversiteye gitmek, öğrenmek hevesini besleyememektedir. Üniversiteye gidip de hayatlarını kazanmak zorunda olanlar yalnız devlet dairelerinde çalışmaktadırlar. Yaptıkları işler de sekreterlik gibi masabakileridir. Kazançları da hükümetin ödeme kabiliyetine bağlıdır. Çok defa maaşlarını günlerce geç almaktadırlar. Üniversite öğrencilerinin bir kısmı da subaylardır. Bunların durumları oldukça iyidir, fakat hem üniversitede hem kırsalda çalışmak gibi ağır bir yük altındadırlar. Ailelerinin durumu uygun olanlar ticaret, komisyonculuk gibi işler yapmaktadırlar. Hukuk Fakültesinde okuyanlar, mahkemelerde avukatlara yardım ve destek olarak çalışarak hayatlarını kazanmaktadırlar. Aralarında sinema işletenler bile vardır. Ailelerinin durumları iyi olup da çalışmayan öğrencilerin sayısı azdır. Bu güçlülere rağmen 1924 yılında, İstanbul Üniversitesi, o güne kadar görülmemiş derecede kalabalıktır."

İstanbul Üniversitesi yakın bir zamana kadar çok dar bir yerde eğitim yapmak zorundaydı. Fakat son zamanlarda eski Harbiye Nezareti binasına taşınmış oldu için ferahalmıştır. Hükümet, henüz üniversitenin ihtiyaçlarını karşılamak için yeteri kadar para ayıramadığından yüksek öğrenim istendiği gibi gelişmemektedir. Harbiye Nezareti, Savunma Bakanlığı olarak Ankara'ya taşındığı için, İstanbul'daki geniş alanlarda üniversiteye genişleme imkânı verecektir.

İndiki durum, hükümetin neden yabancı okullara göz yumdu unu açıklamaktadır. Ankara hükümeti, kapitülasyonları kaldırmamasına, yabancıların imtiyazlarını geri almasına rağmen yabancı okullara dokunmamıştır. Hükümet tarafından kontrol edilen bu okullar büyük bir bolluğu doldurmaktadırlar.

Türkiye'deki yabancı okullar ilgi çekici bir gelişme göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafına yayılmış olan Amerikan, İngiliz, Fransız ve Alman okulları, Yakındoğu'nun moral ve entelektüel gelişmesinde önemli bir etki yapmışlardır. Önceleri, bu okulların öğrencileri, buldukları yerlerin Hıristiyan çocuklarıydı. 1908 yılına kadar süren Sultan Hamit döneminde Müslüman çocuklarının bu okullara gitmeleri yasaktı. Büyük Savaş'tan önce İmparatorluk toprakları içinde en çok Fransız okulları vardı ve bu yüzden Fransız kültürü ülkede daha yaygındı. Aynı bir eğitim görmüş her Türk, Fransızca'yı Türkçe kadar iyi konuşabiliyordu. Türk liseleri, özellikle İstanbul'daki Galatasaray Lisesi Fransız sistemi öğretimi yapmaktaydılar. Bu okulların çoğunda da Fransız öğretmenler görev almışlardı. Bunun sonucu olarak bugün Türkiye'de en çok konuşulan yabancı dil Fransızcadır ve Türkiye ile Fransa arasında kurulmuş olan entelektüel bağ, 1914-1923 olayları yüzünden bile kopmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan etkisi de bir hayli görülmüştür. Eski adı Suriye Protestan Koleji olan ünlü Beyrut Üniversitesi'nin yanı sıra İstanbul'da Amerikan Kız ve Erkek Kolejleriyle İzmir'deki uluslararası Kolej en önemlileridir. 1912-1922 olaylarından önce Yakındoğu'da, çocuk yuvasından üniversiteye kadar beş yüz Amerikan eğitim kurumu

vardı ve bunlara yirmi beş bin öğrenci devam ediyordu. Bu kurumların çoğu bugün Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalmırlardır.

Bu yabancı okulların yayılması ve etkisi Türkiye'de elbette bazı üpheler uyandırmıtır. Kapitülasyonlar sistemi bu okulların programlarına her türlü Türk müdahale ve kontrolünü önlediğinden Osmanlı hükümeti bunların etkisini azaltmak için benzeri Türk okulları açmak zorunda kalmıtır. Türk hükümeti 1914'te kapitülasyonları kaldırdığı zaman bütün Fransız okullarını da kapatmış, böylece Fransız etkisi azalmaya yüz tutmuştur. 1918'de Müttefiklerin zaferi kazanmaları üzerine aynı akıbeta Alman okulları da uğruştur. Fakat Alman etkisi tam kaybolmamıştır. Bugün Türkiye'nin teknik okullarının çoğunda Alman uzmanlar ders vermektedirler. Çoğu Türkiye'deki Rum ve Ermeni azınlıklarına hizmet eden Amerikan misyoner okulları, Hristiyan unsurların ülkeden çıkmaları ve çıkarılmaları üzerine faaliyetlerini tatil etmek zorunda kalmırlardır. Geride kalan Amerikan okulları da yalnız lâik eğitim yapmak zorunda bırakılmırlardır.

Yabancı eğitim kurumlarının Türkiye'de faaliyetlerini devam ettirmeleri ortaya önemli bir sorun çıkarmıtır ve resmî makamlar bu sorunu çözümlenmenin çok güç olduğunu kabul etmektedirler. Amerikan ve Avrupa kurumlarının sadığı eğitimcinin kıymeti takdir edilmektedir ve pek çok yüksek dereceli devlet memuru okullarını ve kızlarını bu okullara göndermişlerdir. Valilerin çoğu yabancı okulları himayeleri altına almırlardır. Enver Paşaya enini, İsmet Paşaya kardeğini İstanbul ve İzmir'deki Amerikan kolejlerine göndermişlerdir. Lozan Antlaşması'nda bu yabancı eğitim kurumlarından hiç söz edil

memi tir. Fakat smet Pa a Müttefik delegelere gönderdi i bir mektupta, 30 Ekim 1918'den önce Osmanlı ülkesinde bulunan yabancı okulların imtiyazlarının ve garantilerinin devam edeceğini bildirmi ti. Hükümet, bu mektuba Lozan Antlaşması'nın bir maddesiyimi gibi ba lı kalmı tır. İy donatılmı , iyi öğretmenler elinde bulunan bu okulların büyük önemi takdir edilmekle beraber, Cumhuriyet hükümeti yabancı eğitimiminin, Türkiye eğitimini yerini almasını istememektedir.

Yabancı okulların ders programları Türkiye eğitim makamları tarafından sıkı bir kontrol altında tutulmaktadır. Dersler ve sınavlar denetlemeye tabidir. Türkçe ve Türkiye ile ilgili derslerin okutulması zorunludur ve bu dersler hükümet tarafından atanan öğretmenlerce verilmektedir. Zaman zaman sürdürtüler de olmakta; yabancı okullar, programlarına fazla müdahale edildiğinden yakınmaktadırlar. Fakat genel olarak her iki taraf da makul ve uzlaşmacı bir tutumu sürdürmektedir. Cumhuriyet hükümeti, din dersleri verilmediğ i, ülkenin güvenliğine aykırı fikirler öğrencilere a lanmadığı sürece bu okulları hoş görüyle kar ılamaktadır. Yabancı öğretmenlerin bilerek ya da istemeyerek bu yoldan kaçınmaları zaman hükümet hemen harekete geçmekte ve bunlara koydu u artları hatırlatmaktadır. Bu bakımdan yabancı öğretmen kurumları güç bir dönem içinde bulunmaktadır.

Genel olarak, Türkiye'deki eğitim sistemi yeni hükümet tarafından göze batır biçimde düzeltilmiştir ve şimdi ülkenin ekonomik ve sosyal alanlardaki kalkınmasına güç bir etki yapmaktadır. Din ve devlet işlerinin Cumhuriyet yönetimi tarafından birbirlerinden ayrılmasından sonra, okullar din eğitiminin ve tutuculuğun kısıtlanmasından kurtulmuşlar, laik eğitimi

www.cizgiliforum.com
engine1

nimle yeni bir atılım yapmışlardır. Milliyetçiler e itime büyük bir önem vermektedirler. Bunun sebebi de e itimi yalnız ulusu birle tirici de il, fakat aynı zamanda ulusun kalkınmasında da önemli bir etken olarak görmeleridir. Bunun sonucu olarak, hükümet en büyük dikkatini e itim konusuna yöneltmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları, bu alanda, Türkiye'yi bir an önce Batı Avrupa ve Amerika'nın ilerli ülkeleri seviyesine yükseltmeye çalışmakta, bunun yolunu hazırlamaktadırlar.

Yeni Türkiye'nin e itim sistemi incelenirken ister istemez kadının durumu konusu da ortaya çıkmaktadır. Kadının durumu, sosyal ilerlemenin en iyi ölçüsüdür. "Bir ulusun karakteri, kadınlarının durumu ile ölçülür" denmiştir. Batı Müslüman ülkelerle beraber Türkiye de kadını küçük görmekle devamlı olarak suçlandırılmıştır. Genel olarak, bu hücumlar maksatlı olmakla beraber, Batılı gözü ile az çok haklıdır. Bu konu hiçbir zaman tarafsız bir biçimde incelenmemiştir ve Batı ölçülerinin, Batılı olmayan toplumlara uygulanamayacağı düşünülmemiştir (1).

Kadının durumu bakımından bir ulusu Batı ölçüleri ile tartacaksak, diyebiliriz ki Türkiye, Batı ölçülerine hızla yaklaşmaktadır. Çok kadınla evlenmek yeni yasaklanmıştır. Fakat iyi yetmiş Türkler arasında çok kadınla evlenmek çoktan bırakılmış bir âdettir. Köylerde ise kadın en iyi yardımcıdır. Türk köylü erkeği, birden fazla kadın aldığı zaman onları daima şerefli bir durumda tutmuş, nikâh kıydırması, ekono-

(1) Batılı gözlemcilerin çoğu, evli bir Müslüman kadının, Batıdaki hemcinslerinden daha çok hakka sahip olduğundan habersizdir. İslâm, kadına mallarını üzerinde tam hak tanımıştır. Batılı kadın bu hakları ancak yakın bir geçmişte elde edebilmiştir.

mik ve moral haklarına saygı göstermi tir. Köylerde kadınlar hiçbir zaman eve kapatılmamı lardır. Kasabalarda da bu âdet artık kaybolmaktadır.

Genç Türkler'in Batı fikirlerini Türkiye'ye sokmaları üzerine kadınlar, özellikle üst sınıfa mensup kadınlar, durumlarından ikâyetlerini hemen duyurmaya koyulmu lardı. Sultan Hamit döneminde kadınlara hemen hiç e itim imkânı verilmemi ti ve Türk kadınları e itim istiyorlardı. "Genç Türkler"in iktidara gelmesinden soma okula giden kadınların sayısı birden artmı tir. stanbul'daki Amerikan Kız Koleji bu iste e cevap vermek için açılmı tir. Ülkenin ba ka yerlerinde de kadınlar için okullar açılmı tir.

Bunun sonucunda birçok kadın yazar kendilerini tanıtmı lar ve Batıda oldu u gibi kadm hakları için sava açmı lardır. Tutucu unsurlar kadınların bazı mesleklere girmelerine kar ı koymu lardır. Özellikle kadınların tıp, hukuk ve di er bilim dallarında e itim görmeleri kolay kolay kabul edilmemi tir. Eskiden bazı tehlikeleri ve üpheleri davet eden toplu yerlerde bulunmak gibi hareketler artık kanıksanmaya ba lanmı tir. Bir Müslüman ülkede ahlâksızlı mın en dü ük ekli olarak kabul edilen ve çok defa tecavüzleri davet eden peçesiz gezmek artık normal kar ılanmaktadır. 1908 1909 Genç Türk Devriminden önce ve soma Türkiye'ye giren Batı kültürü, daha somaki yıllarda Türkiye'de hızla yayılmı ve Türk kadını bugünkü durumuna gelmi tir.

Sava ların, özellikle 1912 1913 Balkan Sava ları ile 1914 1918 Büyük Sava 'm baskısı altoda, Türk kadınları da, sava an ba ka ülkelerdeki hemcinsleri gibi yardımcı i lerde çalı mak zorunda kalmı lar, hastanelerde yaralılara bakmı lar, K1

zılay'da görev almı lar, cepheye giden erkeklerden bo alan yerleri doldurmu lardı. Hatta aralarında sava alanlarında görev yapanlar da bulunmu tur. Sosyal hizmetlerin bir kısmı yeni tip bir Türk kadını tarafından görülür olmu tu. Bunun sonucunda erkek kadını ileri kileri hızla de i meye ba lamı , kadınlar geçirdikleri denemelerde kabiliyetlerini ortaya koymu lardı. Bu savaş artları altında, kadının kapalı ve emir altında ya ama durumu, hiç de ilse üst ve orta sınıflarda, ortadan kalkmı tır. Köylerde ise kadın tarlalarda her zaman erke in yardımcısı olmu tur ve oralarda durumda bir de i iklik söz konusu de ildir.

Genç kızlar okumaya can atmaktadır ve yerli ya da yabancı bütün kız okulları doludur. Üniversite, Türk kadınına kapıların açmı tır ve ilk defa erkekler ve kızlar bir arada okumaktadırlar. Her yıl yeni ö retmenler, doktorlar ve hukukçular çıkmaktadır. Kadınlar artık yazarak, konferanslar vererek, siyasi mitingler düzenleyerek seslerini duyurmaktadırlar. Üniversite mezunu ilk Türk kadını olan Halide Hanım (Halide Edip Adıvar) bir yazar olarak, konu malan ve siyasal faaliyetleri ile etkisini bütün Türkiye'de hissettirmi , hatta Mustafa Kemal Pa anın yardımcısı olmu tur. Halide Hanım'ı örnek alan Türk kadımları durumlarını düzeltmek, etkilerini hissettirmek ve kendilerine yeni imkânlar hazırlamak için faaliyetlere koyulmu lardır.

Sosyal bakımdan Türk kadımları Batılılarla ma yolunda ilerlemekte dirler. Peçeyi atmı lardır. Arada bir görülen çar af da her halde fesin akıbetine u rayacak, tamamen kaybolacaktır. Artık kadımların tiyatrolarda, sinemalarda, topluluklarda erkeklerle beraber oturmalanna izin verilmektedir. Hatta, Hristiyan yabancılarla de ilse bile, Türk erkekleriyle dans etme

lerine göz yumulmaktadır. Sinema ve tiyatrolardaki kadınlara mahsus balkonlar ve localar erkeklere de açılmıştır. Tramvaylar ve trenlerde kadınlarla erkekleri ayıran perdeler de kaldırılmıştır ve yolcular artık karışık oturmaktadır.

Kadınlar sahneye de çıkabilmektedirler. Batının âdetleri yavaş yavaş Türk toplumuna sızmıştır ve kadınlar yüzyıllardan beri süren kısıtlamalardan kurtulmuşlardır.

Evlenme konusunda da aynı değişiklik olmaktadır. Kadınlar tabii olmanın küçük düşürücü ve haksızlığını anlamırlar, evlerinde erkeklerine arkadaşlık etmek ve eşit haklara uymak haklarını istemişlerdir. Türkiye'de gittikçe az uygulanmakta olan çok kadımla evlenme âdetini küçük düşürücü bulan kadınlar buna da baş kaldırmış ve protestoları, baskıları ile Türkiye Büyük Millet Meclisini çok kadımla evlenmeyi yasak eden bir kanun çıkarmaya zorlamışlardır.

Bu, Türk kadınının en büyük zaferi olmuştur. Bu yalnız islâm geleneklerinden kopma değil, aynı zamanda küçük düşürücü bir durumdan da kurtulmuştur.

Kadınların ortak bir gaye için birlikteliği yapma arzularını "Kadın Haklarını Koruma Cemiyeti"nde görmek mümkündür. Bu dernek, son üç, dört yıl içinde Ankara hükümeti üzerinde yeteri kadar baskı yaparak bazı önemli reformları sağlamıştır. Bu reformların, İstanbul'daki bir avuç ilerici kadının eseri oldukları doğrudur. Çocuğun özenimini yabancı ülkelerde yapmış olan bu kadınların Türkiye içindeki nüfuzları kadar büyüktür ki, bunların faaliyetleri ile Batılılarla ma çok hızlı olacaktır. Dernek, geçenlerde İstanbul Müftülüğünden camilerde konferanslar vermek ve bu şekilde cahil hocaların elinde cahil kalmış kardeşlerini aydınlatmak için izin istemiştir. Bu konferanslarda yeni kanunların ışığında kadımla

rmeyeni durumu, e itim, sosyal görevler konularında bilgi ve-
rilecektir. Bu propaganda sosyal reformların Türkiye'ye ya-
yılmasını hızlandıracaktır

Yeni Türkiye'deki sosyal geli meden verdi imiz örnek-
ler, evrim dalgasının ortalı ı nasıl kapladı ım, Batı fikirleri-
nin nasıl yerle ti ini ve ülkeyi slâm kanunlarının, âdetlerinin
ve hurafelerin a ırlı ı altında ezilmi bir Do u toplumu ki i-
li inden aydınlanmı ve ilerici bir Batı toplumu ki ili ine nas-
sıl dönü türdü ünü gösteren belirtilerdir.

Türkiye'de gerçekle tirilen reformları; yabancı basın o
kadar sansasyonel bir biçimde vermi tir ki, bu arada kar ıla-
ılması muhtemel güçlüklerin belirtilmesi unutulmu tur. Onun
için bu bölümü sona erdirmeden önce reformları yaparken kar-
ıla ılacak engelleri de gözden geçirmek çok önemlidir. e-
hirler ve üst sınıflardaki reformların hayret verici bir biçimde
gerçekle melerine ra men, genel olarak Türkiye'nin modern-
le mesi daha yava olacaktır. Çünkü bu reformları ülkenin
ba ka yerlerine yayacak ö retmenlerin, doktorların, uzman-
ların sayısı yeterli de ildir ve yabancı uzmanlara da yüz ve-
rilmemektedir. Ayrıca ülkenin iç kısımlarında ya ayan insan-
ların okumaları ve yazmaları yoktur; ula ım yok denecek gi-
bi oldu undan dı dünyadan kopukturlar. Hayat seviyesi, ge-
rek cahillik, gerekse fakirlik yüzünden çok dü üktür. Hurafe-
ler hâlâ insanların hayatlarına hâkimdir. Bū yüzden sa lık da
büyük zarar görmektedir. Anadolu'nun iç bölgelerinde hayat
hâlâ ilkeldir ve de i memi tir. Batılı fikirlerin bu bölgelere sız-
ması ancak yolların buralara ula ması ile mümkün olacaktır.

Etrafını iyi görebilen bir gözlemci için onsekizinci yüz-
yılıda uyanık despotların yönetimindeki bazı Avrupa ülkele-
rinde oldu u gibi Türkiye de aynı güçlüklerle kar ıla acaktır.

Mustafa Kemal Pa a, Batı örne i bir aydındır. Ortaça ın geleneklerini henüz silkeleyip atan bir ülkeye bir sürü reform getirmi tir. Batı fikirlerini, direnen de il, bunları kabule istekli bir ulusa a ilamaya çalı maktadır. Genellikle Batıda bu gibi reformları bir tepki dönemi izler. Çünkü halk reformlar konusunda e itilmemi tir ve bunları kabule hazır de ildir. Çok defa reform hevesi reformcu ile beraber ölmü tür. Çünkü de iklik ki ili in gücü ile yapılabildi mi tir. Bu ki ili in etkisi ortadan kalkınca heves kendini yenileyememi tir. Bu gibi durumlarda tarih tekrarlanmaktadır. Bugünkü Türkiye'de, reformlar, ba taki önderin yapıcı despotizmi altında geliş mektedir. Asıl büyük soru bu önderden soma geleceklerin de bu eseri devam ettirip ettirmeyecekleridir. Bugünkü Türk önderleri, öncü rollerini devam ettirebilecek, yerlerini almaya yeterli pek az halefin yeti mekte oldu unu kabul etmektedirler. Bugün mevcut olanların dı nda, Türkiye'de bu tipte pek az insan vardır.

Büyük olaylar, büyük adamları ortaya çıkarır. Fakat barı içinde geçen sosyal hayatın a ır akı ı içinde bir ulusun çeki melere ve rekabetlere dü tü ü ve bu yüzden ilerlemenin durdu u çok görülmü tür. lerde Türkiye 'yi bekleyen en büyük tehlike de budur. Bugünkü önderler; eserlerini kendileri kadar heyecanla ve etkiyle devam ettirecek yeni önderler yeti tirmedikleri takdirde, reformlar, hareketsizlik yüzünden reformcularla beraber ölmek tehlikesinde bulunmaktadırlar. Modern Türkiye'de harekette olan tarihsel güçler bu soruya bir 'istisna' tanımayacaklardır. Bu sorunun cevabını da yalnız zaman verecektir. Aym zamanda Türkiye'de bilinçli ve hesaplı bir gericilik tehlikesi kalmamı tir. Ulus azimle Batının ilerleme yoluna koyulmu tur. Bu yoldan geri dönmesi için pek az ihtimal vardır.

ONALTINCI BÖLÜM

TÜRK YE'N N ULUSLARARASIDURUMU

24 Temmuz 1923 'te Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte Türkiye'nin dış ilişkileri tarihinde 21 Temmuz 1774 yılında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile açılmı olan dönem kapanmıştır. Bu iki tarih arasında geçen bir buçuk yüzyıllık süre içinde Yakındoğunun haritası tanınmayacak biçimde değişmiştir. Bir zamanlar, birçok ulusu içinde barındıran büyük bir imparatorluk bulunmuştu. Bu devletlerin bir kısmı başarısız olmakla beraber halkları Yakındoğulu'ya özgü ortak taraflara sahiptirler. Siyasal haritadaki bu büyük değişiklik, Yakındoğulu ulusları arasındaki coğrafya dağılımlarıyla kıyaslandığında, içinde içyüzü görülmektedir. Bu uluslar, 1774'e kadar yalnız aynı bölgelerde, aynı şehirlerde ve aynı köylerde oturmamışlar, aynı mahalleleri aynı sokakları paylaşmışlardır. Bu içişleri hepimizin yararına olmuştur. Bu dönem içinde milliyetler topraklara, siyasal topluluklara göre değil, özel ekonomik faaliyetlere ve sosyal faaliyetlere göre belirlenmiştir.

Ekonomik ve sosyal bakımdan bu uluslar birbirlerine muhtaç durumda bulunuyorlardı. 1774 ile 1923 yılları arasında

da yine bu uluslar kendilerini teker teker Batı'nın milliyetçilik anlayışına kaptırmışlar ve bu fikirlerin etkisi altında belirli topraklar üzerinde birleştiren en yeknesak topluluklar haline gelmişler ve siyasal faaliyetler blokları olmuşlardır. Bu deyimle meşhurdur, savaş üstüne savaşla, katliam üstüne katliamla, göç üstüne göçle olmuş; her sınır çizgisinin deşiminde sarsıntılar yine birbirini kovalamıştır. Sınırların durumu da kronik bir şekilde istikrarlı olmadığından Yakındoğu bölgesinde altı yüzyıllık boyu bir barbarlık ve deşet dönemi yaşamıştır.

Yakındoğu uluslarının sırasıyla girişimleri ve kurban oldukları barbarlık hareketleri Batılı gözlerde bu bölgenin damgası haline gelmiştir. Bu barbarlıklar o kadar çirkin ki, bunlardan burada daha çok söz etmek boşuna olur. Fakat bunu da eklemek gerekir; Batı'nın Yakındoğuyu bir barbarlar ülkesi olarak görmesi ve buna göre bir tutum takınması bütünüyle hissidir. Belki daha az barbarlık yapmış olan Batılı atalarımız, Yakındoğu uluslarının son yüz elli yıl boyunca içinde buldukları şartların benzerleri ile karşılaşıyorlardı, daha mı iyi hareket edeceklerdi? 1923 yılında sona eren on yıl içinde Belçika'da, İrlanda'da, Almanya'da olanlar; Türklerin, Rumların ve Bulgarların yaptıklarından daha mı hafiftir? Yakındoğu uluslarının karşılarına çıkan güçlüklerle batı uygarlığı karşılaştırmış olsaydı, bizler şimdiye kadar çoktan yıkılmış bulunacaktık.

Siyasal haritanın deşimiyle ekonomik alanda kullanılan kayıplar ise, yapılan barbarlıklar kadar göze çarpmamak ve hislere hitap etmemekle beraber, çok daha ciddi bir sorun idi. Daha önceki bölümlerde bu sorunlardan söz ettiğimiz için şimdi Türkiye'nin, 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra uluslararası alanda kendisini nasıl bulduğunu göz atalım.

O tarihte, Yakındo unun manzarası, yakın geçmi e kıyasla yakın gelece in çok daha istikrarlı olaca nı mjdelemi -tir. Lozan Antlaşması ile Osmanlı mparatorlu u'nun irili ufaklı devletlere bölünmesi i i tamamlanmı tır. Do ulu Hıristiyan devletlerinin ekirde i on dokuzuncu yüzyılın ba larındaki Sırp ve Yunan ba ımsızlık sava ları ve 1912 1913 Balkan Sava ları sırasında atılmı tı. Bölgenin öbür ucunda ise, 1914 1918 Sava ı ile Paris Barı Konferansı yine irili ufaklı Arap devletleri yaratmı tır. Bunların bazdan ba ımsız olmu , bazıları da daha önce anlattı mız gibi bir kısım Batılı devletlerin mandası altına grimi tir. Mütarekeden soma Mısır'daki milliyetçilik hareketi yeniden canlanmı ve Mısır milliyetçileri hedeflerine kısmen ula mı lardır. Türkiye'de ise, 1920'de kabul edilen Milli Misak'ta belirtilmi olan hedeflere, 1922'de Yunanlılara kar ı kazanılan zafer sayesinde vanlmı tır. Bunu izleyen bir yıl içinde, büyük sancılar ve ıstıraplar arasında bir sürü "halef devlet" do urmu olan Osmanlı mparatorlu u nihayet son halefi olan Türkiye Cumhuriyeti'ni de dünyaya getirerek onun elinde tasfiyeye u ramı tır. Aynılma ve bölünme i leri böylece tamamlandı na göre, artık siyasal ve sosyal istikrarsızlıklar beklemek için bir sebep yoktur. Çünkü bu tahrik edici sebepler ortadan kalkmı tı. Bu parçalanmadan çıkan haritadan bütün Yakındo u ülkeleri memnun olmamı lardır. Olamazlar da. iddet metotları çok defa olumlu sonuçlar verir. Bu çapta devrimler olurken iddet hareketlerinden, barbarlıktan kaımlabildi i insanlık tarihinde görülmemi tir; buna ra men bunlardan kaınılmı oldu unu farzetsek bile, acaba hangi sihirli formül, Yakındo u topraklarını, Yakındo u ulusları arasında herkese her istedi ini vermek suretiyle bl t

www.cizgiliforum.com
engine1

rülebilirdi? Problem, tam bir kesinlikle çözümlenemeyecek kadar karı ıktı. Bu bölü mede bazıları hisselerine dü enden fazlasını almı lar (Sırplar ve Romenler), bazıları da az ile yetinmek zorunda kalmı lardır (Bulgarlar ve Ermeniler). Fakat önemli olan, u ya da bu parçanın, haklı ya da haksız olarak una ya da buna verilmi olması de il, aldatılmı olduklarına inanan ulusların durumu de i tirmeyi artık dü ünmez olmalarıdır. Bulgarlar, 1918 'de ikinci kere kaybettikten soma Makedonya'dan ümitlerini kesmi lerdir. 16 Mart 1921 'de Sovyet hükümetinin, Türkiye'nin Kars'taki egemenli ini tanımından sonra Ermeniler, Erzurum ve Van'ı elde etme ümitlerini yitirmi lerdir. Yunanlılar, 1922 fırtınasından soma zmir ve stanbul üzerindeki emellerinden vazgeçmi lerdir. Bu tutum yalnız yenilen devletlerin de il, herkesin yararına olmu tur. Geçmi e bu ekilde sırt çevirmek, son yüz elli yıldan beri süren mücadelenin ve bunun sebep oldu u ekonomik kayıpların giderilmesi ve 'herkesin kendi evine bir çekidüzen verebilmesi' için gerekli enerjileri serbest bırakmı tır. Bunların hepsinden önemlisi, Türklerin Yunanlılara kar ı kazandıkları büyük askeri zaferden soma, Milli Misak'm dı nda bırakılmı olan toprakları yeniden ele geçirmek hevesine kapılmı olmalıdır.

Mustafa Kemal Pa a ve arkadaş lan, Milli Misak'ta, 30 Ekim 1918 Mütarekesi ile tespit edilmi olan hattın güneyinde bulunan, halkın ço unlu u Arap olan eski Osmanlı Asya vilayetleri ve Avrupa'da Meriç nelrinin batımda kalan eski Avrupa toprakları üzerindeki Türk iddialarından vazgeçmi lerdir. Böylece Türkiye, yakın geçmi te ilerlemesine ayak baı olan ve üstelik kendisini felaketten felakete sürükleyen iki

yükten kurtulmu tur. Buna kar ılık, Milli Misak'ı hazırlayanlar Arap olmayan Müslümanların oturdu u bütün eski Osmanlı toprakları üzerinde hak iddiasında bulunmaya devam etmişlerdir. Bu formülle ba langıçta Kürtlerin oturdukları bütün bölgeler de Türkiye sınırları içinde tutulmak istenmiştir. "Genç Türkler" in 1908-1918 yılları arasında Arnavutları ve Arapları Türkle tirmek te ebbüslerinin kötü sonuç vermesinden sonra daha çetin bir ırk olan Kürtlere aynı politikayı uygulamak ba ardı olacak mıdır? 1925 Kürt isyanından ve İngiltere ile olan, Kürtlere dayanan Musul sorunundan yeni Türkiye'nin önderleri, geçmişini olaylarına da bakarak, ders alacak mıdır?

Kürtlerin ya adıkları bölge dışında, Lozan Konferansında tespit edilmiş olan Türkiye sınırları bir devamlılık ve eski Osmanlı sınırları ile kıyaslandığında istikrar göstermektedir. Bununla beraber Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde toprak iddiaları basite indirgenemeyecek kadar gelecek için önemli olan iki sorun vardır. Bunların birincisi henüz çözümlenmemiştir. Bu sorunudur ve Türkiye ile Rusya'nın gelecekteki ilişkileri buna bağlıdır. İkinci sorun, halifeliyi kaldırılmamasıdır. İslam dünyasında yaratmış olduğu tepkidir. Bu iki soruna daha sonra değinmek üzere Kürt sorununa dönelim.

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Türk olmayan unsurlar arasında en önemli grubu Kürtler teşkil etmektedir. Bunlar bir milyon dolayındadır. Ülkedeki Kürt unsurunun okuması yoktur ve hiçbir MİT'e sahip değildir. Sayılan pek az olan okumaları ise şehirlerde oturmaktadır. Kürtler Türk yöneticilerinin dilini konuşmamaktaydılar. Dilleri Farsça'nın bir lehçesini andırmaktadır. Aralarında kuvvetli rüzgârlar es

ti i zaman, Rumlar, Ermeniler, Araplar gibi, Osmanlı mpa-
ratorlu umun Kürt unsurları da bu rüzgârlardan esinlenmi -
lerdir. Fakat onlarınki da ınık bir milliyetçilik olmu tur. Bir-
lik ve örgütlenme olmayı ı, okumu önderlerin yalnız mahal-
li eyhlerden ibaret olması; da ların toplulukları birbirlerin-
den tamamen ayırımı bulunması Kürtlerin a iretleri dı ma ta-
ıp, ba ka bölgelerde görülen milliyetçilik akımlarının idde-
tinde bir akıma kendilerini kaptırmalarını önlemi tir. Büyük
Sava 'tan soma Kürtler belirli olmayan bir milliyetçilik his-
sine kapılmı lardır.

Bunun kökleri belki de 1834 yımda Kürtler arasındaki
kıpırdanmaların Re it Pa a tarafından iddetle bastırılmasına,
daha soma sultanların izledikleri politikaya kadar gitmekte-
dir. Bu politikanın sonradan Sultan Hamit tarafmdan de i ti-
rilmesine ve Ermenilere kar ı kullanılmak üzere Kürtlerle
dostluk kurmasına ra men, Kürtlerin tutumunda büyük de i-
klik meydana gelmemi tir. 1920 tarihindeki Sevr Antla ma-
sında Kürtlerin bu hislerine cevap verilmek istenmi ve on-
lara ulusal özerklik ve ba ımsızlık vaat edilmi tir. Fakat ant-
la manın yürürlü e konmaması, Kürtlerin emellerini gerçek-
le tirmelerini önlemi ve yapılan vaatler de Lozan Antla ma-
sı'nda tekrarlanmamı tır.

Kürtler her ilkel ulus gibi anlamını derinli ine ö renme-
den girdikleri ve tam uygulamadıkları bir din u runa kolayca
fanatik hale gelebilmektedirler. Halife mevcut oldu u sürece
Kürtler rahat durmu lardır. Fakat Türkiye hükümeti halifeli-
i kaldırıp da dine dayanmayan bir rejim getirdi i zaman, din-
ciler, Kürtleri hükümete kar ı güçlük çekmeden kı kırtabil-
mi lerdir.

Yeni rejime karşı Kürt ayaklanmalarının en ciddiisi 1925ubatında oldu. Nakibendi tarikatına mensup Seyyid Sait, Kürtleri kırdıran ve ayaklandıran başlıca sorumludur. Seyyid Sait zengin bir adamdı ve birçok emili kileri vardı. Çevresinde çok dindar olarak tanınmıştı. Başlıca aileleriyle aile başlıları vardı. Bu yüzden kırdıran sözleri hızla yayıldı ve ayaklanma, Kürtlerin oturdukları on üç vilâyette patlak verdi.

Birkaç Kürtün tutuklanmasını bahane eden Seyyid Sait 13ubat'ta isyan bayrağını açtı ve birkaç hafta içinde ayaklanmayı geniş bir bölgeye yaydı. İsyancı Kürtlerin programlarının başlıca maddeleri, Mustafa Kemal Paşanın lâik hükümetinin kaldırdığı şeriatı geri getirmek ve Sultan Hamit'in oğullarından Selim Efendiyi sultan ve halife ilân etmektir. İsyancılar bu arada Diyarbakır hükümet konağına, cumhurbaşkanını, askerî önderleri, Millet Meclisini ve hükümeti küçük düşürücü sözler bulunan bildirimler de yaydılar. Bu bildirimlerde ayrıca, ülkeden dinin kaldırıldığı, hükümetin aralarında Seyyid Sait'in de bulunduğu 800 kişiye asılmak istediği gibi iddialar da yer aldı.

Hükümet kuvvetleri ile isyancılar arasında yapılan ilk çarpışmada ölen Fahri Bey adındaki Kürt önderinin cebinde bulunan bir mektupta Seyyid Sait'in dini geri getirmek için dünyaya Tanrı tarafından gönderildiği, artık din özgürlüğü için, darbeyi indirme zamanının geldiği yazılıydı.

İsyan o kadar hızla yayıldı ki, on iki gün sonra Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi, hükümete gerekirse bütün ülkede sıkıyönetim ilân etme yetkisi vermek zorunda kaldı. Önce on üç vilâyette sıkıyönetim uygulanmış, zararlı propagandalar yayması muhtemel olan İstanbul'a gözdağı ve

rilmi ti. Çok sayıda asker do uya sevkedilmi ve hükümet kuvvetleri karlar içinde isyam bastırmaya u ra mı lardır. Hiçbir zaman demiryolu yoklu u bu kadar çok hissedilmemi tir. Türk hükümeti Suriye'deki Fransız yönetiminden, Ba dat demiryolunun Suriye'de kalan kısmından asker sevkedilmesine izin verilmesini istemi tir. Fakat Fransızlar, muhtemelen pek çok Türk askerinin Musul bölgesinde birikmesinden çekinen ngilizlerin iste i üzerine, bu izni vermemi tir. Kuvvetlerin isyan bölgesine sevkedilmesindeki güçlük, yolsuzluk, dik da lar seferin üç ay uzamasına yol açmı tir.

syanın ba langıcında Kürtler hemen her eyi ellerine geçirmi lerdı. Harput'u ele geçirmi ler, çok geçmeden Elazı 'ı dü ürmü lerdı. Bunları Dersim, Ergani, Palu, Çapakçur izlemi ti. 7 Martta Ergani ve Osmaniye tamamen ya ma edilmi ti. Bundan soma da Diyarbakır'a kar ı bir saldırıya giri ilmi ti. Diyarbakır, bölgenin en önemli merkeziydi. Etrafı Kürtlerle çevrili olmakla beraber, ehir halkı Türktü ve kolordu karargâhı ehirde bulunuyordu. Dicle nehri kıyısında bulundu u için Diyarbakır bütün tarih boyunca önemli rol oynamı tı. Do unun ba lıca kervan yolları üzerindeydi. Bunun için eyh Sait bir an önce ehri ele geçirmek istiyordu. 7 Martta ehir önünde çetin bir çarpı ma olmu ve isyancılar ehre girmeye ba lamı lardı. Fakat Mardin'den yola çıkan bir süvari birli inin zamanında gelmesi üzerine asiler ehirden dı an atılmı ve panik içinde da ılmı lardı. Bu çarpı ma isyan hareketinin dönüm noktasım te kil etmi tir. Kürtlerin a ır kayıplara u ramalan, önemli önderlerinin çarpı malarda ölmeleri ve bölgeye daha çok hükümet kuwetlerinin gönderilmesi sonunda asilerin elinde bulunan vilâyetler teker teker kurtanılmı tı.

Bu geli melerden soma, Kürtlerin teslim olmaktan ba - ka yapacak bir eyleri kalmamı tı. Önderlerinin bir kısmı ya - kalanmı ve cezalandırılmı tı. En son yakalanan da eyh Sa - it olmu tur. Da lara kaçmı olan eyh Sait ele geçirildikten soma Ankara'ya götürülmü ve yapılan yargılaması sonunda vatana ihanet suçundan asılmı tır. Nisan aymda tam olarak bastırılmı olan Kürt isyanı ülkede derin ve önemli etkiler yapmı tır.

Her eyden önce vatanseverlik hisleri yeniden kabarmı ve herkes cumhuriyeti korumak için birle mi tir. Bir iç sava kar ısında, devletin tehlikede oldu unu gören bütün milliyet - çiler hükümetin etrafında toplanmı lar, yabancı istilâsı günle - rinde yapmı oldukları gibi onu desteklemi lerdir. Zamamn ba bakanı isyanı bastırmaktaki çabalarında herkesin deste - ini görmü tür. Hatta muhalefet partisinin lideri olan Kâzım Ka rabekir Pa a, ba bakana güvenini açıkça bildirmi tir. Bu olay, Türkiye Cumhuriyetine yeni bir güç ve güven kazandırmı tır.

syanın ikinci bir sonucu da gösterilen ho nutlu a ra - men Ankara hükümetinin yeniden kurulması olmu tur. Ba - bakan Fethi Bey ayaklanmaya büyük önem vermi ve bastır - mak için çok etkili tedbirler almı tı. 23 ubatta Mecliste yap - tı ı uzun bir konu mada ayaklanmanın nedenlerini açıklamı , nasıl geli ti ini anlatmı ve hükümetinin aldı ı tedbirleri sı - ralamı tı. smet Pa a ve Kâzım Karabekir Pa a tarafından des - teklenen konu masının sonuna do ru Fethi Bey bir kanun tek - lifinde de bulunmu tu. Buna göre, "din siyasete alet edilme - yecek, din kullanılarak, gerek yazı, gerekse sözle halkın his - leri tahrik edilmeyecek" ve bunları yapanlar en a ır cezalara çarptırılacaklardı. Kanun teklifi Meclisin büyük bir ço unlu

unca kabul edilmi ti. Fakat birkaç gün soma beklenmedik bir ey olmu tu. Halk Partisinin bütün gece süren bir toplantısında sinirler son derece gerilmi , tabancalar çekilmi (neyse ki, ate lenmemi tir) ve 60'a kar ı 94 oyla belirtilen güvensizlik üzerine Fethi Bey sabahın saat üçünde istifasını vermi ti. Güvensizli in nedeni de, Kürt isyanını bastırmak için yeterli tedbirler almamasıydı. Fethi Beyden daha iddetli tedbirler isteyenler arasında aslen Kürt olanlar da vardı ve bunlar Mustafa Kemal'e son derece ba lıydılar. Fethi Beyden soma ba bakanlı a tekrar smet Pa a getirilmi ve hükümette genel bir de i iklik yapılmı tır.

Bu anî de i iklik, Ankara'yı daha sıkı bir askerî kontrol altına sokmu tur. Derhal tedbirlerin alınmasına giri ilmi , Do uya seksen bin kadar asker gönderilerek da ılmı olan isyancılar tamamen ezilmi lerdir. Ülkedeki ho nutsuzlu u tahrik edenlerin ba mda bulundu u ileri sürülen stanbul basım baskı altına alınmı , stanbul'da ve ba ka yerlerde ondan fazla gazete kapatılmı tır. Camilerde cumhuriyete sadakati sarsacak vaazlar yasaklanmı , büyük ehirlerde stiklâl Mahkemeleri yemden kurulmu tur. Kürt isyanını bastırılmasından birkaç ay soma, haziranda, stiklâl Mahkemeleri Do u vilâyetlerindeki bütün tekkelerin kapatılmasını emretmi tir. Bu tekkeler entrikacılık ve hurafelere yataklık etmekle suçlandımlı lardır. Bütün eyhler yerlerinden atılmı , bütün dinî unvanlar kaldırılmı ve böylece Türkiye'deki bir dinî kurum daha ortadan kalkmı tır.

Kürt isyanını önemi, hemen sebep oldu u siyasal sonuçlarda de il, fakat Türkiye'de hâlâ ho nut olmayan bir zümrenin bulundu unu göstermesindedir. Böyle bir patlama, ister yüzeyde, ister derinde olsun, kronik bir durumun belirtisidir.

Bu, çok hızlı giri lmi bir siyasal devrimin tepkisidir. Gü-ven içinde, olması isteniyorsa, ilerleme, yava olmalıdır. Çok hızlı bir geli me ise hemen kar ı güçleri harekete geçirmektedir. Bir biyoloji uzmanı fazla büyümenin ölüm oldu unu söylemi tir. Mühendis, hız ne kadar artarsa direncin de o kadar çok olaca mını açıklamı tır. Siyaset felsefesi de çok hızlı bir evrimin devrim demek oldu unu anlatmı tır. Yüzyıllar boyunca yerle mi bir rejimi devirip bunun yerine geçen her yeni rejim, meydana gelen oku kar ılamak için harekete geçen güçlerin siyasal düzeni kan tırmasma muhakkak yol açar. Burada, genç Türkiye Cumhuriyetinin tarihinde de kar ı koyan ya da gerici olan güçlerin kaçınılmaz muhalefetini görüyoruz. Bu muhalefet yalnız sultanlı a kar ı rejime de il, aynı zamanda dine kar ı olan rejime de kar ıdır. Eski Osmanlı düzeninin en tutmu kurumlarını birbiri pe i sıra deviren ve parçalayan milliyetçilik fanatizmini affetmeyecek olanların er geç protesto seslerini yükseltmelerini, mantık dı ı bir tutuculu un ilerleme hareketini durdurmaya te ebbüs etmesini beklemek gerekir. Bu muhalefet kısmen basmda görülmü fakat çabuk susturulmu -tur. Yemden yana görünüp de gönüllerinde eskiye ba lı olanların muhalefeti de bastırılmı tır. Fakat muhalefet, üzeri külle örtülmü , bir kıvılcım gibi için için yanmaktadır.

Bunlar arasında ba larını ilk kaldıranlar Kürt aristokrasisi olmu tur.

Tutumun ikinci bir bedeli 1925 Aralık ayındaki bir mahallî ayaklanma ile ödenmi tir. Görünü te bu ayaklanmanın sebebi giyimde yapılan reformdur. Alı ılmı kıyafetin, özellikle fesin de i tirilmesi o kadar anî olmu tur ki, buna kar ı bir muhalefet kendini göstermekte gecikmemi tin Erzurum

dolaylannda ve Kuzeydo u Anadolu'da ayaklananlar duvarlara "Hristiyan apkası" aleyhinde bildiriler asarak, kendilerine bir yararı olmadı nı sandıkları reformları protesto etmişlerdir. Ayaklanma olur olmaz, eski isyanı hatırlayan hükümet zaman kaybetmeden harekete geçmiştir ; Sivas, Erzurum, ve Maraş'ta askerî mahkemeler hemen faaliyete koyulmuştur. Hamidiye kruvazörü Rize önlerine gönderilmiş , yüzlerce kişi tutulmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir üyesi, Büyük Savaş ile 1919-1922 Türk-Yunan Savaşı'nın önderliklerinden olan Nurettin Paşa, apka reformuna karşı koydu u için ayaklanma günlerinde Mecliste iddetli saldırılara uğramış ; apka aleyhinde söyledi i sözler bir karşı devrimi tahrik olarak nitelendirilmiş ve bir tarikat ile ilgili kişi oldu u da hatırlanarak parlamentodan atılmıştır.

www.cizgiliforum.com
engine1

www.cizgiliform.com
engine1

ONYEDtNC BÖLÜM

MUSUL SORUNU

Halkının ço u Kürt olan eski Osmanlı vilâyeti Musul, Büyük Sava sırasında İngiliz Ordusu tarafından i gal edilmi ve daha sonra da İngiliz mandası altına giren Irak Krallı ına ba lanmı tır.

Mustafa Kemal Pa a ve devrimci arkadaşları Cumhuriyeti Fransız devrimcilerinin gözü ile görmektedirler: Cumhuriyet bir bütündür ve bölünemez. Bunun için 1925 yılında Do u vilâyetlerinde patlak veren Kürt isyanı kar ısındaki tutum lan, 1793 yılında Fransa'nın La Vende vilâyetinde çıkan ayaklanma kar ısında Fransız Cumhuriyetçilerinin gösterdikleri tepkinin aynı olmu tur. Kürt isyam, Batı biçimi bir birle tirme ve standardizasyon politikasına kar ı giri lmi ba arısız bir protesto hareketi olmu tur. syandan sonra, bölgenin Türk le tirilmesi i ine daha dört elle sannılmı tır. Ankara yöneticilerinin politikası kuzey Kürtlerini Türk le tirmektir ve bunun için de her türlü araca ba vurmaya kararlıdırlar. Bu politikanın sonuca ulaşmasının son derece güç oldu una da inanmaktadırlar. Bunun nedeni de kom u ülkelerde ba ka bir bayrak altında, ba ka bir rejim içinde ya ayan, milliyetçilik konusun

da baskı altında tutulan de il de cesaretlendirilen Kürtlerin bulunmasıdır. İngilizler Musul'u i gal ettikleri andan itibaren Kürt milliyetçili im te vike koyulmu lardır, İngilizlerin bu politikası, Ba dat'ta İngiliz mandası altında kurulmuş olan Irak'ın Arap hükümeti tarafından da kabul edilmiştir. Irak Arapları, Musul Kürtlerini Arapla tırmaya girişecek kadar güçlü de illerdir; olsalar bile manda yönetimi böyle bir harekete izin vermeyecektir. İngilizlerin Güney Kürtleri için izledikleri politika, onlara, geniş bir siyasal bünye içinde ulusal özerklik vermektir. Türkler, İngiltere'nin Musul'u kendi yarar için de il, fakat Türk topraklarına karşı bir hareket üssü olarak kullanmak amacıyla ile Irak'a balamayı istediğine kendilerini inandırmışlardır. Türklerle göre, İngilizlerin Güney Kürtlere özerklik vermeleri Kürtlere olan sevgilerinden de il, fakat Kuzey Kürtlerinin yam ba ında bir örnek bulundurulmuş olan Türk hükümetine karşı kırtmak içindir.

Buna karşılık, İngilizler de kendi yönlerinden yanlış bir anlamın içine düşmüşlerdir. Pek çok İngiliz gözlemcisi, Türkiye'nin Musul politikasının bir saldırı amacı de il, fakat iç refah amacı taşıdığı nı görememişlerdir. İngiltere'de yaygın olan bir kamya göre, Türkiye Musul'u, Ba dat ve Basra'yı ele geçirmek için bir sıçrama tahtası olarak kullanmak üzere istemektedir. Musul'un, Mezopotamya'nın geri kalan kısmında hâkim durumda olması bu görüşü kuvvetlendirmektedir. İngilizlerin, Musul'un politik durumundan faydalanarak Türkiye Cumhuriyetinin Do u vilâyetlerini kontrol altına almak istedikleri yolundaki Türk iddiaları ne kadar tartışılma götürürse, Türkler için İngilizlerin ileri sürdükleri iddialar da o kadar temelsizdir. Türklerin Musul sorunu karşısındaki tutumları

daha çok bir savunma tutumudur. Fakat bu, Kürtlere karşı uygulanan politikanın savunması oldu undan, İngilizlerin Türk isteklerini karşılaması, daha güçlü bir hale gelmiştir.

Türklerle İngilizlerin Kürtler karşısında uyguladıkları politikalar arasındaki çelişki ki Musul sorununun esasını teşkil etmektedir. Fakat bu sorunda bazı unsurlar da rol oynamaktadır.

Türkler, Musul ehrinin İngiliz kuvvetleri tarafından 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra işgal edilmiş oldu unu ve bundan itibaren Türkiye'den gayri meşru bir şekilde koparıldığını iddia etmektedirler. Bu iddia, vilâyetin bir kısmı için doğru değildir. Mütareke anlaşmasında tesbit edilen sınırın, daha sonra bir barış antlaşması ile tesbit edilecek sınırın aynı olması ve İngilizlerin buna uyması konusunda bir hüküm yoktur. İngilizler ayrıca, Musul ehri halkının bütünüyle Arap, ehirdışındaki halkın da Kürt oldu unu, bu bakımdan Türkiye ile bir ilgisi bulunmadığını ileri sürmektedirler.

Türklerin, Musul vilâyeti üzerindeki hak iddialarının temel olarak gösterilen bazı bir unsur da, vilâyetin Millî Misak'ta Türkiye sınırları içine alınmış olmasıdır. Millî Misak'ta bu bölgede yaşıyanların Arap olmayan eski Osmanlı müslüman tebaası oldukları ileri sürülmüştür. ehrin karakteri Arap olmakla beraber, vilâyetin geri kalan bölgelerinde halkın çoğunluğu, Kürtlerin teşkil etmesi bu iddiaya dayanak olmaktadır. İmdi, Millî Misak'm her maddesi Kemalistlerin gözünde kutsallaştırılmıştır. Millî Misak'ta belirtilmiş her isteği yerine getirmek, bir mucize gibi kazanılan zaferin sembolü olarak görülmektedir. Bu istekleri yerine getirmek, ayrıca Kemalistler için bir politika sloganı olmuştur. Çünkü 1919'da işlenen bazı adımları zaman zaman ortaya atılan programı madde madde uygulama

lan, belirttikleri her iste i yerine getirmeleri, onların Türk ulusu gözündeki itibarlarını artırmı tır. Her uluslararası boy ölçü mede çok defa umutsuz durumlarda bile ya silâhla, ya diplomasi ile iradelerini kar ılandakilere kabul ettirmi lerd i. ngiltere'nin Musul konusundaki tutumu kar ıla tıkları ilk direnme olmu tur. Kemalistler, bu konuda yenilgiyi kabul ettirdikleri takdirde, Türkiye içindeki itibarlarını kaybetmekten, bunu fırsat bilen muhaliflerinin harekete geçmelerinden çekinmektedirler.

Türkler tarafından ileri sürülen iddialara kar ılık, ngiliz tetine göre, Musul'un Irak manda yönethrine ba lı kalmasını gerektiren co rafi nedenler vardı.

Musul vilâyeti Türkiye'den yüksek bir da duvarı ile ayrılmı tır ve kı ın kar bastırdı ı zaman bu da lan a mak imkânsızdır. Yazın da geçit ancak birkaç patikadan sa lanmaktadır. Diyarbakır'dan a a ıya inen Dicle nehri bile, Diyarbakır ovasında Mezopotamya düzlü üne geçebilmek için dar bir geçidi zorlamak zorunlulu undadır. Bu kesimde, bir su yolu olarak nehirden faydalanmak da imkânsızdır. Buna kar ılık Musul, Ba dat ve Basra'ya co rafi ba larla ba lı bulunmaktadır. Dicle nehrinde i leyen gemiler, Musul ehrine kadar çıkabilmektedirler. Kuzeydeki da lardan akan sular Dicle'de toplanmaktadır. Kuzeydeki vadilere ancak bu sulan izleyerek varabilmek mümkündür. Ula tırma, ticaret ve sulama bakımından Musul, üç tarafında bulunan İran, Türkiye ya da Suriye'ye de il, Irak'a ba lı bulunmaktadır.

Bütün bu nedenler, Musul konusunda Türk ngiliz çeki mesinin niçin bu biçime hatta zaman zaman tehlikeli biçimlere girdi ini açıklamaktadır. Bunlara kar ılık, vilâyet toprak

lannda petrolkuyularının bulunması, iki tarafın politikasını, çok defa sanıldı ı gibi, fazla etkilememi tir. Bölgede petrolün bulundu u bir gerçektir, fakat bu zenginlik derecesi o tarihte kesin olarak bilinmemektedir. Güney ran'daki zengin petrol kaynakları bir ngiliz irketi olan Anglo Persian tarafından i letildi inden ve ngiliz donanması da buradan ikmal yaptı ndan, Musul gibi denizlerden çok içerlerde bulunan zengin olmayan bir petrol bölgesi ngiltere'nin Ortado u politikasını etkileyen en önemli etkenlerden biri de ildir (1).

Lozan Barı Konferansı'nda, Musul sorunu konusundaki Türk ve ngiliz görüşlerinin uzla amayaca ı kısa sürede ortaya çıkmı tı. Bunun üzerine, iki tarafın da rızası alınarak, Lozan Barı Anla ması'nın üçüncü maddesine u fıkra eklenmi ti:

"Türkiye ile Irak arasındaki sınıır, (antla manın yürürlüğe girmesinden soma) dokuz ay içinde Türkiye ve ngiltere arasında varılacak dostane bir anla ma ile tesbit edilecektir.

ki hükümetin bu konuda belirtilen süre içinde, bir anla maya varmamaları halinde konu Milletler Cemiyeti Konseyine götürülecektir.

Türk ve ngiliz hükümetleri, sınıır konusunda bir anla maya vanılmaya kadar, bugünkü toprak durumlarında bir de i iklik için askerî harekâta giri memeyi taahhüt ederler."

Anla mazlı ın bundan somaki akımı bu metnin ve smet Pa a ile Lord Curzon arasındaki görüşmelerin tutanaklarının ne ekilde yorumlandı na ba lı kalmı tır. Bu görüşmelerde ayrıca, sorunu çözmek için ikili görüşmelerin usulü de tesbit edilmi ti.

(1) Ortado unun bu kitap yazıldıktan sonraki tarihi, Musul petrolünün aslında söz konusu olan en büyük çıkan temsil etti ini fazlasıyla ortaya koyacaktır.

Bu görü melerin ilki 19 Mayıs ile 9 Haziran 1924 tarihleri arasında İstanbul'da yapılmıştır. Bu görüşmelerde de iki tarafın görüşlerinin hâlâ Lozan'daki kadar birbirlerinden uzak buldukları ortaya çıkmıştır. Dokuz aylık süre dolduktan sonra da konu kararlaştırıldığı gibi Milletler Cemiyetine götürülmüştür. Milletler Cemiyeti Konseyi, bir karar vermeden önce, tarafların askerî bir hareketle bozmamayı taahhüt ettikleri statükonun ne olduğunu öğrenme işine girişmiştir. Dicle ile İran arasındaki bölgenin çetin koşullu durumu ve aradan bir hayli zaman geçmesi olmasından ötürü, üyeler statükonun ne olduğunu hakkında ayrı ayrı görüşlere saplanmışlar ve aralarında anlaşamamışlardır. İki taraf arasındaki fiilî sınır için her kafadan bir ses çıkmaktaydı. İngiliz ileri mevzilerinin ötesinde bir "no man's land" bulunuyordu ve İngilizler bu bölgeyi işgal etmek niyetinde olmadıklarını ilân ederken, Türklerin de bu topraklara girmeye hakları olmadığını ileri sürüyorlardı. Bir rastlantı eseri bu bölge bazı Hristiyan topluluklarının ya da bir yer olmuştu. Bu Hristiyan topluluklar Büyük Savaş sırasında Türkiye'den kaçıp Irak'a sığınmışlar, ortalık yatmışca da buralara gelip yerleşmişlerdi. Türklerin bu bölgeye tekrar dayanmalarına üzerine Hristiyanlar yine Irak'a doğru kaçmışlar, bu sefer de İngilizler araya girmişlerdi. Musul sınırındaki durum, 1922'de Çanakkale'deki durumdan farksızdı. İngiliz ve Türk kuvvetleri bir çatışmaya girmemişlerdi. Durumun gerginliği ancak Milletler Cemiyeti'nin müdahalesi ile giderilmiş ve 29 Ekim 1924'te alınan bir kararla fiilî sınır durumu, ileride yapılacak bir anlaşmaya zarar vermeyecek bir şekilde tesbit edilmiştir. Milletler Cemiyeti Konseyi bu kararın Brüksel'de toplanarak verilmiş olduğunu için, o günkü fiilî sınıra da "Brüksel Hattı" adı verilmiştir.

Konsey bundan sonra yerinde bir inceleme yapacak ve rapor hazırlayıp tavsiyelerde bulunacak bir komisyon tayin etmi tir. Komisyon biri Macar (ünlü co rafyacı Kont Teleki), biri Belçikalı ve biri de sveçli üç üyeden meydana gelmi ti. Bunlar, Büyük Sava 'ta biri Türkiye'nin, öbürü ngiltere'nin mütefiki olmu ; üçüncüsü de tarafsız kalmı ve üç küçük ülkeyi temsilediyorlardı. Tarafsız sveç'in temsilcisi Wirsén, komisyonun ba kanydı.

Komisyon, yerinde yaptı ı uzun bir incelemeden sonra 1925 Temmuzunda raporunu Konseye verdi ti. Tavsiye edildi ine göre, Musul için Türkiye'ye ya da Irak'a ba lanmak gibi sadece iki ık dü ünülüyorsa, Türkiye'ye ba lanması çok daha iyi olacaktı. Çünkü Türkiye'de daha istikrarlı ve güçlü bir hükümet bulunuyordu ve yabancı unsurlarla meskün bu uzak bölgeyi Irak hükümetinden daha iyi yönetebilecekti. Komisyonun bu tavsiyeye göre karar vermesi gerekiyordu. Çünkü 1922 Ekiminde imzalanmı olan ngiliz Irak Antlaşmasına göre, manda yönetimi en geç 1928 yılında sona erecekti. Ba ımsız Türkiye'nin, ba ımsız bir Irak'tan daha iyi bir yönetici olaca ı dü ünülüyordu. Fakat manda altındaki bir Irak, manda antlaşması yirmi be yıl daha uzatıldı ı takdirde, Musul için çok daha uygun olacaktı. Komisyon, üçüncü bir ık olarak da bölgenin Türkiye ve Irak arasında taksimini tavsiye etmi ti.

ngiliz hükümeti Konseyin kararlarına uymaya söz vermi ti. ngiltere'nin mandayı uzatmaya karar verdi i ortaya çıkınca; Türkiye Milletler Cemiyeti Konseyinin kararlarının, Lozan antlaşmasına göre, ba layıcı olamayacağını, sadece tavsiye olarak kalacağını ileri sürmü tür. Bu arada iki taraf bir

birlerini, Brüksel Hattı'nın kuzeyinde ve güneyindeki halka gözdağı vermekle suçlamaya koyulmuşlardı. Bu şartlar altında, Konsey, iki tedbir almak zorunda kalmıştır. Lozan Antlaşması'nda belirtildiği gibi, kesin bir karar için konu, Uluslararası Adalet Divanı'na havale edilmiş ve karışıklığı İngiliz ve Türk suçlamalarını yerinde soruşturmak için de ünlü Estonyalı General Laidoner'i Musul'a göndermiştir.

General Laidoner'in Brüksel Hattı'nın kuzeyinde soruşturma yapmasına izin vermeyen Türkler, Adalet Divanının kararını tanımayacaklarını bildirmişler, Türk görüşünün savunması için bir temsilci göndermemişlerdir. Adalet Divanı, 1925 Kasım ayında İngiltere'nin görüşünü dinledikten sonra tavsiye mahiyetinde olarak Milletler Meclisi Konseyinin, Lozan Antlaşması'nın üçüncü maddesinin ikinci paragrafına göre vereceği kararın bağlayıcı bir karar olduğuna hükmetmiştir. Konseyin, Türkiye ile Irak arasındaki sınır için oybirliğiyle karar vermesi de tartışılmazdır. Türkiye ve İngiltere de oylamaya katılacaklar, fakat sayımda bunların oylanmamasına dikkate alınmayacaktır.

Konsey kesin kararını vermek için yeniden toplanmıştır. Bu karar verilirken, yerinde inceleme yapmış olan üçlü komisyonun üç tavsiyesinden birine uyulacak ya da bir dördüncü çözüm ekli bulunacaktı. Tam bu sırada Konsey, General Laidoner'den bir rapor almıştır. Bu rapordaki iddiaya göre, Türkler Brüksel Hattı boyundaki Hristiyan toplulukları rahatsız edip kaçtırmaya koyulmuşlardı. Bu rapor üzerine terzinin kefişi bir tarafa doğru basmıştır. General Laidoner raporu karşısında, Konsey üyelerinin akıllarındaki çözüm ekli ne olursa olsun, Musul'u Türkiye'ye bırakmamak bir manevi sorun

haline gelmi ti. Burası Türklere bırakılırsa, bölgede ya ayan Kürtler, Araplar gibi unsurlar Türk makamlarının elinde, küçük Hristiyan topluluklarının akıbetine u rayacaklardı.

Bunun üzerine Konsey, 16 Aralık 1925'te, o güne kadar fiilî sınır olan Brüksel Hattı'nın, Türkiye ile Irak arasındaki sürekli sınır olmasına karar vermi tir. Fakat u artla ki, Irak'taki İngiliz mandası bir yirmi be yıl daha uzatılsın ve Musul'daki Kürtlere gerekli garanti verilsin.

İngiliz hükümeti bu kararı hemen kabul etmi ve Irak hükümeti ile mandanın uzatılması konusunda görüşmelere giri erek yeni bir anlaşma yapmı tır. Bu anlaşma Irak ve İngiliz Parlamentolarınca onaylandı ı için Milletler Cemiyeti Konseyi Musul sorununa bütünüyle çözümlenmi gözü ile bakmı tır.

Türkiye hükümeti bu kararı tanımamı fakat Millî Misak'm bu son hedefini de ele geçirmek için silâha da ba vurmamı tır. Musul sorununun bu şekilde sonuçlanması, İngiltere'de bazı endişeler uyandırmı tır. Irak'taki mandanın yirmi be yıl daha uzatılması, bu süre sonunda İngiltere'yi Türkiye ile birlikte savaşta sürüklenmek zorunda bırakacağı, Milletler Cemiyeti Konseyinin diğer üyelerinin de olaylardan İngiltere'yi sorumlu tutacakları şeklinde yorumlanmı tır. Aynı zamanda, Musul sorununun aldığı son şekil kapsamında Konsey üyelerinin bazılarının zihinlerinde üpheleler bulundu u da görülmektedir. Gerçi Türkiye'nin Kürtlere ve Hristiyan topluluklara karşı uyguladığı politika ile Lozan Antlaşmasının hükümlerini, Adalet Divanının yorumladığı şekilde uygulamamakla Konseyin kararını etkilemi oldu u

kabul edilmekle beraber, İngiltere'nin büyük bir devlet Hristiyan ülke Büyük Savaşın galiplerinden biri, Türkiye'nin de küçük ve Büyük Savaşın mağlupları arasında bulunan Müslüman bir ülke olmasının, kararda bir payı bulundu u da ileri sürülmektedir (1).

(1) İngiltere ve Türkiye daha sonra götü me yolu ile Musul sorunu konusunda, Milletler Cemiyeti Konseyi karama uygun bir anlaşmaya varmışlardır.

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

SOVYET RUSYASINDA BOZAZLAR VE İSLÂM DÜNYASI

Türklerin Yunanlıları denize dökmelerinden, Müttefiklerin Millî Misakı yutmaya zorlanmalarından sonra, Türk Sovyet ilişkilerinde, bir kopma değilse bile, bir yabancılaşma başlamıştı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Türk Sovyet ilişkilerinin anahtarı Bozazların kontrolü sorunu idi ve muhtemelen bu sorun olmaya devam edecekti. Geçmişte, bu ilişkiler normal olarak düşünülmüştü. Çünkü Bozazlar bir tarafın elinde, Bozazlar etrafındaki hinterland ise öteki tarafın elindeydi. 1919'dan 1922'ye kadar Bozazlar geçici olarak bir üçüncü tarafın eline, Batılı devletlerin eline düşmüş, hem Ankara'ya hem de Moskova'ya karşı bir baskı olarak kullanılmaya başlanınca, iki taraf ister istemez birbirlerine yaklaştı. Esasen, Türkiye'nin bu stratejik su yolu üzerinde oturmasından hoşlanmayan Rusya, aynı yerde Batının büyük denizci devletlerini görünce bunların Karadeniz'de aleyhine karışıklıklar çıkaracaklarını düşünüp daha büyük bir hoşnutsuzlaşmıştı. Bu durumda, 16 Mart 1921'de Moskova'da Türkiye ile Sovyet Rusya arasında imzalanan antlaşmanın beşinci maddesinde şu sözler yer almıştı:

"Karadeniz'in ve Bo azların uluslararası statüsüne son eklini verip bunu Karadeniz'de kıyısı bulunan ülkelerin delegelerinin katılacakları özel bir konferansa sunarken, bu konferansın verece i kararların Türkiye'nin egemenli ini ya da Türkiye'nin ve ba kenti stanbul'un güvenli im zedelemesi arttır."

Sovyet Rusya, Türkiye'yi Yunanistan ve Batılı devletlere kar ı verdi i sava ta yukarıda belirtilen amaca ula mak için bütün kalbi ile desteklemi tir. Çiçerin de Lozan'da Sovyet heyetine ba kanlık ederken böyle bir hedef güdüyordu.

Bu arada Türk askerî zaferlerinin siyasal meyveleri Türk milliyetçilerinin görüşlerini de i tirmelerine sebep olmu tu. Türkler, Lozan Konferansına giderlerken, Do u Trakya'nın Gelibolu yarımadasının ve stanbul'un tekrar tamamen Türk egemenli i altına girece inden emin bulunuyorlardı. Bu da Bo azların kontrolünün de onlara bırakılaca ı ve bu kontrolü payla mak için antla maya bir madde konması için dı gölgelerin yapacakları müdahalelere rahatça kar ı koyabilecekleri anlamına gelmekteydi.

Yeni Türkiye, eski Türkiye'nin de yaptı ı gibi bu kontrol sorununu güçlü kom ularını öbür müdahalecilerin kar ısına çıkararak bir oyunla kendi lehine çözebilecekti. Türkiye eskiden, Bo azların kontrolünü Ruslara bırakmamak için Rusların kar ısına Batılı müttefiklerini çıkarmı tı. Daha sonra da Bo azları geçici olarak ele geçirmi bulunan Batıların kar ısına Rusları dikmi ti. İmdi hangi tarafı devamlı orta ı olarak kabul edecekti?

Bo azlar sorunu ile ilgili son gelişmeler ve Türklerin

duydukları ükran hislerinden ötürü terazinin kefesinin yeni dostların tarafına do ru a ır basması beklenebilirdi. Fakat yeni dostlar çok eski dü manlardı ve aradaki dü manlık, Rusya eve, Türkiye de evin giri holüne sahip oldukları sürece, her an yeniden aevlenebilirdi. Rusya, yine o Rusya'ydı. Ortodoks Hristiyan Çarlı ı elbisesini çıkarıp Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti kisvesine bürünmü tü ama; yine de en yakın, en büyük ve en yabancı kom uydu.

Türkler her iki biçimde de Rus kültürünü çekici bulmamı lardır. Kendilerini slama ba layan çımaları çözen Türkler için manevî liman Paris'ti; Moskova ya da Petersburg de ildi. Çizdikleri rotadan da dönmeye hiç niyetleri yoktu. Türkler, Batılı devletlerle politik ve ekonomik ba ımsızlıkları için di e di , tırna a tırnak dövü ürlerken bile kurumlarını tamamen Batı örneklerine göre yeniden düzenliyorlardı. Yahudi Siyonistleri gibi, Türk milliyetçileri de ba kalarının dı nda insanlar olmaktan bıkmı lardı. Onlar da Batılılara benzeyen, Batı dünyasında yerleri olan normal bir ulus durumuna gelmek istiyorlardı ve bunu kendilerine hedef edinmi lardı. Fakat Türk delegasyonu Lozan'a gidip görü melere ba lar ba lamaz oportünizmin yine eskisi gibi i ledi ini görmü lardı.

ngiliz delegeleri Lozan'a "Bo azların hürriyeti"ne benzer bir eyler elde etmek azmi içinde gitmi lardı ve gerisi onlar için önemli de ildi. Bo azların hürriyetinden maksat, bans zamanında bütün devletlerin ticaret ve sava gemilerinin, sava zamanında da tarafsız ülkelerin her cins gemilerinin Bo azlardan serbestçe geçmeleri idi. Ban zamanında bütün ülkelerin ticaret genmerimn Bo azlardan serbestçe geçmeleri ise 1774'ten beri uygulanan bir alı kanlık haline gelmi ti. ngil

tere, Bo azların sava gemilerine açılmasını istemekle yüz el- li yıldan beri izledi i bir politikayı tersine çeviriyordu. ngilizler, Rusları Karadeniz'den dı arıya bırakmaktansa, Bo az- lardan geçi i kendi sava gemilerine de yasak etmeyi uygun görmü ler ve bu politikaya dört elle sarılmı lardı. 1815 ile 1907 arasmda ve soma tekrar 1917'de Rusya, mgiltere'nin dü manı haline geldi i zaman ngilizler için en akıllı politika Rusları Bo azlardan dı arı çıkarmamak, kendisi de Karade- niz'e geçmemektir. ngiltere'nin Karadeniz'de Rus sularında sava maktan elde edece i bir kazanç yoktu. Fakat Rusya'mn Hindistan'a giden ngiliz deniz yollarım yandan tehdit etme- si büyük bir zarar olacaktı. ngiliz devlet adanılan Lozan'da politikaların de i tirirken normal geçmi ten ve muhtemel gelecekten de il, 1907 1922 yıllan arasındaki anormal ve geçi- ci artlardan etkilenmi lerdir. Bu dönem içinde ngiltere ve Rusya dost ve hatta müttefiktiler. Büyük Avrupa Sava mda bir- birlerine el uzatmak istedikleri zaman Türkiye araya girmi , buna engel olmu tu. ngiltere, Bo azlan yanp geçmek te eb- büsünde yenilgiye u ramı tı. 1817 ile 1920 arasmda ngilte- re'nin Rusya'da "beyaz" dostlan vardı. 1918 yılında Bo az lann kontrolünü ele geçirmekle bu "beyaz" dostların devril- mesini, önleyememi se de, geciktirebilmi ti.

te bütün bu dü ünceler Lozan'da ngiliz heyetinin ge- leneksel politikaya tamamen ters bir tutuma girmelerine yol açmı tır. Bo azların her türlü geminin geçi ine serbest olma- sı için binlerce ngiliz, Avustralya ve Yeni Zelanda askeri kan- larını dökmü lerdı. Bu bedelin kar ılı ı zarar olmamalıydı. Türk delegeleri ise küçük bir hayalî taviz vererek büyük bir kazanç elde edebileceklerini fark etmekte gecikmemi lerdir.

Böylece Türkler, toprak isteklerini elde ettikten sonra Batılı devletlerle ayrı olarak bir Bo azlar Konvansiyonunun müzakeresini yapmışlardır.

Bu konvansiyona göre Bo azlar, savaş gemilerine bazı artlarla açık olacak, Bo azların iki kıyısındaki bölgeler askerden arınacaktı. Fakat bu da her türlü kontrol ve müeyyide-den uzak olacaktı. Türk kuvvetleri, askerden arınmış bölge-den ve Bo azlardan transit olarak geçebilecekler, İstanbul'da devamlı olarak 12.000 kişiyi geçmeyen bir kuvvet bulundurabileceklerdi. Bu tavizlere karşılık; İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya askerden arınmış bölgelerin Türkiye'ye aidiyetini garantileyeceklerdi.

Bu konvansiyonun tasarısı 1 Ocak 1923'te Çiğir'in'e sunuldu o zaman Sovyet delegesi, bunun Rusların da temsil edildiği bir alt komisyonda madde madde yeniden görüşülmesini istemişti. Bu istek reddedilince, Çiğir'in resmî bir protestoda bulunmuş ve 16 Mart 1921 tarihli Türk Rus Antlaşmasının birinci maddesini hatırlatmıştı. Türkler bu protestoya kulak asmamışlar ve konvansiyonu 24 Temmuz 1923'te sessiz sedasız imzalamışlardır. 14 Ağustos'ta Rus hükümeti de istemez konvansiyonun taraflarından biri olmuştu. Türklerin Bo azlar konusunda kendi başlarına bir iş yapmalarını ve Batıya doğru rota çevirmelerini Ruslar affetmemişlerdir.

Bununla beraber, Çiğir'in, hislerine kapılmayacak kadar iyi bir diplomatı; onun için Milletler Cemiyeti Konseyi Müşavir için bir karar verirken bu fırsatı kaçırmak istememiştir. Türkler o sırada, ne kadar Batılılaşma yoluna koyulmuş ve İspanya ya da Sıvriç'in gibi bir statüyü kendilerine hedef edinmiş olsalardı olsalar; eninde sonunda yine Sovyet Rusyağı

bi kanun dı ı bir ulus muamelesine tabi tutuldukları duygusu içindeydiler. Böyle bir his içinde bulunan Türkler Ruslarla yeni bir anlaşma imzalamı lardır. Anlaşma; 17 Aralık 1925'te Paris'te, Rusya adına Çiçerin ve Türkiye adına Dı i leri Bakanı Tevfik Rütü Bey arasında imzalanmı tır. Bu antlaşma da, taraflar, üçüncü bir tarafla savaş halinde oldukları zaman birbirlerine karşı tarafsız kalmaya söz vermişlerdir. Bundan başka, diplomasi yolları ile halline imkân olmayan anlaşmazlıkları aralarında ne şekilde bir yola koyacaklarının usulünü de görüşmeye koyulmuşlardı.

Bu kitap yazılırken, Türkiye'yi kendi taraflarına çekmek için Sovyetlerle Batılılar arasında yapılan çekişme bir sona ermemişti. Buna karşılık ise İslâm dünyası ile Batı arasındaki çekişmenin sonucu belli olmuştu. Türkiye'nin İslâm dünyası ile ilişkilerindeki değişiklik, bu kitapta anlatılan devrimlerin en büyüğü olmuştu.

1774'teki Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Türk zihinlerinde Batı düşüncesini oluşturmaya başlamasından önce, bir toplum olarak, Türkler için en büyük gurur vesilesi İslâm dünyasının bir üyesi ve İslâm uygarlığına sahip olmaktı. Türkler, bu uygarlığı, sırtlarını döşüp büyüdükleri yer olan bozkırlara çevirdikleri sırada girmişlerdi. İlk göçebelik kurumlarını yeni yerleşim hayat şartlarına uydurma teebbüsleri başlatmışlardı ve ayrıca, İslâm kültürünün benliklerinde yer etmesi başlamıştı ve bu her geçen gün derinleşmişti.

Türkiye'nin en İslamcı olduğu dönem 1774 yılından önceki yüzyıldır. Bu dönem içinde eski göçebelik kurumları bütünüyle yıkılmış, Batı kurumları daha yerleşmeye başlamıştı. Bu dönem içinde, bir Türk'e ülkesinin büyüklü

günün nereden geldi i soruldu unda, muhakkak ki Osmanlı mparatorlu unun en büyük Sünnî Müslüman devleti ve hükümdarının da kutsal ehirlerin muhafızı olmasmdan geldi i cevabını veriyordu. Yüzyıl soma daha önce de anlattı ımız gibi Sultan Abdülhamit, Bati'nin yeni haberle me ve ulam kolaylıklarından faydalanarak dünya Müslümanları arasında Osmanlı halifesinin prestijini yükseltme e koyulmu tu. ttihat ve Terakki, 1908 devriminde Abdülhamit'in eserini her bakımdan yıkması olmasına ra men hilâfet politikasına devam etmi tir.

Bu politika, elde etti i basanlarla yerinde oldu unu göstermi tir. Çünkü dünyanın dört bir tarafına yayılmış ve Batılı Hristiyan devletler tarafından yönetilen Müslümanlar, henüz uyanmaya başladıkları için ihtiyaçları olan heyecan merkezini Osmanlı halifesinde bulmuşlardı. Bunun sonucunda da, Müslümanların hisleri, bir halifenin başında bulundu u Osmanlı mparatorlu unun siyasal varlığına yönelmişti. Osmanlı olmayan Müslümanlar, Osmanlı Devletinin devamını, Dünya slâm devletinin bir sembolü ve kalıntısı oldu u için istemi lerdir. Bunun için de talyanların 1911 'de Trablus ve Bin gazi'ye saldırmaları ve 1912'deki Balkan Savaşları slâm dünyasında nefret uyandırmıştı. Rusların, İngilizlerin, Fransızların yönetimindeki Müslümanlar, Hristiyan efendilerine sadık kalmakla beraber, Büyük Savaş'ta Türkiye'nin yenilmesi, Türk topraklarının i gali, Türk bağımsızlığının tehlikeye düşmesi; İzmir'in Yunanlılar tarafından ele geçirilmesi karışında hislerini belli etmekte de geri kalmamışlardır. Müslüman Türk devletinin bağımsızlığının korunması için girişilen teebbüslerin öncülü ünü Hint Müslümanlar yapmışlardır. 1920

Mart'ında Hindistan Hilâfet Komitesi, Lloyd George ile görüşmek üzere Londra'ya bir heyet göndermiştir. Hint Müslümanları, İngiliz kuvvetlerinin elinde bir esir olarak gördükleri sultan halife ve Anadolu'nun içerlerinde slâm savağını verdi ini dü ündükleri Mustafa Kemal Pa a için aynı hisleri beslemişler, aynı heyecanı göstermişlerdir. Büyük Sava 'ta, ulusal ba ımsızlıklarını kazanmak için Türkiye'nin kar ısında yer alan Arapları slama ihanet etmekle suçlamışlardır. Bütün bu tutumlar, Hint Müslümanlarının durumu ne kadar yanlış anlamış olduklarını göstermektedir.

O zaman Türk milliyetçilerinin gerçek görüşlerini tam anlamıyla kavrayabilmiş olsalardı, dört yıl süren mücadelelerin sonunda dü kırıklıkına uğramazlardı.

Türk milliyetçileri olayları bütünüyle bakarak bir açıdan görmüşlerdir. Sultan halifeye galip devletlerin bir kurbanı değil, fakat bir vatan haini olarak bakmışlar, ondan nefret etmişler; hatta Yunanlılar ve İngilizlere duyduklarından daha büyük bir kin beslemişlerdir. Türkler, Araplara karşı bir kırgınlık da duymamışlardır. Çünkü Araplar da, Türklerin istedikleri ulusal ba ımsızlık pe indeydiler. Nitekim, büyük bir dürüstlük ve mantıkla Milli Misak'm birinci maddesinde Arap toprakları üzerindeki bütün iddialardan vazgeçmişlerdir. Arap vilâyetlerinin Türklükle bir ilgisi yoktu. Bu toprakları kaybetmek, Türklü ü zayıflatmayacak kuvvetlendirecekti. Türk milliyetçileri çabalanmış zmir, İstanbul ve Do u Trakya üzerinde toplamışlardı. Onlara göre, bu yerler olmadan ba ımsız bir ulusal Türk Devletini yaratmak imkânsızdı. Hint Müslümanları için ise zmir ve Trakya iki küçük co rafya adından bakarak bir ey de ildi. İstanbul en büyük Türk şehriydi, fakat ha

www.cizgiliform.com
engine1

life orada oturdu u için büyük bir ehirdi. stanbul'un kaybedilmesi, onları, Arap vilâyetlerinin kaybedilmesi kadar da rahatsız etmemi ti. İlk halifeler, Ceziretül Arab'a ve kutsal ehirlere sahip olmayanların gerçek halife sayılmayacaklarını söylememi ler miydi?

Böylece Türk milliyetçileri ile dünyada onların savunucuları olan Hint Müslümanları arasında bir paradoks meydana gelmi ti. Hint Müslümanları Sultan halifenin korunmasını, Türk milliyetçileri ise atılmasını; Hint Müslümanları Arap topraklarının halifenin ülkesi içinde kalmasını, Türk milliyetçileri ise balarından atmayı istiyorlardı.

Gerçek Türkler nihayet uzun ve acı tecrübelerden sonra halifeli in ve slâm kurumlanm Türk ulusal gelişmesine ayakba ı oldu unu ö renmi lerd. Hint Müslümanları ise Türkleri ve onların ulusal ruhunu, dü manlarla dolu bir dünyada slâmı koruyan araçlar olarak görüyorlardı.

Bu iki görüş arasında hiçbir uzlaşma imkânı yoktu. Her taraf yalnızca iki politik hedefler peşinde girmiyorlardı. His ve kültür bakımından da birbirlerinden çok uzak dü mü lerd. Genç Hint Müslümanları, yalılardan daha ate liydiler. Onlara göre; eskiden Türkler için olduğu gibi îslâmın bir aracı olmak bu urda çalı mak bir yük de il, bir erefti. Türk Milliyetçileri ise bunu çekilmez bir yük olarak görmemekle beraber; gerici, modası geçmiş ve milliyetçili e aykırı diye dü ündükleri slâm kurumlarına dü manlık besliyorlardı. slâm, iki bakımdan milliyetçili e aykırı dü üyordu. Önce, Roma Katolik Kilisesi gibi evrensel bir toplumdur ve mümkün olduğu kadar millî bölünmeleri tanımamaya çalı ıyordu. Onun için hem slama, hem de milliyetçili e hizmet etmek güçtü. kin

cisi, slâm, ilk kurumlarını ortadan kaldırmı ve bunların yerini almı tı. Türk milliyetçileri ise; kültür yönünden, Turanizm hareketinin etkisinde kalmı lardı. Ondokuzuncu yüzyılda Alman ve İngiliz romantiklerinin Toton efsanelerine kendilerini kaptırmaları gibi, Türk milliyetçileri de Turan'daki asil atalarının hayalini görüyorlardı. Gerçekte Turan'dan gelip Yakında uyu fethetini olanlar, göçebelik miruslanm temel olarak yerle mi bir toplum kurmayı denemiler fakat başarısızla u ramı lardı. Fakat Leon Cahun'e göre Türkmilliyetçileri, bu denemenin mevsimsiz yapılmı oldu una kendilerini inandırmı lardır. Turandan gelenler Müslümanlı ı çok erken kabul etmişlerdir. Onun için bu etki mümkün oldu u kadar asgariye indirilmeli, ulusal karakter öne çıkarılmalıdır.

Türk milliyetçileri ile Hint Müslümanları arasındaki kaçınılmaz kopma, sonunda, halifelik kaldırılacak ı söylentilerinin başladığı 1923 yılı sonuna doğru olmuştur.

Mütarekeden beri İngiliz hükümeti ve İngiliz kamuoyu Türk davasının en hararetli iki savunucusu olan Ağa Han ve Emir Ali, 24 Kasım 1923'te Mustafa Kemal Paşaya ortak bir mektup göndererek ondan hilâfete dokunmamasını rica etmişler ve bu kurumun Dünya Müslümanları gözündeki önemini anlatmışlardı. Bu mektup, daha önceki yıllarda İngiliz hükümetine göndermiş oldukları mektuplar gibi çok yumuşak bir tonda yazılmıştı. Fakat mektubun kopyalarını Türk milliyetçilerinin haklı ya da haksız Cumhuriyet düşmanı ve halifelik karşı devrim için bir hareket merkezi yapmak istedikleri üphesi ile baktıkları bazı İstanbul gazetelerine de göndermişlerdi. İstanbul, Londra'ya Ankara'dan daha yakın olduğu için mektup Türk hükümetinin eline ulaşmadan önce İs

tanbul'da yayınlanmı ve büyük bir patlama olmu tu. Gazetelerin sahipleri hemen özel mahkemelerin kar ısına çıkarılmı , mektubu yazan iki ki i de Türk kamuoyuna, Türkiye'nin iç i -lerine kar ı mak isteyen, muhalefetle i birli i yapan ngiliz hükümetinin ajanları olarak tamtılmı lardı.

Bu kopmanm iddeti, iki tarafın birbirlerinin durumlarını iyi bilmemelerinden ileri gelmi tir. Türk milliyetçileri, A a Han'm ve Emir Ali'nin ne gibi hislerle hareket ettiklerini ve o güne kadar yapmı oldukları te ebbüslerin ngiliz hükümetini ne kadar etkilemi oldu unu bilselerdi, onlara kar ı bu sert tutumu göstermezlerdi. Buna kar ılık, A a Han ve Emir Ali, Türkiye'nin iç siyasal durumunu ve milliyetçilerin görü ünü iyi bilselerdi, belki de ba ka bir hareket yolu tutarlardı. Artık iki taraf arasında yabancıla ma tamdı.

Birkaç ay soma milliyetçiler halifeli i ortadan kaldırdıkları zaman, kendilerine mücadelelerinde bir hayli yardım sa -lamı bir destek tamamen yok olmu tu. Bu hareket Türkler arasında daha az tepki yapmı tır; hattâ hiç yapmamı tır denebilir. Halifeli in kaldırılmasına aldırmamı lardır. Onlar için slâm dünyası ile ba lara sırt çevirmek, geçici bir süre ba lar kurulmu olan Bol eviklere sırt çevirmek kadar kolay olmu -tur.

Türk devlet adamları konuyu Batılı gözlemcilerle tartırlarken a a ı yukarı unu söylemektedirler:

"Türkiye, slâm için yapılan sava larda yeteri kadar kan ve para dökmü tür. Bunu yaparken de ulusal mevcudiyetini hemen hemen yitirmi , bunu kurtarmak için 1919 1923'ün büyük gayretleri gerekmi tir. Islâmın ayak ba ı olmasına ra -men bu gayretler ba arıya ula mı tır ve gayretler sayesinde

Türk ulusu ya amaya devam edecektir. Artık dersimizi almı bulunuyoruz. Türk ulusu, bundan soma, her sıhhatli ulus gibi, kendi için çalı ıp ya ayacaktır. Sloganımız Kutsal Benli imizdir. Bu hem Türk ulusunun hem de Batı dünyasının yararınadır. Batı artık korkmamalı ve öbür Müslüman ülkeler de artık umut etmemelidir. Biz, Batı egemenli i boyundurundan kendilerini kurtarmak isteyen Müslüman halkların davalarının ampiyonlu unu yapmayaca ız. Bu boyunduru u biz kendimiz attık. Biz nasıl kendi sava ımızı verdikse, öbür Müslüman uluslar da kendi sava larım yapsınlar. Onlara sempati besleyece iz, fakat müdahale etmekte yava davranacağız. slâm için yapılan altı yüz yıllık sava lardan ve kendimizi kurtarmak için yaptı ımız on iki yıllık sava lardan sonra artık harabelerimizi tamir etmenin, kendi i lerimize bakmanın zamanı gelmi tir."

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

SONUÇ

Bu kitabı sonuna kadar okumak sabrım göstermi olanlar her bölümün bir soru ile kapanmı oldu unu farketmi lerdir. Devrimsel bir olu umun durumunu anlatırken bu kaçınılmaz bir tutumdur. Fakat bir soru daha vardır ki, okuyucular, her halde yazara sormak isteyeceklerdir: "Bugünün modern ulusları arasında Türkiye'nin yeri nedir? Sözceli i, Almanya ile mi, yoksa Hindistan ile mi bir sıraya konmalıdır? Yazarın kitabına konu olarak aldı ı Türk Batılılaşması, profesyonel tarihçinin ilgi duyaca ı bir konu olabilir. Fakat bu devrim, genel Mltürü olan kimselerin sadece tarihin garip olaylarından biri olarak önemsemeyece i bir konu mudur?"

Türk tarihinin Batılı gözlere kötü artlar içinde gösterilmesinin bir sonucu olarak, bu, tabî ve haklı bir sorudur. Osmanlı Türkleri Batının ufuklarında önce müthiş din dümanları olarak görülmü lerdir. Soma, askerî ve siyasal güçleri azalınca, bu kez de Batı'mn gözünde yine tamamen yanlış olan egzotik açıdan barbarlar olarak belirmi lerdir. Akıllı ve görümlü bir Batılı bile "Yakında u", ya da "Osmanlı imparatorlu u", "Türkiye", "Modern Yunanistan", "Bulgaristan", "Er

menistan" gibi kelimeleri duydu u zaman sisler içinde bir eyler görür gibi olur. Bundan soma aklına "Katliam", "Mezalim", "Muhacir" gibi kelimeler gelir. Daha soma "Türkten yana olanlar", "Türk dü mam olanlar", "Yunancılar", "Yunan dü manları" gibi, kraldan çok kralcı ya da Yakımdo unun u ya da bu ulusuna kar ı, onların birbirlerine besledikleri dü manlıktan daha iddetlisini içinde biriktirmi ngilizini, Almanını, Fransızım dü ünür.

Yakımdo uya kar ı bir "dostluk" ve "dü manlık" tutumu ba tan sona yanlı tır. Bu tutumda olan uzmanlar, bölgeyi ne kadar iyi tanısalar, bölgede ne kadar çok dola mı olsalar; tarihini ya da tarihinin bazı olaylarını ne kadar iyi bilseler, ruh bakımından Yakımdo udan herhangi bir ki i kadar uzak olduklarını göstermektedirler. Bu ekilde taraf tutmak hissi olmaktadır ileri gelir. nsanlar ya da toplumlar kar ısındaki bu hissi tutum (ister hissi dü manlık, ister hissi hayranlık olsun) onların da bizler gibi, ihtirasları bulunan yaratıklar oldu u gerçeğini ö renmek gere i ile ba da amaz.

Renkleri, dinleri, sınıflan, milliyetleri ne olursa olsun ba ka insanları anlamak için bu gerçe in ö renilmesi arttır. Ancak bu yolladır ki, Batılı gözlemciler Türkleri ve komularını anlayabilirler. Onların, içinde bulundukları artlar altındaki tutumlarının, bizim içinde bulundu umuz artlar altındaki tutumlarımızdan farkı oldu unu görünce ister a alım, ister ok geçirelim, kendi kendimize unu sormamız gerekir: " te, hiç denemedi im artlar içinde bulunan insanlar. Onların yerini alsaydım, acaba ne ekilde hareket ederdim?"

Bu açıdan bakıldı ı zaman, modern Türkiye ya da eski ya da modern herhangi bir ülke ya da ulus daha insancıl bir

inceleme haline gelmektedir. Fakat bu genel açı dı ında, Türkiye'nin bugünkü tarihinde bugünkü dünya için önemli bir unsur daha bulunmaktadır.

Türkiye'nin Batılılaşması, zamanımızın genel hareketine bağlı olmayan tarihsel bir garabet de ildir. Bu dünya çapında ve yakın bir gelecekte ister iyi, ister kötü insanlık üzerinde büyük etki yapacak bir olumun bir noktada yüzeye çıkmasıdır.

Son birkaç yüzyıl içinde bizim Batı toplumumuz, dünyanın başka uygarlıklarına ısrarla burnunu sokmu tur. Önce hepsini, kendi ekonomik a ının içine çekmiştir. Soma politik gücünün sınırlarını, ticaret sınırları kadar uzaklara götürmü tür. Nihayet kom ularının hayatlarını, en özel yerinden, sosyal kurumlar, manevi heyecanlar ve fikirler yüzeyinden istilâya koyulmu tur. Halen Türkleri sarmakta olan bu devrimsel Batılılaşma olumu, daha önceleri, eski Osmanlı tebaası Güneydo u Avrupalı, Do ulu Hristiyan topluluklarda başlamı ; ileri gitmi , soma Rusya'da görülmü , nihayet Hintlilere ve Uzakdo ululara sıçramı tur. Böylece, Türkiye'de Batılılaşmayı incelerken, bizim de içinde ya adımız insan dünyası anlayışımızı artırıyoruz. Çünkü, Türklerin Batı ile temas ederken kar ılı tıkları sorunlarla Batılı olmayan başka uluslar da kar ılı maktadırlar. Dünyanın her yerinde uluslar iki yola zında beklemektedirler. Ya bu yola, ya o yola sapacaklardır. Artık tarafsız kalmalarına imkân yoktur. Çünkü, her eyden önce, huzursuz bir kayna ma içinde olan Batılılara rahat vermeyecektir.

Batı uygarlı ım kabul edip hayatlarını onunkine uydurmayate ebbüs edecekler midir; yoksa Batı'yı, ruhlarına hâkim

olmak isteyen bir eytan gibi görüp reddetmeye mi yöneleceklerdir? Dünyanın her yerinde tartılmakta olan bu soruya, yetkili a ızlardan, fakat birbirlerine zıt sesler çıkmaktadır. Kuzey Afrika çöllerinden Arabistan ve Kremlin'e kadar bir ses, müminleri Batılı kapitalist ya da Batılı dinsize karşı 'ci had'a ça ırmaktadır. Hindistan'da yükselen bir ba ka ses, kalbi temiz olanları barı ı bir direnmeye davet etmektedir. Japonya ve Türkiye'den yükselen bir üçüncü ses ise, pratik dü ünen insanlara pratik bir yol göstermektedir. Bu seslerden hangisi hâlâ bir karar verememi olan milyonlarca Do ulu Hristiyan, Müslüman, Hintli ve Çinliyi etkileyecektir?